

Rzemiosło

– stan i zmiany w wymiarze
lokalnym, regionalnym
i międzynarodowym

POLITECHNIKA
OPOLSKA

**Studia i Monografie
SiM z. 566**

**Red. nauk. (science eds.)
Wanda Musialik,
Katarzyna Mazur-Włodarczyk,
Said Edaich**

Craftsmanship

– condition and changes in the local,
regional and international dimension

Opole 2021

Studia i Monografie

z. 566

Rzemiosło – stan i zmiany w wymiarze lokalnym, regionalnym i międzynarodowym

*Craftsmanship – condition and changes
in the local, regional and international
dimension*

Redakcja naukowa (*science eds.*)

Wanda Musialik
Katarzyna Mazur-Włodarczyk
Said Edaich

ISSN 1429-6063

ISBN 978-83-66903-17-3

Opole 2021

POLITECHNIKA OPOLSKA

POLITECHNIKA OPOLSKA

KOMITET NAUKOWY

Małgorzata ADAMSKA, Piotr GÓRSKI, Mariusz MIGAŁA
Piotr NIEŚŁONY – przewodniczący, Dariusz ROZUMEK
Beata ŚWIERCZEWSKA, Marek WASILEWSKI, Stefan WOLNY

Recenzenci:

prof. UŚ dr hab. Marek REMBIERZ
prof. UO dr hab. Andrzej SZCZEPANIAK

Wydanie dofinansowane z darowizny Cechu Rzemiosł
i Przedsiębiorczości – Związek Pracodawców w Opolu

Projekt okładki:
Krzysztof Kasza

Skład:
Janusz Krajewski

Komitet Redakcyjny Wydawnictwa Politechniki Opolskiej
ul. Prószkowska 76.

© Copyright by Politechnika Opolska 2021

Druk z materiałów powierzonych przez autorów
Nakład 80 egz. Ark. wyd. 16,5. Ark. druk. 16,5.
Druk i oprawa: Sekcja Poligrafii Politechniki Opolskiej

SPIS TREŚCI

Wstęp. Rzemiosło pełne uzupełniających się skrajności	
Admission. A craftsmanship full of complementary extremes.....	5
I. RZEMIOSŁO NASZEGO POKOLENIA	
The craftsmanship of our generation	9
1. Grażyna Dębicka-Ozorkiewicz, <i>Polski Inkubator Rzemiosła szansą na wzmocnienie organizacji samorządu gospodarczego rzemiosła</i>	
Polish Craft Incubator as an opportunity to strengthen the organization of the economic self-government of crafts	11
2. Marek Tenczyński, <i>Rzemieślnik polski w procesie renowacji i konserwacji zabytków</i>	
Polish craftsmen in the process of restoration and conservation of monuments	27
3. Łukasz Denys, <i>Innowacja pedagogiczna „Apteczka prawna w biznesie” dla szkoły branżowej szkoła I stopnia prowadzonej przez organizacje rzemieślnicze</i>	
Pedagogical innovation "Legal first aid kit in business" for the school a first-level trade school run by craft organizations	37
4. Margarita Išoraitė, <i>Marketing cultures in Lithuanian modern forms of craftsmanship</i>	
Kultura marketingu we współczesnym rzemiośle litewskim	45
5. Katarzyna Mazur-Włodarczyk, <i>Kreatywność w tradycyjnym rzemiośle chińskim</i>	
Creativity in traditional Chinese crafts	61
6. Biljana Radić-Bojanić, Radmila Suzić, <i>Teaching as a Digital Craft in the COVID Era</i>	
Nauczanie jako rzemiosło cyfrowe w erze COVID	77
7. Said Edaich, <i>Organizational evolution of crafts in Morocco – the Bill 50-17 relating to the exercise of crafts activities</i>	
Ewolucja organizacyjna rzemiosła w Maroku – ustawa 50-17 o działalności rzemieślniczej	87
8. Nicole Horáková, <i>Exploring identity and work in transition: coal-miners from the Ostrava coal basin in the Czech Republic</i>	
Odkrywanie tożsamości i pracy w okresie przejściowym: górnicy z Ostrawskiego Zagłębia Węglowego w Czechach	97

II. RZEMIOSŁO POKOLEŃ MINIONYCH

Crafts of past generations	111
1. Marek Szczepaniak, <i>Akta gnieźnieńskich cechów rzemieślniczych. Okoliczności przejęcia przez archiwum państwowe i ich zawartość źródłowa</i> Records of Gniezno craft guilds. Circumstances of their acquisition by the State Archive and source content	113
2. Aleksandra Starczewska-Wojnar, <i>W mieście i na wsi. Symbole działalności rzemieślniczej i zawodowej na wybranych pieczęciach z zasobu Archiwum Państwowego w Opolu (XVI-1.poł. XX w.)</i> In the city and in the countryside. Symbols of craft and professional activity on selected seals from the resources of the State Archives in Opole (XVI-1.poł. XX w.)	147
3. Tomasz Maćkowski, <i>Militarne powinności rzemieślników wobec miasta w XVI-XVII wieku – na przykładzie obrony Gdańska przed Stefanem Batorym w 1577 roku</i> Military duties of craftsmen towards the city in the 16th and 17th centuries – on the example of the defense of Gdańsk against Stefan Batory in 1577	177
4. Piotr Julian Pluskowski, <i>Ginące zawody – Mistrzowie rzemiosła artystycznego. Kryształowe wyroby ze Śląska Cieszyńskiego</i> Vanishing professions – Master craftsmen Crystal products from Cieszyn Silesia	199
5. Ryszard Kasza, <i>Rozwój lokalnego rzemiosła w dawnym mieście Prudnik. Od XIV do połowy XX wieku</i> Development of local crafts in the former city of Prudnik. From the fourteenth to the mid-twentieth century	217
6. Danuta Kocurek, <i>Rzemiosło w latach wielkiego kryzysu gospodarczego Drugiej Rzeczypospolitej (na przykładzie powiatu pszczyńskiego)</i> Craftsmanship during the Great Economic Crisis of the Second Polish Republic (based on the example of the Pszczyzna district)	231
7. Wanda Musialik, <i>Sprawa podatków rzemieślników śląskich w czasach międzywojennego kryzysu gospodarczego</i> The matter of taxes for Silesian craftsmen in the period of the interwar economic crisis	243

WSTĘP

RZEMIOSŁO PEŁNE UZUPEŁNIAJĄCYCH SIĘ SKRAJNOŚCI

A CRAFTSMANSHIP FULL OF COMPLEMENTARY EXTREMES

Rzemiosło należy do kategorii kryjących w sobie szereg skrajności. Przez niektórych postrzegane jest jako coś wyjątkowo oczywistego – od dawna występującego i towarzyszącego człowiekowi niezależnie od jego lokalizacji geograficznej. Definiowane bywa jako działalność gospodarcza bazująca na udokumentowanych kwalifikacjach, drobna wytwórczość związana z wykonywaniem i naprawianiem przedmiotów przy zaangażowaniu pracy rąk własnych i prostych narzędzi lub też jako sama umiejętność tworzenia przedmiotów czy też warsztat twórczy.¹ Z drugiej jednak strony, rzemiosło jest obszarem nie zawsze ujmowanym i opisywanym. Przykładowo jego produkty nie zawsze są wyróżniane jako odrębne kategorie w głównym międzynarodowym systemie statystyk handlowych, a eksportowane produkty rzemieślnicze nie zawsze są uwidocznione w międzynarodowych przepływach handlowych.² Podobnie pewnej „skrajnej różnorodności” można się doszukać wśród określeń związanych w świadomości społecznej z rzemiosłem, łączonym zarówno z wyrazem *tradycyjny*, jak i *kreatywny*; z potrzebą pobierania nauki, jak i koniecznością jej udzielania (relacją pomiędzy mistrzami oraz uczniami), potrzebą jego istnienia, jak i problemami związanymi z transmisją, dotyczącym zarówno sztuki, jak i aspektów czysto technicznych (inżynierskich) oraz przedsiębiorczych (biznesowych), skupionym zarówno na produkcji towarów, jak i usług, odnoszącym się zarówno do dziedzictwa materialnego, jak i niematerialnego, itd.

Różnorodność prezentowanej problematyki odzwierciedlają teksty zebrane w monografii naukowej pt. *Rzemiosło – stan i zmiany w wymiarze lokalnym, regionalnym i międzynarodowym / Craftsmanship – condition and changes in local, regional and international dimension CILRAID 2021*. Przedstawione tu zostały refleksje związane bezpośrednio i pośrednio z obszarem aktywności zawodowej wynikającej ze specyfiki wymiaru edukacyjnego oraz stosunku do materii podejmowanego zadania, a także ich wpływu na otoczenie społeczne.

¹ *Rzemiosło*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/rzemios%C5%82o.html>, [data dostępu: 27.09.2021].

² *Global Market Assessment for Handicrafts*, Vol. 1., USAID, 2006.

Przedstawiane teksty umożliwiają poznanie charakterystycznych cech rzemiosła. Należą do nich m.in.:

- różnorodność – wiążąca różne rzemiosła, uprawnienia i rzemieślnicze kwalifikacje zawodowe, jak również różne dyscypliny naukowe;
- doskonałość – dotycząca środowiska mistrzów, czeladników i osób starających się o te tytuły, jak również ukierunkowanie na wysoką jakość i kwalifikacje weryfikowane przez izby rzemieślnicze i cechy zrzeszające rzemieślników według kryterium terytorialnego lub rodzaju działalności gospodarczej;
- potrzeba – powiązanie z rozwojem przemysłu i kategorią użyteczności;
- kreatywność – zaskakiwanie kunsztem i pomysłowością twórców oraz zastosowaniem oferowanych produktów;
- tradycja i transmisja – reprezentowanie działalności współczesnych i minionych pokoleń.

Niniejsza monografia zbiorowa odnosi się bezpośrednio do wyżej wymienionych charakterystyk. W jej skład wchodzi 15 tekstów przygotowanych zarówno przez praktyków, jak i teoretyków rzemiosła reprezentujących różne uzupełniające się dyscypliny naukowe. Teksty te poruszają zarówno tematy związane z przestrzenią rzemiosła polskiego, jak i w ujęciu międzynarodowym – odnoszą się do rzemiosła czeskiego, serbskiego, litewskiego, marokańskiego i chińskiego.

Zgromadzone obserwacje przedstawiają dwie płaszczyzny zjawisk towarzyszących funkcjonowaniu w przestrzeni gospodarczej i społecznej aktywności osób identyfikujących swoją pracę z profilami rzemieślniczymi. Część ukazującą przemysł „Rzemiosła naszego pokolenia” otwiera prezentacja przez Grażyny **Dębickiej-Ozorkiewicz** dyrektora opolskiej Izby Rzemieślniczej, poświęcone wdrażanej w 2021 roku inicjatywy *Polskiego Inkubator Rzemiosła*. Autorka wprowadzaną w życie przez polskie Ministerstwo Rozwoju, Pracy i Technologii ideę rozpatruje z punktu widzenia wzmocnienia dedykowanego tej grupie zawodowej organizacji samorządu gospodarczego. W założeniach 10 letni program ma sprzyjać rozwojowi przedsiębiorczości i wdrażania kształcenia dualnego.

W obszar praktycznych rozwiązań wprowadza kolejny autor **Marek Tenczyński**, prowadzący Zakład Usług Inżynieryjno-Budowlanych oraz Biuro Projektowe, Ekspertyz i Nadzorów Budowlanych w Opolu. Korzystając z własnych doświadczeń odniósł się do problemu „*Rzemieślnik polski w procesie renowacji i konserwacji zabytków*”. W artykule. omówiono etapy jego pracy w procesie konserwacji ruchomych i nieruchomych obiektów uznanych za zabytki.

Praktyczne rozwiązania w systemie kształcenia rzemieślników opisał **Łukasz Denys** dyrektor Akademii Rzemiosła przy Politechnice Opolskiej prezentując „*Innowację pedagogiczną <Apteczka prawna w biznesie> dla szkoły*”. Wdrażany w roku 2021 pomysł zmodyfikowania podejścia do obszaru wiedzy wpajanej uczniom umożliwił od strony praktycznej poznanie wymagań rynku pracy.

Na grunt zagadnień międzynarodowych przenosi Czytelnika opracowanie „*Marketing cultures in Lithuanian modern forms of craftsmanship*” **Margarity Išoraitė** z Wileńskiego Kolegium University of Applied Sciences. Przedstawione obserwacje wskazują na zawężanie rynku zbytu litewskich wyrobów rękodzielniczych. Identyfikując przyczyny tego stanu rzeczy wskazano na niewykorzystywanie kultury marketingowej i możliwości reklamy rzemiosła wynikające z ograniczonego zakresu tego rodzaju umiejętności większości rzemieślników, wywodzących się z grona osób w średnim i starszym wieku.

W przestrzeń Dalekiego Wschodu wprowadza opracowanie **Katarzyny Mazur-Włodarczyk** z Politechniki Opolskiej pt. *Kreatywność w tradycyjnym rzemiośle chińskim*. Artykuł ukazuje zagadnienia nowoczesnych inicjatyw tworzonych w ramach współczesnego chińskiego rzemiosła. Perspektywa ta omówiona została przez ukazanie przejawów polityki wspierania oryginalności wybranych rzemiosł tradycyjnych, jak również pomysłowości zawodowej rzemieślników chińskich.

Impulsy do rozwijania innowacyjności podczas pandemii zaobserwowały **Biļana Radić-Bojanić** i **Radmila Suzić** z Filologicznego Instytutu Uniwersytetu w Nowym Sadzie w Serbii. W tekście pt. *Teaching as a Digital Craft in the COVID Era* autorki przedstawiły problemy tamtejszych nauczycieli zmagających się z doboru odpowiednich narzędzi, zwłaszcza tych, które dotąd prowadzone były w dużym stopniu opierają się na komunikacji twarzą w twarz. I choć refleksje autorek nie nawiązują bezpośrednio do specyfiki rzemiosła, to ich doświadczenia można przenieść na grunt przekazu umiejętności między mistrzem i jego uczniami.

Specyfiką uchwalonej w 2020 roku marokańskiej ustawy o rękodzielnictwie zajął się **Said Edaich** z Wydziału Ekonomii i Zarządzania Politechniki Opolskiej. Zwrócił uwagę na jej charakter, który sprzyjała zachowaniu rzemiosła jako najbardziej aktywnego sektora w gospodarce kraju. Podstawą ich funkcjonowania stały się małe przedsiębiorstwa. Do zagadnienia ewolucji tożsamości zawodów w okresie ekonomicznej transformacji postindustrialnej Czytelnika przeprowadza refleksja **Nicole Horáková** z Katedry Socjologii Uniwersytetu w Ostrawie w Czechach. Autorka tekstu przedstawiła projekt strategiami adaptacji górników do nowych warunków ekonomicznych i społecznych.

Część druga monografii pod wspólnym tytułem „Rzemiosło pokoleń minionych” ukazuje w pierwszym rzędzie źródła poznania perspektyw funkcjonowania w przeszłości wykonawców tych zawodów. **Marek Szczepaniak** z Archiwum Państwowego w Gnieźnie skupił uwagę na okolicznościach przejmowania przez tą placówkę akt miejscowych cechów rzemieślniczych. Przy tej sposobności omówił treść zasobów pozyskanych z innych archiwów. W oparciu o zasoby Archiwum w Opolu powstało opracowanie tam zatrudnionej oraz w Instytucie Historii Uniwersytetu Opolskiego **Aleksandry Starczewskiej-Wojnar**. Autorka uwagę skierowała na symbole działalności rzemieślniczej i zawodowej wybranych pieczęci. W oparciu o zasoby archiwalne powstał również tekst **Tomasza**

Maćkowskiego z Uniwersytetu Gdańskiego poświęcony obowiązkom nałożonym przez radę tego portowego miasta na rzemieślników w okresie wojny ze Stefanem Batorym, królem I Rzeczypospolitej w latach 70.XVI wieku.

Kolejne stulecia reprezentują dwa teksty przekrojowe przygotowane przez pasjonatów rozpoznawania znaczenia rzemiosła w lokalnych społecznościach. Z metodologii przeprowadzenia wywiadów z żyjącymi świadkami wydarzeń skorzystał **Piotr Julian Pluskowski** dokumentując obraz szlifierzy kryształów na Śląsku Cieszyńskim. W mniejszym zakresie z podobnych spotkań skorzystał **Ryszard Kasza** przedstawiając miejsce rzemiosła w mieście Prudnik do połowy XX wieku. Możliwości takie nie były dane **Danucie Kocurek** z Uniwersytetu Śląskiego, piszącej o pszczyńskim przykładzie funkcjonowania rzemiosła w czasie wielkiego kryzysu z lat 30. minionego wieku. Tom zamyka problematyka podatkowa przedstawiona przez **Wandę Musialik** z Wydziału Ekonomii i Zarządzania Politechniki Opolskiej z perspektywy województwa śląskiego okresu międzywojennego.

Wanda Musialik
Katarzyna Mazur-Włodarczyk
Said Eidach

I. Rzemiosło naszego pokolenia

The craftsmanship of our generation

GRAŻYNA DĘBICKA-OZORKIEWICZ
ORCID ID 0000-0002-6442-9506

POLSKI INKUBATOR RZEMIOSŁA SZANSĄ NA WZMOCNIENIE ORGANIZACJI SAMORZĄDU GOSPODARCZEGO RZEMIOSŁA

**POLISH CRAFT INCUBATOR AS AN OPPORTUNITY
TO STRENGTHEN THE ORGANIZATION OF THE ECONOMIC
SELF-GOVERNMENT OF CRAFTS**

Streszczenie

Polski Inkubator Rzemiosła to przygotowany przez Ministerstwo Rozwoju, Pracy i Technologii program, którego głównym celem jest wzmocnienie organizacji samorządu gospodarczego rzemiosła w zakresie kapitału ludzkiego i społecznego oraz potencjału instytucjonalnego w celu realizacji działań statutowych, w tym dotyczących rozwoju przedsiębiorczości i kształcenia dualnego. Rządowy Program Wsparcia Rozwoju Organizacji Rzemieślniczych na lata 2020-2030 realizuje jedno z podstawowych założeń Narodowego Instytutu Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego, jakim jest skoordynowanie współpracy centralnych organów administracji z organizacjami pozarządowymi. Program ma za zadanie podkreślić strategiczną rolę rzemiosła w Polsce, jak również znaczenie, jakie państwo polskie przypisuje do jego rozwoju. W niniejszym artykule poddano analizie treści programu pod kątem wzmocnienia organizacji samorządu gospodarczego rzemiosła.

Słowa kluczowe: *inkubator rzemiosła, rzemiosło, samorząd gospodarczy*

Abstract

The Polish Craft Incubator is a program introduced by the Ministry of Economic Development and Technology. The main goal of this initiative is to strengthen the organization of the economic self-government of crafts in terms of human and social capital as well as institutional potential in order to implement statutory activities, including the development of entrepreneurship and dual education. The Government Program for Supporting the Development of Craft Organizations for 2020-2030 implements one of the basic assumptions of the National Institute of Freedom – Civil Society Development Center, which is the coordination of cooperation between central administration bodies and non-governmental

organizations. The program aims at emphasizing the strategic role of craftsmanship in Poland, as well as the importance of its support provided by Polish authorities. This article analyses the content of the program in terms of strengthening the organization of the economic self-government of the craft.

Keywords: *incubator of crafts, crafts, economic self-government*

1. Wstęp

Rzemiosło od lat postrzegane jest stereotypowo przez pryzmat zawodów rzadkich, unikatowych bądź zanikających takich jak: kowal, szewc, zegarmistrz, kapelusznik czy złotnik-jubiler. Masowa produkcja przy pomocy nowych technologii wyparła nietuzinkowe wyroby rzemieślnicze wykonane przy użyciu kwalifikowanej pracy własnej z wykorzystaniem rzemieślniczych kwalifikacji zawodowych. Mało kto wie, że w rzemiośle mamy obecnie 138 zawodów, w których można potwierdzić kwalifikacje na poziomie czeladniczym i/lub mistrzowskim. Niektóre zawody rzemieślnicze zanikają, ale powstają także nowe zgodnie z zapotrzebowaniem społeczeństwa i gospodarki.

Rzemiosło pełni ważną rolę w kształceniu dualnym na poziomie branżowej szkoły I stopnia. Do najczęściej wybieranych przez absolwentów szkół podstawowych zawodów należą fryzjer, mechanik pojazdów samochodowych, stolarz czy zawody z branży budowlanej. Dostarczając wykwalifikowaną kadrę firmom, nie tylko rzemieślniczym, rzemiosło pełni rolę partnera rynku pracy, kształcąc na miarę aktualnych potrzeb pracodawców. Oprócz dużego zaangażowania w proces kształcenia wpływa zarówno na sferę gospodarczą, jak i społeczną kraju. Ponadto posiada własne struktury samorządowe tworzące najstarszą w Polsce organizację zrzeszającą i wspierającą pracodawców.

Dzisiejsze rzemiosło, które ogromnym wysiłkiem i determinacją przetrwało czasy gospodarki sterowanej centralnie, obecnie zmaga się z rujnąjącą gospodarkę pandemią i jest przez to mocno osłabione. Pomimo niedostatków infrastruktury technicznej, ograniczonych środków finansowych na realizację celów statutowych i kadr biurowych, organizacje rzemiosła zachowały jednak duży potencjał, przejawiający się chociażby w osiągniętych efektach na płaszczyźnie rzemieślniczej oświaty zawodowej. Rzemiosło jako samorząd gospodarczy zarówno na szczeblu krajowym, jak też w regionach, aktywnie włącza się w inicjatywy i działania, mające bezpośredni wpływ na podniesienie poziomu kształcenia zawodowego oraz kwalifikacji zawodowych.

Na przełomie 2019 i 2020 roku można było zauważyć wzrost zainteresowania rzemiosłem i jego strukturami samorządowymi przez resort Rozwoju, Pracy i Technologii. W połowie 2020 roku Ministerstwo powołało zespół do prac nad projektem ustawy o rzemiośle i kształceniu dualnym.

Samorząd rzemieślniczy niewątpliwie wymaga szerokiego wsparcia w procesie dążenia do zwiększenia skuteczności i usprawnienia obsługi prowadzonej

przez organizacje rzemiosła. Funkcjonujące struktury samorządu gospodarczego rzemiosła w postaci Związku Rzemiosła Polskiego, izb i cechów rzemieślniczych są postrzegane przez społeczeństwo za relikty nie z tej epoki. Celem artykułu jest analiza założeń pilotażowego modelu wsparcia organizacji samorządu gospodarczego zawartego w Polskim Inkubatorze Rzemiosła (zwanym dalej PIR). Analizie poddano także nabór do pierwszej edycji tego programu ogłoszonej w lipcu 2021 roku. Ponadto przedstawiono najważniejsze wnioski wynikające z Raportu o stanie rzemiosła 2020 będącego podwaliną do założeń PIR

2. Organizacja samorządu gospodarczego rzemiosła w Polsce

Działalność i struktura organizacji samorządu gospodarczego rzemiosła została zdefiniowana w art. 7.1 ustawy o rzemiośle. Zgodnie z tym aktem prawnym organizacjami samorządu gospodarczego rzemiosła są cechy, izby rzemieślnicze i Związek Rzemiosła Polskiego (zwany dalej ZRP). Organizacje te tworzone są z inicjatywy członków-rzemieślników i przedsiębiorców na zasadzie dobrowolnej przynależności.¹

W ustawie o rzemiośle zdefiniowano także pojęcie rzemiosła. Rzemiosłem jest zawodowe wykonywanie działalności gospodarczej przez osobę fizyczną, z wykorzystaniem zawodowych kwalifikacji tej osoby i jej pracy własnej, w imieniu własnym i na rachunek tej osoby jeżeli jest ona mikroprzedsiębiorcą, małym albo średnim przedsiębiorcą w rozumieniu ustawy z dnia 6 marca 2018 roku – Prawo przedsiębiorców. Rzemiosłem jest również zawodowe wykonywanie działalności gospodarczej przez wspólników spółki cywilnej osób fizycznych w zakresie wykonywanej przez nich wspólnie działalności gospodarczej jeżeli oni indywidualnie i łącznie nie przekraczają stanu zatrudnienia do 250 osób. Od 1 stycznia 2020 roku do rzemiosła zostały włączone również: spółki jawne, komandytowe, komandytowo-akcyjne z udziałem wspólników posiadających kwalifikacje zawodowe (dyplom mistrza lub świadectwo czeladnicze) lub określonych przypadków, kiedy tylko jeden ze wspólników obowiązany jest posiadać kwalifikacje (mistrzowskie lub czeladnicze) oraz jednoosobowe spółki kapitałowe, kiedy to jej właściciel ma ww. odpowiednie w/w kwalifikacje uprawniające.²

Do zadań samorządu gospodarczego rzemiosła należy: promocja działalności gospodarczej i społeczno-zawodowej rzemiosła; nadzór nad organizacją i przebiegiem procesu przygotowania zawodowego w rzemiośle; udzielanie pomocy rzemieślnikom i innym przedsiębiorcom zrzeszonym w organizacjach rzemieślniczych; reprezentowanie interesów środowiska rzemieślniczego wobec organów administracji publicznej oraz uczestniczenie w realizacji zadań z zakresu oświaty i wychowania w celu zapewnienia wykwalifikowanych kadr dla gospo-

¹ Art. 7.1., Ustawa z dnia 22 marca 1989 r. o rzemiośle (t.j. Dziennik Ustaw [dalej: Dz. U.] z 2020 r. poz. 2159).

² Art. 2., Ustawa z dnia 22 marca 1989 r. o rzemiośle (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 2159).

darki, w tym prowadzenie szkół.³ Obecnie organizacje samorządu gospodarczego rzemiosła (izby i cechy) prowadzą 40 szkół branżowych I stopnia, w których uczy się 10% z ogółu młodzieży kształcącej się w zawodach rzemieślniczych w Polsce.⁴

ZRP jest najstarszą i największą społeczno-zawodową organizacją samorządu gospodarczego, która działa od 1933 roku. W jego strukturach działa 26 izb rzemiosła i przedsiębiorczości, 455 cechów oraz 58 spółdzielni rzemieślniczych.⁵ Organizacja ta jest pełnoprawnym partnerem dialogu społecznego (ustawa z 24 lipca 2015 roku o Radzie Dialogu Społecznego i innych instytucjach dialogu społecznego).⁶ Jako organizacja pracodawców reprezentuje na forum Rady Dialogu Społecznego interesy mikro, małych i średnich firm – nie tylko członków organizacji, ale również całego sektora MŚP. Związek jest reprezentowany we wszystkich zespołach problemowych Rady Dialogu Społecznego oraz w działających poza nią zespołach branżowych ds. budownictwa oraz ds. ochrony zdrowia, a także w Wojewódzkich Radach Dialogu Społecznego. Dzięki temu głos sektora MŚP może być uwzględniany we wszystkich obszarach problemowych, zarówno na poziomie ogólnokrajowym, regionalnym jak i lokalnym. Partnerstwo jest realizowane poprzez stałą współpracę z organami władzy administracji państwowej i samorządowej, agendami, organizacjami rządowymi i pozarządowymi oraz organizacjami zrzeszającymi przedsiębiorców. Ważnym celem realizowanym przez Związek Rzemiosła Polskiego, poprzez udział w procesie dialogu społecznego, jest stworzenie w Polsce silnego, nowoczesnego samorządu gospodarczego.

Podstawą finansową funkcjonowania organizacji rzemieślniczych jako podmiotów pozarządowych, czyli niewchodzących w skład sektora finansów publicznych, stały się po 1989 roku składki i własna działalność związana m. in. Z wynajmem pomieszczeń w posiadanych przez izby i cechy obiektach. Dodatkowo izby rzemieślnicze pobierają opłaty za organizowane na podstawie art.11.2 i 11.3 ustawy o rzemiośle egzaminy czeladnicze i mistrzowskie.⁷ Należy tu jednak podkreślić, że opłaty te przeznaczone są tylko na organizację całego procesu walidacji i certyfikacji.

Izby rzemieślnicze są członkami ZRP, a same zrzeszają cechy, spółdzielnie rzemieślnicze, sporadycznie rzemieślników nienależących do cechów, a także inne jednostki organizacyjne, jeżeli ich celem jest wspieranie rozwoju gospodarczego rzemiosła. Podstawowym zadaniem izb rzemieślniczych jest pomoc

³ Art. 7.5., Ustawa z dnia 22 marca 1989 r. o rzemiośle (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 2159).

⁴ *IV Forum Szkół Rzemiosła. Przygotowanie zawodowe dostawcą wykwalifikowanych kadr dla gospodarki i rynku pracy*, ZRP, Wydawnictwo konferencyjne, Związek Rzemiosła Polskiego – Rada Dialogu Społecznego, Warszawa 2021.

⁵ O ZRP, <https://zrp.pl/o-nas/o-zrp/> [data dostępu: 31.08.2021].

⁶ Art. 24., Ustawa z dnia 24 lipca 2015 r. o Radzie Dialogu Społecznego i innych instytucjach dialogu społecznego (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2232, z 2020 r. poz. 568, 2157).

⁷ Art. 11.2. i 11.3., Ustawa z dnia 22 marca 1989 r. o rzemiośle (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 2159).

w reprezentowaniu zrzeszonych organizacji oraz rzemieślników wobec organów administracji publicznej oraz innych organizacji i instytucji, udzielanie swym członkom pomocy instruktażowej i doradczej oraz przeprowadzanie egzaminów kwalifikacyjnych. Izby są uprawnione do potwierdzania egzaminów kwalifikacyjnych świadectwami czeladniczymi i dyplomami mistrzowskimi oraz do opatrywania ich pieczęcią z godłem Państwa. Ponadto są uprawnione do wpisywania kwalifikacji rzemieślniczych na poziomie czeladnika i mistrza do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej.⁸

Cechy są organizacjami bezpośrednio zrzeszającymi rzemieślników według kryterium terytorialnego lub według rodzaju działalności gospodarczej. Tym samym mogą być cechy branżowe np. cech kominiarzy, cukierników i piekarzy czy cech budowlany lub cechy z siedzibą w miastach powiatowych. Podstawowym zadaniem cechu jest utrwalanie więzi środowiskowych, postaw zgodnych z zasadami etyki i godności zawodu, a także prowadzenie na rzecz członków działalności społeczno-organizacyjnej, kulturalnej, oświatowej i gospodarczej, a także reprezentowanie interesów członków wobec organów administracji i sądów. Szczegółowy zakres zadań ZRP, izb i cechów rzemieślniczych określają ich statuty.

Spółdzielnie rzemieślnicze, których z roku na rok jest coraz mniej, działają na zasadach określonych w przepisach Prawa spółdzielczego a ich zadaniem jest w szczególności organizowanie działalności usługowej i wytwórczej rzemiosła, udzielanie pomocy członkom w wykonywaniu ich zadań oraz prowadzenie własnej działalności gospodarczej i społeczno-wychowawczej.

3. Raport o stanie rzemiosła

Rzemiosło, pozostaje branżą, która ma istotne znaczenie w kontekście działań prowadzonych przez Ministerstwo Rozwoju Pracy i Technologii. Dowodem na to jest fakt utworzenia dedykowanej komórki w postaci Wydziału Rzemiosła w Departamencie Dialogu i Partnerstwa Społecznego, którego głównym zadaniem jest podejmowanie działań na rzecz poprawy warunków wykonywania działalności rzemieślniczej. Wydział ten zajmuje się opracowaniem projektu nowej ustawy, dla której przyjęto nazwę „Ustawa o rzemiośle i kształceniu dualnym w rzemiośle”. Odpowiadał on również za koordynację prac związanych z przygotowaniem i wdrożeniem rządowego programu wsparcia organizacji rzemieślniczych na lata 2021-2030 pod nazwą Polski Inkubator Rzemiosła. Ponadto Ministerstwo powołało Zespół do prac nad projektem ustawy o rzemiośle i kształceniu dualnym. Zespół jest organem doradczym wspomagającym prace resortu nad opracowaniem projektu nowej ustawy o rzemiośle i kształceniu dualnym w celu rozwoju kształcenia dualnego poprzez wprowadzenie systemowych regulacji dotyczących nauki zawodu w miejscu pracy.

Do zadań Zespołu należy przygotowywanie rekomendacji w zakresie opracowania zmian systemowych dotyczących nauki zawodu w miejscu pracy oraz

⁸ Art. 3.1a., Ustawa z dnia 22 marca 1989 r. o rzemiośle (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 2159).

przedstawienie nadzorującemu członkowi kierownictwa Ministerstwa uwag i wniosków prac Zespołu zgłoszonych do projektu ustawy podczas konsultacji merytorycznych oraz procesu legislacyjnego. Skład Zespołu tworzą osoby posiadające wiedzę i doświadczenie z zakresu rzemiosła i samorządu rzemieślniczego, mikro, małych i średnich przedsiębiorstw, szkolnictwa zawodowego i kwalifikacji zawodowych lub innych dziedzin niezbędnych do przygotowania projektowanych zmian systemu nauki zawodu w miejscu pracy (kształcenie dualne).

O wzroście zainteresowania rzemiosłem jako odrębną gałęzią sektora MSP może świadczyć także fakt, że w dniu 25 kwietnia 2019 roku powołano zespół roboczy ds. rzemiosła przy Rzeczniku Małych i Średnich Przedsiębiorstw. Rzecznik Małych i Średnich Przedsiębiorców to jednoosobowy organ zajmujący się ochroną interesów mikro, małych oraz średnich przedsiębiorców. Działalność Rzecznika reguluje ustawa z dnia 6 marca 2018 roku o Rzeczniku Małych i Średnich Przedsiębiorców.⁹

Punktem wyjścia do podjętych przez resort działań był sporządzony na zlecenie Ministerstwa Raport Rzemiosło 2020. Raport poprzedzony był serią wizyt Pani Wiceminister Rozwoju Technologii i Pracy w izbach rzemieślniczych całego kraju. W raporcie tym zawarto sytuację prawną organizacji rzemieślniczych w Polsce, strukturę rzemiosła, analizę. Sporą część raportu poświęcono kształceniu dualnemu w rzemiośle oraz działalności oświatowej jaką pełni rzemiosło. Zwrócono także uwagę na balans rzemiosła pomiędzy tradycją a nowoczesnością oraz na potencjał gospodarczy rzemiosła.

Rzemieślnicze zakłady szkolące odgrywają bardzo ważną rolę w kształceniu branżowym, dostarczając na potrzeby rynku pracy wykwalifikowanych fachowców (pracowników, ale i przyszłych mistrzów oraz pracodawców). Wyposażają uczniów w odpowiednie kwalifikacje zawodowe, dzięki którym znajdą oni zatrudnienie i będą mogli wykonywać swój wyuczony zawód. W roku 2019 liczba rzemieślniczych zakładów szkolących uczniów czyli zatrudniających młodocianych pracowników w celu przygotowania zawodowego wynosiła 23 667 i zwiększyła się w porównaniu z rokiem poprzednim aż o 1832 zakłady. Wzrost liczby zakładów szkolących uczniów w 2019 roku w stosunku do lat poprzednich nastąpił niemal we wszystkich województwach, w 26 izbach rzemieślniczych.¹⁰

W roku 2019 liczba pracowników młodocianych zatrudnionych w zakładach rzemieślniczych w celu przygotowania zawodowego wynosiła 76 257 osób i wzrosła znacząco z racji „podwójnego rocznika” związanego ze zmianami w systemie edukacji w wyniku likwidacji gimnazjów. W stosunku do roku 2018 nastąpił wzrost aż o 18 713 pracowników młodocianych, a w stosunku do roku 2017 o 11 562. Wzrost liczby pracowników młodocianych w 2019 roku nastąpił

⁹ Art. 8., Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. o Rzeczniku Małych i Średnich Przedsiębiorców (Dz.U. z 2018 r. poz. 648).

¹⁰ Raport Rzemiosło 2020, s. 28, www.izbarzem.opole.pl [data dostępu: 30.08.2021].

we wszystkich województwach we wszystkich izbach rzemieślniczych. W zakładach rzemieślniczych uczy się zawodu ponad 50% młodzieży z szkół branżowych pierwszego stopnia.¹¹

Izby rzemieślnicze są uprawnione do potwierdzenia kwalifikacji zawodowych, które wyznaczają pracownikowi jego status na rynku pracy oraz pozycję zawodową. Kwalifikacje zawodowe przesądzają o przydziale zadań, funkcji zawodowych a także o wysokości wynagrodzenia za pracę.

Organizacje rzemieślnicze w dużej mierze dysponują własnym majątkiem w postaci budynków. Dodatkowo ZRP posiada również pięć ośrodków wczasowych zlokalizowanych w atrakcyjnych miejscowościach. Niemniej jednak sytuacja finansowa organizacji rzemieślniczych jest trudna, a w przypadku niektórych cechów terytorialnych na granicy elementarnego funkcjonowania. Posiadane budynki zwane Domami Rzemiosła, wznoszone były zwykle w okresie powojennym często w postaci czynu społecznego. Stan techniczny wielu z nich jest bardzo zły. Wymagają nakładów finansowych, na co cechy nie posiadają wystarczających środków. Tym samym atrakcyjność tych obiektów, mimo że zwykle położonych w centrach miast powiatowych, obniża się z punktu widzenia potencjalnych najemców. Ale też są również cechy, które nie posiadają własnych budynków.

4. Polski Inkubator Rzemiosła

Rada Ministrów przyjęła w dniu 19 maja 2021 roku z autopoprawką uchwałę Rady Ministrów w sprawie programu „Polski Inkubator Rzemiosła”.¹² Wiceminister rozwoju, pracy i technologii spotkała się w z przedstawicielami izb i cechów rzemieślniczych ze wszystkich województw gdzie przedstawiała program „Polski Inkubator Rzemiosła”. W spotkaniach tych brał również udział Pełnomocnik Rządu ds. Polityki Młodzieżowej, który poruszał zagadnienia promocji kształcenia dualnego. Rząd planuje przeznaczyć na ten cel aż 100 milionów zł, a strategia rozpisana jest od 2021 roku do 2030 roku. Źródło finansowana – budżet państwa. Instytucją realizującą Program będzie Narodowy Instytut Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego (NIW-CRSO).

Głównym celem Programu jest wzmocnienie organizacji samorządu gospodarczego rzemiosła w zakresie kapitału ludzkiego i społecznego oraz potencjału instytucjonalnego w celu realizacji działań statutowych, w tym dotyczących rozwoju przedsiębiorczości i kształcenia dualnego. Podmiotami uprawnionymi do udziału w konkursach w ramach Programu są wyłącznie organizacje rzemieślnicze. Program składa się z trzech zadań operacyjnych zorientowanych na wsparcie obecnie prowadzonej działalności samorządu gospodarczego rzemiosła.

¹¹ Raport Rzemiosło 2020, s. 31, www.izbarzem.opole.pl [data dostępu: 30.08.2021].

¹² Projekt uchwały Rady Ministrów w sprawie programu „Polski Inkubator Rzemiosła”, <https://archiwum.bip.kprm.gov.pl/kpr/form/r2637369,Projekt-uchwaly-Rady-Ministrow-w-sprawie-programu-Polski-Inkubator-Rzemiosla.html> [data dostępu: 30.08.2021].

W Raporcie Rzemiosło 2020 przedstawiono zdiagnozowane deficyty dotyczące funkcjonowania organizacji rzemieślniczych, które to wskazują na potrzebę wdrożenia działań w ramach programu PIR. Obszary wsparcia w przypadku organizacji rzemieślniczych wymagające interwencji w celu zapewnienia trwałych podstaw efektywnej działalności, dotyczą problemów w zakresie wyposażenia technicznego organizacji rzemieślniczych w sprzęt biurowy IT (komputery, drukarki urządzenia wielofunkcyjne itp), oprogramowania, innych zasobów technicznych i intelektualnych służących zrzeszonym przedsiębiorcom. Ponadto brak stabilnego finansowania działalności organizacji rzemieślniczych przekłada się na tempo rozwoju i zbyt słabą promocję przedsiębiorczości. Ważnym problemem jest zbyt słaba obecność w przestrzeni internetowej rzemiosła, co wiąże się z pilną potrzebą podniesienia standardu rzemieślniczych stron internetowych. Wskazany jest także udział organizacji w życiu mediów społecznościowych, wykorzystaniu ogólnodostępnych komunikatorów. Kolejnym obszarem wymagającym wsparcia jest ograniczona możliwość zapewnienia doradztwa gospodarczego oraz szkoleń specjalistycznych dla pracowników i członków organizacji rzemieślniczych. Przedstawione powyżej obszary wymagające wsparcia stały się wyjściem do zdefiniowania zadania operacyjnego nr 1 PIR Wsparcie instytucjonalne i infrastrukturalne organizacji rzemieślniczych.

Kwestia cyfryzacji pracy organizacji rzemiosła jest istotna z punktu realizacji zadań, zwłaszcza, że organizacje rzemiosła już w obecnej chwili operują w zakresie:

- Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji. ZRP zgłasza w formie elektronicznej wnioski o włączenie kwalifikacji do ZSK,
- Wydawania suplementu Europass do świadectw czeladniczych i dyplomów mistrzowskich. Suplementy wydają izby ale aktualizacja należy do ZRP.
- Korzystania z opracowanej na zlecenie ZRP platformy EWR dedykowanej pracownikom izb rzemieślniczych oraz członkom komisji egzaminacyjnych czeladniczych i mistrzowskich. Z platformy korzystają izby podczas realizacji procesu walidacji kwalifikacji rzemieślniczych. ZRP odpowiada za aktualność treści zawartych na platformie.
- Wpisywania przez uprawnionych pracowników izb kwalifikacji czeladniczych i mistrzowskich do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej (MRPiT).
- Korzystania przez ZRP z Systemu wymiany informacji na rynku wewnętrznym (Internal Market Information System). ZRP udziela odpowiedzi na pytania dotyczące kwalifikacji rzemieślniczych zgłoszone w systemie.
- Wpisywania przez izby danych o egzaminach do System Informacji Oświatowej.
- Korzystania przez ponad 100 cechów z programu MISTRZ opracowanego przez ZRP.

- Korzystania przez niektóre cechy i izby komercyjnego programu MERLIN.
- Bieżącej korespondencji e-mailowej wewnątrz organizacji.

W zadaniu 1 priorytetem jest doposażenie organizacji rzemieślniczych w sprzęt biurowy. Nie zapomniano jednak o rozwoju potencjału organizacyjnego obejmującego dostęp do szkoleń dedykowanych organizacji z zakresu pozyskiwania funduszy zewnętrznych, szkoleń w obszarze doradztwa zawodowego. Ostatnim działaniem ujętym w tym zadaniu jest wsparcie dla organizacji partnerstw lokalnych z udziałem organizacji rzemieślniczych oraz kampanie fundraisingowe. Zadanie to jest istotne z racji potrzeby zwiększenia zaangażowania środowiska we współpracę z podmiotami zewnętrznymi.¹³

Odnosnie do partnerstw, przewiduje się w ramach zadania partnerstwa publiczno-prywatne, partnerstwa projektowe, partnerstwa branżowe/sectorowe oraz partnerstwa lokalne/trójsectorowe jako porozumienia instytucji publicznych (m.in. publicznych instytucji rynku pracy), przedsiębiorstw i organizacji pozarządowych. Kampanie fundraisingowe organizacji rzemieślniczych, jako przedsięwzięcia nastawione na korzyści społeczne i ekonomiczne, ale wymagające poniesienia kosztów inwestycyjnych, są ujęte w ramach niniejszego zadania. Ponadto planowanie oraz prowadzenie kampanii fundraisingowych wymaga uwzględnienia szeregu elementów, jak specyfika organizacji, jej wizerunek, tematyka, czy wreszcie ramy prawne. W ramach zadania ujęto przedsięwzięcia, których realizacja pozwoli na zwiększenie efektywności działań organizacji rzemieślniczych w swoim bezpośrednim otoczeniu instytucjonalnym oraz społeczno-gospodarczym w ramach współpracy międzysektorowej.

Na uzasadnienie dla Celu szczegółowego nr 2 PIR „Rozwój i promocja kształcenia dualnego w rzemiośle” składa się wyjściowa konstatacja, iż wzmocnienie potencjału organizacji rzemieślniczych wymaga wsparcia rozwoju ich kapitału społecznego i ludzkiego. Organizacje, aby mogły skutecznie działać na rzecz swoich członków, muszą wspierać rozwój umiejętności i kompetencji osób w nich pracujących i działających. Kluczowa jest zmiana nieadekwatnego do potencjału wizerunku rzemiosła w wymiarze gospodarczym oraz edukacyjnym. Uwzględnić należy potrzebę przeciwdziałania stereotypowym opiniom społecznym o kształceniu branżowym w miejscu pracy, które przekładają się na brak szerokiego zainteresowania młodzieży ścieżką edukacji w ramach szkolnictwa branżowego I stopnia. Warunkiem pozytywnych zmian odnośnie kształtowania wizerunku rzemiosła niezbędne są szerokie działania promocyjne, w tym w ramach marketingu internetowego.

Priorytetem dla Unii Europejskiej jest pomaganie młodym ludziom w wejściu na rynek pracy i pozostaniu na nim oraz w nabywaniu i rozwijaniu umiejętności, które pozwolą im w przyszłości znaleźć pracę. Państwa, w których istnieją atrakcyjne systemy kształcenia i szkolenia zawodowego, zwłaszcza te z ustabilizowanymi systemami przyuczania do zawodu i rozbudowanymi możliwo-

¹³ Rządowy program „Polski Inkubator Rzemiosła”, <https://niw.gov.pl/wp-content/uploads/2021/07/Program-PIR-1.pdf> s. 72-75 [data dostępu: 20.08.2021].

ściami uczenia się poprzez praktykę (np. Niemcy czy Austria), osiągają lepsze wyniki w zakresie ułatwiania przejścia od edukacji do zatrudnienia i utrzymania niskiego poziomu bezrobocia wśród osób młodych. Ze względu na efektywność w zwiększaniu konkurencyjności młodych ludzi na rynku pracy, w Unii Europejskiej wysoko cenione jest kształcenie dualne.

Uczniowie nauki zawodu w rzemiośle po zakończeniu nauki zawodu pozostają w zatrudnieniu, albowiem mają zawarte umowy o prace na czas nieokreślony. Rzemieślnicze szkoły zawodowe, prowadzone przez organizacje rzemiosła, są przykładem istnienia i rozwijania w Polsce kształcenia dualnego. Rzemiosło wraz ze swoim samorządem, zarówno na szczeblu krajowym (ZRP), jak też w regionach, (izby i cechy) aktywnie włącza się w inicjatywy i działania, mające bezpośredni wpływ na podniesienie poziomu kształcenia zawodowego oraz kwalifikacji zawodowych.

W ramach zadania 2 przewidziano wsparcie finansowe dla konkursów dotyczących zawodów rzemieślniczych jako działania nastawionego na zapoznawanie z ofertą nauki i pracy w rzemiośle dzieci i młodzieży. Takie inicjatywy są warunkiem zmiany nastawienia absolwentów szkół podstawowych odnośnie wyboru ścieżek edukacji poprzez podniesienie prestiżu oferty nauki zawodu w rzemiośle. W zadaniu tym ujęto możliwość finansowania przez organizacje rzemieślnicze nagród w ramach zarówno konkursów o zawodach dla dzieci i młodzieży skierowanych do przedszkoli i szkół podstawowych oraz konkursów zawodowych dla młodzieży kształcącej się w zakładach rzemieślniczych. Wsparciem objęte będą również wydarzenia promocyjne rzemiosła organizowane w skali lokalnej, które mają znaczący potencjał pozytywnego kształtowania wizerunku tego środowiska. Ważne jest bowiem zaangażowanie organizacji rzemieślniczych w przedsięwzięcia promujące naukę zawodu w miejscu pracy, w formie organizacji festynów, gier terenowych, festiwali, czy też dni rzemiosła oraz innych wydarzeń.¹⁴

Oprócz wymienionych powyżej działań w zadaniu 2 przewidziano wsparcie w opracowaniu i produkcji materiałów promocyjnych i edukacyjnych dla organizacji rzemieślniczych zarówno w wersji drukowanej jak i elektronicznej.

Założeniem zadania nr 3 „Pomoc techniczna” jest zapewnienie sprawnego systemu realizacji Rządowego programu PIR, poprzez gwarancję środków finansowych na obsługę realizacji Programu. PIR obejmuje swoim zakresem wsparcie wszystkich horyzontalnych działań i procesów z zakresu przygotowania, zarządzania, wdrażania, koordynacji, monitorowania, ewaluacji, informacji i komunikacji, rozpatrywania skarg oraz kontroli i audytu. Pomoc techniczna gwarantuje zapewnienie niezbędnych zasobów ludzkich oraz warunków gwarantujących sprawne działanie instytucji zarządzającej, w tym w szczególności niezbędnego zaplecza technicznego dla skutecznego wdrożenia Programu. Pomoc techniczna obejmować ma swoim zakresem także rozwój potencjału organizacji rzemieślniczych ze szczególnym uwzględnieniem wymiaru terytorialne-

¹⁴ Rządowy program „Polski...”, s. 76-78.

go. Zakłada realizację szkoleń oraz wykorzystanie innych form edukacyjnych na rzecz podniesienia kompetencji organizacji rzemieślniczych w zakresie rozwoju instytucjonalnego, zarządzania strategicznego itp.¹⁵

Realizacja Programu finansowana będzie z krajowych środków publicznych pochodzących z budżetu państwa: w 2021 roku w ramach środków rezerwy ogólnej zwiększającej budżet części budżetowej 16 – KPRM, w kolejnych latach poprzez zwiększenie limitu planowanych wydatków w części 16 i wyniesie 10 mln zł rocznie. Zadania finansowane ze środków Programu będą realizowane przez wyłonione w drodze otwartego konkursu podmioty zgodnie z art. 24 ust. 5 i 30 UoNIW-CRSO i odpowiednio art. 11 do art. 19a (rozdział II) UoDPPiW. W oparciu o ww. przepisy prawne utrzymane będą zasady równego traktowania podmiotów, transparentności i konkurencyjności również w odniesieniu do finansowania projektów ze środków Programu, a także wiąże się z dążeniem do upowszechniania uniwersalnych zasad i form współpracy między administracją publiczną a sektorem pozarządowym.

5. Udział organizacji samorządu gospodarczego rzemiosła w pierwszym naborze Polskiego Inkubatora Rzemiosła

Dnia 21 lipca 2021 roku o godzinie 15.00 ogłoszono I edycję konkursu obejmującego realizację zadania nr 1 – Wsparcie instytucjonalne i infrastrukturalne organizacji rzemieślniczych. Termin składania ofert upłynął 11 sierpnia 2021 roku również o godzinie 15.00.

W ramach ogłoszonego zadania przewidziano 2 ścieżki:

1. Ścieżka „Rozwój potencjału infrastrukturalnego organizacji rzemieślniczych”
2. Ścieżka „Rozwój potencjału organizacyjnego rzemiosła oraz budowanie partnerstw lokalnych”.

W ramach ścieżki pierwszej przewiduje się finansowanie zasobów technicznych na potrzeby działalności statutowej organizacji rzemiosła związanej z administrowaniem przygotowania zawodowego w rzemiośle, realizowanego na zasadach dualnego systemu kształcenia, nadzorem nad jego przebiegiem oraz realizacją egzaminów zawodowych i szkolenia zawodowego osób dorosłych. Maksymalna kwota dotacji w każdej z dwóch ścieżek wynosi 20 000 zł.¹⁶

Wsparcie organizacyjne rzemiosła wymaga szeregu działań ukierunkowanych na podniesienie efektywności bieżącego funkcjonowania. Ważnym elementem w ramach zadania jest zlecenie tworzenia stron internetowych wraz z instruktażem obsługi. Bez obecności w Internecie w formie atrakcyjnych wizualnie i funkcjonalnych stron internetowych, trudno o efektywne funkcjonowanie samorządu gospodarczego rzemiosła zarówno w wymiarze administracyj-

¹⁵ Rządowy program „Polski...”, s. 78-79.

¹⁶ Rządowy Program Polski Inkubator Rzemiosła. Edycja 2021. Regulamin Konkursu <https://niw.gov.pl/wp-content/uploads/2021/07/Regulamin-konkurs-PIR-1.pdf>, [dostęp 23.08.2021] [dalej: Regulamin Konkursu 2021].

nym, jak i wizerunkowym. Podkreślenia wymaga to, iż w ramach zadania przewiduje się szczególnie działania, które mają na celu wsparcie nie tylko „codziennej” działalności organizacji rzemieślniczych, ale takie, które pozwolą na samoistny rozwój, jak np. doradztwo dotyczące pozyskiwania funduszy zewnętrznych. W ramach ścieżki 2 przewidziane jest wsparcie dla organizacji partnerstw lokalnych z udziałem organizacji rzemieślniczych oraz kampanii fundraisingowych organizacji rzemieślniczych. Zadanie to jest istotne z racji potrzeby zwiększenia zaangażowania środowisk rzemieślniczych we współpracę z podmiotami zewnętrznymi, m.in. związaną z doradztwem zawodowym.¹⁷

W ścieżce drugiej przewidywane jest udzielenie dotacji na:

- tworzenie stron internetowych organizacji rzemieślniczych;
- materiały promocyjne na działania promocyjne, informacyjne oraz edukacyjne na rzecz kształcenia dualnego.
- szkolenia dla przedstawicieli organizacji rzemieślniczych oraz kadry pracowników organizacji rzemieślniczych w zakresie kompetencji marketingowych, w tym pozyskiwania funduszy zewnętrznych;
- podnoszenie kompetencji i kwalifikacji kadr pracowników organizacji rzemieślniczych, z uwzględnieniem doradztwa zawodowego;
- analizy społeczno-gospodarcze na potrzeby działalności statutowej samorządu gospodarczego rzemiosła, w tym związanych z przygotowaniem wykwalifikowanych kadr w rzemiośle;
- doradztwo gospodarcze na potrzeby działalności statutowej samorządu gospodarczego rzemiosła;
- budowę oraz funkcjonowanie partnerstw lokalnych z udziałem organizacji rzemieślniczych.

O dotację w ramach Konkursu ubiegać się mogły jedynie organizacje rzemieślnicze rozumiane jako:

- Związek Rzemiosła Polskiego (ZRP);
- izby rzemiosła i przedsiębiorczości
- cechy rzemiosł i przedsiębiorczości, zarejestrowane w rejestrze stowarzyszeń Krajowego Rejestru Sądowego.

Podmioty uprawnione do aplikowania nie muszą posiadać statusu organizacji pożytku publicznego.

Środki przeznaczone na dotacje w tej edycji wynoszą 4 800 000,00 zł. Z czego na realizację poszczególnych ścieżek przeznaczone zostanie:

- 2 400 000 zł – Ścieżka 1 Rozwój potencjału infrastrukturalnego organizacji rzemieślniczych;
- 2 400 000 zł – Ścieżka 2 Rozwój potencjału organizacyjnego rzemiosła oraz budowanie partnerstw lokalnych.¹⁸

Regulamin nie określa zamkniętego katalogu wydatków kwalifikowalnych. Przede wszystkim jednak, środki Programu będą przeznaczane na zakup sprzętu,

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Regulamin Konkursu 2021.

o którym mowa w poniższej tabeli. Kryterium dla kwalifikowalności wydatków będzie ich bezpośredni związek ze specyfiką prowadzonej działalności statutowej, a także koncepcją rozwoju organizacji w ramach zadania, na realizację którego została udzielona dotacja. W regulaminie konkursu podano jedynie przykładowe wydatki kwalifikowalne. I tak w ścieżce nr 1 są to: laptopy, tablety, komputery stacjonarne, akcesoria: np. dyski twarde, projektory, drukarki, xero, skanery, urządzenia wielofunkcyjne itp.

W ścieżce nr 2 jako przykładowe wydatki kwalifikowalne podano: oprogramowanie specjalistyczne, wraz z cyberzabezpieczeniem, instruktażem i licencją; utworzenie strony internetowej organizacji wraz z instruktażem z zakresu jej obsługi; materiały promocyjne na działania promocyjne, informacyjne oraz edukacyjne na rzecz kształcenia dualnego; szkolenia dla przedstawicieli organizacji rzemieślniczych oraz kadry pracowników organizacji rzemieślniczych w zakresie kompetencji marketingowych, w tym pozyskiwania funduszy zewnętrznych; koszty związane z podnoszeniem kompetencji i kwalifikacji kadr pracowników organizacji rzemieślniczych, z uwzględnieniem doradztwa zawodowego; wykonanie analizy społeczno-gospodarczej na potrzeby działalności statutowej samorządu gospodarczego rzemiosła, w tym związane z przygotowaniem wykwalifikowanych kadr w rzemiośle; doradztwo gospodarcze na potrzeby działalności statutowej samorządu gospodarczego rzemiosła.

Wartość początkowa (jednostkowa) środka trwałego lub wartości niematerialnych i prawnych, związanego z realizacją zadania, nie może być wyższa niż 10 000,00 zł brutto. Zakup środka trwałego lub wartości niematerialnych i prawnych o wartości powyżej 10 000,00 zł brutto stanowi koszt niekwalifikowalny.

Wnioski zawarte w generatorze umieszczonym na stronie internetowej Instytutu nie były skomplikowane. Należało jednak uzasadnić potrzebę planowanych działań, uzasadnić zakres cenowy zakupów, opisać potencjał organizacji wnioskującej oraz czas realizacji projektu. Maksymalne daty realizacji przedsięwzięć są zawarte w regulaminie konkursu. W przypadku ścieżki 1 okres realizacji zakupów musi zakończyć się do 30 września 2021 roku a realizacji przedsięwzięć zaplanowanych w ramach ścieżki 2 do 31 grudnia 2021 roku.

Wnioski za pomocą dedykowanego generatora na stronie internetowej www.niw.gov.pl złożyło 487 organizacji. Po ocenie formalnej dopuszczono do oceny merytorycznej 484 wnioski. Nie wszystkie organizacje zdecydowały się wziąć udział w dwóch ścieżkach. Większość izb zawnioskowała o maksymalną kwotę w dwóch ścieżkach natomiast w przypadku cechów zdarzały się wnioski na kwotę niższą niż 10 000 zł w jednej ścieżce. W łącznej puli ZRP, izb i cechów złożono 167 wniosków na maksymalną kwotę 20 000 zł w obu ścieżkach. Wnioskiem o najniższej kwocie był złożony przez Cech Rzemiosł Różnych w Trzciance wniosek na kwotę 800 zł w ścieżce drugiej.

Z racji pracy autorki tekstu w Izbie Rzemieślniczej w Opolu zaprezentowane będą statystyki dotyczące województwa opolskiego. Wszystkie organizacje cechowe zrzeszone w opolskiej Izbie złożyły wnioski w obydwu ścieżkach. Co

prawda nie wszystkie były złożone na maksymalną kwotę ale jednak można stwierdzić duże zainteresowanie PIR w województwie opolskim. Izba Rzemieślnicza w Opolu, jak i wiele innych izb, zorganizowała szkolenie dla zrzeszonych cechów jak założyć konto aby móc korzystać z generatora wniosków. Izba pomagała również w wypełnianiu wniosków i pisaniu uzasadnienia zakupu sprzętu czy usługi.

6. Wnioski

Ważne miejsce rzemiosła we współczesnej gospodarce polskiej wynika już z samego faktu liczebności firm rzemieślniczych. Rzemiosło jest najliczniejszą strukturą zrzeszającą podmioty gospodarcze w Polsce. Nie ulega wątpliwości, że rzemiosło się zmienia. Jego specyfiką jest właśnie umiejętność dostosowywania się do zachodzących zmian. Zapewne robiłoby to szybciej, skuteczniej i bardziej spektakularnie, gdyby miało wsparcie w otoczeniu prawnym a także gdyby było lepiej rozumiane i promowane przez instytucje publiczne. Dziś otwiera się szansa na zmianę.

Od lat samorząd gospodarczy rzemiosła postuluje, aby państwo polskie promowało kwalifikacje rzemieślnicze, zachęcało do nauki zawodu w rzemiośle lub oferowanych przez rzemiosło różnych form przyuczenia do zawodu, aby doceniało jakość, etos pracy, tradycję dzielenia się przez mistrzów rzemiosła wiedzą, doświadczeniami i umiejętnościami, aby zapewniało im odpowiednie warunki prawne i finansowe do działalności szkoleniowej oraz gwarantowało, jak to się dzieje w wielu krajach, że mistrzowie szkoląc, nie narażają się na nieuczciwą konkurencję.

Wsparcie infrastrukturalne i organizacyjne rzemiosła wymaga szeregu działań ukierunkowanych na podniesienie efektywności bieżącego funkcjonowania. PIR zakłada wsparcie rozwoju organizacji rzemieślniczych, jako strategicznych partnerów państwa w rozwoju przedsiębiorczości oraz zawodowym kształceniu dualnym. Wsparcie to obejmować będzie zarówno inwestycję w infrastrukturę ogniw organizacji samorządu gospodarczego rzemiosła jak i w bieżącą działalność obejmującą promocję kształcenia dualnego, rozwój kadr. Efektem finalnym ma być wzmocnienie potencjału organizacji, doposażenie w narzędzia i wiedzę pozwalającą świadczenie usług na najwyższym poziomie

Brak zasobów organizacji rzemieślniczych mogących służyć wzmocnieniu relacji międzysektorowych wpływa negatywnie na potencjał poszczególnych organizacji rzemieślniczych. Szansą na rozwój samorządu gospodarczego rzemiosła jest z pewnością wsparcie również w zakresie realizacji kampanii fundraisingowych oraz budowania lokalnych koalicji i partnerstw.

Organizacje, aby mogły skutecznie działać na rzecz swoich interesariuszy, muszą wspierać rozwój umiejętności i kompetencji osób w nich działających. Kluczowa jest zmiana nieadekwatnego do potencjału wizerunku rzemiosła w wymiarze gospodarczym oraz edukacyjnym. Analizując PIR można stwierdzić, że program uwzględnia potrzebę przeciwdziałania stereotypowym opiniom społecznym o kształceniu zawodowym w miejscu pracy, które przekładają się

na brak szerokiego zainteresowania młodzieży ścieżką edukacji w ramach szkolnictwa branżowego I stopnia.

Należy pamiętać, że PIR to program na lata 2021-2030 a obecnie organizacje rzemieślnicze oczekują na wyniki oceny merytorycznej w pierwszym naborze. Budującym jest z pewnością fakt, że złożono 484 wnioski zarówno na ścieżkę 1 jak i 2. Należy wziąć pod uwagę wakacyjny termin ogłoszenia konkursu oraz stan zatrudnienia w cechach, który niejednokrotnie ogranicza się do części etatu i dyżurów w cechu. Barię również był krótki termin składania wniosków od dnia ogłoszenia programu. W kolejnych edycjach pracownicy organizacji cechowych mając już pewne doświadczenie przy pisaniu wniosków w pierwszej edycji i otrzymaniu informacji zwrotnej w postaci kart oceny będą mogli efektywniej wnioskować o środki finansowe w ramach PIR.

Patrząc na pierwszą edycję i szeroki katalog przewidzianych w regulaminie wydatków kwalifikowanych zdecydowana większość organizacji skupiła się na doposażeniu w sprzęt IT. W drugiej ścieżce organizacje rzemieślnicze skupiły się głównie na promocji kształcenia dualnego i stworzeniu lub modernizacji strony internetowej. Aspekt ten jest bardzo ważny zwłaszcza, że większość cechów nie posiada swojej witryny.

Analizując PIR można stwierdzić, że program ten powinien niewątpliwie prowadzić do zwiększenia skuteczności i usprawnienia obsługi prowadzonej przez organizacje rzemiosła poprzez ukierunkowanie na nowe możliwości pozyskania narzędzi IT z uwzględnieniem już istniejącej infrastruktury organizacji. Atutem programu jest brak wymogu wkładu własnego w realizację planowanych zadań.

Kolejne konkursy i nabory w ramach PIR powinny być przedmiotem szczegółowych badań. Badania te powinny skupić się zarówno na regulaminach konkursu jak i na analizie złożonych wniosków i przyznanych środkach finansowych na konkretne zadania.

BIBLIOGRAFIA

1. Projekt uchwały Rady Ministrów w sprawie programu „Polski Inkubator Rzemiosła”, <https://archiwum.bip.kprm.gov.pl/kpr/form/r2637369,Projekt-uchwaly-Rady-Ministrow-w-sprawie-programu-Polski-Inkubator-Rzemiosla.html> [data dostępu: 30.08.2021].
2. Rządowy Program „Polski Inkubator Rzemiosła”, <https://niw.gov.pl/wp-content/uploads/2021/07/Program-PIR-1.pdf> [data dostępu: 20.08.2021].
3. Rządowy Program Polski Inkubator Rzemiosła Edycja 2021 Regulamin Konkursu. <https://niw.gov.pl/wp-content/uploads/2021/07/Regulamin-konkurs-PIR-1.pdf> [data dostępu: 23.08. 2021].
4. ZRP, <https://zrp.pl/o-nas/o-zrp/> [data dostępu: 31.08.2021].

5. Raport Rzemiosło 2020, www.izbarzem.opole.pl [data dostępu: 23.08.2021].
6. Ustawa z dnia 24 lipca 2015 r. o Radzie Dialogu Społecznego i innych instytucjach dialogu społecznego (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2232, z 2020 r. poz. 568, 2157).
7. Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. o Rzeczniku Małych i Średnich Przedsiębiorców (Dz.U. z 2018 r. poz. 648).
8. Ustawa z dnia 22 marca 1989 r o rzemiośle (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 2159).
9. IV Forum Szkół Rzemiosła. Wydawnictwo pokonferencyjne. Przygotowanie zawodowe dostawcą wykwalifikowanych kadr dla gospodarki i rynku pracy, Związek Rzemiosła Polskiego – Rada Dialogu Społecznego, Warszawa 2021.

Kontakt

Nazwisko autora: Dębicka-Ozorkiewicz Grażyna

Afiliacja (uczelnia): Izba Rzemieślnicza w Opolu

Adres: ul. Katowicka 55, 45-061 Opole

E-mail: grazyna.debicka@izbarzem.opole.pl

MAREK TENCZYŃSKI

RZEMIEŚLNIK POLSKI W PROCESIE RENOWACJI I KONSERWACJI ZABYTKÓW

**POLISH CRAFTSMEN IN THE PROCESS OF RESTORATION
AND CONSERVATION OF MONUMENTS**

Abstrakt

Zniszczenia obiektów zabytkowych wynikają ze zużycia fizycznego lub licznych wojen i kataklizmów skutkiem czego uległy zniszczeniu lub nieodwracalnym trwałym uszkodzeniom. W artykule przedstawiono zadania rzemieślnika występującego w roli renowatora zabytków ruchomych i nieruchomych. Omówiono etapy jego pracy w procesie konserwacji zabytków. W przeważającej części prezentowana treść została oparta na doświadczeniu zawodowym autora.

Słowa kluczowe: *renowacja, konserwacja, rzemieślnik*

Abstract

Destruction of historical objects may result from physical use or numerous wars and disasters which can either destruct or irreversibly and permanently damage them. The article discusses the role of a craftsman as a restorer of movable and immovable monuments. The author also describes stages of craftsman's work in the process of conservation of monuments. The presented content has been mostly based on the author's professional experience.

Keywords: *renovation, conservation, craftsman*

1. Wstęp

Zniszczenia obiektów zabytkowych wynikają najczęściej ze zużycia fizycznego, które może następować w miarę upływu czasu, jak również ze zużycia funkcjonalnego(użytkowego) i środowiskowego, oraz faktu, iż na przestrzeni wielu wieków znaczna liczba zabytków w wyniku licznych wojen i kataklizmów uległa zniszczeniu lub nieodwracalnym trwałym uszkodzeniom. Zużycie środowiskowe zabytków związane jest najczęściej z dokonującymi się zmianami

w otoczeniu obiektu, które powoduje uciążliwości w eksploatacji i niekorzystne zmiany ekologiczne. Czynniki środowiskowe mające wpływ na obiekty budowlane można podzielić na trzy podstawowe grupy: zagrożenia zewnętrzne otoczenia – uciążliwe sąsiedztwo, zagrożenia losowe i zagrożenia ekologiczne wewnętrzne.

W obliczu tych zjawisk współcześnie zmienił się stosunek każdego społeczeństwa do obiektów uznanych jako dziedzictwo kultury stanowiące zasób rzeczy materialnych i niematerialnych oraz związanymi z nim wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi uznawanymi za podstawę ochrony prawnej dla dobra każdego społeczeństwa i jego rozwoju w celu jego przekazania ich następnym pokoleniom. Rzemieślnik polski jako renowator zabytków ruchomych i nieruchomych ma za zadanie uczestniczenie w przywracaniu uroku starym, często kilkusetletnim budynkom i budowlom, w tym i uczestniczeniu w rewitalizacji starych miast i osiedli, zabytkowych pałaców, obiektów kultu religijnego, pomników, parków a także i zabytków techniki. Społeczeństwo polskie powoli zaczyna powoli dostrzegać znaczenie pracy rzemieślnika – renowatora zabytków jako siły napędowej związanej z jego asertywnością i innowacyjnością a także jako partnera uczestniczącego w procesie społecznym i ekonomicznym kraju oraz co najważniejsze inicjatora stwarzania nowych miejsc pracy, w tym i także zapomnianych i zanikających zawodów rzemieślniczych, oraz oferowaniu społeczeństwu produktów i usług najwyższej jakości.

2. Definicja konserwacji zabytków

Konserwacja zabytków jako dziedzina historii sztuki zajmuje się badaniem, inwentaryzacją i utrzymaniem obiektu zabytkowego w dobrym stanie technicznym przez jak najdłuższy czas, kierując się dwoma fundamentalnymi zasadami:

- zasadą minimalnej interwencji polegającej na zastosowaniu jak najskromniejszych środków, które mają wpływ na istniejącą tkankę zabytkową,
- zasadą odwracalności interwencji polegającej na możliwości odwrócenia skutków zabiegu konserwatorskiego, gdyby zaistniała potrzeba powrotu do pierwotnego stanu zabytku sprzed interwencji.

Konserwacja zabytków rozumiana jako jedno z zabiegów konserwatorskich zajmująca się restauracją, rekonstrukcją, adaptacją, odbudową, anastylozą, rewitalizacją i rewitalizacją zabytków.

3. Cele i zadania rzemieślnika, którego praca związana jest z konserwacją i renowacją zabytków

Wykonawstwo budowlane związane z rzemiosłem połączone jest w wielu przypadkach ściśle z konserwacją zabytków, które zajmuje szczególne miejsce w naszym kraju i w innych państwach. Konserwacja zabytków z którą związany jest rzemieślnik polski stanowi jedną ze specjalizacji związanych z budownictwem, powstała w celu przywracania do stanu pierwotnego zniszczonym zabytkom.

kowym budowlom oraz przedmiotom, do których ludzie, przywiązali się w wyniku odwiecznego dążenia do otaczania się rzeczami pięknymi, wartościowymi i unikalnymi. Instytucje państwowe związane z konserwacją i rewitalizacją zabytków ma do czynienia z destrukcją obiektów zabytkowych, najczęściej spowodowaną warunkami naturalnymi oraz niewłaściwymi i nieprzemyślanymi działaniami ludzi.

Na przestrzeni wielu wieków w wyniku licznych wojen i kataklizmów znaczna liczba zabytków uległa zniszczeniu lub nieodwracalnym trwałym uszkodzeniom. W obliczu tych zjawisk współcześnie zmienił się stosunek do obiektów zaliczanych do dziedzictwa kultury. Stosunek do ocalałych zabytków uświadomił nam, że działalność rzemieślników – zajmujących się konserwacją zabytków nieruchomych i ruchomych – znacznie wykracza poza ramy zwykłej dyscypliny, jaką jest renowacja i konserwacja zabytków.

Konserwacja zabytków stała się dziedziną w wyjątkowy sposób użyteczną społecznie, artystyczną i naukową. Celem każdego cywilizowanego państwa jest utrwalanie dziedzictwa narodowego ratującego zabytki. W swych działaniach konserwacja zabytków natrafia obecnie na wiele barier i progów które wymagają zmian systemowych i dostosowaniu prawa dla zapewnienia ochrony zabytków oraz opieki nad nimi. Postulowane zmiany powinny zmierzać do wypracowania skutecznie funkcjonującego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizacji organów ochrony zabytków. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku (Dz. U. Nr 162, poz.1568) oraz z dnia 10 września 2014 roku (Dz. U. z 2014 r. poz.1446 z późniejszymi zmianami) określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków i opieki nad nimi.

4. Kluczowa rola rzemiosła polskiego i rzemieślnika – renowatora zabytków w procesie ochrony zabytków

Rzemiosło polskie czynnie uczestniczy w krajowych programach opieki nad zabytkami i utrzymaniu zabytków. Działania związane z renowacją i konserwacją zabytków zapobiegają w sposób aktywny zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu oraz uszczuplaniu zasobów zabytków na terenie naszego kraju. Uczestnictwo rzemieślników polskich polega na prowadzeniu w obiektach zabytkowych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych. Rzemieślnicy polscy natrafiają na liczne problemy techniczne szczególnie gdy zachodzi konieczność ratowania zabytku na etapie wykonywania prac związanych z likwidacją zawilgoceń budynku lub budowli. Przed przystąpieniem do działań naprawczych, których celem będzie doprowadzenie stanu technicznego obiektu do stanu jego bezpiecznego użytkowania, należy ograniczyć oddziaływanie głównego czynnika korozyjnego jakim jest woda. Dlatego należy w pierwszej kolejności wykonać wszystkie działania zmierzające do:

- poprawy warunków zabezpieczających obiekt zabytkowy przed wodą napływającą z terenu wokół budynku lub budowli zabytkowej, przez opracowanie

projektu i wykonanie prawidłowego systemu zabezpieczenia przeciwwilgociowego, a w szczególności ograniczenie dopływu wody na ściany ustroju nośnego przez wykonanie prawidłowo funkcjonującego odwodnienia, które zapewniłyby utrzymanie w konstrukcji ścian budynku lub budowli zabytkowej właściwych warunków wilgotnościowych, co w znacznym stopniu ograniczy korozję materiałów,

- do ograniczenia dopływu wody z terenu sąsiadującego z zabytkiem, należy przeprowadzić

prace stabilizujące grunt i wykonać niezbędny drenaż odwadniający grunt

- należy ponadto sprawdzić, czy występuje jeszcze osiadanie fundamentów budynku lub budowli zabytkowej

- należy wykonać ocenę wpływu roślinności porastającej w sąsiedztwie ścian budynku lub budowli zabytkowej oraz podjąć ewentualne działania wycinkowe w najbardziej zagrożonych miejscach,

- należy wziąć pod uwagę wymianę (najbardziej zniszczonych) elementów budynku lub budowli zabytkowej zaatakowanych przez korozję biologiczną.

Jedną z głównych przyczyn zużycia technicznego budynków i budowli zabytkowych jest niekorzystne oddziaływanie otaczającego środowiska. Oddziaływanie to często przyjmuje złożony charakter, powodując uszkodzenia poszczególnych elementów konstrukcji i stopniową jej degradację.

Wpływ oddziaływań środowiskowych na obiekty zabytkowe czynników wpływających na przebieg zużycia technicznego obiektu, poza nieprawidłowo wykonanymi pracami remontowymi, można zaliczyć czynniki atmosferyczne, wodne i biotyczne.

Na podstawie przeprowadzonych obserwacji i analiz na przestrzeni mojej praktyki zawodowej związanej z konserwacją i rewitalizacją zabytków stwierdzam, że oddziaływanie to wiąże się głównie z przemarzaniem i korozją, niszczeniem zapraw oraz destrukcyjnym działaniem korozji biologicznej na elementy konstrukcyjne budynków i budowli zabytkowych. Zaproponowano możliwości ograniczenia oddziaływania czynników środowiskowych na obiekt przez poprawę warunków zabezpieczających przed wodą napływową, wykonanie prawidłowego systemu zabezpieczenia przeciwwilgociowego, stabilizację gruntu oraz wycinkę roślinności wokół obiektu.

Przykładem pracy rzemieślników polskich było przeprowadzenie na początku roku 2020 prac konserwatorsko-budowlanych związanych z remontem zawilgoconych ścian nośnych piwnic w budynku mieszkalnym wielorodzinnym – zabytkowym Wspólnoty Mieszkaniowej Staromiejska 5A w Opolu, zrealizowanego podstawie oceny stanu technicznego autorstwa mgr inż. Marka Tenczyńskiego. Autor oceny stanu technicznego przedmiotowych piwnic zaproponował zastosowanie w tym konkretnym budynku technologii związanej z iniekcją grawitacyjną, z wykonaniem izolacji pionowej strukturalnej. Badanie makroskopowe jakie przeprowadziłem wykazały występowanie rys skurczowych na tynkach wewnętrznych w piwnicach, z licznymi ogniskami zawilgoceń murów,

widoczne od wewnątrz i świadczących o konieczności wykonania izolacji pionowej strukturalnej ścian stykających się z gruntem – patrz Fot. nr 1

Fot. 1

Źródło: Zbiory M. Tenczyńskiego.

Ściany piwnic w czasie badań wykazały duże zawilgocenie, wyczuwalne we wnętrzach piwnic i potęgowane kondensacją pary wodnej na zimnych elementach budowlanych i higroskopijnością soli rozpuszczonych w wodzie znajdującej się w murach. Budynek zabytkowy i nie miałem tu wątpliwości posiadał uszkodzone izolacje pionowe na ścianach zewnętrznych stykających się z gruntem, nie gwarantując zabezpieczenia ścian budynku przed spływem wód opadowych do wnętrza piwnic. Budynek pod względem konstrukcyjnym wybudowano jako obiekt prosty konstrukcyjnie, gdzie elementem wsporczym był pionowe ściany, na których oparto w poziomie stropy.

Posadowienie budynku stanowiły ławy fundamentowe pod ścianami nośnymi. Ściany nośne budynku wykonano z cegły pełnej. Wiązania cegieł w murach wykonano przeważnie jako pospolite, spoiny o grubości 10 mm z tolerancją ± 2 mm starannie wykonane. Budynek posiada grube mury z cegły ceramicznej pełnej na zaprawie wapienno-piaskowej. W czasie badań stanu zawilgocenia stwierdziłem występowanie dużej wilgotności wyczuwalnej we wnętrzach piwnic, dzięki kondensacji pary wodnej na zimnych elementach budowlanych i wytworzenia zjawiska higroskopijności soli rozpuszczonych w wodzie – znajdującej się w murach – patrz Fot. nr 2.

Fot.2

Źródło: Zbiory M. Tenczynskiego.

4. Przeprowadzane pomiary.

Zaprojektowanie izolacji pionowej strukturalnej dla ścian stykających się z gruntem oparte zostało w przeważającej części na oględzinach i makroskopowej ocenie stanu zawilgocenia ścian piwnic, popartymi badaniami nieniszczącymi. Określenie tym samym wilgotności murów przeprowadzono wilgotnościomierzem przeznaczonym do badań materiałów ściennych przy pomocy sondy pojemnościowej firmy LAB-EL typu LB-796 A.

4.1. Wyniki pomiarów

W przedmiotowym budynku zabytkowym wykonano pomiary wilgotności wyrażone procentowo urządzeniem firmy LAB-EL typu LB-796 A, które przedstawiały się następująco:

- A/ Ściany konstrukcyjne w piwnicy (korytarz) – 12,80 – 16,1 %
- B/ Ściana konstrukcyjna na poziomie parteru schodów – 9,7 – 10,1 %
- C/ Pomiar na tynku nad poziomem gruntu wys. 0,5 metra – 6,9- 8,9 %
- D/ Ściana nośna w klatce schodowej od wejścia (wewnątrz) – 9,2 %

Na podstawie przeprowadzonej wizji lokalnej, wykonanych badań zawilgocenia murów piwnic budynku oraz dokonanej analizy zebranego materiału sporządzono i sformułowano następujące wnioski i zalecenia dotyczące zabezpieczenia budynku przed wilgocią i korozją biologiczną. Zalecono się w tym kon-

kretnym budynku zastosowanie iniekcji grawitacyjnej, z wykonaniem izolacji pionowej strukturalnej.

Izolacje pionowe strukturalne, tu proponowane – spowodują odtworzenie przeciwwilgociowej izolacji pionowej muru bez konieczności wykonania wykopu wzdłuż ścian budynku bez rozbiórki chodników i kosztów z tym związanych.

Izolację pionową strukturalną wykonano poprzez nawiercenie siatki otworów rozmieszczonych w rzędach, co 15-20 cm w zależności od zasolenia muru na całym obszarze izolowanego obszaru. W ten sposób wykonano równocześnie izolację poziomą i pionową bez potrzeby odkopywania murów. Otworami tymi wprowadzono się preparat iniekcyjny składający się z środka izolacyjnego. Składniki mieszaniny iniekcyjnej przeniknęły do przestrzeni kapilar i odłożyły się murach piwnic w formie nierozpuszczalnych w wodzie związków. Otwory iniekcyjne wypełniono betonem połączonym z ze środkiem izolacyjnym. Korzystny efekt uboczny stanowiło kilkukrotne wzmocnienie wytrzymałości muru poprzez zastosowanie betonu o wysokich parametrach wytrzymałości. Tak wytworzona blokada przeciwwilgociowa trwale i skutecznie rozwiązała problem zawilgocenia murów. Prace związane z osuszeniem murów można wykonywać bez względu na zasolenie i wilgotność murów. Państwowy Zakład Higieny dopuścił tę metodę do stosowania w budownictwie bez ograniczeń zdrowotnych.

5. Rzemieślnik kluczowym uczestnikiem w procesie renowacji i konserwacji zabytków.

Rzemieślnik uczestniczy w sposób znaczący w procesie renowacji i konserwacji zabytków zarówno na etapie przygotowawczym, częściowo i na etapie sporządzania dokumentacji budowlano-konserwatorskiej, a szczególnie w procesie realizacji inwestycji, który wyżej przedstawiono.

Praca rzemieślnika uczestniczącego w renowacji zabytków jest gwarancją:

- promocji unikatowych, na najwyższym poziomie kompetencji i umiejętności rzemieślników, wykonujących działalność zawodową przy obiektach zabytkowych ruchomych i nieruchomych,
- promocja unikatowych zawodów rzemieślniczych, niezbędnych do odtwarzania materialnego dorobku kultury narodowej oraz odpowiadających na dzisiejsze potrzeby użytkowników,
- promocja kształcenia zawodowego osób młodych i dorosłych w zawodach unikatowych o charakterze związanym z konserwacją zabytków
- promocja także i artystycznego charakteru wykonywania zawodów rzemieślniczych,
- upowszechnianie informacji na temat rzemieślniczych zawodów.

Doświadczenie i wiedza rzemieślnika-renowatora zabytków jest niezwykle pomocna w czasie badań porównawczych w celu ustalenia wieku i pochodzenia zabytku historycznych budynków i budowli

W życiu zawodowym ściśle autor współpracuje z konserwatorami sztuki, lecz i także z rzemieślnikami na etapie badań (które w większości przypadków

sam osobiście wykonuje) w zakresie zabytkowych konstrukcji budowlanych (stropy kasetonowe drewniane, zabytkowe pilastry i sklepienia), także i zapomnianych technologii oraz materiałoznawstwa, dotyczącego materiałów budowlanych z zamierzchłych czasów.

Z uwagi na to, iż cały obszar Polski leży w strefie wilgotnego klimatu kontynentalnego, przy planowanych renowacjach zabytków wielkie znaczenie ma uwzględnienie wilgotności – bezpośrednio, skoków temperatur – pośrednio (spadki temperatury poniżej zera w krótkich czasowo odstępach, prowadzące do zniszczeń mechanicznych powłok i obiektów), oraz zanieczyszczenia powietrza – bezpośrednio ułatwiają tworzenie elektrolitów kontakcie z wilgocią), nasłonecznienie-pośrednio promieniowanie UV niszczy powłoki zabezpieczające), a także i bardzo wysokie temperatury – w przypadku zabytkowych kominów ceramicznych.

Rzemieślnik związany z renowacją i konserwacją zabytków ma do czynienia zarówno z zabytkami ruchomymi jak i nieruchomymi. Wykonawstwo konserwatorskie obecnie stało się bardzo popularne wśród osób zrzeszonych w cechach rzemieślniczych na terenie całego kraju. W Polsce silnymi ośrodkami konserwatorskimi są uczelnie konserwatorskie, czego przykładem jest Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu i Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, zarówno w zakresie badawczym, jak i realizacyjnym.

Na Opolszczyźnie powstało wiele firm, przede wszystkim spółek, ogłaszających swoje usługi w zakresie konserwacji dzieł sztuki z którymi zakłady i pracownie działają jako spółki. Najbardziej rozwinięte – w przypadku konserwacji obiektów ruchomych – jest wykonawstwo indywidualne bez pośredników, narzucających dodatkowe koszty operacyjne. Oczywiście wykonawstwo to nie jest praktycznie możliwe przy kompleksowych konserwacjach zabytków nieruchomych. Takie zadania konserwatorskie wymagają zaangażowania dużych zespołów z odpowiednim kierownictwem, posiadającym uprawnienia budowlane, jak też ze sprawną koordynacją prac. Wymagania te wynikają z liczby i różnorodności problemów badawczych, konserwatorskich, projektowych, budowlanych, które trzeba bezbłędnie rozwiązywać. Pod względem prawnym artyści plastycy konserwatorzy dzieł sztuki mogą realizować swoje dzieła konserwatorskie samodzielnie lub w zespołach. Przy pracy zespołowej musi być ustalona osoba kierownika robót konserwatorskich. W zespołach konserwatorskich mogą działać renowatorzy zabytków jako fachowa pomoc techniczna. W bezpośrednim, manualnym realizowaniu prac konserwatorskich mogą brać udział wyłącznie dyplomowani konserwatorzy dzieł sztuki, co wynika z przepisów prawa.

Wspomniane reguły nie dotyczą to prac o charakterze rzemieślniczym – takim jak to wykonują rzemieślnicy w większości zrzeszeni w cechach rzemieślniczych, nadzorowanych przez osoby uprawnione, zgodne z przepisami prawa.

Prace konserwatorskie wymagają wielu pozwoleń i uzgodnień przewidzianych przepisami prawa przed przystąpieniem do wykonywania prac przy obiektach zabytkowych co reguluje Prawo budowlane i Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku (Dz. U. Nr 162, poz.1568)

oraz z dnia 10 września 2014 roku (Dz. U. z 2014 r. poz.1446 z późniejszymi zmianami określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków i opieki nad nimi.

Rzemieślnik jako renowator zabytków architektury i techniki uczestniczy w sposób szczególny w procesie ochrony i opieki nad zabytkami zajmując się zawodowo ich renowacją.

W procesie przywracania uroku starym, często kilkusetletnim kamienicom, obiektom sakralnym i innym zabytkowym niezwykle ważną rolę odgrywa współpraca ze służbami konserwatorskimi, światem nauki, władzami lokalnymi i prywatnymi inwestorami. Głównym celem rzemieślników – renowatorów zabytków jest uczestniczenie w rewitalizacji starych miast i osiedli, zabytkowych pałaców, obiektów kultu religijnego, pomników, parków a także i zabytków techniki. Już teraz możemy podziwiać pięknie odrestaurowane elewacje kamienic m.in. w Warszawie, Krakowie, Poznaniu, Wrocławiu, Gdańsku czy Opolu.

Społeczeństwo polskie zaczyna powoli dostrzegać znaczenie pracy rzemieślnika – renowatora zabytków jako siły napędowej z jego asertywnością i innowacyjnością, a także jako partnera uczestniczącego w procesie społecznym i ekonomicznym kraju, także inicjatora stwarzania nowych miejsc pracy (także zapomnianych i zanikających zawodów rzemieślniczych), oraz oferowaniu społeczeństwu produktów i usług najwyższej jakości.

Rewitalizacja – wbrew powszechnej opinii – to nie remont zabytku! Czym zatem jest i jaki ma związek z dziedzictwem kulturowym? Dlaczego nie powinniśmy mówić o rewitalizacji zabytkowego budynku, gdy mamy na myśli prace konserwatorskie, restauratorskie czy roboty budowlane przeprowadzane przy tym obiekcie?

Rewitalizacja pochodzi od łacińskiego re- + vitae, czyli dosłownie „przywrócenie do życia, ożywienie”. Przez lata w Polsce utarło się przekonanie, że rewitalizacja dotyczy przede wszystkim poprawy estetyki tkanki miejskiej, w szczególności remontu zabytkowych obszarów (placów miejskich bądź głównych ulic) lub obiektów (przeważnie o funkcji społecznie użytecznej). Takie rozumienie tego pojęcia jest sprzeczne z jego prawdziwym znaczeniem. W krajach europejskich i w obu Amerykach już od ponad pół wieku pracuje się nad metodami wyprowadzenia ze stanu kryzysowego obszarów cechujących się degradacją obejmującą różne sfery: przede wszystkim społeczną, później ekonomiczną, przestrzenną, architektoniczną, techniczną oraz środowiskową.

Do dziś, nawet wśród projektów uzyskujących dofinansowania na poziomie krajowym, rewitalizacja jest permanentnie mylona z konserwacją, renowacją, rewaloryzacją, remontem oraz zwykłymi robotami budowlanymi, pracami modernizacyjnymi czy termomodernizacyjnymi. W zapisach ustawy o rewitalizacji (tj. Dz.U. z 2017 r. poz. 1023, 1529, 1566) została wprowadzona do obiegu prawnego definicja rewitalizacji: „Rewitalizacja stanowi proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, prze-

strzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji”.

Przywraca ona pierwotne znacznie tego pojęcia, ograniczając je i ukierunkowując ku obszarom i osobom, które potrzebują wsparcia w przezwyciężeniu kryzysu, w walce z degradacją.

Źródła:

1. Materiały własne Marka Tenczyńskiego – dokumentacje z badań i ekspertyz.
2. Archiwa Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
3. GROMNICKI J., *Dokumentacja konserwatorska przedsiębiorstwa państwowego, pracowni konserwacji zabytków. Powstanie i stan zasobu, sytuacja aktualna*, „Ochrona Zabytków” 1999 nr 4, s. 423–427.
4. KURATOWSKI M., *Mały słownik ochrony zabytków*, Ministerstwo Kultury i Sztuki. Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa 1989.
5. SIENIAWSKA–KURAS A., Potocki P., *Renowacja elementów architektury*, Wydawnictwo Ka Be, Krosno 2012.
6. PRUSZYŃSKI J., *Dziedzictwo kultury Polski, jego straty i ochrona prawna*, t. 1–2, „Zakamycze” Kraków 2006.
7. GARDOCKA T., SOBCZAK J. (red.), *Ochrona prawna zabytków*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010.

Kontakt

ZAKŁAD USŁUG INŻYNIERYJNO-BUDOWLANYCH
45–839 OPOLE, ul. Technologiczna 2
PARK NAUKOWO-TECHNOLOGICZNY
tel. +48 509 747 026

BIURO PROJEKTOWE, EKSPERTYZ i NADZORÓW BUDOWLANYCH
(Gmach Izby Rzemieślniczej w Opolu)
45-061 Opole, ul. Katowicka 55
E-mail: marektenczynski@gmail.com
www.dem.info.pl

ŁUKASZ DENYS

ORCID ID: 0000-0002-0715-7540

**INNOWACJA PEDAGOGICZNA „APTECZKA PRAWNA
W BIZNESIE” DLA SZKOŁY BRANŻOWEJ SZKOŁA I STOPNIA
PROWADZONEJ PRZEZ ORGANIZACJE RZEMIEŚLNICZE**

PEDAGOGICAL INNOVATION "LEGAL FIRST AID KIT IN BUSINESS"
FOR THE SCHOOL A FIRST-LEVEL TRADE SCHOOL RUN BY CRAFT
ORGANIZATIONS

Streszczenie

Kształcenie zawodowe w rzemiośle podlega ustawicznym zmianom, dostosowując się do zmian na rynku pracy i oczekiwań pracodawców. Od 1993 roku możemy zaobserwować w Polsce rozwój nowych szkół rzemiosła prowadzonych przez Cechy i Izby Rzemieślnicze. W wyniku reformy szkolnictwa w 2017 roku w Polsce powstają branżowe szkoły I stopnia. W artykule przedstawiono innowację pedagogiczną „Apteczka prawna w biznesie” dla branżowych szkół I stopnia, która wyposaża uczniów w kluczowe kompetencje oraz umiejętności związane z podejmowaniem i prowadzeniem działalności gospodarczej. W artykule znajdziemy diagnozę potrzeb pracodawców, jak również wnioski i oczekiwane rezultaty związane z realizowaną innowacją.

Słowa kluczowe: *Rzemiosło, innowacja, Apteczka prawna w biznesie, kształcenie dualne, Akademia Rzemiosła i Przedsiębiorczości przy Politechnice Opolskiej, szkolnictwo branżowe*

Summary

Vocational training in crafts has been constantly adapting to changes and expectations of employers. Since 1993, the development of new craft schools run by the Polish Guilds and Craftsmen’s Chambers has become evident. As a result of the education reform in 2017, first degree vocational schools were established. The article presents the pedagogical innovation also know as “legal first aid kit in business” for first-degree vocational schools, which provides students with key competences and skills in starting and running a business. The author discusses employers’ needs and analyses expected outcome of this innovation.

Keywords: *Craft, innovation, legal first aid kit in business, dual education, Academy of Craft and Entrepreneurship at the Opole University of Technology, industry education*

1. Wstęp

Szkoły Branżowe I Stopnia powstały w Polsce w wyniku reformy systemu oświaty z 2017 roku. Zastąpiły one istniejące do 31 sierpnia 2019 roku Zasadnicze Szkoły Zawodowe. Za podstawową ideą kształcenia branżowego przyjęto przygotowanie zawodowe uczniów zgodnie z oczekiwaniami rynku pracy. Samorząd rzemieślniczy oferuje kształcenie w różnych branżach, tworząc elastyczny system kształcenia zawodowego, który umożliwi przygotowanie wysoko wykwalifikowanych kadr nie tylko w popularnych zawodach, ale także w zawodach unikatowych i o charakterze artystycznym.¹

Cechy lub izby rzemieślnicze coraz częściej decydują się na podjęcie trudu tworzenia szkół niepublicznych jak również szkół publicznych. Najważniejszym argumentem przemawiającym za nauką zawodu, w formule oferowanej przez rzemiosło pozostaje utrzymywanie relacji mistrz-uczeń.²

Podstawa programowa kształcenia ogólnego i zawodowego nie zawsze przynosi efekt w skutecznym wejściu na rynek pracy dobrze przygotowanego absolwenta, dlatego też uzupełnieniem tej luki może być innowacja pedagogiczna. Wzbogaceniem oferty kształcenia branżowego w rzemiosło ma być wprowadzenie innowacji pedagogicznych, oraz zajęć dodatkowych zwiększających umiejętności i kompetencje uczniów oraz absolwentów szkół branżowych. W artykule podejmę próbę zobrazowania przebiegu i zasad wprowadzenia innowacji pedagogicznej nazwanej „Apteczka prawna w biznesie”, która może być wykorzystana w każdej szkole branżowej szczególnie w szkole prowadzonej przez organizacje rzemieślnicze.

2. Cele i zadania innowacji pedagogicznej

Innowacja pedagogiczna to nowatorskie rozwiązania programowe, organizacyjne lub metodyczne, mające na celu poprawę jakości pracy szkoły. Z obecnych regulacji *Prawa oświatowego* wynika możliwość przeprowadzenia eksperymentu pedagogicznego. Brak jest natomiast w przepisach *Prawa oświatowego* odpowiednika tej regulacji, jednak odnoszącego się wprost do możliwości prowadzenia innowacji pedagogicznej. Niemniej na to, iż istotnie może ona być

¹ Ł. Denys, *Działalność edukacyjna rzemiosła Opolszczyzny, a oczekiwania pracodawców*, [w:] W. Musialik, R. Śmiałowski (red.), *Rzemiosło. Problemy doby współczesnej i czasów minionych*, Cech Rzemiosł i Przedsiębiorczości Związek Pracodawców w Opolu, Opole 2017, s. 53.

² Tamże, s. 30.

w szkołach prowadzona wskazuje pośrednio szereg przepisów tej ustawy. Przecież jako jedno z zadań wskazana została konieczność kształtowania u uczniów postaw przedsiębiorczości i kreatywności sprzyjających aktywnemu uczestnictwu w życiu gospodarczym, w tym poprzez stosowanie w procesie kształcenia innowacyjnych rozwiązań programowych, organizacyjnych lub metodycznych (art. 1 pkt 18 *Prawa oświatowego*).³ Ponadto przepisy te zobowiązują dyrektora szkoły do tworzenia warunków działania w szkole wolontariuszy, stowarzyszeń i innych organizacji, w szczególności organizacji harcerskich, których celem statutowym jest m.in. rozszerzanie i wzbogacanie form działalności innowacyjnej szkoły (art. 68 ust. 1 pkt 9 *Prawa oświatowego*). W szkołach i placówkach mogą działać, z wyjątkiem partii i organizacji politycznych, stowarzyszenia i inne organizacje których celem statutowym jest działalność wychowawcza poprzez rozszerzanie i wzbogacanie form działalności dydaktycznej, wychowawczej, opiekuńczej i innowacyjnej szkoły lub placówki (art. 86 *Prawa oświatowego*). W aspekcie nadzoru pedagogicznego dyrektor szkoły powinien między innymi inspirować nauczycieli do poprawy istniejących lub wdrożenia nowych rozwiązań w procesie kształcenia, przy zastosowaniu innowacyjnych działań programowych, organizacyjnych lub metodycznych, których celem jest rozwijanie kompetencji uczniów (art. 55 ust. 1 pkt 4 *Prawa oświatowego*).

Pojęcie innowacyjności występuje w przepisach *Prawa oświatowego* wielokrotnie i nie ulega wątpliwości, że szkoła działalność taką prowadzić powinna. Do czasu wejścia w życie ustawy *Prawo oświatowe* działalność innowacyjna w szkołach była regulowana przez wydane jeszcze na podstawie ustawy o systemie oświaty rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 9 kwietnia 2002 roku w sprawie warunków prowadzenia działalności innowacyjnej i eksperymentalnej przez publiczne szkoły i placówki (Dz. U. nr 56 poz. 506), które w 2021 roku było już uchylone. Zgodnie z § 1 ust. 1 tego aktu prawnego innowacją pedagogiczną prowadzoną w publicznych szkołach i placówkach były nowatorskie rozwiązania programowe, organizacyjne lub metodyczne, mające na celu poprawę jakości pracy szkoły.

W ustawie – *Prawo oświatowe* nie określono wymagań formalnych warunkujących rozpoczęcie działalności innowacyjnej w szkole ani nie wskazano konieczności zgłaszania innowacji pedagogicznej kuratorowi oświaty i organowi prowadzącemu. Zatem Rada Pedagogiczna nie musi podejmować już uchwały w sprawie wprowadzenia innowacji. Uważam, że dopełnienie chociażby podjęcia uchwały RP w sprawie wprowadzenia innowacji pozwoli odpowiednio ją udokumentować i prowadzić nadzór pedagogiczny nad realizowaną innowacją.

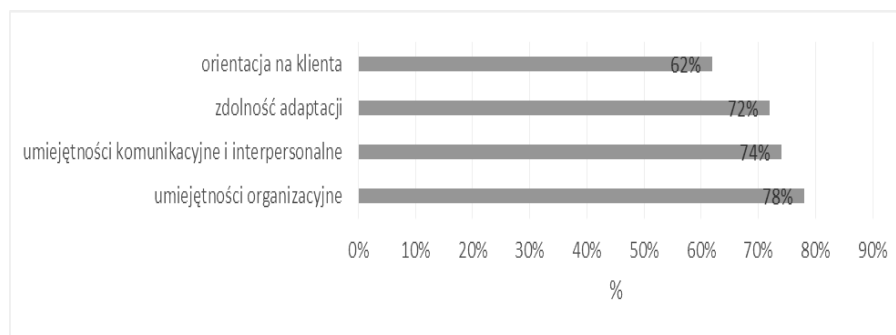
Celem wprowadzenia innowacji pedagogicznej „Apteczka prawna w biznesie” było wyposażenie uczniów w umiejętności i kompetencje miękkich przydatnych w różnych zawodach kształcenia rzemieślniczego. W pracach koncep-

³ M. Łyszczarz, *Innowacja pedagogiczna a autorski program nauczania*, www.portaloswiatowy.pl/analizy-i-interpretacje/innowacja-pedagogiczna-a-autorski-program-nauczania-18199.html, [data dostępu: 18.10.2021].

cyjnych nad innowacją pedagogiczną „Apteczka prawna w biznesie” na każdym etapie brał udział organ opiniodawczy i doradczy szkoły czyli Rada Pracodawców Akademii Rzemiosła i Przedsiębiorczości przy Politechnice Opolskiej. Pracę nad innowacją pedagogiczną rozpoczęto od diagnozy potrzeb i oczekiwań pracodawców. Wśród 90 pracodawców reprezentujących mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa województwa opolskiego przeprowadzono 90 badań ankietowych i 10 badań fokusowych, w celu określenia oczekiwań pracodawców co do wiedzy, umiejętności i kompetencji jakie osiągnąć mają uczniowie szkoły branżowej I stopnia w ramach innowacji pedagogicznej „Apteczka prawna w biznesie”. Celem tej innowacji jest przygotowanie uczniów do pracy zawodowej oraz do obsługi własnego biznesu w środowisku mikro, małych i średnich przedsiębiorstw.

Tabela 1.

Przykładowe kompetencje wskazywane przez pracodawców w pytaniu otwartym ankiety

Źródło: Opracowanie własne

Zespół nauczycieli i pracodawców po analizie badań przygotował program innowacji zgodny z oczekiwaniami pracodawców.

3. Odbiorcy innowacji (grupa docelowa), zasoby materialne oraz sposób realizacji

Innowacja pedagogiczna „Apteczka prawna w biznesie” dedykowana została do uczniów klas I-III kształcących się w klasach wielozawodowych branżowej szkoły I stopnia. Realizowana ma być w trakcie obowiązkowych zajęć lekcyjnych teoretycznych w szkole. W okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania szkoły związanego z Covid-19 zajęcia odbywać mogą się za pomocą programów służących do komunikowania się na odległość. Wówczas uczniowie prezentowali swoje prace praktyczne e-portfolio, biznes plan oraz rozwiązywali kazusy on-line. Pierwszy raz program zastosowano w roku szkolnym 2020/2021.

Innowacja pedagogiczna „Apteczka prawna w biznesie” zrealizowana została w wymiarze 60 godzin (w trzy letnim cyklu kształcenia).

Wyniki diagnozy oczekiwań, badań przeprowadzonych wśród interesariuszy zewnętrznych inkorporowane zostały do programu innowacji „Apteczka prawna w biznesie”. Główne postulaty pracodawców wprowadzone do programu innowacji to:

1. prowadzenie zajęć praktycznych przy wykorzystaniu metody studium przypadku,
2. praktyczna nauka tworzenia e-portfolio i biznes planu (aktualizowana przez 3 lata nauki w szkole)
3. zapoznanie uczniów z elementami prawa,
4. rozwiązywanie praktycznych przypadków prawnych,
5. redagowanie podstawowych pism w obsłudze przedsiębiorcy,
6. tworzenie symulacji warsztatów z zakresu negocjacji biznesowych, kontaktu z klientem, w zakresie prawa gospodarczego, prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, prawa handlowego, podatkowego i cywilnego (z uwzględnieniem e-commerce i zagadnień działalności gospodarczej w sieci, analizy podstawowych umów cywilnych, pełnomocnictwa, prokury i dokumentów pracowniczych),
7. prawo autorskie w Internecie.

Osiągnięte rezultaty pracy uczniów, biznes plany czy e-portfolio były zgodnie z przyjętym programem innowacji. Prace te udoskonalane będą przez uczniów w trakcie 3 lat kształcenia w szkole branżowej I stopnia, tak aby absolwent kończący szkołę miał gotowe dokumenty służące przygotowaniu działalności gospodarczej i obsłudze własnego biznesu.

Podczas realizacji innowacji istotną rolę odgrywają zasoby ludzkie. Prowadzącym innowację pedagogiczną został nauczyciel przedmiotów zawodowych prawnych i ekonomicznych, będący doradcą zawodowym, który posiadał doświadczenie jako pracodawca obsługujący podmioty gospodarcze.

W roku szkolnym 2020/2021 w Akademii Rzemiosła i Przedsiębiorczości przy Politechnice Opolskiej współprowadzili zajęcia o charakterze praktycznym warsztatowym przedstawiciele nauczycieli akademickich nauk prawnych, technicznych, ekonomicznych przedstawiciele biznesu, mikro i mali oraz średni przedsiębiorcy branży budowlanej, przemysłu spożywczego, przemysłu motoryzacyjnego, branży usługowej, handlowej oraz fryzjerskiej.

Na uwagę zasługuje również fakt, że innowacja realizowana była w klasie wielozawodowej a uczeń zobowiązany został każdorazowo w formie warsztatowej do zaprezentowania swoich prac które realizował zgodnie z zawodem w którym się kształci. Prezentacje uczniów miały komponent zapewniający osiągnięcie przez nich umiejętności związanych z autoprezentacją oraz wielu innych kompetencji miękkich.

Uczniowie uczestniczący w zajęciach odnieśli podwójną korzyść, gdyż uzyskali możliwość zaprezentowania swoich planów prowadzenia działalności go-

spodarczej i dodatkowych dokumentów z tą działalnością związanych oraz poszerzenia swojej wiedzy na temat innych branż i zawodów.

Innowacja pedagogiczna także ma na celu akcentowanie na kształcenie ustawiczne w różnych formach, ale tak aby uczniowie – przyszli absolwenci byli pracownikami wykształconymi w konkretnych branżach, gotowymi do wyjścia na rynek pracy, dobrze przygotowani do wykonywania zawodu. Innowacja przewiduje również realizację wizyt studyjnych u pracodawców w wymiarze 12 godzin w całym cyklu kształcenia, co wspomaga proces realizacji zadań praktycznych przewidzianych w ramach prac obowiązkowych (e-portfolio, biznes plan, kazusy). W sytuacji czasowego ograniczenia funkcjonowania szkół związanego stanem epidemiologicznym wizyty wówczas mogą być organizowane w formie zdalnej. W roku szkolnym 2020/2021 w Akademii Rzemiosła i Przedsiębiorczości przy Politechnice Opolskiej wizyty studyjne realizowane były wyłącznie on-line.

4. Efekty i ewaluacja innowacji pedagogicznej

Przewidywane rezultaty innowacji pedagogicznej „Apteczka prawna w biznesie”:

- wprowadzenie do szkoły innowacyjnych metod nauczania z zakresu elementów prawa, przedsiębiorczości i ekonomii oraz szeroko rozumianej obsługi biznesu (zgodnych z oczekiwaniami pracodawców – wykorzystano wyniki badań fokusowych i ankietowych wśród pracodawców MŚP);
- rozwinięcie wiedzy na temat prawa w życiu prywatnym i gospodarczym;
- zintensyfikowanie zakresu wiedzy ekonomicznej i administracyjnej wśród uczniów;
- edukacja i ukształtowanie przedsiębiorczych postaw wśród uczniów;
- zwiększenie kluczowych kompetencji wśród uczniów zgodnie z oczekiwaniami pracodawców;
- rozwinięcie umiejętności i kompetencji, które umożliwiają poruszanie się na rynku pracy, a także wspierają rozwój osobisty i życie społeczne człowieka oraz świadomość prawną;
- rozwinięcie umiejętności pracy zespołowej;
- podwyższenie wiedzy i umiejętności związanych z wdrażaniem inicjatyw i przedsiębiorczością;
- rozwinięcie innowacyjności w obsłudze własnego biznesu w sektorze mikro, małych i średnich przedsiębiorstw;
- rozwinięcie umiejętności rozwiązywania problemów wykorzystując metodę studium przypadku;
- zintensyfikowanie wśród uczniów innowacyjnych rozwiązań i otwartości na nowe doświadczenia;
- wskazanie uczniom możliwych kierunków rozwijania swoich pasji i zainteresowań;
- umożliwienie uczniom poznania własnego charakteru, osobowości;

- przygotowanie młodzieży do wyzwań współczesnego świata, do których należą: tendencja do integracji i globalizacji życia społecznego, wzrost roli wiedzy i informacji;
- zintensyfikowanie u uczniów odpowiednich postaw, takich jak systematyczność, dokładność, rzetelność, kreatywność oraz odporności na stres;
- promowanie wśród uczniów kształcenia ustawicznego;
- podniesienie prestiżu rzemieślniczej branżowej szkoły I stopnia jako szkoły „pierwszego wyboru.

Zaplanowano rokroczną ewaluację zajęć za pomocą ankiet skierowanych odrębnie do uczniów, prowadzącego zajęcia i współprowadzących zajęcia przedstawicieli otoczenia społeczno- gospodarczego szkoły. Wyniki tych ankiet ewaluacyjnych mają zostać przedstawione raz w roku szkolnym Radzie Pedagogicznej Szkoły, organowi prowadzącemu szkołę i Radzie Pracodawców Szkoły. Wyniki ewaluacji w roku szkolnym 2020/2021 w Akademii Rzemiosła i Przedsiębiorczości przy Politechnice Opolskiej wskazują na to że uczniowie podnieśli swoje kompetencje zawodowe, kompetencje personalne i społeczne oraz kluczowe kompetencje, terminowość, obowiązkowość i staranne wykonywanie zadań pod presją czasu.

5. Zakończenie

Innowacja pedagogiczna „Apteczka prawna w biznesie” może z powodzeniem być wdrożona do realizacji w innych szkołach branżowych I stopnia prowadzonych przez organizacje rzemieślnicze. Efekty wdrożonej innowacji pedagogicznej „Apteczka prawna w biznesie” spowodują wśród uczniów szkół branżowych zmianę sposobu postrzegania rzeczywistości zawodowej jako procesu rozwojowego polegającego na nieustannej pracy nad sobą i ustawicznej konieczności doksztalcania się. Ponadto uczniowie mogą zmienić swoje poglądy i systemy wartości ze względu na wzrost kompetencji interpersonalnych. Uczniowie mogą nabyć kluczowe kompetencje zgodne z oczekiwaniami pracodawców oraz przygotować się do podejmowania i prowadzenia działalności gospodarczej w sektorze mikro, małych i średnich przedsiębiorstwach rzemieślniczych.

W ogólnopolskim konkursie „Szkoła zawodowa najwyższej jakości. Konkurs dobrych praktyk w szkolnictwie zawodowym” innowacja pedagogiczna „Apteczka prawna w biznesie” w październiku 2021 roku została przez komisję konkursową uznana za dobrą praktykę⁴, którą można wdrażać w innych szkołach branżowych w Polsce.

⁴ Nasza Szkoła doceniona w ogólnopolskim konkursie Szkół Zawodowych, <https://akademiarzemiosla.opole.pl/konkurs-szkola-zawodowa-najwyzszej-jakosci-2021/> [data dostępu: 27.10.2021].

BIBLIOGRAFIA

1. DENYS Ł., *Działalność edukacyjna rzemiosła Opolszczyzny, a oczekiwania pracodawców*. [w:] Musialik, R. Śmietański (red.), *Rzemiosło. Problemy doby współczesnej i czasów minionych*, Cech Rzemiosł i Przedsiębiorczości Związek Pracodawców w Opolu, Opole 2017.
2. ŁYSZCZARZ M., *Innowacja pedagogiczna a autorski program nauczania*, www.portaloswiatowy.pl/analizy-i-interpretacje/innowacja-pedagogiczna-a-autorski-program-nauczania-18199.html, [data dostępu: 14.10.2021].
3. *Nasza Szkoła doceniona w ogólnopolskim konkursie Szkół Zawodowych*, www.akademiarzemiosla.opole.pl/konkurs-szkola-zawodowa-najwyzszej-jakosci-2021/ [data dostępu: 27.10.2021].

Kontakt:

Nazwisko autora: Łukasz Denys

Afiliacja (uczelnia): Izba Rzemieślnicza w Opolu

Adres: ul. Katowicka 55, 45-061 Opole

e-mail: lukasz.denys@izbarzem.opole.pl

MARGARITA IŠORAITĖ
ORCID ID 0000-0001-9108-0525
Litwa

MARKETING CULTURES IN LITHUANIAN MODERN FORMS OF CRAFTSMANSHIP

KULTURA MARKETINGU WE WSPÓŁCZESNYM RZEMIOŚLE
LITEWSKIM

Streszczenie

Artykuł analizuje pojęcie kultury marketingowej i jej narzędzi, najpopularniejsze rzemiosło na Litwie oraz specyfikę kultury marketingowej we współczesnym rzemiośle na Litwie. Celem artykułu jest ocena kultury marketingu we współczesnym rzemieślnictwie litewskim. Kultura marketingowa pomaga zdobywać przewagę konkurencyjną i zapewnia pozycję liderom rynku. Artykuł wskazuje również jak, w warunkach coraz bardziej zaciętej konkurencji, firma powinna usprawnić kształtowanie kultury marketingowej, aby osiągnąć jak najlepsze efekty wykorzystania narzędzi marketingowych i zaspokojenia potrzeb konsumentów.

Słowa kluczowe: *marketing, kultura marketingu, firmy rzemieślnicze, rzemiosło na Litwie*

Abstract

This article analyse the concept of marketing culture and its tools, the most popular crafts in Lithuania, the peculiarities of marketing culture in modern forms of craftsmanship in Lithuania. The aim of this article is to evaluate marketing culture in Lithuanian contemporary forms of craft profession. Marketing culture helps to gain competitive advantages and become market leaders. It will help to find out in which direction in the conditions of increasingly fierce competition the company should improve the formation of marketing culture in order to achieve the best possible results of the use of marketing tools and the satisfaction of consumer needs.

Keywords: *marketing, marketing culture, craft companies, craft in Lithuania*

1. Introduction

In order to know the nation, its marketing culture, it is necessary to know its main crafts and businesses, work tools, buildings, clothing, customs. Each nation, during its lifetime, creates certain forms of its own culture that are less common in other nations. In ancient Lithuania, almost all woodworking masters learned their craft from their parents, helping them to make crafts while working in construction. Others went to study with carpenters, initially working for them without pay. It used to be that the crafts crossed the path of inheritance. A lot is changing in the world, but some things are not. Among the things that don't change are crafts. Much respect can be given to those people who have kept the secrets of family crafts for centuries. They ring ceramic pots just like their ancestors a few hundred years ago. Weaving looms can still be found in Lithuanian villages, with which our great-grandparents weaved their dowry. Today, the ancient Baltic patterns in weaving have taken on a new meaning and a new life. In the same way, people of these days in their homes booth wooden crosses carved according to an ancient tradition, build caretakers and stir jams on modern stoves with wooden spoons. Respectfully earned, today's artisans use talented hands to decorate the environment and homes. All these items can be seen in the very popular folk craft fairs in Lithuania, and learned in the educational programs organized by museums and the craftsmen themselves. The trade in handicrafts is moving not only to craft fairs, but also to the electronic space. This is affected by the period in which we live, and especially by the COVID-19 pandemic. Ribašauskienė, E. (2008) stated that the most important problems of craftsmen are management, lack of knowledge and skills of marketing and entrepreneurship. Craftsmen are old age and have small possibilities for competition for the products of specifics of traditional crafts. The market for handicraft products is usually only in the largest cities of the country, and in other regional centres of the country it is much smaller. Advertising of artisan products is not targeted and continuous, it is usually done only in a certain environment. Craftsmen still do not make sufficient use of marketing culture tools such as sales promotion, advertising. Žuromskaitė, B. (2011) in her article Possibilities of using traditional and old crafts in popularizing cultural tourism in Lithuania state that the main problems faced by Lithuanian craftsmen are difficulties in establishing themselves in the market, because favourable competitive conditions are not created. Most artisans are older, have difficulty adapting to the changing economic situation, lack entrepreneurship, lack marketing and knowledge and do not know the basics of business. The aim of this article is to evaluate marketing culture in Lithuanian contemporary forms of craft profession. The problem with this article is that cultural marketing will be analyzed based on modern forms of craftsmanship.

2. Marketing culture and its tools in craft

The traditions of traditional crafts have been developed in Lithuania for a very long time. These craft traditions have been developed for a long time and are currently unchanged and spread the identity of the Lithuanian nation. Hand-made products are very popular these days. Not many publications have been written about traditional crafts and marketing culture in Lithuania, but this area is very important in order to preserve the identity of the Lithuanian nation.

Marketing culture is something we often take for granted as members of a growing and changing human society. But in marketing, background culture is especially important. Using our knowledge of culture and the deep-rooted symbolism that culture has, we can trade effectively in new and intelligent ways. A marketing culture means that employees engage in brand marketing and unite within the organization. You share important information with them and involve them in branding your company. Finally, a marketing culture gives your employees the opportunity to be brand ambassadors. A marketing culture is one of the most important factors in long-term success and relationship marketing. From a marketing standpoint, employee loyalty to the organization is becoming increasingly important. Only a professional that the organization develops can communicate effectively with users in dynamic and complex activities. Unethical treatment of employees is not uncommon in service companies, which can lead to deep communication and quality of work problems. The tension in the team and the change of staff cause the fragility of relations with various market participants, especially consumers, and worsen the quality of provided services. The user often identifies the organization with the employee with whom he or she interacts, so there may be a situation where, when the employee changes, the user simply disconnects from the organization. Table 1 presented marketing culture definition. According Yaprak, A. (2008) marketing culture can be seen as created by global networks and institutions which cross national and cultural borders. Gallagher, S., Brown, Ch., Brown, L. (2018) stated that marketing culture should be compared regularly so that management can evaluate the relative strengths and weaknesses. Song, R., Moon, S., Chen, H., A., Houston, M., B. (2017) mentioned that marketing culture is characterized by collectivism, femininity, and the avoidance of uncertainty, as well products more burdened by cultural content. Larentis, F., do Sul, C., Brazil Luiz, Slongo, A. (2017) stated marketing culture can through certain systems values and characters must be changed because inter-organizational relations, due to relationship marketing strategies and processes. Kaur, J., Chawla, R. (2016) considered that the seller can not ignored when analyzing the importance of local culture before advertising or selling the product in bazaar. Samaha, S.A., Beck, J., T., Palmatier, R., W. (2014) mentioned that marketing culture means a model of values, norms and beliefs which affect people's assessment of information; it leads different treatment and assessment of the environment information. Pauraitė, B. (2020) stated that marketing culture is important to evaluate both the buyer and the seller in marketing activities and in shaping the marketing culture or the interests of the

producer, regardless of the country or society in which they would live and as different as possible

Table 1.

Marketing culture definition

Author	Definition	Highlight
Yaprak, A. (2008)	A marketing culture can be seen as created by global networks and institutions which cross national and cultural borders; at national level, embedded organizations, and networks embedded in local cultures can be seen as forming a national culture.	can be seen as created by global networks and institutions which cross national and cultural borders
Gallagher, S., Brown, Ch., Brown, L. (2018)	Market culture can be reliably assessed and should be compared regularly so that management can evaluate the relative strengths and weaknesses	should be compared regularly so that management can evaluate the relative strengths and weaknesses
Song, R., Moon, S., Chen, H., A., Houston, M., B. (2017)	Cultural coincidence consumer feedback between the product and the market improves and that the impact is stronger cultures characterized by collectivism, femininity, and the avoidance of uncertainty, as well products more burdened by cultural content.	characterized by collectivism, femininity, and the avoidance of uncertainty, as well products more burdened by cultural content.
Larentis, F., do Sul, C., Brazil Luiz, Slongo, A. (2017)	Organizational participating cultures can through certain systems values and characters must be changed because inter – organizational relations, due to relationship marketing strat-	can through certain systems values and characters must be changed because inter-organizational relations, due to relationship marketing strat-

	egies and processes.	egies and processes.
Kaur, J., Chawla, R. (2016)	Culture has a significant impact on marketing strategies. The seller can not ignored when analyzing the importance of local culture before advertising or selling the product in bazaar. Marketing plans are fully justified product advertising; the main marketing goal is inform customers about product features and influences them to buy products.	The seller can not ignored when analyzing the importance of local culture before advertising or selling the product in bazaar.
Samaha,S.,A., Beck, J., T., Palmatier, R., W. (2014)	"Culture" means a model of values, norms and beliefs which affect people's assessment of information; it leads different treatment and assessment Brigita PAURAITĖ of the environment information (Hofstede 1991). It should also make an impact people interpret and respond to various RM activities.	means a model of values, norms and beliefs which affect people's assessment of information; it leads different treatment and assessment of the environment information
Pauraitė, B. (2020)	When the culture of a certain country is integrated into the marketing activities of companies, it is possible to speak of marketing culture as a separate phenomenon of national culture. "The culture of society is affected by all markets participants, so it is important to evaluate both the buyer and the seller in marketing activities and in shaping the marketing	affected by all markets participants, so it is important to evaluate both the buyer and the seller in marketing activities and in shaping the marketing culture or the interests of the producer, regardless of the country or society in which they would live and as differ-

	<p>culture or the interests of the producer, regardless of the country or society in which they would live and as different as possible ”(Žostautienė and Urbanskienė 2002, p. 8).</p>	<p>ent as possible</p>
--	--	------------------------

Dominated by a wide range of opinions, how can a marketing culture serve to increase a company's profits? And how to evaluate the benefits of marketing culture, how to create a positive environment in the organization? Employee involvement, initiative, participation in the development of the organization can be a prerequisite for successful business. Marketing culture is the system of values of an organization, their awareness and adherence to them. Many organizations now have established values. Only here is danger: the list of values is, are they known, only are they observed? Are they mandatory for all employees? What personal example do the top executives of a company set? How much do you think an employee will believe – in the list of values presented at employment, or in what they actually see in the organization on a daily basis? The new employee monitors and draws their own conclusions. It was found that the more the values of an individual and an organization coincide, the less control methods and measures are needed to control employee behavior. Generally, managers think better about the current situation than employees evaluate it. Is it being talked about, or is it taken for granted and inevitable? A marketing culture is the medium in which one grows up or not, where one decides whether an employee is working with a leash or leads for some other motive. And it has a direct impact on performance.

Marketing culture is the way of life of a society, its values and customs, passed down from generation to generation. Marketers are constantly striving to cope with cultural changes in order to be aware of consumer needs, especially if those consumers live in another country. The definition of marketing culture is related to the individual, their group, state, nation, society, era, religion, and so on. When culture works, consumer behavior is formed, which is also the object of marketing communication. Thus, organizations should adapt ongoing marketing communications to users of a particular marketing culture in craft. Naturally, with a culture that is customer-centric only, higher revenue is focused on results and success. Goals are achieved, and if they are not, new ways are sought to achieve them. In addition, employees who are constantly motivated and forced to achieve great results are likely to earn higher incomes than those who do not. With competitors in mind, a business with a market culture would focus on market research and not deviate from its business trends and tendencies. In this way, they are

always ready to react to any market changes to ensure that they maintain market share and remain in the first place.

Cultural marketing could be described as content marketing that helps consumers get to know the brand better. Cultural marketing tools, such as advertisements, social networks (facebook, Instagram), public relations, customer loyalty programs, Google adwords advertising, exhibitions are used to increase the awareness of Lithuanian traditional crafts. Cultural marketing tools allow marketers to create greater consumer engagement and help develop crafts.

The association "Crafts Country" in its activity also used modern cultural marketing tools. The association "Crafts Country" is located in Lithuania and is also engaged in advertising the works of craftsmen in various exhibitions, fairs, represents the interests of craftsmen, popularizes and publicizes the works of Lithuanian craftsmen. The Association "Crafts Country" has brought together companies, organizations, workshops, individuals operating in the territory of the Republic of Lithuania and abroad, cultivating national culture, everyday life, culinary heritage, reviving and creating traditional old folk crafts and works of art. The Association coordinates the activities of its members, takes care of mutual cooperation, problem solving, coordination and implementation of projects, preservation of national culture, household, culinary heritage and crafts and extension of their further existence; organizes mass events, fairs, exhibitions, presentations, concerts, celebrations, festivals and other in accordance with the procedure prescribed by law; organizes and ensures the participation of the members of the association and the organizers of other foreign countries (Association "Crafts Country"(2021)).

3. The popular crafts in Lithuania

According to the Lithuanian language dictionary, "craft" means the making of articles by hand. Ribašauskienė, E. (2008) state that In Lithuania, in order to preserve the attractiveness of rural areas, increase the employment of the rural population and income, the Law on National Heritage Products was adopted. National heritage products – identified traditional products, plants and animals of traditional breeds and their products, traditional services, characterized by the traditional form, composition and other specific characteristics of the product formed in Lithuania or its separate ethnographic region. Traditional craft – individual or collective activities based on experience and special skills passed down from generation to generation for the continuous development and realization of national heritage products. Mikailionis, V. (2004) describes traditional crafts when an artisan works with his own hands, using them from generation to generation transferable skills, technologies and local raw materials, create relevant articles. Tylor, E. (2016) argued that it is traditional crafts tribal communities were the basis of law, order, and cultural development that encouraged development of civilization. Aleksandravičius, A., Klupšas, F. (2009) mentioned that the spread of traditional crafts in the world is strongly influenced by the work of artisans cost features:

- 1) high labour costs, so labour costs are of great importance overheads;
- 2) the relatively high additional staff costs, which compared to industrial production, reduces competitiveness;
- 3) relatively high social security contributions and health insurance;
- 4) more favourable conditions for the shadow economy and illegal work.

According to the Law on National Heritage Products of the Republic of Lithuania, which entered into force in 2008, traditional crafts include in the description of the classification of traditional crafts 65 historically formed in Lithuania crafts and their products. Handicraft products are recognized as traditional products if they:

1. produced and engaged in crafts from generation to generation for at least 100 years in any ethnographic region or in the whole of Lithuania;
2. produced by hand, old or new production technologies, if new corresponds to the old ones, preserves the unique traditional properties and composition of the products.

Crafts of clay, weaving and knitting, wood carving, weaving and blacksmithing are widespread in Lithuania (Populiariausi amatai Lietuvoje (2016) :

Crafts of clay. This area of crafts has a very old and strong tradition. Lithuanians make pots from clay, make whistles, and our great-grandparents used clay not only to decorate their homes, but also to warm up. Our ancestors made ordinary and decorative tiles. Potters, tilers, bricklayers, toyers. The crafts of this group are some of the oldest. The ringers ring the pots from a single clay lump on a rotating ring wheel, the sculptors make from the clay rollers or lumps. To make the articles strong, temperature-resistant and liquid-tight, they are kept in smoke (black pottery), soaked in flour or vegetable yeast (yeast pottery) or glazed after firing.

Weaving and knitting. The second most popular craft in Lithuania is weaving and knitting. Women are mainly involved in this field. Traditional Lithuanian fabrics maintain a person's connection with higher forces. Lithuanians weave the symbolism of the Baltic religion into traditional fabric patterns.

Wood carving. Wood carving differs from other crafts in that its individual branches developed at very different times. The aforementioned carving and worshipping is a much newer field than the old wood carving. This is logical, knowing that Lithuanians were one of the last to adopt Christianity, but this fact did not in any way prevent the development of the unique carving of Christian woodwork. Lithuanian traditional culture is called tree culture. Wooden huts, ships, vehicles, furniture, utensils and rickshaws, monuments, carved sculptures. Carpenters, carpenters, craftsmen, cross-workers worked with simple tools – a saw, an ax, a chisel. Wood craftsmen have always been characterized by versatility. Woodworking crafts are still predominant. Roofers cover the roofs with reeds, straw, chips. Carpenters make traditional beds, benches, chests or chests decorated with multicolored paintings. They are assisted by furniture printers. Tubs pit from a tree trunk or make barrels, tubs, butter flies, bread tubs, carving spoons, scoops, bowls, sugar, salt pots from wells. Some carve masks of folk

characters, household items, toys, sticks, harnesses. Masters of musical instruments make horns, drums, checkers,

Weave. Wicker from various wicker, balanas, even from the roots. This branch of crafts is extremely ecological and promotes the development of agriculture and the secondary use of deforested areas (weaving from the roots). Wicker furniture, bags, other household utensils. Wicker products (mostly talk about furniture) stand out with great popularity not only in Lithuania, but also abroad. This means that we can be interesting in the world market with our crafts, which only proves how important traditional crafts are for Lithuania and the desire to preserve them for future generations.

Blacksmithing. Blacksmiths produce a wide range of products: decorative household items, various decorations, Lithuanian crosses with suns, gates, etc. t. It is a charming craft that has been flourishing in Lithuania since time immemorial. If women decorate the house with fabrics and knitwear, then men – with the wonders of blacksmithing and woodwork already discussed.

Rudzinskas, J. (2021) stated that “Union of Folk Artists, from the 20th century continuing to cultivate Lithuanian folk art and pays significant attention to blacksmithing as one of the main genres of creative activity. Collections of blacksmith works are always exhibited in republican, regional, occasional, authorial and joint exhibitions. Tracking decades of statistics, the LTS hosts about one hundred and twenty events each year. Equal treatment is provided on equal terms. On May 15-October 1, 2021, the exhibition “Blacksmithing in Lithuania: Before and Now” is open in the exhibition hall of the Lithuanian Folk Museum. This large, extended exposition presents us with exceptional, oldest and most valuable examples of old blacksmithing from the collections of the Samogitian Museum "Alka", LLBM funds and all the diversity of modern blacksmithing in Lithuania, represented by the most famous Lithuanian Folk Artists' Union (LTS) blacksmiths from all ethnographic regions of Lithuania. A large part of LTS blacksmiths are also members of the Lithuanian Association of Folk Art Creators (LTKA), who have the official status of an artist. “

The most popular crafts in Lithuania: clay products, weaving and knitting, wood carving, weaving and blacksmithing form a wonderful bouquet that adorns the ridge of our traditions inherited from the ancients.

4. Marketing culture of craft in Lithuania cases studies

According to the Lithuanian Ministry of Agriculture (2019), there are over 800 craftsmen in Lithuania who are recognized as creators of national heritage products. That number is constantly growing, new products are being certified every month, and more and more craftsmen are being certified as masters of traditional crafts. There are almost 3 thousand certified traditional products. And national heritage products – over 3200. National heritage product is a broader concept, it also includes traditional services, celebrations, fairs, traditional craft training programs, even animals of traditional local breeds, plants. Craftsmen who have certified national heritage products have sufficient skills, are able to

pass on experience to others, can apply to the same panel of experts and be certified as masters of traditional crafts. It shows the highest level of mastery. There are about 200 such masters in Lithuania.

4.1. „The Knotty Ones“ brand case study

The Lithuanian brand The Knotty Ones has been in existence for five years. This brand is known not only in Lithuania, but also around the world. This brand has become a social business. This innovation has helped to recruit women in remote areas of the country and bring buyers closer to the designer of the clothing they are buying, by telling the story of that woman and giving her the opportunity to contribute to the realization of her dream. This brand was created by three girls from Lithuania Sandra Pangonytė, Akvilė Meškauskaitė-Dobrajs and Danutė Rasimavičiūtė. They wanted to revive Lithuanian crafts, giving them a spice of modernity, knitwear business. The girls wondered why they would not raise Lithuanian crafts, which are associated with us only with knitted socks sold on Pilies Street in Vilnius. The authors of the idea lacked knitwear for a modern woman, which would look modern, be made ethically, and cherish the old Lithuanian traditions. Today, a sustainable Lithuanian fashion starter who creates and operates between Vilnius and New York is well known not only in Lithuania, but also in the world – as much as 95 percent. products are exported to 50 countries around the world, including the United States, the United Kingdom, Switzerland, Germany, Finland, Australia and Japan. The name of the brand, founded by three Lithuanian women, has repeatedly found itself in such global publications as Vogue, Elle, Instyle, The Guardian and The Telegraph (Pepcevičiūtė, I. (2021)).

4.2. Kaziukas Craft Fair Traditions in Lithuania

Klimka, L. (2010) states that the Kaziukas Fair is like a congress of folk artists and craftsmen from all over Lithuania. Their products try to preserve the old traditions and infuse creative originality and individuality. New original artifacts can be seen every year; their artistic level also rises. However, the future of the fair is worrying: the number of traders is growing, there is less fuss, fun, less music. There have been no street performers in recent years, few folklore groups and village chapels can be heard. According to Klimka, L. (2010) to influence the development of folk art, to refine the forms, to avoid the unemployed – this should be the task of the institutions guarding the culture in the capital. It is therefore very worthwhile to hold craft mastery demonstrations. Traditional crafts are one of the most important areas of ethnic culture, by the way, with the best prospects for survival in the future. They are protected by the Law on National Heritage Products of the Republic of Lithuania. In 2020 of March 6-8, the Kaziukas Crafts Fair took place throughout the Old Town of Vilnius, the capital of Lithuania, during which it was possible to get to know, taste and discover the traditional heritage cherished by the people of Aukštaitija, Dzūkija, Suvalkija,

Žemaitija This event took place in Vilnius, one of the largest craft fairs in Europe, where craftsmen from all over Lithuania and neighboring countries gathered. This Kaziukas fair was held in Lithuania to commemorate the Year of Folk Art, therefore special attention will be paid to the works of folk artists. Kaziukas Fair makes Lithuanians unique and attracts many guests to the city, therefore every year we try to make the celebration even higher quality and more fun. The Cathedral Square has become the heart of the traditional Kaziukas Fair, where more than 1,300 square meters will be built. m. occupying pavilion. Representatives of Aukštaitija, Dzūkija, Suvalkija, Žemaitija and Lithuania Minor have settled here, and during the singing of traditional songs, more than one hundred visitors of the fair will be able to tread in the dance vortex at the same time until Sunday evening. Everyone who came could taste the dishes typical of each region, get acquainted with traditional crafts (*Rinkodaros ir komunikacijos skyrius* (2020)).

4.3. 9th Historic St. Bartholomew's Fair

2020 August 21-22. In Vilnius, in the Town Hall Square, the 9th Historic St. Bartholomew's Fair is a celebration of the crafts, arts and workshops of the city in the late Middle Ages and Renaissance. The fair has been known to the people of Vilnius since the middle of the 17th century, when it was first mentioned in the statute of the Vilnius pottery workshop in 1664. The two-day St. The Bartholomew's Fair began with a solemn procession of craftsmen of all participants, carrying the historical flags of the workshops from the Gates of Dawn, the Germans, the Dominicans, St. Jonas, Pilies streets to the Town Hall Square. During the event, Vilnius residents and guests had the opportunity to get acquainted with the revived crafts of the townspeople, observe craft demonstrations, empathize with the craftsman's fur and try to spin a pot, spin yarn, weave cloth, coin, etc., as well as admire late medieval and renaissance as it looked and fought in the seventeenth century. soldiers, to spend their free time according to the traditions of the reconstructed epoch, dances, music and other entertainment, to listen to lectures on the history of the goldsmiths' workshop and masters of the mentioned period, to acquire reconstructed works of professional craftsmen in the 15th–17th centuries. articles. Dozens of music, dance and war performances were waiting for the guests in the program of the fair. In 2020, the craft demonstration program invited crafts to get to know each other better – more than 70 craftsmen-reconstructors demonstrated and taught various ancient secrets: from planning of bread tubs, carving wooden sculptures or decorating the rings of the GDL rulers to archaic glass necklaces. This revived festival is a value of intangible cultural heritage, which significantly strengthens the cultural content and importance of Vilnius' historic city center (UNESCO World Heritage Site (2021)).

Figure 1. Historic St. Bartholomew's Fair

4.4. Nations Fair

2020 The national fair, organized for the twelfth time in Vilnius Old Town, took place on September 18–20. The main goal of the fair is to organize a presentation of National Communities, crafts, national dishes, customs and household traditions living in Lithuania. Every year, the fair is attended by the most active crafts and culinary masters, song and dance virtuosos. Vilnius resi-

dents and guests were invited to taste various national dishes, to learn the subtleties of their preparation and the variety of recipes, to get acquainted with national customs and household traditions. Families who visited the fair were invited to participate in the basketball tournament of the Nations Fair, and the smallest participants of the fair were waiting for the children's entertainment area established in the Cathedral Square.

4.5. Conclusions

Crafts benefit the development of the Lithuanian economy. This article analyzes the situation of crafts in Lithuania and evaluates their marketing development opportunities in Lithuania. In Lithuania, the markets for handicraft products are narrowing. With the expansion of trade and industry, there are fewer opportunities in the market for traditional crafts. It can be stated that marketing culture and advertising opportunities in Lithuania are not used. Low entrepreneurial skills and marketing skills to work in today's business environment. The craft market in Lithuania is narrowing as the industry develops. Most craftsmen in Lithuania are middle aged and elderly. Craftsmen in Lithuania do not have entrepreneurial knowledge, therefore it is necessary to teach them the basics of marketing, advertising opportunities, brand building opportunities. These days, in a pandemic, there are still insufficient opportunities for craft products to enter the market. Crafts require a lot of time, are not a profitable business, so attracting young people is very difficult. In Lithuania, craftsmen participate in various fairs and exhibitions to promote their craft, and present their products. Kaziukas Fair is very popular in Vilnius, the capital of Lithuania. Ethnic culture should be more popularized in order to take its rightful place in the culture of the country. Artisan products are affected by the same marketing elements – people, distribution, price, sponsorship. It is important for craftsmen to develop the competence of entrepreneurs in the fields of marketing, marketing culture, perception of a high-quality, innovative product. The support process should use social networks and develop specific tools tailored to different markets. Find investors to support business development and self-promotion. Look for new ways of advertising especially in pandemic conditions. Aleksandravičius, A., Klupšas, F. (2009) stated that the development of the production and consumption of traditional crafts is an integrated process, combining cultural, economic, environmental and educational processes and their respective functions, which could be performed by established traditional craft centres ethnographic rural areas. Real and long-term opportunities for traditional crafts to establish and develop close cooperation with rural tourism homesteads. Lithuanian traditional crafts mostly use marketing culture tools to advertise their products, such as exhibitions, fairs, websites, social networks, conferences. All those measures help to increase the awareness of crafts not only in Lithuania, but also in other countries of the world.

REFERENCE

1. ALEKSANDRAVIČIUS A., KLUPŠAS F. (2009), The importance of conserving and developing traditional crafts in rural areas for sustainable development. *Management science and studies – for the development of rural businesses and their infrastructure*. Nr. 19 (4). Research papers (social sciences, management and administration, 03S)
2. Association "Crafts Country"(2021). Services. <http://www.amatusalis.lt/paslaugos/>
3. GALLAGHER S., BROWN Ch., BROWN L. (2018), A Strong Market Culture Drives rganizational Performance and Success. *Employment Relations Today*, DOI: 10.1002/ert.20185.
4. KAUR J., CHAWLA R. (2016), Impact of Culture on Marketing Strategies. *Imperial Journal of Interdisciplinary Research (IJIR) Vol-2, Issue-3*.
5. KLIMKA L. (2010), Garsusis Vilniaus "Kaziukas": kilmė, raida, tradicijos, perspektyvos. *Acta humanitarica universitatis Saulensis. Turgus kultūroje*. T. 10, p. 36-47.
6. Lithuanian Ministry of Agriculture (2019), The most successful traditional craftsmen were awarded. <https://zum.lrv.lt/lt/naujienos/apdovanotisekmingiausi-tradiciniai-amatininkai>
7. Rinkodaros ir komunikacijos skyrius (2020). Amatininkai kviečiami ruošti Kaziuko mugei 2020 Vilniuje. <https://vilnius.lt/lt/2019/11/14/amatininkai-kvieciami-ruostis-kaziuko-mugei-2020-vilniuje/>
8. RIBAŠAUSKIENĖ E. (2008), Tradiciniai amatai Lietuvoje: situacija ir perspektyvos. *Tradicioniai amatai Lietuvoje: situacija ir perspektyvos*. Rinkotyra. Nr. 4 (42), p. 91-98.
9. LARENTIS F., DO SUL C., BRAZIL L., SLONGO A. (2017), Organizational culture and relationship marketing: an interorganizational perspective. *Review of Business Management*.
10. MIKAILIONIS V. (2004), Dėl tradicinių lietuvis amatų ir verslų apibūdinimo ir sąrašo. Vilnius.
11. PAURAITĖ B. (2020). Kultūriniai skirtumai verslo marketingo komunikacijoje: Pietų Korėjos atvejis. Lietuvos aukštųjų mokyklų vadybos ir ekonomikos jaunųjų mokslininkų Konferencijų darbai 2020/23. <https://doi.org/10.7220/2538-6778.2020.23>
12. PEPCEVIČIŪTĖ I. D. (2021), Akvilė ir Sandra sukūrė išskirtinį mezginių verslą – įdarbino regionų moteris ir garsina Lietuvą pasaulyje. https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/mada/danute-akvile-ir-sandra-sukure-isskirtini-mezginiu-versla-idarbino-regionu-moteris-ir-garsina-lietuva-pasaulyje-1032-1451688?fbclid=IwAR09xwllBHfTdzWHTtUTem8YfUY73B73s3_s16thBUyR03Z-GqYW_CrcD9E&copied

13. Populiariausi amatai Lietuvoje (2016), <http://www.kvam.lt/populiariausi-amatai-lietuvoje/>
14. RIBAŠAUSKIENĖ E. (2008), Traditional crafts in Lithuania: situation and prospects. Rinkotyra. Žemės ūkio ir maisto produktai, No. 4 (42), p.p.91-98.
15. RUDZINSKAS J. (2021), Paroda „Kalvystė Lietuvoje: anksčiau ir dabar. <http://lietuvostautodaile.lt/respublikiniai-ir-tarptautiniai-renginiai/1223-paroda-kalvyste-lietuvoje-anksčiau-ir-dabar>
16. YAPRAK A. (2008), Culture study in international marketing: a critical review and suggestions for future research. International Marketing Review Vol. 25 No. 2, pp. 215-229, doi 10.1108/02651330810866290.
17. SAMAHA S.A., BECK J. T., PALMATIER R. W. (2014), The Role of Culture in International Relationship Marketing. Journal of Marketing Vol. 78 (September 2014), 78–98.
18. SONG R., MOON S., CHEN H.A., HOUSTON M. B. (2017), When Marketing Strategy Meets Culture: The Role of Culture in Product Evaluations. Journal of the Academy of Marketing Science, DOI: 10.1007/s11747-017-0525-x/
19. Istorinė šv. Baltramiejaus mugė (2020). <https://www.vilnius-events.lt/renginiai/istorine-sv-baltramiejaus-muge-2/>
20. TYLOR E. (2016). Primitive Culture Volume I (Dover Thrift Editions).
21. UNESCO World Heritage Site (2021)). <https://whc.unesco.org/en/list/>
22. ŽUROMSKAITĖ B. (2011), Tradicinių ir senųjų amatų panaudojimo galimybės, populiarinant kultūrinį turizmą Lietuvoje. Kaimo raidos kryptys žinių visuomenėje : mokslo darbai / Šiaulių universitetas. Šiauliai : Šiaulių universiteto leidykla. No. 2, p. 167-175.

Contact

Author name's: Margarita Išoraitė

Affiliation (university): Vilnius kolegija
 University of Applied Sciences, Lithuania
 e-mail: misoraite@gmail.com

KATARZYNA MAZUR-WŁODARCZYK

ORCID ID 0000-0002-4822-9328

KREATYWNOŚĆ W TRADYCYJNYM RZEMIOŚLE CHIŃSKIM

CREATIVITY IN TRADITIONAL CHINESE CRAFTS

Streszczenie

Kreatywność wiązana jest z zawodami twórczymi, wykonywanymi przez osoby o unikalnych umiejętnościach tworzenia czegoś nowego. Artykuł przybliży zagadnienia kreatywności w ramach współczesnego chińskiego rzemiosła tradycyjnego, zaliczanego do sektora kreatywnego. Ukazuje m.in. politykę ChRL związaną z rozwojem gospodarczym opartym na wiedzy, kreatywne miasta chińskie promujące sektor kreatywny, oryginalność wybranych rzemiosł tradycyjnych, jak również pomysłowość zawodową rzemieślników chińskich. Tekst wskazuje na wagę rozwijania kreatywności w ramach rzemiosł tradycyjnych poprzez m.in.: skierowanie większej uwagi decydentów na sektor kreatywny terenów wiejskich, pozyskiwanie wiedzy ze źródeł zewnętrznych, odpowiednie kształcenie na poziomie wyższym oraz dalszy rozwój i zaangażowanie rzemieślników w przestrzeń e-commerce.

Słowa kluczowe: *rzemiosło, rzemiosło chińskie, Chiny, kreatywność, kultura ekonomiczna*

Abstrakt

Creativity is associated with creative professions performed by people with unique abilities to create something new. The article introduces the issues of creativity within the framework of contemporary Chinese traditional crafts, which are included in the creative sector. It shows, among others, PRC policy related to knowledge-based economic development, creative Chinese cities promoting the creative sector, the originality of selected traditional crafts, as well as the professional ingenuity of Chinese craftsmen. The text indicates the need to develop creativity in traditional crafts by, among others: directing more attention of decision-makers to the creative sector of rural areas, acquiring knowledge from external sources, education at a higher level, as well as further development and the involvement of craftsmen in the e-commerce space.

Słowa kluczowe: *crafts, Chinese crafts, China, creativity, economic culture*

1. Wstęp

Kreatywność jest charakterystyczna dla zawodów twórczych, wyraża zarówno możliwość tworzenia czegoś nowego, innowacyjnego, jak i odpowiednią jakością oryginalnych produktów. Kreatywność jest z reguły postrzegana jako czynnik pozytywny. Może przejawiać się ona w różnych dyscyplinach i kontekstach, a także dotyczyć osoby, produktu lub procesu,¹ jak również aktywności związanej z kreacją, produkcją, dystrybucją i rozprzestrzenianiem dóbr kreatywnych.² W ostatnich latach myślenie o kreatywności coraz częściej nie dotyczy jedynie obszaru kulturalnego, lecz również ekonomiczno-gospodarczego.³ Przemysł kreatywny, opisywany jest jako sektor dotyczący działań łączących kulturę i sztukę z technologią oraz przedsiębiorczością.⁴ Utożsamiany bywa zarówno z przemysłem kultury, jak i ekonomią doświadczeń.⁵ Do tego sektora zaliczane jest rzemiosło.

Rzemiosło chińskie zasłynęło swoją kreatywnością jako jedno z pierwszych, które po dziś dzień wiąże się w świadomości mieszkańców naszego globu z takimi wielkimi wynalazkami jak m.in.: jedwab, tusz, papier, druk, latawiec, pałeczki, porcelana, laka, sejsmograf, kompas, proch strzelniczy, a nawet banknoty. W Chinach do sektora kultury i przemysłu kreatywnego zalicza się: prasę i usługi informacyjne, tworzenie i produkcję treści, usługi w zakresie kreatywnego projektowania, kanały komunikacji kulturalnej, inwestycje i działalność kulturalną oraz usługi związane z rozrywką kulturalną i rekreacją. Mają one niezwykle znaczenie gospodarcze, głównie z uwagi na plany rozwoju gospodarki opartej na usługach i wiedzy.⁶ Współcześnie Chiny są jednym z wiodących producentów rękodzieła na świecie – obejmując około 30% światowego handlu takimi wyrobami.⁷ Można zatem stwierdzić, że twórcze i innowacyjne nastawie-

¹ R.L. Mooney, *A Conceptual Model for Integrating Four Approaches to the Identification of Creative Talent*, [w:] red. Taylor C.W., Barron F., *Scientific Creativity: Its Recognition and Development*, New York: John Wiley & Sons, New York 1963, pp. 331-340.

² Por. Creative industries in Berlin, DCMC, Development and Potential, Berlin 2008, s. 5.

³ Por. U. Lewartowicz, *Kreatywność jako przedmiot i cel edukacji kulturalnej*, *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, T. XXXVIII, z. 1, 2019, DOI: 10.17951/lrp.2019.38.1.69-78.

⁴ *Sektor kreatywny: co to jest? jakie ma znaczenie?*, [online] dostęp: https://www.praca.pl/poradniki/rynek-pracy/sektor-kreatywny-co-to-jest-jakie-ma-znaczenie_pr-4976.html, [dostęp dnia: 03.01.2020].

⁵ M. Mackiewicz, B. Michorowska, A. Śliwka, *Analiza potrzeb i rozwoju przemysłów kreatywnych*, ECORYS, Warszawa 2009, [online] dostęp: https://nck.pl/upload/attachments/302357/analiza_potrzeb_i_rozwoju_przemysw_kreatywnych.pdf, [dostęp dnia: 12.04.2021].

⁶ *Creative Industries in China and the UK Scoping and Workshop Report*, BOP Consulting, UK Research and Innovation, 2018.

⁷ K. Meng, M. Hitchcock, *Sustainability and Authenticity of Chinese Traditional Crafts in the Contexts of Luxury and Tourism*, *E-Journal of Tourism*, 2020, 7(2): 205-228, [za:] Ernst, Young, *Competitive study on handicrafts sector in China*, New Delhi: Export Pro-

nie było tam domeną jedynie pokoleń minionych. Niniejszy tekst przybliży kreatywną stronę współczesnego rzemiosła chińskiego. Ukazuje zagadnienie obecnej polityki Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL), kładącej nacisk na innowacyjność, kreatywne miasta chińskie zaangażowane w rozwój rzemiosła oraz podejście prokreatywne rękodzielników chińskich. W tekście przedstawiono przykłady rzemiosł chińskich, potrafiących zaskoczyć swoją oryginalnością, jak i pomysłowość współczesnych rzemieślników związaną z ich aktywnością zawodową. W artykule wykorzystano analizę literatury przedmiotu i artykułów dostępnych w przestrzeni Internetu, powiązanych z tematyką rzemiosła, kreatywności oraz innowacyjności w Chinach.

2. Innowacyjne Chiny

Przez współczesne pokolenia Chiny kojarzone z intensywnym rozwojem gospodarczym, wzmogły prace nad gospodarką bazującą na wiedzy. Zorientowały swoje działania na innowacje, którym prócz promowania wzrostu gospodarczego, przypisuje się również efektywność w sferze zmniejszania ubóstwa obywateli oraz ekologii. Docenienie wagi innowacji nie jest oczywiście domeną jedynie chińską, niemniej jednak występują różnice w podejściu do innowacji, szczególnie w następujących trzech przestrzeniach⁸:

- specyfiki kulturowej – ChRL przejawia w tym obszarze orientację strategiczną,
- instytucjonalnej – w Chinach rząd kontroluje gospodarkę oraz promuje innowacje rodzime,
- rynkowej – Chiny należą do grupy krajów określanych jako rynki wschodzące.

Obecnie w ChRL wdrażana jest faza zorientowania na wysoką jakość – jakość wytwarzaną w Chinach [*Created in China/ 中国创造*]. Powiązana jest ona zarówno ze wzmocnieniem środowiska innowacyjnego, jak i rosnącą podażą innowacji w tym kraju, których założeniem jest osiągnięcie przewagi konkurencyjnej na arenie międzynarodowej. Wyłaniającą się przewagą komparatywną Chin w sektorach zaawansowanych technologii potwierdzają dane dotyczące wchodzenia na rynek nowych firm.⁹

Chińskim celem proinnowacyjnym było ustalenie m.in. piętnastoletniego okresu działań, z planem osiągnięcia do 2020 roku statusu kraju zorientowanego na innowacje. Działania te dotyczyły m.in.¹⁰:

motion Council for Handicrafts, 2012, [online] dostęp: [http://www.epch.in/ChinaStudy/Rep ort.pdf](http://www.epch.in/ChinaStudy/Rep%20ort.pdf), [dostęp dnia: 26.07.2018].

⁸ J. Chen, *Leading for Constructive Innovation: Preliminary Evidence from China*, Journal of Engineering and Technology Management, 2020, DOI: 10.1016/j.jengtecman.2020.101588.

⁹ *From Technological Catch-up to Innovation: The Future of China's GDP Growth*, People's Republic of China China PSD Program, Report No: 70178, EASFP EAST ASIA AND PACIFIC, TheWorld Bank 2012.

¹⁰ B.A. Sharipovich, A.U. Maxamadumarovich, *Handling Technological Innovations: China Overview*, International Journal of Contemporary Business Studies, 2012, 3(10): 81-90,

- zwiększenia udziału PKB do jego 2,5% w sferę badań i rozwoju,
- zwiększenia do ponad 60% udziału postępu technologicznego we wzroście gospodarczym,
- ograniczenia polegania na technologii importowanej do nie więcej niż 30% wartości dodanej,
- przewodzenia na arenie międzynarodowej pod względem liczby patentów i cytowań.

Począwszy od 2009 roku dostrzeżono w Chinach konieczność prowadzenia innowacyjnej przedsiębiorczości w ramach małych i średnich przedsiębiorstw. Opracowano programy wspierające postawy proinnowacyjne w ramach tego sektora. Do 2016 roku znacząco wzrosła liczba inkubatorów przedsiębiorczości i klubów kreatywności technologicznej.¹¹ Działania te dotyczyły głównie obszarów miejskich, zlokalizowanych w kluczowych dla przemysłu prowincjach. Prowadzone współcześnie badania dowodzą, iż na regionalne innowacje w ChRL wpływ mają m.in. wewnętrzne migracje ludności¹² oraz edukacja wysokiej jakości (tzw. edukacja elitarna) na poziomie wyższym – osoby legitymujące się elitarnym wyższym wykształceniem pracują w branżach zaawansowanych technologicznie.¹³ Transformacja technologiczna planowana była początkowo dwuetapowo. Pierwszy etap (do 2020 r.) bazować miał na importowanych technologiach uzupełnianych o krajowe innowacje. W okresie tym stosowane były ułatwienia dla firm z sektora małych i średnich przedsiębiorstw, podwyższanie jakości siły roboczej, zachęcanie do prowadzenia badań oraz reformowanie przedsiębiorstw państwowych. Etap drugi (do 2030 r.) skupia się na rodzimych innowacjach, generowaniu pomysłów w ramach badań podstawowych oraz ich wykorzystaniu przez przedsiębiorstwa prywatne.¹⁴

Założenia Pekinu dotyczą planów wykształcenia społeczeństwa kreatywnego (nowoczesnego i harmonijnego), budującego dobrobyt przy wykorzystaniu potencjału twórczego – poprzez innowacje. Wspomniana kreatywności nie ma jednak dotyczyć jedynie obszaru technologii produktów i procesów, ale również sfery kultury i sztuki.¹⁵ Kolejnym celem strategicznych Chin, powiązany

[za:] F.S. Denis, C. Cao, P.S. Richard, *China's new science and technology strategy: implications for foreign firms*, *China Currents*, 2007, 6(2).

¹¹ M.S. Reshetnikova, *Innovation and Entrepreneurship in China*, *European Research Studies Journal*, 2018, XXI(3): 506-515.

¹² X.D. Zhao, X. Li, *The influence of internal migration on regional innovation in China*, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 2020, DOI: 10.1080/1331677X.2020.1792325.

¹³ X. Pan, Y.N. Gao, D. Guo, W.Y. Cheng, *Does Higher Education Promote Firm Innovation in China?*, *Sustainability*, 2020, 12, 7326, DOI:10.3390/su12187326.

¹⁴ *From Technological Catch-up to Innovation: The Future of China's GDP Growth*, People's Republic of China China PSD Program, Report No: 70178, EASFP EAST ASIA AND PACIFIC, The World Bank 2012.

¹⁵ *China 2030 Building a Modern, Harmonious, and Creative Society*, Development Research Center of the State Council, the People's Republic of China, The World Bank, 2013.

z innowacjami, uczyniono osiągnięcie do 2050 roku poziomu wiodącej potęgi naukowej.

3. Kreatywność w rzemiośle chińskim

W celu promowania współpracy z miastami, które uznały kreatywność za strategiczny czynnik zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich, utworzona została w 2004 r. sieć kreatywnych miast [UNESCO *Creative Cities Network*]. W ramach rzemiosła i sztuki ludowej przynależą do niej trzy miasta chińskie: Hangzhou (znane m.in. z tradycji rzemieślniczych powiązanej z jedwabiem, herbatą oraz rzeźbą z porcelany i brązu), Suzhou (popularne z uwagi na kaligrafię, rzeźbę i haft) i Jingdezhen (słynne z porcelanowego rzemiosła). W zakresie aktywności każdego z tych miast, prócz deklarowania współpracy z innymi miastami w ramach sieci UNESCO, przygotowane zostały – przez każde z ww. miast – plany sprzyjające rozwojowi rzemiosła. Hangzhou zostało uznane w Chinach za narodowe centrum kultury i twórczości. Zgodnie z informacjami zadeklarowanymi na stronie UNESCO, władze tego miasta obrali za cel unowocześnianie drugorzędnych i trzeciorzędnych gałęzi przemysłu poprzez rozwój branż kulturalnych i kreatywnych, w tym przemysłu rzemieślniczego. Z uwagi na powyższe promowane jest zwiększanie globalnej konkurencyjności przemysłów kreatywnych. Osiągnięcie tego założenia planowano poprzez działania polegające na wspieraniu lokalnych zasobów ludzkich i wiedzy fachowej oraz wzmoczenie transmisji, ochrony i innowacyjnego wykorzystania rzemiosła i sztuki ludowej. Drugie z miast, Suzhou, obrało za zadanie m.in.: wprowadzenie projektów pilotażowych zwiększających dostęp do życia kulturalnego i produktów kulturalnych, a także wspieranie innowacji w produkcji, dystrybucji i udostępnianiu dóbr kultury oraz wzmocnienie łańcucha produkcyjnego branży kreatywnej i poprawę widoczności kreatywnych projektów w przestrzeni miejskiej. Natomiast w mieście Jingdezhen planowano skupianie działań m.in. na: promowaniu współpracy przemysłowej i technologicznej, dzieleniu się kreatywnymi procesami produkcyjnymi oraz organizowaniu wydarzeń poświęconych ochronie i promocji niematerialnego dziedzictwa i rzemiosła.¹⁶

Kreatywność związana z rzemiosłem chińskim nie dotyczy w Chinach jedynie przestrzeni miejskiej. Regiony wiejskie opisywane bywają jako ignorowane przez decydentów pod kątem przemysłów kreatywnych, a wsparcie dla rozwoju wiejskich przemysłów kreatywnych – jako niejednoznacznie od strony prawnej.¹⁷ Niemniej jednak wielu rękodzielników mieszka i pracuje poza metropoliami, na terenach wiejskich, natomiast ich działalność kreatywna związana jest

¹⁶ Suzhou, Creative Cities Network, UNESCO, [online] dostęp: <https://en.unesco.org/creative-cities/suzhou>, [dostęp dnia: 11.04.2021]; Hangzhou, Creative Cities Network, UNESCO, [online] dostęp: <https://en.unesco.org/creative-cities/hangzhou>, [dostęp dnia: 11.04.2021]; Jingdezhen, Creative Cities Network, UNESCO, [online] dostęp: <https://en.unesco.org/creative-cities/jingdezhen>, [dostęp dnia: 11.04.2021].

¹⁷ M.C. Liu, Y.W. Wang, C. Nolf, *Creative Chinese Countryside? Township-Village Enterprises as Incubators*, Built Heritage 2019, 4: 72-91.

zarówno z tworzeniem produktów, jak i przestrzenią gospodarczą – pomysłami na aktywność ekonomiczną.

3.1. Pomysłowość związana z tworzonymi pracami

Nawiązując do pomysłowości związanej z dziełami rąk własnych, każde rzemiosło chińskie charakteryzuje się swoistą oryginalnością. Wśród nadal występujących oraz mogących zaskoczyć polskiego odbiorcę wymienić można m.in.:

- rzemiosło plemienia Hezhen z Północno-Wschodnich Chin specjalizujące się w produkcji odzieży z rybiej skóry,
- rzemiosło związane z wytwarzaniem pogwizdujących latawców z Nantong z Południa Chin,
- rzemiosło związane z malarstwem cukrowym z Chengdu w prowincji Sichuan,
- rzemiosło związane z wytwarzaniem herbacianych mandarynek w prowincji Yunnan,
- rzemiosło poświęcone tworzeniu obrazów ze skrzydeł motyli w prowincji Yunnan.

Rzemiosło wykorzystujące rybią skórę do produkcji odzieży [鱼皮衣] rozwijało się bardzo dynamicznie do około 1950 roku. Miała na to wpływ m.in. burzliwa historia Chin, w ramach której przeplatały się okresy złej i dobrej koniunktury. Rybią skórą zainteresowano się w czasach niedostatku. Rzemiosło to rozwinęło się w dorzeczach rzek Heilong (Amur), Songhuajiang i Wusuli. Pomimo, że cieki te stanowią środowisko życia dla kilkudziesięciu gatunków ryb, jedynie dziesięć z nich zostało wykorzystywanych do produkcji skór. Proces przygotowania ubrania z rybiej skóry wymaga złowienia od 50-56 dorosłych osobników (w zależności od tego czy strój przeznaczony jest dla kobiety czy mężczyzny). Proces twórczy jest wieloetapowy, obejmuje m.in. oskórowanie, suszenie, zmiękczenie (poprzez ugniatanie) oraz szycie. Cały proces przygotowania dwuczęściowego stroju trwa ponad 2 miesiące. Rybia skóra, z uwagi na jej właściwości wodoodporne, wykorzystywana była niegdyś również do pokrywania szałasów oraz łodzi, a do jej produkcji używano również innych części rybiego pochodzenia, z których przygotowywano m.in. igły i nici.

„Rybie stroje” były noszone powszechnie przez reprezentantów grupy etnicznej Hezhen do 1950 roku. Obecnie rzemiosło to powoli zanika, nad czym ubolewają mistrzowie tego rękodzieła, m.in. rzemieślniczka You Weifeng, prowadząca warsztaty nauki ręcznej produkcji odzieży z rybiej skóry. Oryginalność materiału stała się wprawdzie inspiracją nie tylko dla przemysłu chińskiego, ale i dla międzynarodowych domów mody, m.in. Dior i Prada¹⁸, niemniej jednak,

¹⁸ *Traditional fish-skin clothing of China's 'mermaid' Hezhen people may hook global fashion*, (film), South China Morning Post, [online] dostęp: <https://www.youtube.com/watch?v=4wi3f1DFsFA>, [dostęp dnia: 11.04.2021]; A. Bryant, *Fish Skin Clothing Tradition*

aby rzemiosło to całkowicie nie zanikło konieczne jest zwiększenie działań związanych z jego transmisją.

Gwizdające latawce [鹞风筝/南鹞] z Nantong, prócz przypisanego im tradycyjnego zastosowania – lotu, podczas puszczania na wietrze wydają charakterystyczne dźwięki, poprzez co słyszane są nawet na znacznej odległości. Latawce te powstały w Chinach najprawdopodobniej za czasów panowania dynastii Tang (618-626 r.). Mają płaską, płytową i wielokątną powierzchnię, na której zamontowane są rzędy wielu (od kilku do kilkudziesięciu), różnej wielkości, najczęściej owalnych gwizdków. Gwizdki wykonywane są z materiałów naturalnych, m.in. skorup dzikich kasztanów, jaj, tykw, muszli lub z bambusa. Proces wykonania latawca również jest wieloetapowy, składa się m.in. z czynności: wiązania, klejenia, rozciągania, wykonania gwizdków, malowania/ kaligrafowania/ haftowania/ rzeźbienia, montażu gwizdków i wymaga dużej sprawności manualnej. Każdy z latawców ma swój własny graficzny wzór przewodni, bazujący na motywach tradycyjnej chińskiej literatury, podaniach i legendach ludowych. Latawce te wykorzystywane są m.in. do prognozowania pogody (m.in. mierzenia zawartości wody w chmurach) pod planowane połowy ryb oraz dla rozrywki. Rzemieślnik Guo Chengyi podkreśla wysokie koszty wiążące się z wykonaniem takiego latawca oraz trudności w jego transporcie, wynikające ze znacznych rozmiarów latawców – utrudniających ich przenoszenie. Z uwagi na powyższe dostrzegane są przestrzenie wymagające zmian i modernizacji, wprowadzania innowacji bazujących na dziedzictwie kulturowym, i jednocześnie dostosowujące latawce do oczekiwań szerszej grupy odbiorców, m.in. zastosowanie rozwiązań ułatwiających ich przenoszenie.¹⁹

Malarstwo cukrowe [糖画] to płaskie lub trójwymiarowe modelowanie gorącą masą cukrową. Rzemiosło to ma swoje początki za czasów panowania dynastii Ming (1368-1644), okresie w którym cukrowe figurki przeznaczone były do celów rytualnych. Obecnie prace rzemieślników wykorzystywane są głównie do zdobnictwa spożywczego oraz do konsumpcji bezpośredniej, najczęściej kusząc swoją formą i smakiem najmłodszych odbiorców. Proces tworzenia cukrowych dzieł składa się z następujących etapów: przygotowania cukrowej masy (roztopionego cukru z dodatkiem np. karmelu), natychmiastowego tworzenia kształtu na marmurowej bądź metalowej powierzchni (masa ulega szybkiemu zestalaniu), jego zdejmowania przy pomocy szpatułki oraz nakładania na bambusową płytkę/ patyk. Cukrowe malunki przedstawiają przeważnie wizerunki ludzi (m.in. sylwetki bohaterów znanych z tradycyjnych powieści i opery chińskiej), formy roślinne i zwierzęce.

Herbata liściasta *puerh* jest produktem flagowym prowincji Yunnan. Do rzemiosła należy sposób jej przygotowania do sprzedaży Jednym z produktów

at Risk of Dying Out, [online] dostęp: <https://learningenglish.voanews.com/a/fish-skin-clothing-tradition-at-risk-of-dying-out/5255747.html>, [dostęp dnia: 11.04.2021].

¹⁹ 凭风摇双翼, 南鹞傍云飞, [online] dostęp: http://www.js.xinhuanet.com/2021-04/11/c_1127316613.htm, [dostęp dnia: 11.04.2021].

herbacianych, charakteryzujących się dużą oryginalnością jest jej oferowanie w zielonej skórce mandarynki [小青柑普洱茶], która odpowiednio zapakowana może być przechowana nawet kilkanaście lat. Herbata sprzedawana w tej formie jest przeznaczona do zaparzania w całości, oferując prócz łagodnego herbacianego zapachu, również dodatkowe bogactwo aromatu owocowego. Produkty te przeznaczone są dla osób pragnących zaspokoić pragnienie, bądź skorzystać z tajników chińskiej medycyny tradycyjnej – „mandarynkowej *puerh*” przypisywane są zarówno właściwości detoksykacji, jak i wspomagania trawienia. Rzemiosło związane z produkcją takiej herbaty skupia się na następującym procesie wytwórczym obejmujący zarówno działania rolników jak i rzemieślników: uprawie krzewów herbacianych i drzewek mandarynek, zbiorze dojrzałych liści herbacianych i niedojrzałych owoców mandarynek (lub sprowadzenia owoców z prowincji Guangdong), suszeniu liści herbaty i poddawaniu ich procesowi fermentacji, czyszczeniu skórek mandarynek i ręcznym usuwaniu miąższu z owoców przy zachowaniu ich pierwotnego kształtu, suszeniu skórek mandarynek, umieszczaniu liści herbacianych w skórkach mandarynek, wieloetapowym suszeniu (w niskiej lub wysokiej temperaturze), leżakowaniu prawie gotowego produktu oraz jego pakowaniu.

Rzemiosło poświęcone tworzeniu obrazów ze skrzydeł motyli [蝶画] wiąże się z ręczną metodą wycinania i wklejania elementów motyli skrzydeł. Rękodzieło to wymaga nie tylko wycucia kolorystycznego, ale również znajomości rodzajów motyli, tak aby wydobyć to co najpiękniejsze ze struktury barwnych skrzydeł. Tworzenie takich obrazów wymaga pracy z bardzo delikatnym materiałem (skrzydła motyli są bardzo kruche), o czym zapewnia mistrz tego rzemiosła – Li Maiqi [李麦奇] pochodzący z prowincji Yunnan. Przygotowanie jednego trójwymiarowego dzieła wymaga zaangażowania w proces twórczy przez ponad pół roku.²⁰

Należy zauważyć, że nie każdy jednak postrzega tradycyjne chińskie rzemiosło jako sposób na wiązane współcześnie z kreatywnością, innowacjami i eksperymentowaniem. Głównie z uwagi na „ustalony sposób myślenia”, odtwarzający po dzień dzisiejszy projekty z czasów Chin cesarskich, tzn. preferowanie wcześniej ustalonych proporcji i stosowanych wzorców. Skupianie się na idealnym wykonaniu, doskonałości warsztatu kojarzone jest z czynnościami zmechanizowanymi i powtarzalnymi, a nie nowatorstwem. Zdaniem *Mariam Syed*, ekspresja twórcza wiąże się z indywidualizmem, a tworzenie z różnorodnością. Artystka ta sugeruje, że przetrwanie tradycyjnych rzemiosł chińskich, a tym samym kultury i dziedzictwa kulturowego tego kraju, uzależniono m.in. od wprowadzania zmian i unowocześnień, dostosowywania się do nieustannie zmieniającego się

²⁰ 李国庆, *李麦奇和他的蝶翅画*, [online] dostęp: <https://kknews.cc/zh-cn/culture/8egbpvq.html>, [dostęp dnia: 16.04.2021]; *文化昆明, 系列丛书 昆明民简艺术人物传奇*, 昆明报业传媒集团 昆明日报社 云南出版集团公司、云南美术出版社 昆明2011, s. 84-86.

rynku konsumentów, jak również zachęcania młodych ludzi do ciekawości i jej zaspakajania, do zabawy niestandardowymi pomysłami oraz szerszego kontaktu z pomysłami z zagranicy.²¹

Potrzebę działań proinnowacyjnych dostrzegają również sami rękodzielnicy specjalizujący się w chińskim rzemiośle tradycyjnym. Nieodzowność ta nie dotyczy jedynie przetrwania samego rzemiosła, ale i konieczności utrzymania się na rynku, zachowania dotychczasowych klientów i pozyskiwania nowych. Planowane innowacje dotyczą m.in. procesu technologicznego. Przykładowo w ramach rzemiosła związanego z tworzeniem przedmiotów z laki występuje potrzeba wypracowania nowej technologii lakierowania, obniżającej koszty produkcji, a związanej m.in. z wprowadzaniem powłok i szalunku syntetycznego, nowych rozwiązań w ramach natryskiwania i szlifowania, jak również poszerzenia różnorodności wzornictwa dla klientów o bardziej nowoczesnych upodobaniach.²²

3.2. Pomysłowość związana z aktywnością ekonomiczną

Drugi ze wspomnianych nurtów powiązany został z kreatywnością skierowaną na aktywność ekonomiczną. Prócz przestrzeni związanej bezpośrednio z pracą twórczą, współcześni rzemieślnicy chińscy poszukują nowych możliwości zawodowych, jak również nowych form kontaktu z klientami. Współcześnie występuje możliwość zakładania rzemieślniczych przedsiębiorstw społecznych, bądź wykonywania prac w ich ramach. Przykładem nagłośnionym medialnie było przedsiębiorstwo *Atlas design*, które zachęcało zajmujące się tkactwem kobiety z mniejszości etnicznej Dong (tworzące w wiosce Dali w prowincji Guizhou w Południowo-Zachodnich Chinach) do dzielenia się swoją wiedzą, odkrywania ukrytego w niej potencjału ekonomicznego oraz podkreślania wartości pracy tworzonej przez kobiety.²³

Kolejny przykład dotyczy regionu autonomicznego Tybet, na którego terenie działa przedsiębiorstwo społeczne *Dancing Yak*. W jego ramach osoby ubogie, m.in. samotne matki, osoby z niepełnosprawnością oraz uczniowie, mogą uczestniczyć w kursach szycia i nabywania umiejętności ręcznego wytwarzania towarów konsumpcyjnych.²⁴ Rzemieślnicze przedsiębiorstwa społeczne, prócz

²¹ M. Syed, *The future of traditional Chinese Crafts*, Living Research 2018, British Council Creative Economy, [online] dostęp: <https://medium.com/making-as-national-transformation/the-future-of-traditional-chinese-crafts-a9cc71026dc3>, [dostęp dnia: 11.04.2021].

²² S.S. Song, B.H. Fei, *The Feature and Future Development of Sino-lacquer Furniture*, Proceedings of the 55th International Convention of Society of Wood Science and Technology August 27-31, 2012, Beijing.

²³ A. Sowley, *Atlas design: Giving new life to Chinese crafts*, [online] dostęp: http://www.china.org.cn/china/2017-05/09/content_40775345.htm, [dostęp dnia: 12.04.2021].

²⁴ *Social Enterprise in Sichuan*, [online] dostęp: <https://chengdu-expat.com/chengdu-social-enterprises/>, [dostęp dnia: 12.04.2021].

strony stricte biznesowej, skupiają swoją działalność na dodatkowym priorytecie związanym ze szkoleniem osób znajdujących się w sytuacji niekorzystnej, pozwalającym nabyć nowe umiejętności, po to by stały się ekonomicznie samowystarczalne, a ich standard życia uległ polepszeniu. Aktywność ta w nawiązaniu do rzemiosła, powiązana jest m.in. z prowadzeniem badań nad dziedzictwem, organizowaniem szkoleń i aktywnością propagującą rzemiosło, jak również na innym modelu pomocy rozwojowej, związanym z ułatwianiem dostępu do szerszego rynku, m.in. rynku zagranicznego, bądź rynku dóbr luksusowych. Zdaniem S. Brown promowane działania pozostają uzależnione m.in. od następujących czynników: dostępu do wysokiej jakości materiałów, ułatwień logistycznych w pozyskiwaniu składników i produkcji, pełnym zrozumieniu zagranicznych preferencji (m.in. zachodniej estetyki) oraz możliwościami dostępu do danego rynku.

Tradycyjne rzemiosło oferuje zasoby oryginalne i rzadkie, a więc potencjalnie nadające się do tworzenia produktów luksusowych. Kierunek ten wybrały rzemieślniczki z mniejszości etnicznych Miao i Dong z prowincji Guizhou, które współpracują z amerykańską projektantką Angel Chang, tworzącą luksusową kolekcję ubrań przy użyciu tradycyjnych, ręcznie tkanych materiałów.²⁵ Nie zawsze jednak inicjatywa wychodzi bezpośrednio ze strony rzemieślników, najczęściej oferta zostaje przedstawiona przez stronę zewnętrzną, w tym zagraniczną. Firmy rzemieślnicze to nierzadko małe przedsiębiorstwa, które z uwagi na swoją wielkość i związane z nią ograniczone zasoby (m.in. umiejętności tworzenia kreatywnego, podejmowania ryzyka, odpowiednią infrastrukturę oraz zasoby finansowe) odczuwają pewne niedogodności i bariery związane z myśleniem o innowacjach i ich wprowadzaniem w życie.²⁶ Wynika to również z dotychczasowych chińskich tradycji rzemieślniczych. W Chinach starożytnych rzemieślnicy przynależeli do dwóch grup twórców: pracujących na zlecenie dworu cesarskiego (wytworzących produkty luksusowe, wysokiej jakości oraz charakteryzujące się posiadaniem sporych nakładów finansowych) oraz tworzących na potrzeby pozostałej grupy społeczeństwa chińskiego (tj. tworzących produkty użytkowe o niskich nakładach). Obie te grupy prowadziły prace doskonalące swój warsztat oraz ich wytwarzanie na wyraźne polecenia grupy odbiorców. Ich proinnowacyjne nastawienie było wymuszane przez rynek (m.in. oczekiwania i finansowanie), bądź były przez ten rynek wypierane – gratyfikowane były osoby spełniające wcześniej wypracowane standardy najwyższego poziomu umiejętności, tzn. osiągające doskonałość bazującą na wcześniejszych innowacjach, bez stosowania kolejnych. Tak więc, bez pozyskania wiedzy i/lub środków ze źródeł zewnętrznych, dotyczących wymienionych wyżej obszarów,

²⁵ Por. S. Brown, *Can global craft and artisanship be the future of luxury fashion?*, [online] dostęp: <https://www.plateconference.org/can-global-craft-artisanship-future-luxury-fashion>, [dostęp dnia: 12.04.2021].

²⁶ R. Harel, D. Schwartz, D. Kaufmann, *Open Innovation in Small Businesses in the Industry and Craft Sectors*, *International Journal of Innovation Management*, 2019, 23(4), 1950038, DOI: 10.1142/S1363919619500385.

rzemieślnicy chińscy (w ramach rzemiosła tradycyjnego) mogą nadal być postrzegani jako reprezentanci sektora kreatywnego, lecz bazującego na kreatywnym podejściu pokoleń minionych.

Inna kreatywna możliwość związana z aktywnością rzemieślniczą dotyczy przestrzeni online – e-handlu. Chiny dominują na światowym rynku e-commerce, stanowią największy na świecie rynek handlu elektronicznego. Do najpopularniejszych platform zalicza się: Tmall, Pinduoduo, JD, VIP, Taobao i Suning. Głównymi e-odbiorcami dzieł rąk rzemieślników należą przedstawiciele nowej chińskiej klasy średniej. Przykładowo w 2017 roku sprzedaż internetowa produktów rzemiosła dziesięciu największych firm w stolicy Chin przekroczyła 1 mld RMB²⁷. Handel elektroniczny umożliwił pochodzącym z obszarów wiejskich rzemieślnikom sprzedaż tworzonego przez nich rękodzieła poprzez takie platformy e-commerce jak Taobao [淘宝网]. Za pośrednictwem handlu elektronicznego produkty rzemieślnicze zaczęły być dystrybuowane poprzez nowe powiązania rynkowe. Produkty te powstają w miejscach oddalonych od finalnego nabywcy, w wyspecjalizowanych centrach produkcyjnych.²⁸

Niegdyś atrakcyjność regionu była warunkiem koniecznym lokowania przemysłu kreatywnego poza dużymi ośrodkami miejskimi, obecnie umożliwił to Internet i związany z nim rozwój infrastruktury.²⁹ Nowym fenomenem ekonomicznym stały się *wioski Taobao* [淘宝村], definiowane jako wioski generujące rocznie minimum 10 mln RMB w handlu elektronicznym. Handel elektroniczny nie tylko poszerzył rzemieślnikom rynek zbytu ich prac, ale również umożliwił rozpoznawanie oczekiwań potencjalnych nabywców. Przykładowo ceramicy tworzący w wiosce Chaoyang Nanshi w prowincji Henan, znani z trójkolorowej ceramiki, po doświadczeniach na Taobao oraz rozpoznaniu potrzeb e-klientów, rozpoczęli produkcję ceramicznych lusterek wstecznych do samochodów, sprzedawanych również poprzez tą platformę.³⁰ Przestrzeń e-handlu została szczególnie doceniona, zarówno przez kreatywnych i przedsiębiorczych rzemieślników, jak i e-klientów, z chwilą pojawienia się pandemii Covid-19, która dodatkowo ograniczyła kontakty społeczne i przeniosła wiele interakcji międzyludzkich do przestrzeni online.

²⁷ J. Biao, *E-commerce: A New Platform for Handicraft Products Trading*, [online] dostęp: <https://www.chinacountryguide.com/11472.html>, [dostęp dnia: 12.04.2021].

²⁸ *E-commerce in China: Opportunities for Asian Firms*, International Trade Centre, Geneva 2016, [online] dostęp: <https://www.intracen.org/uploadedFiles/intracenorg/Content/Publications/E-COMMERCE%20IN%20CHINA%20Low-res.pdf>, [dostęp dnia: 12.04.2021].

²⁹ Por. M.C. Liu, Y.W. Wang, C. Nolf, *Creative Chinese Countryside? Township-Village Enterprises as Incubators*, *Built Heritage* 2019, 4: 72-91.

³⁰ J. Wang, *Taobao Villages Driving 'Inclusive Growth' in Rural China*, [online] dostęp: <https://www.alizila.com/taobao-villages-driving-inclusive-growth-rural-china/>, [dostęp dnia: 12.04.2021].

4. Wnioski

Stosowanie rozwiązań nowych i twórczych jest w przestrzeni chińskiego rzemiosła tradycyjnego nieunikniona z kilku powodów: z uwagi na strategię przeciwdziałania zanikaniu istotnych elementów kultury chińskiej, zmieniających się trendów, oczekiwań i nawyków konsumpcyjnych, a także faktu wprowadzania restrykcji związanych z pandemią COVID-19, które zarówno wymuszają wprowadzanie zmian, jak i sprzyjają kreatywności (przykład e-handlu).

Bez stosowania innowacji związanych z tradycyjnymi rzemiosłami chińskimi część z nich będzie skazana na stagnację i zaniknięcie, tak jak miało to miejsce z rzemiosłem specjalizującym się w naprawianiu porcelanowych miseczek [补碗匠]. Jeszcze w XVIII wieku wyróżnić było można różne techniki naprawcze, dzięki którym pęknięta porcelana mogła być użyta ponownie.³¹ Rękodzielnicy tej specjalizacji wędrowali pomiędzy wioskami i naprawiali popękane miseczki, najczęściej przy pomocy żelaznej „łaty”. Rzemiosło to również przejawiało znamiona kreatywności (naprawczej), niemniej jednak miało to miejsce w czasach, gdy w Chinach nie było jeszcze trendu zastępowania rzeczy starych lub uszkodzonych nowymi i nie było nadmiernego konsumpcjonizmu.

Tradycyjne rzemiosło chińskie nie przez wszystkich łączone jest ze współczesną kreatywnością. Jest ono jednak nośnikiem dalszych innowacji kulturowych, przykładowo w przemyśle nowoczesnej mody, zarówno związanej z wyposażeniem domu, spersonalizowanych gadżetów z motywem etnicznym, jak i tworzenia odzieży oraz dodatków do niej.³²

Pobudzanie kreatywności współczesnych rzemieślników, a za tym i ich innowacyjności, uzależnione jest od kilku czynników. Do nich należą m.in.:

- skierowania większej uwagi decydentów chińskich na sektor kreatywny zlokalizowany poza przestrzenią miejską/ kluczowymi prowincjami,
- współpracy interdyscyplinarnej i pozyskiwania wiedzy ze źródeł zewnętrznych,
- elitarniej edukacji wyższej przyszłych rzemieślników,
- dalszego rozwoju handlu elektronicznego.

W artykule przedstawiono wprawdzie opisy jedynie pięciu tradycyjnych rzemiosł chińskich, niemniej jednak każdy z rodzajów rzemiosła zasługuje na uwagę. Reprezentują one bowiem pomysłowość danego pokolenia (współczesnego i/lub minionych), żyjącego i tworzącego w ramach cywilizacji chińskiej.

³¹ Garachon I., *From Mender to Restorer: Some Aspects of the History of Ceramic Repair*, New-York, USA, Interim meeting of the ICOM-CC Working group, At Corning, 2-11.

³² Por. J. Lan, *On the Innovative Application of China's Traditional Arts and Crafts in the Industry of Fashion Arts*, E3S Web of Conferences 237, 04011, 2021, DOI: 10.1051/e3sconf/202123704011.

BIBLIOGRAFIA

1. BIAO J., *E-commerce: A New Platform for Handicraft Products Trading*, <https://www.chinacountryguide.com/11472.html> [dostęp dnia: 12.04.2021].
2. BROWN S., *Can global craft and artisanship be the future of luxury fashion?*, <https://www.platconference.org/can-global-craft-artisanship-future-luxury-fashion/> [dostęp dnia: 12.04.2021].
3. BRYANT A., *Fish Skin Clothing Tradition at Risk of Dying Out*, <https://learningenglish.voanews.com/a/fish-skin-clothing-tradition-at-risk-of-dying-out/5255747.html> [dostęp dnia: 11.04.2021].
4. CHEN J., *Leading for Constructive Innovation: Preliminary Evidence from China*, *Journal of Engineering and Technology Management*, 2020, DOI: 10.1016/j.jengtecman.2020.101588.
5. *China 2030 Building a Modern, Harmonious, and Creative Society*, Development Research Center of the State Council, the People's Republic of China, The World Bank, 2013.
6. *Creative industries in Berlin*, DCMC, Development and Potential, Berlin 2008.
7. *Creative Industries in China and the UK Scoping and Workshop Report*, BOP Consulting, UK Research and Innovation, 2018.
8. *Culture shock: COVID-19 and the cultural and creative sectors*, OECD, <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/culture-shock-covid-19-and-the-cultural-and-creative-sectors-08da9e0e/> [dostęp dnia: 02.01.2020].
9. *E-commerce in China: Opportunities for Asian Firms*, International Trade Centre, Geneva 2016, <https://www.intracen.org/uploadedFiles/intracenorg/Content/Publications/E-COMMERCE%20IN%20CHINA%20Low-res.pdf> [dostęp dnia: 12.04.2021].
10. *From Technological Catch-up to Innovation: The Future of China's GDP Growth*, People's Republic of China, China PSD Program, Report No: 70178, EASFP EAST ASIA AND PACIFIC, The World Bank 2012.
11. GARACHON I., *From Mender to Restorer: Some Aspects of the History of Ceramic Repair*, New-York, USA, Interim meeting of the ICOM-CC Working group, At Corning, 2-11.
12. *Hangzhou*, Creative Cities Network, UNESCO, <https://en.unesco.org/creative-cities/hangzhou> [dostęp dnia: 11.04.2021].
13. *Jingdezhen*, Creative Cities Network, UNESCO, <https://en.unesco.org/creative-cities/jingdezhen> [dostęp dnia: 11.04.2021].
14. LIU M.C., WANG Y.W., NOLF C., *Creative Chinese Countryside? Township-Village Enterprises as Incubators*, *Built Heritage* 2019, 4: 72-91.
15. MACKIEWICZ M., MICHOROWSKA B., ŚLIWKA A., *Analiza potrzeb i rozwoju przemysłów kreatywnych*, ECORYS, Warszawa 2009,

- https://nck.pl/upload/attachments/302357/analiza_potrzeb_i_rozwoju_prze_mysw_kreatywnych.pdf [dostęp dnia: 12.04.2021].
16. MENG K., HITCHCOCK M., *Sustainability and Authenticity of Chinese Traditional Crafts in the Contexts of Luxury and Tourism*, E-Journal of Tourism, 2020, 7(2): 205-228.
 17. MOONEY R.L., *A Conceptual Model for Integrating Four Approaches to the Identification of Creative Talent*, [w:] red. Taylor C.W., Barron F., *Scientific Creativity: Its Recognition and Development*, New York: John Wiley & Sons, New York 1963, pp. 331-340.
 18. PAN X., GAO Y.N., GUO D., CHENG W.Y., *Does Higher Education Promote Firm Innovation in China?*, Sustainability, 2020, 12, 7326, doi:10.3390/su12187326.
 19. *Sektor kreatywny: co to jest? jakie ma znaczenie?*, https://www.praca.pl/poradniki/rynek-pracy/sektor-kreatywny-co-to-jest-jakie-ma-znaczenie_pr-4976.html [dostęp dnia: 03.01.2020].
 20. *Social Enterprise in Sichuan*, <https://chengdu-expat.com/chengdu-social-enterprises/> [dostęp dnia: 12.04.2021].
 21. SONG S.S., FEI B.H., *The Feature and Future Development of Sino-lacquer Furniture*, Proceedings of the 55th International Convention of Society of Wood Science and Technology August 27-31, 2012, Beijing.
 22. SOWLEY A., *Atlas design: Giving new life to Chinese crafts*, http://www.china.org.cn/china/2017-05/09/content_40775345.htm [dostęp dnia: 12.04.2021].
 23. Suzhou, Creative Cities Network, UNESCO, <https://en.unesco.org/creative-cities/suzhou> [dostęp dnia: 11.04.2021].
 24. SYED M., *The future of traditional Chinese Crafts*, Living Research 2018, British Council Creative Economy, <https://medium.com/making-as-national-transformation/the-future-of-traditional-chinese-crafts-a9cc71026dc3> [dostęp dnia: 11.04.2021].
 25. *Traditional fish-skin clothing of China's 'mermaid' Hezhen people may hook global fashion*, (film), South China Morning Post, <https://www.youtube.com/watch?v=4wi3f1DFsfA>, [dostęp dnia: 11.04.2021].
 26. WANG J., *Taobao Villages Driving 'Inclusive Growth' in Rural China*, <https://www.alizila.com/taobao-villages-driving-inclusive-growth-rural-china/> [dostęp dnia: 12.04.2021].
 27. ZHAO X.D., LI X., *The influence of internal migration on regional innovation in China*, Economic Research-Ekonomiska Istraživanja, 2020, DOI: 10.1080/1331677X.2020.1792325.
 28. 李国庆, *李麦奇和他的蝶翅画*, <https://kknews.cc/zh-cn/culture/8egbpvq.html> [dostęp dnia: 16.04.2021].

29. 凭风摇双翼，南鹞傍云飞， http://www.js.xinhuanet.com/2021-04/11/c_1127316613.htm [dostęp dnia: 11.04.2021].
30. 文化昆明, 系列丛书·昆明民间艺术人物传奇, 昆明报业传媒集团·昆明日报社·云南出版集团公司·云南美术出版社·昆明 2011.

Kontakt

Nazwisko autora: dr inż. Katarzyna Mazur-Włodarczyk

Afiliacja (uczelnia): Katedra Zarządzania Przedsiębiorstwem,
E-biznesu i Gospodarki Elektronicznej
Wydział Ekonomii i Zarządzania,
POLITECHNIKA OPOLSKA
Adres: 45-036 Opole, ul. Luboszycka 7
e-mail: k.mazur-wlodarczyk@po.edu.pl

BILJANA RADIĆ-BOJANIĆ

ORCID ID 0000-0002-5209-5254

RADMILA SUZIĆ

ORCID ID 0000-0003-1146-0304

Serbia

TEACHING AS A DIGITAL CRAFT IN THE COVID ERA

NAUCZANIE JAKO RZEMIOSŁO CYFROWE W ERZE COVID

Streszczenie

Przed rozpoczęciem pandemii COVID-19 w marcu 2020 roku szkolnictwo wyższe wykorzystywało już potencjał środowiska cyfrowego poprzez sporadyczne stosowanie hybrydowego modelu nauczania. Po rozpoczęciu pandemii i podjęciu przez większość uczelni decyzji o prowadzeniu wszystkich zajęć online, na kilku poziomach edukacyjnych zaszło wiele istotnych zmian, które obejmowały dostosowanie materiałów dydaktycznych, treści i metod nauczania do nowego środowiska. Po ponad roku nauczania online uważa się to za “nową normę”, jednak nauczyciele nadal zmagają się zarówno ze znalezieniem odpowiednich narzędzi, aby przekazać wszystkie treści i umiejętności swoim studentom, jak również z reakcją studentów lub ściślej – jej brakiem. Niektóre przedmioty akademickie są łatwiejsze do nauczania online niż inne. Trudność dotyczy szczególnie tych przedmiotów, które w dużym stopniu opierają się na komunikacji twarzą w twarz. Przykładowo nauczanie języków obcych wymaga teraz więcej wysiłku, umiejętności i rzemiosła od nauczycieli. Muszą oni bowiem znaleźć kreatywne, interesujące i użyteczne sposoby angażowania studentów w różne zadania mające rozwinąć ich umiejętności komunikacyjne i akademickie. Z tego powodu, w niniejszym artykule rozważono szereg czynników, które odgrywają znaczącą rolę w nauczaniu języków obcych online i podjęto próbę opisanie, w jaki sposób nauczyciele języków obcych zbudowali swoje kompetencje cyfrowe, aby dostosować je do potrzeb nowego kontekstu nauczania, a także jak pokonali przeszkody i problemy związane z charakterem tego czego uczą.

Słowa kluczowe: *środowisko cyfrowe, nauczanie online, nauczanie języków obcych, pandemia COVID-19*

Abstract

Before the start of the COVID-19 pandemic in March 2020 higher education had already been exploiting many potentials of the digital environment through an occasional application of the hybrid model of teaching. After the pandemic started and the majority of universities made a decision to move all the classes to an online setting, a lot of fundamental changes occurred at several educational levels which included the adaptation of teaching material, teaching content and teaching methods to the new setting. After over a year of online teaching, this is considered to be the “new normal” however teachers are still struggling both with finding adequate online tools to transfer all the content and skills to their students, and with students’ response or, to be more precise, the lack thereof. While some university subjects are more easily transferred to an online setting, others, especially those that heavily rely on face-to-face communication such as language teaching, require more effort, skill and craft from teachers who need to find creative, interesting and useful ways to engage students in various tasks that will help them enhance their communicative and academic skills. For that reason, this paper considers a variety of factors that play a significant role in online language teaching and attempts to describe how language teachers have built their digital competencies to suit the needs of the new teaching context as well as how they have overcome obstacles and problems that arise due to the nature of what they teach.

Keywords: *digital setting, online teaching, language teaching, COVID-19 pandemic.*

1. Introduction

Due to Covid-19 pandemic, educational systems were affected worldwide resulting in a massive transition from the ordinary classroom environment to online education which influenced students, teachers and, above all, well-established educational systems. Everyone in the educational system did their best to maintain contact with their students and tried to adapt to this transformation of the educational process. The transformation process caused rapid changes not only in the curriculum, but in relations between students and teachers, students and their peers, and teachers and their colleagues, and these changes that occurred within a week from the outburst of the epidemic brought new challenges and left consequences educational systems are still struggling with (Wu, 2020). The main question “Are we ready for the forthcoming digital era in education” that arose is still left unanswered (Houlden and Veletsianos 2020), and through this paper the authors will elaborate on problems regarding the implementation of online learning in language classes, discussing teachers’ and students’ readiness to work in a digital educational environment (Sun et al. 2008, Lwoga, 2014).

2. The new normal in education

Even before the outburst of the Covid-19 epidemic there has been an increase in the use of technology in education. Technological development and the Internet were not unknown to either students or teachers, and many language applications, video tutorials and online learning software were frequently in use in pre COVID-19 era. With the introduction of lockdown and school closures online learning has become “a new normal” and the only way to continue the learning and teaching process during the pandemic. Online learning could be defined as a type of learning system that is conducted electronically with the use of electronic media. It has been used in education for the past 20 years, contributing to the development of ICT in the present teaching-learning process (Anderson, 2005). Many educators, in accordance with their capabilities and computer skills, often used audio-visual materials in their classes, shared those material via e-mails, and used various teaching apps such as Kahoot, in order to make their classes more interesting and interactive. With the rise of the pandemic and the ongoing lockdown, these activities, that have so far been optional, became the only possible solution that would allow students to continue acquiring knowledge without suffering loss. Lectures have been held through Zoom, MS Teams, Google Meet and other applications making teachers adapt their pedagogical approaches to new learning and teaching procedures (Thamarana, 2016). However, this urgent transition has been accompanied with many problems and unexpected costs. Some of them lack training programmes on how to use online tools and software, followed by the requirement for each teacher to be equipped with a device, a learning platform, and appropriate connectivity. This has imposed a huge change to the traditional methods of teaching and learning with many advantages but also challenges.

2.1. Advantages of online teaching

One of the main advantages of online learning is that students, although prevented from attending schools, are allowed to have a continuous education despite the physical and social distance that the COVID-19 pandemic caused. Provided that they have a computer or a mobile phone, students are able to be active participants in their classes from the safety of their home (Colchester et al., 2017). Materials in the form of pdf documents, ppt presentations, audio and video recordings are available to them 24 hours a day, every day in a week, making it possible for students to study or revise teaching materials anywhere, anytime and at their own pace. Many teachers who started using virtual classrooms like Google Classroom made their materials accessible in an attempt to motivate their students to continue doing the work at the time that is most convenient for them. This proved to be particularly helpful for students who enjoyed a slower pace of work, thus allowing them more time and freedom to reflect on lessons and participate in class. Besides having unlimited and continuous access to learning materials, another advantage of the online teaching

format is that it allows constant interaction between students and teachers. Students can participate either in live class discussions, they can reflect on it, or on the work of others, by responding immediately during lecture or by posting comments and so contributing to the teaching process. Reflecting on a topic or the work of others in a written form also has its advantages. One of them is that students are given more thought before articulating a response, resulting in a more concise and meaningful answer. Many students find it difficult to cope with the situation where they are asked to formulate an answer immediately, which often results with them losing the chance to contribute to the discussion. Many of them, especially when talking about foreign language learning, experience foreign language anxiety which prevents them from reacting promptly in a speaking situation (Suzić, 2016). This form of communication allows them to participate when they feel comfortable, helping them overcome communication apprehension they might feel. In this way, students feel in control of the situation and their own learning. Due to that, it can be said that teaching through the virtual classrooms is completely student-centred making this novel style of learning rather unique.

2.2. Challenges of online teaching

While online teaching certainly has significant strengths, and without doubt offers unique and constant accessibility to high quality education, there are challenges that have to be mentioned and taken into consideration because this new era is forging new crafts based on digital technologies. These challenges might be divided into several categories.

2.2.1. Challenges related to technology

Both students and teachers must possess a minimum of computer literacy to be able to conduct and follow lectures in an online learning environment. To be able to conduct online classes, teachers must have lessons planned to the slightest detail, which involves study materials that must be both motivating and challenging for students who attend lectures virtually (Bajaj & Sharma, 2018). This leads to certain challenges that are not based solely on detailed lesson planning and preparation, but the fact that teachers might lack online teaching skills. Since students are mostly born and raised in the age of modern technologies, with the lockdown that took place in most countries worldwide in 2020, the enormous burden based on the full adaptation to the entirely new system of work has fallen entirely on teachers, while students have suffered greater social and emotional imbalances (Colao et al., 2020). Even though ICT as educational platforms have been used for several decades, they have not been fully used in the teaching and learning process as the only means of knowledge transfer. It cannot be said that teachers are generally computer-illiterate, but rather that their knowledge of computers falls in one of three categories: (a) basic computer skills; (b) use of computers as an information tool, and (c) use of computers as

a learning tool (Poza et al, 2021). Therefore, almost overnight, teachers have been asked to become IT experts, course designers, distance learning tutors, i.e. they experienced a high work overload that led to work burnout (Smetackova et al, 2019). Even though teachers have become learners in this new age and they mostly managed to successfully conduct their classes, one must not forget that even the most sophisticated technology is never completely reliable. Regardless of their tremendous effort to run things smoothly, Internet connections problems, computer program crashes, and system breakdowns were problems that could occur at any moment.

2.2.2. Challenges related to students' motivation

Even though it has been proven that online teaching and learning can be highly effective and that it can be a ground-breaking way of education for independent and self-disciplined students, one must not forget those students who are more dependent and greatly benefit from the teacher's presence in a class. These so-called non-traditional classes are suitable for non-traditional students, since this type of learning requires greater student responsibility, active class participation, self-motivation and decent organisation. For these reasons, online teaching and learning might be something younger students may struggle with, because they are quite dependent on the teacher and have still not been fully able to assume their responsibilities when it comes to online learning environment.

Many researchers investigated the topic of students' motivation for participation in online programmes even before the COVID-19 pandemic and found that there are many advantages that ICT brings such as: improved quality of interaction between students and teachers/institution, instant replies from instructors to students' questions, reduced travel time, and experience of a real classroom environment (Kuo et al., 2014). However, when there was no choice and when online teaching was imposed on everyone, many students reported problems arising from participating in online learning environment. Some health problems such as fatigue, eyesight problem, headache, and anxiety have been reported, alongside with financial hardship due to the purchase of one or more computers, laptops or smart phones, internet provider fees and the like. These struggles proved to be closely related to students' motivation in online learning during the pandemic (Simamora, 2020).

3. Teacher as a digital craftsman

As a result of the digital revolution that happened overnight in the sector of education, teachers have been given a new role, the one of the digital craftsmen. In order to be able to follow and fully participate in educational changes that took place worldwide, teachers, who have so far been highly skilled individuals in full control of their class, needed to upgrade their skills because the classroom stopped being a physical artefact. The classroom became virtual, thus requiring new tools and new roles (Christensen & Eyring, 2011). The traditional role of

the teacher has been redefined (Donoghue, 1988). Now, a teacher has become a student, striving to implement their existing and newly acquired knowledge in the teaching process, which is in itself a novelty for both students and teachers. Literally overnight, teachers had to learn how to download teaching platforms and how to use them. The process was everything but smooth, so frequent problems they encountered were the following: how to choose a teaching platform, how to download it and start it, how to upload a ppt presentation, pdf or word document, how to present the uploaded presentation or document, how to control and manage students' behaviour in the class, how to use Google Drive, Google Classroom and many other issues.

Depending on the country, different teaching platforms were recommended by Ministry of Education, for example in Serbia and many surrounding countries distance education was provided through television and the Internet by the national television channels. In addition to that, many schools opted for live online teaching by using platform such as MS Teams, Google Meet, Skype and others. Almost all primary and secondary schools in Serbia benefited greatly from using Google Classroom as a main device for online teaching and learning. It became a virtual extension of a traditional classroom, where teachers create classes and add students. Many teachers who opted for this digital tool needed to acquire and perfect their computer skills, since it was not an easy task to adjust to this new teaching tool. In the following section the authors will present some of the features of the Google Classroom on an authentic example.

3.1. Google Classroom

Google Classroom can be described as a free of charge web service specifically developed for schools with the aim of sharing files between students and teachers, designed to help students and teachers to communicate, collaborate, organize and make assignments that are paperless (Bell, 2015). It enables teachers to form an online learning environment similar to the real classroom, which allows them to upload and store documents that they can later manage, depending on their needs. Documents are stored on Google Drive, which requires teachers to be skilled in using Drive's applications such as Google Docs, Google Sheets and others. Teachers are able to provide material being taught, assign tasks for students and even assess them and provide them with simultaneous feedback. Image 1 and Image 2 provide an insight into the way teachers can post assignments using Google Classroom by adding additional learning and teaching tools.

Dear students,
 Why do some students choose to leave/give up their school or university? What do you think?
 Listen to Ed and Lisa and there is the CD script which you may use. Do exercise 2 with the help of our Vocaroo and your handout. After that do exercises 3 and 4. Exercise 6 can be done with the help of the You Tube clips which will help you with the vocabulary.
 Have a nice day and stay healthy,
 Your teacher.

	Vocaroo Online voice recor... https://voca.ro/199W4MZPHTJL		Unit 5 Speaking Page 67.docx Word
	Fitness Equipment word list ... YouTube видео 2 минута		Learn English Vocabulary: C... YouTube видео 18 минута

Image 1. Example of an assignment posted on Google Classroom.

Dear students,
 Read the text, The Man Who Moves Mountains, on Pages 64 and 65 in your SBs and do all the exercises on Page 65. Your teacher has prepared the handout, the CD-script, for the exercise 6 and the key to the Word Store exercise (the eighth exercise).
 There is also the Vocaroo because the pronunciation is also extremely important. Though your teacher is not a native speaker of English, there is the You Tube clip about Pennies for Peace, which will help you a lot.

Stay healthy and good luck,

Your teacher TK.

	EXERCISE 6 ON PAGE 65.docx Word		Vocaroo Online voice recor... https://voca.ro/12C2YKLJKMbb
	Pennies for Peace - www.pe... YouTube видео 10 минута		

Image 2. Example of an assignment posted on Google Classroom.

As it can be seen from the examples provided, Google Classroom can be very useful digital tool aimed at improving students' skills and abilities to learn independently and through guidance. It has proven to be easy to access for both students and teachers, not only via computers, but also via tablets and mobile phones. The interface, as shown in Image 1 and Image 2, is friendly and easy to use for students, although teachers might find it a bit more challenging. It is up to teachers to create content, upload different types of documents, connect various applications to support different language skills (reading, listening, writing). All in all, besides many obstacles, teachers, once again, proved to be creative, innovative and open to new ideas and inventions.

4. Conclusion

Today, more than a year and a half after the pandemic has closed schools and educational institutions, the situation about the future of education is still uncertain. With that in mind, it is necessary to make an effort to increase the level of teachers' readiness, both technologically and methodologically, for the continuation of online teaching and learning. The challenge is without a doubt a great one and it requires a complete reconstruction of the traditional way of teaching. The new organisation of the educational process is needed and it should be enriched by creative and original teaching activities based on mutual cooperation of teachers and students with the efficient use of information-communication technologies.

REFERENCES

1. ANDERSON J. (2005), IT, e-learning and teacher development. *International Education Journal*, 5(5), 1-14.
2. BAJAJ R.V. & SHARMA V. (2018), Smart Education with artificial intelligence based determination of learning styles. *Procedia Computer Science*, 132, 834-842.
3. BELL K. (2015). "Teacher's guide to Google's classroom," *Shake Up Learn. LLC*, pp. 1-45.
4. CHRISTENSEN C. & EYRING H. (2011), *The Innovative University: Changing the DNA of Higher Education from the Inside Out*. Jossey Bass.
5. COLAO A., PISCITELLI P., PULIMENO M., COLAZZO S., MIANI A., & GIANNINI S. (2020), Rethinking the role of the school after COVID-19. *Lancet Public Health* 5, p. 370. doi: 10.1016/S2468-2667(20)30124-9.
6. COLCHESTER K., HAGRAS H., ALGHAZZAWI D.M., & ALDAB-BAGH G. (2017), A Survey of Artificial Intelligence Techniques Employed for Adaptive Educational Systems within E-Learning Platforms. *Journal of Artificial Intelligence and Soft Computing Research*, 7, 47 – 64.
7. Donoghue F. (1988), *The Last Professor: The Corporate University and the Fate of the Humanities*. Fordham University Press.
8. HOULDEN S. & VELETSIANOS G. (2020), Coronavirus Pushes Universities to Switch to Online Classes—But Are They Ready? *The Conversation*. Available online: <https://theconversation.com/coronaviruspushes-universities-toswitch-to-online-classes-but-are-they-ready-132728>
9. KUO Y.-C., WALKER, A. E. SCHRODER, K. E. E. & BELLAND B. R. (2014), Interaction, internet self-efficacy, and self-regulated learning as predictors of student satisfaction in online education courses. *Internet and Higher Education*, 20, 35–50. 10.1016/j.iheduc.2013.10.001 [CrossRef] [Google Scholar]

10. LWOGA E. (2014), Critical success factors for adoption of web-based learning management systems in Tanzania. *International Journal of Education and Development using Information and Communication Technology*, 10, 4–21.
11. POZO J. I., PEREZ ECHEVERRIA M. P., CABELLOS B., SANCHEZ D. L. (2021), Teaching and Learning in Times of COVID-19: Uses of Digital Technologies During School Lockdowns, *Frontiers in Psychology*. 12:656-776.
12. SIMAMORA R.M. (2020), The Challenges of Online Learning during the COVID-19 Pandemic: An Essay Analysis of Performing Arts Education Students. *Journal of Studies in Learning and Teaching*, 1(2), 86-103.
13. SMETACKOVA I., VIKTOROVA I., MARTANOVA V.P., PACHOVA A., FRANCOVA V., STECH S. (2019), Teachers between job satisfaction and burnout syndrome: What makes difference in Czech elementary schools. *Front. Psychol.* doi: 10.3389/fpsyg.2019.02287.
14. SUN P.-C., TSAI R.J., FINGER G., CHEN Y.-Y. & YEH D. (2008), What drives a successful e Learning? An empirical investigation of the critical factors influencing learner satisfaction. *Computer Education*, 50, 1183–1202.
15. SUZIĆ R. (2016), Jezička anksioznost i anksioznost pri komunikaciji na stranom jeziku u razrednoj situaciji, *Metodički vidici*, No. 7, pp. 347-365.
16. THAMARANA S. (2016), 'Role of E-learning and Virtual Learning Environment in English Language Learning'. *Research Scholar*, 1(August), 1-8.
17. WU Z. (2020), *How a Top CHINESE University is Responding to Coronavirus*. Available online: <https://www.weforum.org/agenda/2020/03/coronavirus-china-the-challenges-of-online-learning-foruniversities>

Contact

Author's name: Biljana Radić-Bojanić, PhD

Affiliation (university): Faculty of Philosophy
University of Novi Sad, Serbia
e-mail: radic.bojanic@gmail.com,
radic.bojanic@ff.uns.ac.rs

Author's name: Radmila Suzić, PhD

Affiliation (university): Faculty of Business in Belgrade – Anglistics
Singidunum University, Serbia
e-mail: ruszic@singidunum.ac.rs,
radmila.suzic@gmail.com

SAID EDAICH

ORCID ID 0000-0003-0128-9734

ORGANIZATIONAL EVOLUTION OF CRAFTS IN MOROCCO – THE BILL 50-17 RELATING TO THE EXERCISE OF CRAFTS ACTIVITIES

EWOLUCJA ORGANIZACYJNA RZEMIOSŁA W MAROKU – USTAWA
50-17 O DZIAŁALNOŚCI RZEMIEŚLNICZEJ

Streszczenie:

Sektor rękodzieła w Maroku jest jednym z najbardziej aktywnych sektorów w gospodarce kraju, dlatego cieszy się szczególnym zainteresowaniem ustawodawców. Znajduje ono bezpośrednie odzwierciedlenie w uchwalonej w 2020 roku ustawie. Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na wszystkie podjęte działania ustawodawcze w celu dostosowania tego sektora do potrzeb lokalnych i globalnych.

Słowa kluczowe: *rzemiosło, gospodarka, organizacja, ustawodawca, ewolucja*

Abstract:

The handicraft sector in Morocco is one of the most active sectors in the economy of the country, from which it attracts the special interest of the legislator and the organizations which are related to it. This evolving and organizational aspect is reflected directly in the law adopted in 2020. This article aims to highlight all the measures that the legislator has undertaken for the adaptation of this sector to local and global exigencies.

Keywords: *handcraft, economy, organizational, legislator, evolving*

1. Introduction

Pottery, weaving, metalwork, wood, glass and leather are artisanal activities which exalte the authentic traditions and the rich cultural system in the Kingdom of Morocco. Craftship in this country is the reflect of identity which links practi-

ces and traditions to modernity and mastery. An achievement that satisfies material and spiritual needs of the individual and group¹.

From The economic point of view Moroccan craftship constitutes an important source of income, with a considerable annual growth rate, a very profitable sector and the second largest employer in the Kingdom after the agricultural activities². Consequently crafts receives a great attention from the legislator, a special consideration and sensitivity justified by the growth of the crafts in turnover, jobs and foreign currencies. The interest and care reserved to this field is shown by regulation and provisions that ensure its social functions, the continuity of its returns and its responses to the strategic challenges imposed by a global market characterized by strong competition, variety of products and easy supply.

This analysis is an essay which attempts a reading in the new legislation which organizes the artisanal activity. However, it should be noted the scarcity of publications and bibliography regarding this theme, a fact that generates a certain poorness in arguments to support the confrontation of the ideas that enriches the scientific debate. Such lacuna is rewarded by statements and opinions of politicians (governance) and premature attitudes expressed by experts and lawyers.

2. The harsh proof of covid 19 impact

In the present day, it is almost imperceptible to speak about economic human activities or under another aspect without mentioning the devastating impact of COVID 19 that affected the global system³. Being aware of the role and functions fulfilled by crafts in Moroccan society, it is logical to wonder, even statistically, how affected was Moroccan crafts market and how it undergone this very rough phase.

According to the note of 26/03/2020 published by the commercial section of the European Union Delegation in Morocco, on the economic impact of Covid-19, Moroccan economy, focused on consumption, trade and tourism and highly depends on the European economy, will inevitably be impacted by the decline in European growth, especially that the EU represents more than 58% of Moroccan exports, 59% of the stock of international direct investment, 70% of tourism receipts and 69% of transfers from Moroccans residing abroad. The decrease in Moroccan growth is estimated at 0.8% (-2.3%)⁴, a negative impact reflected by: the 20% decline in the volumes of goods traded, which announces a loss of 2.6

¹ R. Glazier, *A Manual of historic ornament*, Sed Edi. London 1906. pp 72–74.

² Office Marocain de la Propriété Industrielle et Commerciale, *Indications Géographiques pour produits non agricoles – Cas de l'Artisanat Marocain – Bangkok*, 28 Mars 2013.

³ P.Ozili, A. Thankom, *Spillover of COVID-19: impact on the Global Economy*, SSRN Electronic Journal · March 2020.

⁴ Report of the quarterly meeting of the board of directors of the Moroccan Central Bank on March 17, 2020.

million tonnes each month from March 2020, a slowdown in exports due to supply chain disruptions and longer processing times and lower foreign demand.

Losses in the tourism sector are estimated at 34.1 billion dirhams in terms of tourism turnover in 2020 and 14 billion dirhams in terms of business customers for the hotel industry, for an overall drop of nearly 6 million tourists (-98%), which would cause a total loss of 11.6 million nights.

The craft sector which employs 2.4 million people (20% of the working population) and which achieved 800 million dirhams of export turnover in 2019 (6.5% of Gross Domestic Product(GDP), at his turn was heavily affected by the crisis during the persistent confinement. Craftsmen and sellers working without formal labor contract, without medical assistance and deprived from national social security fund sustain, are experimenting an unprecedented precarity.

To measure the impact of this crisis, the ministry of crafts undertook a telephone survey which covered a sample of 1000 artisans throughout the national territory and discovered that 85% of craftsmen who were in total stoppage of activity with 71% of production paralyzed, and 57% of artisans unable to pay their expenses, 52% of artisans were able to benefit from state emergency aid, mainly in the category with medical assistance (60%) and (33%) without this assistance.

According to the government, a strategy and urgent measures concerning marketing, accompanying, financing and supporting crafts are activated for the priority measures to preserve the economic stability and jobs, stimulate demand for crafts products, and horizontal measures to ensure a sustainable transformation of the sector⁵.

But if this crisis is the result of exceptional circumstances linked to a pandemic situation, which duration and negative impact can last and proliferate, traditionally craftsmanship sector in Morocco continues to suffer problems mainly related to the structuring and organization. That is why the goal to achieve for the governance and other structures interested in the crafts aspire to a system that can respond to the challenges of the internal and external market (Quality, Marketing Competition,...), and can also satisfy the aspirations of workers in the sector concerning their economic and social situation (wages, health care and social support, ...). At the same level of interest, this vision and measures, rethinking the organizational framework of the crafts, have to provide guarantees for the stability of the sector integrating young graduates of training institutes to ensure the continuity of the craftsmanship arts and to supply the model existing with new innovations that will have a positive impact convincing the local and external consumers' for the Moroccan crafts products⁶.

⁵ Declaration of the Minister of Tourism, Handicrafts, Air Transport and Social Economy, on 2/11/2020, published by chouftv.ma on 03/11/2020.

⁶ Chambre des représentants – Rapport de la Commission des secteurs productifs concernant le projet de loi n° 50-17 relative à l'exercice des activités artisanales – Session d'avril 2019.

3. Innovative legal Framework for an ambitious crafts

Considering the urgent need to reorganize and restructure the crafts, attitude reflected in the vision expressed by the legislator, the government approved the draft law No. 50.17 related to the practice of craft activities, submitted by the Minister of Tourism, Air Transport, Crafts and Social Economy. This legislation aims to strengthen the legal framework for the sector improving quality, making it more professional, facilitating the benefit of a wide group of craftsmen from the basic pension and compulsory sickness insurance systems.

4. Main institutions in the Law No. 50.17 issued on July 25, 2020

In order to concretize the interest that Moroccan governance attaches to craftsmanship, as a sector employing approximately 2.4 million persons, and contributes substantially to the gross national income, and in response to the requirements of restructuring and regulation necessary to protect and modernize this economic activity, Moroccan legislator through the Law No. 50.17, promulgated on July 25, 2020, provided new legal organization for this field to be up the challenges and constraints imposed by the global economic system⁷.

4.1. Analysis of the structures and institutions⁸

Through a careful analysis of the structure of this law, which includes 38 articles divided into 5 chapters, emerges the evidence that its contents concern precisely five main points, which are as follows:

- General provisions relating to the definition of the activity of crafts, its types, and the categories of actors operating in this sector.
- Creation of the national register for the crafts and the conditions for its restriction.
- Establishing the National Council for crafts and defining its functions.
- Privileges granted to craftsmen.
- Injunctive, transitional and final provisions.

4.2. First part – General Provisions

In this part the legislator proceeded defining the crafts and classifying the categories of actors in the domain into four principal categories, each of them with a specific organizational arrangements⁹.

⁷ Déclaration d'Asma Kadri, directrice de la stratégie du secteur de l'artisanat, à l'Agence de presse Maghreb Arabe le 01 décembre 2020 : L'artisanat face à la crise : 5 questions.

⁸ Official Gazette No. – 6904 – 30 July 2020.

⁹ Idem.

4.2.3. Defining crafts and craftsman

Article 2¹⁰. : " For the purpose of applying this law, the following terms are used:

1 – Crafts " **القطليوية الصنائة** " : Every activity dominated by manual labor, aiming to manufacture products, transform materials, or provide services. It is a traditional technical production or utilitarian industry, or a traditional service industry.

It is considered in the rule of the artistic productive craft, every activity that aims to manufacture products or transform raw materials into finished or unfinished products, characterized by its artistic, creative and authentic heritage character, for decorative or aesthetic purposes.

It is considered as a utilitarian production crafts, every activity that aims to manufacture products or transform raw materials into finished or unfinished products for utilitarian purposes by using and benefiting from them.

It is considered as craft service, every activity that aims to provide a service by carrying out repair, maintenance or restoration works, or by carrying out an activity that depends mainly on manual work.

The list of craft activities according to the meaning of this law shall be determined by a regulatory text.

2 – The craftsman, " **القطليوي الصرئع** " : Every self-employed person who practices, for his own account or for the benefit of others, a craft activity, and is registered in the National Register of Crafts after fulfilling the conditions stipulated in item "a" of Article 6 of this law¹¹.

3 – A craftsman master, " **الاعلم الصرئع** " : Every self-employed person who, for his own account or for the benefit of others, carries out a craft activity, and is registered in the National Register of Crafts, after fulfilling the conditions stipulated in item "b" of Article 6 of this law.

4 – Craft cooperative, " **الاءزوية تلك اع اربوات** " : Every cooperative that engages in one or more activities that fall within the activities of craft, and is registered in the National Register of crafts after fulfilling the conditions stipulated in item "c" of Article 6 of this law.

5 – Craft company, " **القطليوية الصنائة عمقولة** " : Every company that engages in one or more activities that fall within the activities of craft, and is registered in the National Register of crafts after fulfilling the conditions stipulated in item "d" of Article 6 of this law".

Proceeding from the analysis of the terminology used by the legislator and the form of sentences in the above-mentioned article, with regard to defining the concepts of craft and craftsman, it is clear that his intention is towards a holistic concept including all activities related to crafts on the base of practice and cultu-

¹⁰ Personal translation by adoption of the Arabic text of the law published in the Official Gazette n ° 6904 – July 30, 2020.

¹¹ Translation made on the basis of legal text and conceptions presented in the work of J. Coctau, Moroccan Handicrafts, Economic and Social Bulletin of Morocco, pp 58–60.

ral heritage associated to daily life. The impact of such approach is reflected in two consequences :

First one concerns the organizational and formal side where the State can exercise its control over the crafts activities considering rights, obligations, guarantees and social supports for the people active in the field;

Second one is linked to the taxation policy and the State entries coming from this sector.

To complete the concept of craftsman, one must refer to article six of this legislation, which specifies in paragraph (a) the conditions necessary to obtain the status of a craftsman, and in paragraph (b) the conditions necessary to obtain the status of a craftsman master.

Article 6 : " Registration in the National Registry is done after fulfilling the following conditions:

a) For the craftsman :

He must have obtained a certificate or diploma issued by one of the training or vocational training institutions affiliated to the public or private sector, which are licensed in accordance with the legislative and regulatory texts in force. Or that he possesses a certificate in one of the crafts activities that the concerned person is practicing, issued by the trustee of the craft stipulated in Article 17 of this law, which proves that the concerned craftsman has a seniority of at least three (3) years of practice of one of the craft activities.

b) For the craftsman master "المعلم" :

That the craftsman's experience be recognized by a committee of crafts qualification created for this purpose at the level of each province or territory, after verifying that he meets the following conditions:

- Seniority of at least ten (10) years practice of a crafts activity;
- His knowledge of the various aspects of the professional activity that he practices within the framework of the crafts;
- His ability to supervise a unit of production or service in the field of crafts;
- His ability to teach the necessary training to acquire the skills and competencies necessary to practice a crafts activity " .

This is with regard to the conditions that must be met by individuals to obtain the legal status of craftsman or craftsman master, also there are conditions that must be met by legal persons (cooperatives and companies) that intend to practice these activities, they are specified in paragraph (c) and (d) of The sixth article itself :

" (c) For crafts cooperatives :

- That the activity of the concerned cooperative mainly falls within the activities of the crafts;
- That the concerned cooperative is established and operated in accordance with the legislation in force and its statute.
- crafts cooperatives may include personal or legal persons who practice one of the crafts activities.

(d) For crafts companies :

- That the activity mainly carried out by the enterprise concerned mainly falls within the activities of the crafts;
- To have a social headquarter in Morocco;
- To submit a certificate of its registration in the commercial registry;
- The supervisor of the production process or the provision of the service in the crafts company concerned should be a craftsman master or a craftsman".

5. National Register of crafts

The second main disposition in this legislation concerns the creation of the National Register of Crafts. Articles from 4 to 10 of the Law No. 50.17 organize this institution according to the competence of organizing and ensuring its functioning to the regional directorates of crafts, as a representative of the central authorities entrusted to implement the policy of the State in this vital sector. And to achieve the aim of digital management, as an approach to a modernized rational management, the process of registration and affiliation to this institution is done through an electronic platform to reduce administrative routine and to facilitate the controlling and monitoring process for the change and data covering this sector, whether for new or former subscribers (individuals and companies).

Article 5 states that " Every craftsman or "craftsman master" who engages in a crafts activity, every cooperative and every craft company, must register in the national registry provided in article 4 of this law.

A unified national number called the "crafts identification number" is assigned to each craftsman or "craftsman master" engaged in a craft, and every crafts cooperative and company, that were registered in the mentioned register. The crafts identification number is given to the person concerned once, according to the crafts activity that he mainly and regularly practices and it may only be used by its owner " .

5.1. Data update and the deletion from the national crafts registry

The eighth and ninth articles of the Law No. 50.17 specify the necessity to enter changes or supplementary information related to the registrants in the national registry, whether it is related to changes in their status or to the activities they practice.

The provisions provided in these articles determined also the conditions for deletions from this register, which are carried out by the administration automatically, as in the case of the death of the member or the cessation of the activity for a period of three years for individuals and two years for companies (by the will of the owner or as a result of a judicial decision).

5.2. National Council for crafts

In order to endow this complex activity with institutions capable of improving its perspective and efficiency in terms of profitability and control, the vision of the legislator provided the creation of the "National Council for Crafts",

stipulated in articles 20 to 23 of the Law No. 50.17. After a first examination it emerges that certain competences of the this institutions come into conflict with those assigned to the Union of Chambers of Crafts and mentioned in article 52 of Law No. 18.09 regulating the statute of the crafts Chambers¹². By first reading of this article it becomes clear that the competencies between the two institutions overlap with each other. Considering the coordination supposed between private bodies and public institutions responsible for the management of the sector, this hypothetical conflict of jurisdiction could be overcome thanks to a unified and effective vision in planning and implementing the advancement of the crafts.

5.2.1. Social sustain and support for artisans (craftsmen)

Privileges granted to craftsmen and crafts cooperatives and companies, are specified in the fourth article:

a – social coverage systems

b – Support and sustain programs allocated by the state to the crafts sector, they are mainly:

- ✓ technical support, expertise and consultancy,
- ✓ participation in exhibitions inside and outside the Kingdom,
- ✓ benefiting from promoting and marketing programs for crafts products,
- ✓ participation in prizes and incentive competitions organized for the benefit of the sector,
- ✓ benefiting from the craft activities areas created by the state.

Examining these legal dispositions, it appears that with the exception of benefiting from the health and social coverage systems, the rest of the privileges already constitute a basket of acquired rights for craftsmen, cooperatives and companies, under a set of rules, especially in the Law No. 18.09 organizing the statute of the crafts chambers¹³ and the Law No. 12.00 regarding the career progression¹⁴.

5.2.2. Legal protection for the producer and the consumer through an injunctive system (sanctions)

Legislative dispositions that came in chapter five of the Law No. 50.17 under the title of injunctive, transitional and final provisions show that the legislator has imposed an injunctive character on violations that may threaten the activity of this sector, whether with regard to the formal aspect regulating the manage-

¹² Official Bulletin No. 5984 of 6-10-2011, Dahir No. 1-11-89 of August 17, 2011 promulgating Law No. 18-09 forming the statute of the chambers of crafts.

¹³ Dahir n ° 1-11-89 of August 17, 2011 promulgating law n ° 18-09 forming the statute of the chambers of craftsmanship, Bulletin Officiel n° 5984 du 6-10-2011.

¹⁴ Decree No. 2-00-1017 of June 21, 2001 issued for the application of Law No. 12-00 on the institution and organization of apprenticeship, Official Bulletin n °: 4922 of 02/08/2001 – Page: 738.

ment's relationship with those affiliated to crafts regulation system, or with regard to protecting the local and foreign consumers ensuring quality and authenticity of the products. A financial penalty of between 1000 and 5000 dirhams has been imposed on every individual or legal person who in bad faith provided incorrect data with the intention of registering or introducing changes or supplementary information in the National Register of Crafts. In Article 34 of The mentioned law, "A fine of 500 to 1,000 dirhams shall be imposed on any craftsman or craftman master who does not return to the administration the professional card handed over to him after being deleted from the national registry in accordance with the provisions of articles 9 and 10 of this law".

5. Conclusion

It is still very early to assess the impact of this new law on the empowerment of the crafts, it is obvious that the legislative text dates from the month of July 2020, which means that the literature and the analysis that are produced currently fall within the framework of rhetorical approach limited in the definitions and competences of the bodies which manage the sector. On the other hand, we do not yet have cases law and judgments that could animate the legal debate and create a formal interpretation model appropriate for the courts.

However we note the closed will of the legislator to organize this sector on useful national way and practical bases which could guarantee the interaction that characterizes this activity and its stability. The guarantees and the sanctions present in the text of the Law No 50 .17 constitute real instruments to support the evolution of the crafts favoring a broad perspective for all actors and for the capital that could be invested in this field.

BIBLIOGRAPHY

1. GLAZIER R., A Manual of historic ornament, Sed Edi. London 1906. pp 72-74.
2. Office Marocain de la Propriété Industrielle et Commerciale, Indications Géographiques pour produits non agricoles – Cas de l'Artisanat Marocain – Bangkok, 28 Mars 2013.
3. OZILI P., THANKOM A., Spillover of COVID-19: impact on the Global Economy, SSRN Electronic Journal · March 2020.
4. Report of the quarterly meeting of the board of directors of the Moroccan Central Bank on March 17, 2020.
5. Declaration of the Minister of Tourism, Handicrafts, Air Transport and Social Economy, on 2/11/2020, published by chouftv.ma on 03/11/2020.
6. Chambre des représentants – Rapport de la Commission des secteurs productifs concernant le projet de loi n° 50-17 relative à l'exercice des activités artisanales – Session d'avril 2019.

7. Déclaration d'Asma Kadri, directrice de la stratégie du secteur de l'artisanat, à l'Agence de presse Maghreb Arabe le 01 décembre 2020 : L'artisanat face à la crise : 5 questions.
8. Official Gazette No. – 6904 – 30 July 2020.
9. COCTAU J., Moroccan Handicrafts, Economic and Social Bulletin of Morocco, pp 58–60.
10. Official Bulletin No. 5984 of 6-10-2011, Dahir No. 1-11-89 of August 17, 2011 promulgating Law No. 18-09 forming the statute of the chambers of crafts.
11. Dahir n ° 1-11-89 of August 17, 2011 promulgating law n ° 18-09 forming the statute of the chambers of craftsmanship, Bulletin Officiel n° 5984 du 6-10-2011.
12. Decree No. 2-00-1017 of June 21, 2001 issued for the application of Law No. 12-00 on the institution and organization of apprenticeship, Official Bulletin n°: 4922 of 02/08/2001 – Page: 738.

Contact

Author name's: Said Edaich

Affiliation (university): Wydział Ekonomii i Zarządzania
POLITECHNIKA OPOLSKA
Adres: 45-036 Opole, ul. Luboszycka 7
e-mail: s.edaich@po.edu.pl

NICOLE HORÁKOVÁ

ORCID ID: 0000-0002-1075-053X

Czechy

EXPLORING IDENTITY AND WORK IN TRANSITION: COAL-MINERS FROM THE OSTRAVA COAL BASIN IN THE CZECH REPUBLIC

**ODKRYWANIE TOŻSAMOŚCI I PRACY W OKRESIE PRZEJŚCIOWYM:
GÓRNICZY Z OSTRAWSKIEGO ZAGŁĘBIA WĘGLOWEGO W
CZECHACH**

Streszczenie

Przez ponad 100 lat region Ostrawy w północno-wschodniej części dzisiejszych Czech był kształtowany przez górnictwo węglowe i przemysł ciężki nie tylko w rozumieniu społeczno-ekonomicznym, ale także kulturowym. Trudna fizyczna praca górników sprzyjała tworzeniu mitu o ciężko pracujących ludziach. Mit ten odegrał ważną rolę w czasach komunizmu. Po transformacji ustrojowej i gospodarczej w latach 90. XX wieku górnictwo stało się przemysłem przynoszącym straty, a pracownicy zatrudnieni w górnictwie i przemyśle ciężkim stracili pracę i status społeczny. Niniejszy artykuł ma na celu rekonstrukcję osobistych doświadczeń górników i opisanie ich adaptacji do nowych warunków ekonomicznych i społecznych. Do przeprowadzenia badania autorka wykorzystała metodologię jakościową w postaci wywiadów biograficznych.

Słowa kluczowe: *badania biograficzne, górnictwo węglowe, transformacja gospodarcza, strategie adaptacyjne, badania jakościowe*

Abstract

For more than 100 years, the Ostrava region in the north-east of today's Czech Republic was shaped by coal mining and heavy industry not only in socio-economic but also in cultural terms. The work of the coal miners was not only physically demanding but also created the myth of hard-working men which played an important role during the communist era. After the political and economic transformation in the 1990s, coal mining became a losing business and the employees of the coal mining and heavy industry lost their jobs as well as their social status. The project presented in this article aims to reconstruct the personal experiences of coal miners and deals with their strategies of adapting to the new economic and societal conditions. To achieve this goal, the research team is using qualitative methodology in the form of biographical interviews.

Keywords: *biographical research, coal mining, economic transformation, strategies of adapting, qualitative research*

Admission

1.Introduction: Work and Identity in Transition

Coal mining and related industries shaped the Ostrava region for over a century, and the political transformation at the beginning of the 1990s did not only shake socio-economic and social constellations, but also marked a turning point in the biographies of the workers in those industrial branches. The project introduced in this article is a work in progress and uses a combination of historical and sociological approaches. The research team aims to analyse the identity construction of miners and their dealing with changes at work and in society. At the same time, we want to contextualize the biographical narratives in the context of contemporary history. The interviews as part of the sociological analysis are based on the autobiographical narrative method according to the German sociologists Fritz Schütze and Gabriele Rosenthal that allows to capture the individual's life story.

2. Coal Mining in the Ostrava Region: A Short Excursion into the 19th century

The industrial history of the Ostrava region dates to the first half of the 19th century when the first coal mines were established in Ostrava, which was part of the Habsburg Empire. The connection of the Ostrava Coal District to the Ferdinand-Nordbahn railway line caused in the middle of the 19th century an economic boom in the Ostrava region. For almost two centuries, major economic and urban developments have been closely linked to the growth of heavy industries – mainly coal mining and metallurgy.¹ It is important to point out that the development of the Ostrava region and its coal basins has been for many years very similar to other industrial areas in Europe, such as the Ruhr in North Rhine-Westphalia, Nord Pas de Calais in France, Wallonia in Belgium and the north-east of England. And that besides of the special historical circumstances of the Habsburg Empire and the communist era in Czechoslovakia.

Coal mining is a global phenomenon that has shaped societies in its heyday, but also in its decline in different areas, such as economy, geology, history, traditions, and the development and self-representation of social milieus. While the de-industrialization and reorganization of coalfields and heavy industry began in

¹ B. Przybylová, A. Barcuch. *Ostrava*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013. ISBN 9788074222405. P. Popelka, R. Popelková, M. Mulková. *Black or Green Land? Industrialisation and Landscape Changes of the Ostrava- Karviná Mining District in the 19th and 20th Century*. Ostrava: University of Ostrava 2016. ISBN 978-807-464-823-6.

the western industrialized countries as early as the 1970s, the decline of industrial areas in Central Europe only occurred after the political and economic transformation from socialism to democracy and from a planned to a market economy. It is therefore not surprising that a large number of social science and historical studies on industrial transformation processes and the associated identity and milieu changes have emerged, particularly in the English-speaking and German-speaking countries. What are these regions all common is “the intensity of socio-economic change involved in the shift from being industrial heartlands to becoming post- or perhaps neo-industrial.”²

Another fact that the western and central European coal fields have in common is the change in the job description of the miner himself: while the work in the mines was still considered as hazardous and in the past the needed skills were gained by experience in “learning by doing”, the growing mechanization of the coal mines changed the profession of the miner: Coal mining got a highly mechanized operation, using complex and heavy equipment to extract coal, to prepare it for further processing and to and to increase the security of the whole process. As a consequence, “The occupations or job tasks of coal mine production workers are correspondingly diverse, ranging from laborer and other entry level occupations, to skilled mechanics and electricians, and to responsible operative jobs such as continuous mining machine operators, roof bolters, and operators of coal-loading shovel equipment and draglines.”³ Working in the coal mines included not only extracting the coal with special tools but also crafts of different orientations.

2.1. Coal Mining in the Communist Period and its Decline

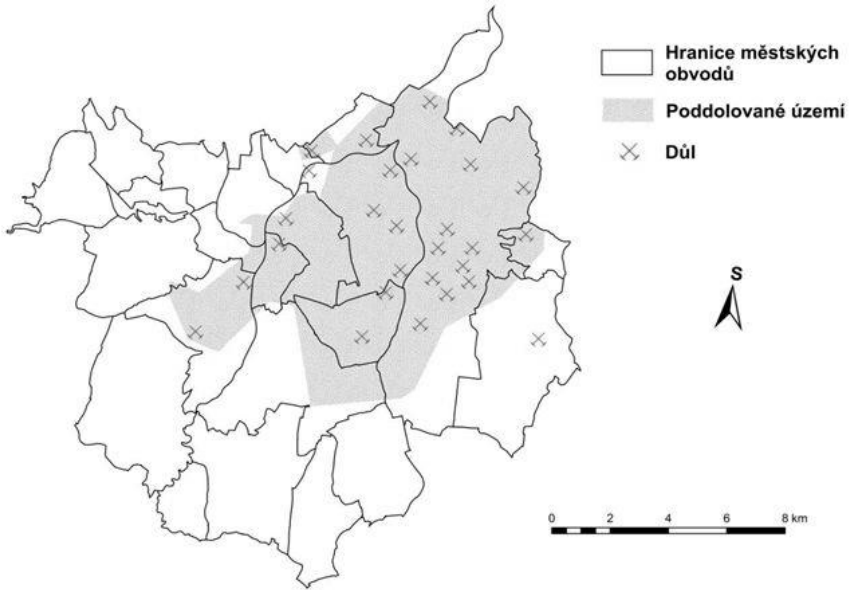
The industrial development of the Ostrava region played an essential role in the Czechoslovakian state economy and the communist ideology until its collapse in 1989. After World War II, the primacy of the communist government was to accelerate the development of heavy industry and coal mining in particular. Mining, metallurgy and engineering were concentrated in a few regions in Czechoslovakia and these branches employed, e.g., in the Ostrava region, two third of all employees.

The figure below shows the coalmines in the area of the city of Ostrava in the middle of the 1980s. As shown in the figure, most of the coal mines were right in the city centre or close to it

² Kirk, J. Representing Identity and Work in Transition: The Case of South Yorkshire Coal-mining. In: Kirk, J; Contrepois, S.; Jeffrey, S. (ed.) *Changing Work and Community Identities in European Regions. Perspectives on the Past and Present.* London: Palgrave Macmillan, 2012. ISBN: 978-0-230-20500-0, p. 3.

³ Wool, H. Coal industry resurgence attracts variety of new workers. In: *Monthly Labour Review*, 1981. p. 3. Accessed 04.10.2021 <https://www.bls.gov/opub/mlr/1981/01/art1full.pdf>.

Figure 1: Map of Selected Former Coal mines in Ostrava

Source: Jiřík. K. et al., *Dejiny Ostravy* Ostrava : Sfinga, 1993 ISBN:80-85491-39-7; podkladová data z www.czso.cz, 2012; www.geofond.cz, 2012; Authors' editing

The result of this politically “forced and accelerated industrialization” was a distorted and mono-structured economic development: the region became crucially dependent on a few large companies focusing on coal mining, metallurgy and engineering. Even the regional education system was subordinated to this goal: Vocational education was directly related to the prevailing industry branches.

As the following table shows, metallurgy, coal mining as part of the fuel industry and engineering were the branches with the highest number of employees. In these industrial branches were employed more than 70% of the industrial workforce.

Table 1.

Sectoral Composition of Ostrava Industry by Employment in 1989

<i>Industrial Sector</i>	Number of Workers	Share in Total Industry (%)
<i>Fuel Industry</i>	23 950	22,64
<i>Energy Industry</i>	5 716	5,4
<i>Iron Metallurgy</i>	33 137	31,32
<i>Chemical Industry</i>	3 660	3,46
<i>Engineering/Machine Building</i>	30 352	28,69
<i>Electrical Engineering</i>	1 775	1,68
<i>Building Materials Industry</i>	861	0,81
<i>Wood Processing Industry</i>	418	0,39
<i>Metalworking Industry</i>	598	0,56
<i>Clothing Industry</i>	688	0,65
<i>Printing Industry</i>	251	0,24
<i>Food Industry</i>	3 628	3,43
<i>Other Industries</i>	768	0,73
<i>Industry Total</i>	105 802	100,00

Source: R. PROKOP, R. Ostrava v procesu transformace: strukturální proměny města na prahu třetího tisíciletí. In: Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska. Šenov: Tilia, 2003. p. 292. s. 284-308. ISBN 80-86101-77-0

2.2. Coalmining and Heavy Industry in the Free Market Economy of the 1990s

The end of the communist era at the end of the 1980s meant also the end of financial and political support for the mono-structured industrial branches. They had to assert themselves in the free market economy. This political, economic,

and social transformation triggered de-industrialization processes in the Ostrava region, which we know in the Western industrial regions of Europe and the USA from the 1970s. Financial and social decline as well as massive job losses shaped the Ostrava region since the transformation period from the beginning of the 1990s.

To illustrate the full scope of this process, here is a table of the number of employees in selected companies. The first OKD is a coal mining and processing company. By far the largest company in the Ostrava region at the beginning of the transformation in the 1990s. Vítkovice Steel and Nová Hut' are steel processing companies. All three companies have survived the economic transformation and are still in operation, some under different names but all with a greatly reduced workforce. The table shows how dramatic the job losses were in the first years of the transformation: By the mid-1990s, more than 50% of jobs in these companies were lost, with the decline in coal mining being even greater. In 2003, the workforce in all three companies was reduced to around a fifth. In 2018, e.g., the workforce of the company OKD declined to 9.000 employees, hereby 4.000 workers were coal miners.

Table 2.

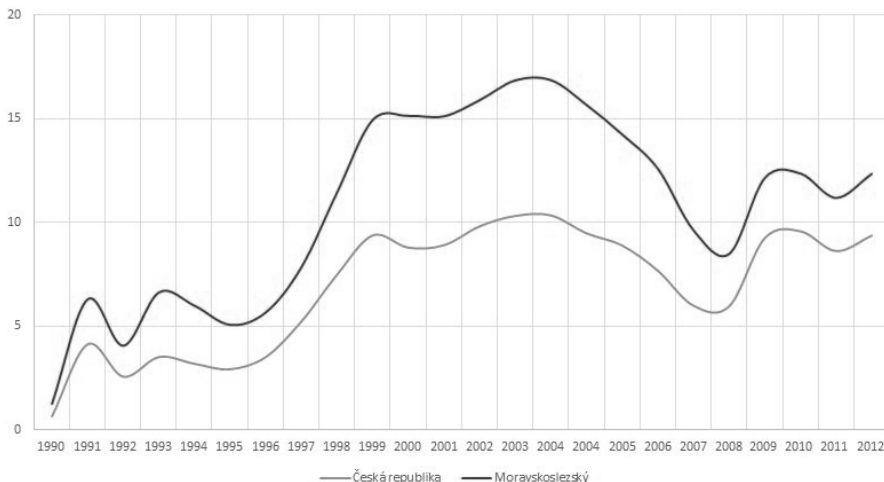
Number of Employees in Heavy Industry Companies in Ostrava from 1989 to 2003

<i>Company</i>	OKD	Vítkovice Steel	Nová Hut'	In Total
<i>Number of Employees in 1989</i>	112 000	38 000	23 000	173 000
<i>Number of Employees in 1995</i>	42 400	25 000	17 600	85 000
<i>Number of Employees in 2003</i>	17 500	5 000	11 200	33 700

Source: A. NEŠPOROVÁ, A. An Active Approach towards Regional Restructuring: The Case of Ostrava, Czech Republic. In: Kean, M. (ed.), *Regional Development and Employment Policy. Lessons from Central and Eastern Europe*. ILO Geneva, 1998, s. 79 – 86; VÁCLAVÍKOVÁ, A. Trh práce a jeho změny v postsocialistické éře České republiky. In *Vývojové proměny postsocialistických měst ostravského a hornoslezského regionu v podmínkách transformace*. Vyd. 1. Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea, 2006. p. 54 – 55. ISBN 80-86224-60-0

Since the transformation, the number of unemployed in the Moravian-Silesian District has been almost 20% in 2003, well above the Czech average as can be seen in the following figure.

Figure 2: Unemployment Rates in the Czech Republic and the Moravian Silesian Region from 1990 – 2012 in %

Source: cszo.cz, Authors' editing.

3. Research Gaps in the Czech Republic according to the Topic

With the loss of their jobs, the miners and metalworkers who once shaped the identity of the entire region have become a number in the statistics: there are many macroeconomic studies on the time of transformation, but there is a lack of qualitative studies how occupational groups which were particularly affected by job loss, cope from their point of view with the challenges. Unfortunately, the current scientific and sociological preoccupation with the 'working class' ties back to mainly quantitative traditions and is again limited, as K. Nedbálková notes⁴. Qualitative research on social groups belonging to the class of workers, in general, is very rare⁵. In historical sciences, we find some interesting publications concerning the everyday life of miners and their families, mostly based on the methodology of oral history.⁶

⁴ Nedbálková, K. Tak daleko, tak blízko: Dělnická třída v České Republice. In: *Sociální studia*. Katedra sociologie FSS MU, 3/2012. p. 88. ISSN 1214-813X.

⁵ Kubátová, H. *Životní svět a sociální světy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. ISBN 9788024421506

⁶ Jemelka, M. (ed.). *Ostravské dělnické kolonie I. Závodní kolonie kamenouhelných dolů a koksoven v moravské části Ostravy*. Ostrava : Centrum pro hospodářské a sociální dějiny, Ostravská univerzita v Ostravě, 2011. ISBN 978-80-7368-953-7. Jemelka, M. (ed.). *Ostravské dělnické kolonie II. Závodní kolonie kamenouhelných dolů a koksoven ve slezské části Ostravy*. Ostrava : Centrum pro hospodářské a sociální dějiny, Ostravská univerzita v Ostravě, 2012. ISBN 978-80-7464-190-9. Jemelka, M. (ed.). *Ostravské dělnické kolonie III. Závodní kolonie Vítkovických železáren a dalších průmyslových*

The region of Ostrava borders geographically on the industrial agglomeration around Katowice in Poland (Polish Upper Silesia). Taking into account the structural similarities between the Czech and the Polish coal basins, it arises the question if the knowledge about the social impacts of the economic transformation in Polish Upper Silesia could be transferred to the Ostrava region with its similar industrial structure and its similar political and economic conditions at least since the end of world war II. In both adjacent regions, the economic development was in the post-war period oriented on industrialisation and urbanisation as well as central planning. After 1989, in both regions the transition from the command to the market economy occurred. However, we have to state that the social sciences in Poland investigated the topic of economical transformation and structural changes in Upper Silesia, mostly from a macrosociological perspective. Outcomes of microsociological research in Poland dealing with coal mining societies do not address the question of the transformation from a command economy to a market economy. The transformation processes from the perspective of the participating actors (coal miners and their families) represent a desideratum in the Polish social sciences research as well as in the Czech one. The Polish and Czech sociological approaches in the Moravian-Silesian borderland have one thing in common: the heritage of thought style distinguished by a lack of qualitative studies related to the end of the command economy⁷. Moreover, the available qualitative approaches to Upper Silesian coal miner's culture or industrial culture at all⁸ can be regarded essentially in that sense, that they do not consider the spatial and temporal diversity of individual and shared life worlds (Lebenswelten). This statement does not only count for Poland and the Czech Republic, but for mostly all coal mining areas which were undergoing a transformation process. This fact was also noted by S. Kirk when he claims: "The deindustrialisation and economic restructuring of former industrial areas represent processes of transition that impact decisively on established cultures nurtured over time (...) Europe's social and cultural landscapes are marked by these transformations. Their impact on the identities and cultures that derive

zřvodů. Ostrava : Centrum pro hospodářské a sociální dějiny, Ostravská univerzita v Ostravě, 2015. ISBN 978-80-7464-754-3. Hladká, K. Hornické vdovy. Želešice: Dcera Sestry, 2019. ISBN 978-80-9065-593-5.

⁷ Wódz, K. et al. Post-communist transitions. Mapping the Landscapes of Upper Silesia. In: J. Kirk, S. Contrepois, S. Jefferys (eds.). Changing Work and Community Identities in European Regions. Perspectives on the Past and Present. Palgrave Macmillan 2012, pp. 124-153. ISBN: 978-0-230-20501-7

⁸ Bukowska-Floreńska, I.: Społeczno-kulturowe funkcje tradycji w społecznościach przemysłowych Górnego Śląska. Uniwersytet Śląski: Katowice 1987. ISBN 83-226-0170-0; Gerlich, M. Rytm i obyczaj. Cztery szkice o tradycyjnej kulturze górniczej, Zabrze: Muzeum Miejskie, 2003. ISBN 83-87436-27-5; Nawrocki, T. Trwanie i zmiana lokalnej społeczności górniczej na Górnym Śląsku. Na przykładzie Murcek. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2006. ISBN 83-226-1615-5

from the range of experiences, customs, and traditions that earlier ways of living and working brought into being, however, is largely under researched.”⁹.

4. Identity and Work in Transition: Coal-miners in Ostrava

The research is characterized by two perspectives: the historical and the sociological one, which both are also reflected in the methodological approach. On the one hand, the formation of identity is strongly linked to the subjective interpretation of meaning, on the other hand, individual life stories are always historically embedded in societal values and norms, as well as in concrete social, political, economic and social relationships. When analysing the identity construction of miners and their dealing with changes at work and in society, it is therefore necessary, on the one hand, to take the subjects and their presentation, interests, and individuality seriously (without simply deriving it from social conditions), and, on the other hand, to contextualize the biographical narratives in the context of contemporary history. A qualitative research design is particularly suitable for this purpose, as it allows to discover new and unknown.

The historical analysis focuses on mine work in the late phase of socialism and its transformation since the 1990s¹⁰. It is a phase that was determined not only by a radical change in politics, but also by massive economic changes and a structural change in the mining industry worldwide. The regional focus is on the Czech region Ostrava, but at the same time embeds regional development in the international development of the entire coal mining industry.

4.1. Coalminers and Mobility: From Ostrava to Northern Spain

As shown in Table 1: around 24.000 workers were involved in the coalmining industry at the end of the communist regime. In the frame of qualitative research, it is not manageable to take such a large number of respondents into account (even if we would involve only 10% of the coalminers, we would deal with about 2.400 peoples) Instead of taking into account the large number of coalminers the focus of the research lays on a smaller group of miners who have compensated the loss of their jobs in the Czech mining industry by working as miners in coal mines in northern Spain. These group of Czech workers in Spanish mines consists of about 100 people, some of whom have stayed in Spain and started families there. However, most of these guest workers have returned to Ostrava. All respondents were employees of VOKD while they were offered to work in coal mines in northern Spain.

⁹ Kirk, J. Representing Identity and Work in Transition: The Case of South Yorkshire Coalmining. In: Kirk, J.; Contrepois, S.; Jeffrey, S. (ed.) *Changing Work and Community Identities in European Regions. Perspectives on the Past and Present*. London: Palgrave Macmillan, 2012. ISBN: 978-0-230-20500-0, p. 212-213

¹⁰ Machač, J.-Langrová, P.: *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Praha: Anagram 2003, ISBN :80-7342-016-3; Pavelčíková, N.: *The possible Use of the Oral History. Words and Silences*, roč. 2011, č. 16, s. 92-97. ISSN 2222-4181

Since the first half of the 19th century, the mountainous region of Asturias around the town of Mieres has developed into an important industrial region with coal mining, coking plants, and metallurgy. After World War II, the mines in Asturias were nationalized and remained state-owned until the mines ceased operation in 2012. The productivity of the mines was relatively low – compared to mines abroad, as Spanish miners were civil servants and did not have to work in chord to get a good salary. Profit was not increased due to technical innovations, but by hiring new employees, the investment of the Spanish state into the equipment of the mines remained relatively low. The miners working in the mines around Mieres came largely from the poor upper regions of Asturias or other parts of Spain. They were attracted by relatively high wages, guaranteed jobs, and other social benefits such as high pensions and good health insurance.¹¹

The coalminers from the Ostrava region began to travel to Asturias in the second half of the 1990s, when VOKD signed a contract with the state mines around the town of Mieres. Coal mining in the mines owned by the Spanish state was no longer profitable without investing in modern technology. Because the VOKD company owned the necessary technology and had specialists who could operate combines, and other heavy equipment, the Spanish state and VOKD agreed to cooperate. In the first years, the miners' migration from Ostrava to Spain was organized as tours, respondents talked about "shifts" that always lasted three months: a bus took them from Ostrava to work in Asturias and picked up miners who had worked there for the previous three months and had to go home since the Czech Republic haven't been a member of the EU, yet.

The fact that the miners from Ostrava and their technical equipment were welcome and needed in the Spain coal mines was important for them to push up their self-confidence: They came from a social reality in which their skills were not much in demand anymore: "They [the Spanish coal miners remark by the author] were amazed when we first started the combine. They have not seen it yet... " remembered one of the respondents. And another respondent evaluates: "Basically, thanks to our technical equipment, we extended the possibility to work in the Spanish mines for all of them. Without us, the mines in Asturias would have had to close 15 years earlier... "

The Czech coalminers worked in Spain initially as contract workers under the VOKD company. Later, when VOKD stopped its engagement, they continued as employees of the Spanish mining companies without social benefits from the state as the Spanish workers had.

¹¹ Irene Diaz Martinez. The Trauma of the Non-Traumatic Decline: Narratives in Asturian Mining: The HUNOSA Case. In: BIOS: Zeitschrift für Biographieforschung und Oral History . 2018, Vol. 31 Issue 2, p. 53-66

5. Researching Identity and Work in Transition as Work in Progress

As already mentioned at the beginning of the article, the sociological analysis of the interviews with coalminers is based on the autobiographical narrative interview according to the German sociologist Fritz Schütze¹² and its further development by Gabriele Rosenthal¹³ that allows to capture the individual's life story. The narrative biographical interview is a suitable method for capturing and analysing the living environments ("Lebenswelt") of coalminers, to understand its meaning for the biographical process in the context of the life course research, as well as their subjective interpretation of reality. The advantage of the biographical interview is that it gives the interviewees a lot of space to tell their story without being too strongly influenced by the interviewer's assumptions. The initial question of the interviews is open to the maximum and is intended to stimulate a detailed narrative. It focuses on how the interviewee got into the coal mining business in the first place and how his professional career has developed up to the present. Further questions follow the main narrative, initially immanent, to be able to understand what has been told, followed by specific questions on different topics (experiences with the political system change, move to Spain, experiences on site and with the family, experienced changes in the coal mining industry). In addition, further interviews will be conducted with family members and closest friends of the mine workers to achieve a reconstruction as complete as possible. The analysis of the interviews follows the interpretative paradigm that is typical of qualitative social research¹⁴. Therefore, the analysis of the interviews is not just about *what* the workers tell, but above all *how* they tell their lives. The way they tell their life story as a miner reveals how they see themselves, their work, and how they deal with changing and uncertain environments.

6. Conclusion

The research examines the political and economic transformation of the coal mining industry since the 1990s through the eyes of coal miners in the Czech Republic. The main research question focuses on the identity construction processes of mine workers from Ostrava and their handling of biographical and historical upheavals and uncertainties. Based on the theoretical assumption that the worker's current identity formations have historical forerunners and can only

¹² Schütze, F. Biografie-forschung und narratives Interview. In: Neue Praxis, 1/1983 (3), S. 283-293. Schütze, F. Die Technik des narrativen Interviews in Interaktionsfeldstudien, Bielefeld 1977. Schütze, F. Das narrative Interview in Interaktionsfeldstudien, Hagen 1987.

¹³ Rosenthal, G. Interpretive Social Research. An Introduction. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, Göttingen 2018. ISBN 978-3-86395-374-4. Rosenthal, G. Reconstruction of life stories: principles of selection in generating stories for narrative biographical interviews. In: The Narrative Study of Lives. 1 (1) 1993: 59-91.

¹⁴ Rosenthal, G. Interpretive Social Research. An Introduction. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, Göttingen 2018. ISBN 978-3-86395-374-4.

be understood in a concrete historical and social context, the project combines standard methods of historical research such as critical source research, qualitative sociological research, and the biographical research in particular. The aim is to reconstruct the subjective views of coal workers in the context of historical processes of change in the coal mining industry and society (the end of the Soviet Union, growing unemployment in coal mining, emergence of the new economy and the shutdown of coal mines and related industrial branches).

The empirical basis is formed by a historical analysis of the political, economic, and social context of the coal mining industry in Northern Moravia from the 1970s until the transition in the 1990s as well as by narrative biographical interviews with Czech coal miners from the Ostrava region. A group of these workers were remarkably transnationally mobile (especially in Asturias, a Spanish region known for its coal mining) and by far not as regionally and nationally bound as the Czech public discourse suggests. Therefore, the project assumes that they have been a highly mobile and flexible social group seeking for job opportunities even abroad, which might serve as a resource as well as a burden for maintaining a positive identity. To grasp the transnational aspect of this social group, the project employs a *multisited* research approach to interview Czech mine workers in Czech Republic and in Spain.

By focussing on the historical and social conditions of identity building and the meaning of work through the miners' eyes, the project aims to fill a large gap in Czech social science research. The Ostrava region is historically socioeconomic and culturally closely related to coal mining, and its identity is since the 19. century linked to the myth of hard-working miners and since the 1950s also to the picture of Ostrava as the black „steel heart“ of Socialist Czechoslovakia. The Ostrava region,, since this industrial region has defined itself for decades through the identity of miners and other workers in the heavy industry as hard-working professional groups with a long tradition. After the collapse of these identities through the transformation processes, the region is looking for a new, largely economically oriented identity¹⁵. Similar transformation processes can be observed at other coal sites around the world. Therefore, this project is not only exemplary for a small group of miners or a limited region, but an entire social group on a world scale whose identity is in the process of transformation.

¹⁵ Horáková Hirschlerová, N. The Czech Republic – A Case Study. In: Bobokov, V., Herrmann, P., (ed.) *Digitisation and Precarisation: Redefining Work and Redefining Society*. Zürich: Springer, 2019. s. 163-180. ISBN 978-3-658-26383-6.

BIBLIOGRAPHY

1. BUKOWSKA-FLOREŇSKA I., Społeczno-kulturowe funkcje tradycji w społecznościach industrialnych Górnego Śląska. Uniwersytet Śląski: Katowice 1987.
2. DIAZ MARTINEZ I., The Trauma of the Non-Traumatic Decline: Narratives in Asturian Mining: The HUNOSA Case. In: BIOS: Zeitschrift für Biographieforschung und Oral History . 2018, Vol. 31 Issue 2, pp. 53-66
3. GERLICH, M. Rytm i obyczaj. Cztery szkice o tradycyjnej kulturze górniczej, Zabrze: Muzeum Miejskie, 2003.
4. HORÁKOVÁ HIRSCHLEROVÁ N., The Czech Republic – A Case Study. In: Bobokov, V., Herrmann, P., (ed.) Digitisation and Precarisation: Redefining Work and Redefining Society. Zürich: Springer, 2019. pp. 163-180.
5. JIŘÍK. K. et al., Dejiny Ostravy Ostrava : Sfinga, 1993.
6. KIRK J., Representing Identity and Work in Transition: The Case of South Yorkshire Coal-mining. In: Kirk. J; Contrepois, S.; Jeffreys, S. (ed.) Changing Work and Community Identities in European Regions. Perspectives on the Past and Present. London: Palgrave Macmillan, 2012. pp. 184-216.
7. KUBÁTOVÁ H., Životní svět a sociální světy. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008.
8. MACHAČ, J.; LANGROVÁ, P. Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru. Praha: Anagram 2003,
9. NAWROCKI T.. Trwanie i zmiana lokalnej społeczności górniczej na Górnym Śląsku. Na przykładzie Murcek. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2006.
10. NEDBÁLKOVÁ K., Tak daleko, tak blízko: Dělnická třída v České Republice. In: Sociální studia. Katedra sociologie FSS MU, 3/2012. pp. 85-100.
11. NEŠPOROVÁ A., An Active Approach towards Regional Restructuring: The Case of Ostrava, Czech Republic. In: Kean, M. (ed.), Regional Development and Employment Policy. Lessons from Central and Eastern Europe. ILO Geneve: 1998, pp. 77-97.
12. PAVELČÍKOVÁ N., The possible Use of the Oral History. Words and Silences, roč. 2011, č. 16, pp. 92-97.
13. POPELKA, P, POPELKOVÁ, R., MULKOVÁ, M. Black or Green Land? Industrialisation and Landscape Changes of the Ostrava- Karviná Mining District in the 19th and 20th Century. Ostrava: University of Ostrava 2016.
14. PROKOP R., Ostrava v procesu transformace: strukturální proměny města na prahu třetího tisíciletí. In: Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska. Šenov: Tilia, 2003. pp. 284-308.
15. ROSENTHAL G., Interpretive Social Research. An Introduction. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, Göttingen 2018..

16. ROSENTHAL G., Reconstruction of life stories: principles of selection in generating stories for narrative biographical interviews. In: *The Narrative Study of Lives*. 1 (1) 1993: pp. 59-91.
17. SCHÜTZE F., Biografieforschung und narratives Interview. In: *Neue Praxis*, 1/1983 (3), S. 283-293. Schütze, F. Die Technik des narrativen Interviews in Interaktionsfeldstudien, Bielefeld 1977.
18. Schütze F., *Das narrative Interview in Interaktionsfeldstudien*, Hagen 1987.
19. VÁCLAVÍKOVÁ A., Trh práce a jeho změny v postsocialistické éře České republiky. In *Vývojové proměny postsocialistických měst ostravského a hornoslezského regionu v podmínkách transformace*. Vyd. 1. Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea, 2006.
20. WÓDZ K. et al., Post-communist transitions. Mapping the Landscapes of Upper Silesia. In: J. Kirk, S. Contrepolis, S. Jefferys (eds.). *Changing Work and Community Identities in European Regions. Perspectives on the Past and Present*. Palgrave Macmillan 2012, pp. 124-153.
21. WOOL H.. Coal industry resurgence attracts variety of new workers. In: *Monthly Labour Review*, 1981. p. 3. Accessed 04.10.2021 <https://www.bls.gov/opub/mlr/1981/01/art1full.pdf>.

Contact

Author's name: Nicole Horáková Hirschlerová

Affiliation (university): Department of Sociology,
University of Ostrava, CZ

Address: Reální 5, 703 05 Ostrava

e-mail: nicole.horakova@osu.cz

II. Rzemiosło pokoleń minionych

Crafts of past generations

MAREK SZCZEPANIAK

**AKTA GNIEŹNIEŃSKICH CECHÓW RZEMIEŚLNICZYCH.
OKOLICZNOŚCI PRZEJĘCIA PRZEZ ARCHIWUM
PAŃSTWOWE I ICH ZAWARTOŚĆ ŹRÓDŁOWA**

RECORDS OF GNEZNO CRAFT GUILDS.
CIRCUMSTANCES OF THEIR ACQUISITION BY THE STATE ARCHIVE
AND THE VALUE OF SOURCE CONTENT

Streszczenie

W pierwszej części artykułu omówiono okoliczności w jakich dokumenty będące własnością gnieźnieńskich cechów rzemieślniczych trafiły do zasobu Archiwum Państwowego w Poznaniu a później także do jego Oddziału w Gnieźnie. Przypomniano, że najwcześniejsze takie przypadki nastąpiły jeszcze w okresie pruskim, przed pierwszą wojną światową, kiedy do Królewsko-Pruskiego Archiwum Państwowego w Poznaniu przejmowano akta likwidujących się organizacji rzemieślniczych. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, w warunkach poszanowania własności korporacji, archiwa państwowe wprowadzały do swoich zasobów akta dobrowolnie przekazane im przez rzemieślników. Uzyskane w ten sposób materiały archiwalne zostały zewidencjonowane i opracowane, co umożliwiło ich wykorzystanie zwłaszcza do celów naukowych. Głównym powodem zainteresowania badaczy dokumentacją aktową cechów było wówczas i jest obecnie ich bogactwo, różnorodność i szeroki zakres chronologiczny zawartych w nich treści. Prezentując przekaz źródłowy materiałów archiwalnych wytworzonych dla, lub przez gnieźnieńskie cechy, podzielono je na kilka rodzajów, stosownie do ewidencji przyjętej podczas opracowywania akt zarówno w Archiwum Państwowym w Poznaniu, jak i w innym okresie – w jego Oddziale w Gnieźnie. Omawiana dokumentacja pochodzi z okresu od początku XVI do połowy XX w. Osobno przedstawiono zawartość akt wytworzonych w gnieźnieńskim Cechu Rzemiosł Różnych, powstałym w 1953 r., w okresie odgórnie narzuconej ruchowi rzemieślniczemu jedności. Stanowią one najbardziej obszerną część materiałów cechowych przechowywanych w archiwach w Poznaniu i w Gnieźnie. Występują w niej wszystkie rodzaje materiałów, jakie wcześniej wytwarzane były przez gnieźnieńskie cechy jednostkowe. W zakończeniu artykułu wymieniono niektóre spośród dokumentów należących do działających w mieście korporacji rzemieślniczych. O materiałach tych wiadomo, że istniały jeszcze w pierwszej połowie XX w., a obecnie ich los jest nieznan. Wskazano też jak ważną rzeczą jest troska o właściwe zabezpieczenie przed utratą lub

zniszczeniem unikalnych pamiątek własnej przeszłości i przekazanie ich naszym następcom.

Słowa kluczowe: *akta cechowe, rzemiosło gnieźnieńskie, przejęcie dokumentacji, archiwum państwowe, wartość źródłowa*

Abstract

The first part of the article discusses the circumstances in which documents owned by crafts guild in Gniezno were transferred to the State Archive in Poznań and later to its Branch located in Gniezno. It has been pointed out that some of such earliest attempts took place in the Prussian period, before the First World War, when the records of liquidated craftsmen organisations were transferred to the Royal-Prussian State Archive in Poznań. After Poland regained its independence and the ownership of corporations was respected, the State Archives collected records which were voluntarily donated by craftsmen. As these archival materials were catalogued and processed, they were used more frequently, especially for research purposes. Researchers have been interested in the evidence collected by the guild not only due to its richness and diversity but also the extensive chronological range of these records. The presentation of the archival source materials collected for or by the Gniezno guild, was divided into several categories based on the review of the files, either in the State Archives in Poznań, or later in its branch in Gniezno. The discussed documentation dates back to the period between the beginning of the 16th and the mid-20th centuries. The files collected by the Crafts Guild in Gniezno which was established in 1953 – when the unity of the craft movement was imposed from the top – are presented separately. They constitute the majority of the guild materials available in the archives in Poznań and Gniezno. They contain all types of materials that were previously collected by individual guilds in Gniezno. The article concludes with the documents provided by craft corporations operating in Gniezno. It has been widely acknowledged that these materials existed in the first half of the 20th century, however at present their fate is unknown. The article also indicates the importance of unique mementoes from the past that can be handed over to our successors only when properly secured against loss or destruction.

Keywords: *guild files, Gniezno craftsmanship, acquisition of documentation, state archive, source value*

1. Wstęp

Pierwsze źródłowe informacje na temat działającego w Gnieźnie zorganizowanego rzemiosła cechowego pochodzą z XV wieku. Powstały wówczas cechy jednostkowe krawców (1420 r.), rzeźników (1439 r.), szewców (1443 r.), piwowarów (1456 r.) i kuśnierzy (1474 r.). W XVI wieku powstały kolejne – cech

garncarzy (1522 r.) i dwa łączne – pierwszy, skupiający rzemieślników branż metalowych: kowali, kotlarzy, ślusarzy, rymarzy, mieczników i powroźników (1535 r.), oraz drugi do którego należeli przedstawiciele branż drzewnych: stelmachowie, stolarze, tokarze, kołodzieje, bednarze i szklarze (1580 r.). W wiekach następnych powstawały, zanikały, bądź łączyły się ze sobą kolejne cechy. W różnych okresach na przestrzeni XVI-XVIII wieku działało w Gnieźnie od 6 do 11 cechów.¹ Liczbę gnieźnieńskich rzemieślników czynnych na przełomie XVI i XVII wieku Jerzy Topolski szacował na ok. 320 osób. W tym samym czasie, w wojewódzkim Kaliszu działało ok. 150-200 warsztatów, zaś w Poznaniu ok. 770 takich zakładów.² Na podstawie przytoczonych liczb stwierdzić można, że Gniezno, zwłaszcza w okresie funkcjonowania wielkich jarmarków, szczególnie na skóry i futra było znacznym ośrodkiem rzemieślniczym o ponadregionalnym znaczeniu.

Organizacje gospodarcze jakimi były m.in. cechy już w średniowieczu posługiwały się dokumentami pisanymi. Od tego też czasu pieczołowicie je przechowywały dbając o ich przekazanie następnym pokoleniom rzemieślników. Podczas wyboru nowych cechmistrzów komisarycznie przekazywano skrzynię bracką, zawierającą między innymi najcenniejsze cechowe przywileje. Należące do korporacji i regulujące zasady ich funkcjonowania pisma, stanowiły jej wyłączną własność. Na wypadek ich uszkodzenia lub zniszczenia zabiegano o ich odtworzenie. Najczęściej też stanowiły namacalne świadectwo historii cechu i otaczany powszechnym szacunkiem powód do dumy z własnej przeszłości. Cały też czas dokumenty cechowe pozostawały w rękach ich właścicieli-rzemieślników będących członkami cechów.

2. Przejmowanie gnieźnieńskich akt cechowych przez archiwa państwowe

Po zniesieniu w państwie pruskim przymusu cechowego i upadku wielu organizacji rzemieślniczych, zaczęto zastanawiać się nad zabezpieczeniem ich cennych archiwaliów. Od przełomu XIX i XX wieku zabiegano, by były one przekazywane do działającego na danym terytorium archiwum państwowego. W tym okresie znalazły się w zasobie Królewsko-Pruskiego Archiwum Państwowego w Poznaniu statuty gnieźnieńskiego Cechu Cyrulików i Balwierzy. W kolejnych latach w zbiorach Archiwum Państwowego w Poznaniu znalazły

¹ Nieco inne dane podaje Zygmunt Dolczewski, *Gniezno. Pierwsza stolica Polski. Miasto świętego Wojciecha. Katalog wystawy zorganizowanej w dniach od 29 września 1994 r. do 31 stycznia 1995 roku przy współudziale Muzeum Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie*, Gniezno 1995, s. 232-236. Podane przez Zygmunta Dolczewskiego daty statutów krawców i szewców wyniknęły z oczywistej zamiany. Por. M. Szczepaniak, *Dzieje gnieźnieńskiego rzemiosła cechowego*, Gniezno 2020, s. 38-39; wymienianą we wcześniejszej literaturze liczbę cechów udało się doprecyzować na podstawie zapisów w księgach radzieckich sporządzanych przy okazji wyborów starszych cechowych.

² J. Topolski, *Gniezno miejscem wielkich jarmarków*, [w:] J. Topolski (red.), *Dzieje Gniezna*, Warszawa 1965, s. 307, 309-310.

się akta cechowe, bądź jako depozyty, bądź jako część akt miejskich, przekazywanych najczęściej również w formie depozytów.³ Gnieźnieńskie cechy przekazywały jednak swoje akta do Poznania bardzo niechętnie. Już po odzyskaniu niepodległości, w 1924 roku Archiwum Państwowe w Poznaniu informowało Magistrat gnieźnieński, że spośród tutejszych cechów tylko cech kowalski zdeponował swoje akta w jego magazynach. W piśmie podkreślano, że wskutek karygodnej niedbałości niektóre bezcenne dla kultury polskiej materiały archiwalne znalazły się w rękach prywatnych, jak to się stało chociażby ze statutem gnieźnieńskiego Cechu Krawców z 1539 roku Archiwum prosiło, by ze względu na konieczność właściwego zabezpieczenia tak cennych dokumentów, wszystkie miejscowe cechy zdeponowały w nim swoje archiwalia. W odpowiedzi na apel Magistratu, niektóre cechy wymieniły posiadane przez siebie dokumenty. Cech Młynarzy posiadał dokument Stanisława Augusta Poniatowskiego nadający organizacji prawo nauczania. Szewcy posiadali własne dokumenty od XV wieku, Cech stolarski przywileje z lat 1580, 1617 i 1741. Rzeźnicy szczycili się posiadaniem dokumentów z lat 1645 i 1741, zaś garncarze i zduni statutu z XVI wieku. Jedynie krawcy odpowiedzieli wprost, że posiadanych przez siebie dokumentów nie oddadzą.⁴

Sprawa przekazania dokumentów posiadanych przez gnieźnieńskich rzemieślników do Archiwum Państwowego w Poznaniu pojawiła się ponownie w 1928 roku Wojewoda poznański Adolf Bniński w piśmie skierowanym do wszystkich cechów w województwie wprost sugerował takie rozwiązanie, uzasadniając to potrzebą właściwego zabezpieczenia tak cennych materiałów. Zarząd gnieźnieńskiego Cechu Krawców na zebraniu w kwietniu tegoż roku, po burzliwej dyskusji postanowił przychylić się do prośby wojewody, ale dopiero po planowanych obchodach jubileuszu 500-lecia bractwa, czyli za około 4 lata.⁵

Posiadane dokumenty, najczęściej wilkierze cechowe, wystawiane w przypadku Gniezna przez królów polskich jako właścicieli miasta, rzemieślnicy cenili bardzo wysoko. Na początku lat dwudziestych XX wieku doszło do odłączenia się przez kołodziei i bednarzy od cechu stolarskiego i powołania własnej organizacji. W październiku 1926 roku podczas kwartalnego zebrania nowego cechu, jego inicjator, a zarazem pierwszy cechmistrz Stanisław Śrama poinformował zebranych, że otrzymał od starszego cechu stolarzy dokument założenia cechu kołodziejskiego sprzed 309 lat. W protokole zebrania zapisano, że S. Śrama „z łzą w oku odebrał dokument”, dziękował w serdecznych słowach oraz przyrzekł jak najstaranniej przechowywać dokument. Zebrani kołodzieje i bednarze wzniesli trzykrotny okrzyk na cześć macierzystego cechu stolarskie-

³ W przypadku likwidacji cechu, jego akta przejmował najczęściej inne bractwo rzemieślnicze do którego przechodzili członkowie likwidowanego stowarzyszenia. W przypadku braku prawnego następcy, majątek rozwiązanej organizacji przejmowały władze lokalne sprawujące nadzór m.in. nad cechami działającymi na ich terenie.

⁴ Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Gnieźnie [dalej: APP OG], Akta miasta Gniezna, sygn. 1997, s. 54-69.

⁵ Archiwum Państwowe w Poznaniu [dalej: APP], Cechy miasta Gniezno, sygn. 60, s. 160.

go i uchwalili przekazanie 30 zł z własnej kasy cechowej na zorganizowanie z tej okazji wspólnego poczęstunku. Zorganizowana naprędce zabawa taneczna trwała od godz. 22⁰⁰ do rana.⁶ Półtora roku później, na walnym zebraniu w kwietniu 1928 roku kołodzieje gnieźnieńscy uchwalili, że posiadanego dokumentu nikomu nie oddadzą.⁷ Inną postawę przyjął Cech Kowalski. Posiadane przez siebie materiały zdeponował w Archiwum Państwowym w Poznaniu i w Muzeum Wielkopolskim. W czasie inwentaryzacji majątku cechu w 1932 roku delegowani przez organizację członkowie odbyli podróż do stolicy Wielkopolski by na miejscu oszacować wartość znajdujących się tam zabytków będących własnością gnieźnieńskich kowali. Podczas obchodów 450-lecia istnienia bractwa w czerwcu 1935 roku, sekretarz cechu Antoni Ziętek z dumą wymieniał przedmioty złożone przez cech w poznańskim archiwum i muzeum.⁸ Podobnie postąpił Cech rzeźnicki, którego członkowie w 1928 roku podjęli decyzję o zdeponowaniu dokumentów cechowych w Archiwum Państwowym w Poznaniu.⁹ W czasie II wojny światowej podejmowano próby ukrycia dokumentów cechowych i uchronienia ich przed zniszczeniem przez Niemców. Starszy Cechu Powroźniczo-Kołodziejskiego Stanisław Śrama przechował przez całą wojnę w swoim mieszkaniu, wystawiony przez Zygmunta III dla gnieźnieńskich kołodziejów dokument, który cech otrzymał w 1926 roku od stolarzy. On także ocalił *Protokolarze Zebrań cechowych* i księgi kasowe. Niemcy zniszczyli natomiast księgi terminatorów z lat 1920-1937 oraz protokoły egzaminów czeladniczych i mistrzowskich.¹⁰ Wyjątkowy przypadek zdarzył się w Cechu Mistrzów Piekarskich. Na początku wojny majątek organizacji został protokolarnie przejęty przez Alfreda Hille starszego cechu niemieckiego utworzonego przez okupantów. Majątek ten w większości przetrwał wojnę, a po jej zakończeniu został przejęty przez polskiego starszego cechu Michała Maliszewskiego.¹¹ Kilkanaście jednostek aktowych i dokumentów w 1940 roku przejęli niemieccy archiwiści i od tej pory wchodzi one w skład zasobu archiwum poznańskiego.¹²

⁶ APP OG, Cech Kołodziei i Powroźników w Gnieźnie, sygn. 1, s. 89.

⁷ Ibidem, s. 102. Dokument przekazany przez stolarzy kołodziejom prawdopodobnie został źle wydatowany. Jedyny znany, zbliżony chronologicznie dokument dla gnieźnieńskich przedstawicieli branż drzewnych, to przez Zygmunta III w 1594 r. transumpt potwierdzający wilkierz Cechu Stelmachów, kołodziejów i stolarzy. Innego dokumentu wystawionego w tym okresie dla rzemieślników branż drzewnych nie znał również Szymon Gryzyngier sporządzający w 1786 r. kopiarz przywilejów miejskich i cechowych. Wspomniany dokument Zygmunta III znajduje się obecnie w Archiwum Państwowym w Poznaniu – Cechy miasta Gniezno, sygn. 35.

⁸ APP, Cechy miasta Gniezno, sygn. 89, s. 121, 124, 162-163.

⁹ APP OG, Akta miasta Gniezna, sygn. 2054. Nie ma potwierdzenia przekazania dokumentów rzeźników, obecnie w zasobie Archiwum Państwowego w Poznaniu ich nie ma.

¹⁰ APP OG, Cech Kołodziei i Powroźników w Gnieźnie, sygn. 4, s. 17-18.

¹¹ APP, Cechy miasta Gniezno, sygn. 75, s. 2-4.

¹² Z. Dolczewski, *Gniezno. Pierwsza stolica Polski*. ..., s. 233. Niestety, autor nie podał jakie dokumenty znalazły się wówczas w archiwum.

Ponownie zabiegi o przekazanie akt cechowych do archiwum podjęto już po II wojnie światowej. Pod koniec 1971 roku Powiatowe Archiwum Państwowe w Gnieźnie zwróciło się z prośbą o przekazanie 5 dokumentów cechowych pochodzących z okresu od XV do XVII wieku. Adresat pisma – Zarząd Cechy Rzemiosł Różnych w Gnieźnie, co prawda podjął wówczas decyzję o ich przekazaniu, motywując to troską o właściwe zabezpieczenie akt, ale ostatecznie do zasobu archiwalnego nie trafiły. Gnieźnieński archiwista Karol Pawlak, niestety, nie podał żadnych bliższych informacji na temat dokumentów stąd trudno dziś powiedzieć jakich cechów mogły one dotyczyć.¹³

Do początku XXI wieku Archiwum Państwowe w Poznaniu posiadało zaledwie 39 jednostek archiwalnych akt wytworzonych dla – lub przez gnieźnieńskie cechy rzemieślnicze.¹⁴ Zasadnicza zmiana nastąpiła w 2006 roku Z inicjatywy cechmistrza Stefana Pokładeckiego uporządkowano wówczas i zewidencjonowano cechową składnicę akt. Po wykonaniu tych prac, podjęto decyzję o przekazaniu najcenniejszych spośród posiadanych akt do poznańskiego Archiwum Państwowego. Po przeprowadzonej przez pracownika archiwum ekspertyzie, przekazano dokumentację wytworzoną przez cechy jednostkowe i zbiorcze działające w różnych okresach historycznych na terenie powiatów gnieźnieńskiego, mogileńskiego i żnińskiego. Akta wytworzone przez cechy funkcjonujące w Mogilnie i w Żninie przejęło Archiwum Państwowe w Bydgoszczy Oddział w Inowrocławiu. Do Archiwum Państwowego w Poznaniu przekazano materiały, które stały się uzupełnieniem bądź kontynuacją dokumentacji, która wcześniej znalazła się w jego zasobie. Pozostałe akta włączono do zasobu gnieźnieńskiego.

3. Podział ewidencyjny gnieźnieńskiej dokumentacji cechowej

Do zasobu Archiwum Państwowego w Poznaniu w 2006 roku jako dopływ dołączono 35 kolejnych jednostek archiwalnych o objętości 0,53 metra bieżącego. Całość liczy obecnie 93 jednostki o łącznej objętości 1,39 mb akt. Wszystkie gnieźnieńskie akta cechowe tworzą jeden zespół *Cechy miasta Gniezno* podzielony na 11 serii.

W 2006 roku gnieźnieński Oddział Archiwum Państwowego w Poznaniu przejął od Cechu Rzemiosła i Małej Przedsiębiorczości w Gnieźnie 180 j.a. o objętości 1,88 mb materiałów aktowych. Zgodnie z obowiązującymi przepisami zostały one ewidencyjnie podzielone na 24 zespoły akt cechów jednostkowych, które działały w różnych okresach na przestrzeni XIX i XX wieku na

¹³ APP, Teczka zbiorcza zespołu archiwalnego nr 1310 Cechy miasta Gniezno. Wśród przechowywanych obecnie w Archiwum Państwowym w Poznaniu gnieźnieńskich dokumentów cechowych nie ma ani jednego z XV wieku, 5 pochodzi z wieku XVI, a 9 z wieku XVII.

¹⁴ Z. Dolczewski w 1995 r. pisał o 35 jednostkach archiwalnych dotyczących gnieźnieńskich cechów, wchodzących w skład zasobu APP. Wspomniał również o 5 dokumentach pergaminowych z XVI-XVIII w. przechowywanych w Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie – Z. Dolczewski, *Gniezno. Pierwsza stolica Polski...*, s. 233.

terenie powiatów gnieźnieńskiego, witkowskiego, mogileńskiego, wągrowieckiego, wrzesińskiego i znińskiego.¹⁵ Prócz tego utworzono zespoły proste Powiatowego Związku Cechów w Gnieźnie, Okręgowego Związku Cechów w Gnieźnie i Stowarzyszenia „Kasa Bezprocentowego Kredytu Rzemiosła Chrześcijańskiego w Gnieźnie. Poza zespołem Cech Rzemiosł Różnych w Gnieźnie, pozostałe to niewielkie, najczęściej zachowane w stanie szczątkowym zespoły jedno-, lub kilkujednostkowe. Podział materiału na grupy rzeczowe wygląda następująco:¹⁶

Tabela 1.

Podział materiałów aktowych gnieźnieńskich cechów rzemieślniczych na grupy tematyczne.

Zespół archiwalny- cech	Walne Zgromadzenia	Zarząd	Sekcje branżowe	Statuty	Organizacja i zarządzanie*	Ewidencja członków	Środki rzeczowe	Plany i sprawozdania finansowe
Kołodziei i Powroźników	1			2	3-4	5-6	7	
Kołodziei i Bednarzy				1			2	
Stelmachski, kołodziejski i stolarski							1	
Stolarzy, Stelmachów, Bednarzy, Tokarzy, Pozłotników, Szklarzy i Koszykarzy						1-3		
Stolarski	1-2	3						
Stolarzy i Rzemiosł Pokrewnych				1				
Stolarzy		1-2		3				

¹⁵ Z akt cechów działających na terenie powiatów mogileńskiego i znińskiego pozostały w gnieźnieńskim archiwum tylko te, których wyodrębnienie z zespołu akt cechu mającego siedzibę w Gnieźnie, było niemożliwe.

¹⁶ M. Szczepaniak, Wstęp zbiorowy do inwentarzy zespołów: Cechy rzemieślnicze miasta Gniezna i powiatu gnieźnieńskiego, Archiwum Państwowe w Poznaniu, s. XIV-XV.

Rzemiosł Drzewnych							1	
Malarzy, Pozłotników, Lakierników i Szklarzy		1			2			
Malarzy				1				
Budowlany				1			2	
Rzemiosł Budowlanych	1			2			3	
Rzemiosł Budowlanych i Drzewnych	1				2	3-5		6-9
Ślusarzy i pokrewnych zawodów					1			
Rzemiosł Metalowych i Elektrotechnicznych	1	2			3			
Rymarzy i Garbarzy	1				2	3		
Rzemiosł Skórzanych						1		2-4
Rzemiosł Włókienniczych						1		
Młynarzy				1				2
Piekarzy				1				2
Piekarzy, Młynarzy i Cukierników				1			2-3	4-7
Fryzjerów i Perukarzy					1			
Fryzjerów	1							
Rzemiosł Różnych	1-42	43-48	49-53	54-55	56-62		63	64-99
Powiatowy Związek Cechów		1						
Okręgowy Związek Cechów		1-2		3	4-6		7	8-15

Stowarzyszenie „Kasa Bezprocentowego Kredytu Rzemiosła Chrześcijańskiego”				1				
---	--	--	--	---	--	--	--	--

*Statystyka, kroniki i monografie, biurowość i archiwa, kontrole zewnętrzne

Źródło: opracowanie własne.

Numery w tabeli oznaczają sygnaturę akt, odrębną dla każdego zespołu. Do grupy *Ewidencja członków* zaliczono również ewidencję uczniów oraz dokumentację egzaminów uczniowskich i czeladniczych. Grubszą linią oddzielono cechy zrzeszające w różnych okresach rzemieślników pokrewnych branż, które na początku lat pięćdziesiątych XX wieku połączono w tzw. cechy branżowe. Po nich akta odziedziczył gnieźnieński Cech Rzemiosł Różnych.

4. Przekaz źródłowej dokumentacji cechów gnieźnieńskich

4.1. Protokoły Walnych Zebrań

Wymienione w pierwszej grupie rzeczowej akta dokumentują działalność najwyższej władzy cechowej – Walnego Zgromadzenia. Protokoły kwartalnych zebrań członków cechu prowadzone były w księgach zapewniających ich trwałość. Niektóre spośród cechów miały stałego pisarza wybranego spośród członków bractwa, inne wybierały piszącego protokół na każdym zebraniu. Najstarsze zachowane księgi posiedzeń powstały w Cechu Piwowarów. Pierwsza z nich pochodzi z lat 1616-1647, druga, zachowana jedynie we fragmencie, z roku 1768.¹⁷ Za ledwie strona tytułowa zachowała się z księgi szewców z lat 1747-1787.¹⁸ Nieco młodszy jest protokolarz Cechu Łącznego w Gnieźnie z lat 1789-1839.¹⁹ Kolejne akta tej grupy pochodzą już z XIX wieku. Trzy księgi Cechu Piekarzy pochodzą kolejno z lat 1849-1871, 1895-1908 i 1908-1908-1922²⁰ oraz księga protokołów Cechu Kowali z lat 1854-1897.²¹

We wszystkich księgach występują protokoły zarówno z walnych zebrań (suchodziennych), jak i z zebrań Zarządów cechów. Ostatnia z wymienionych prowadzona była w języku polskim, zapisy w języku niemieckim pojawiają się w niej sporadycznie.²² Inaczej było w Cechu Piekarzy, gdzie przeważali rze-

¹⁷ APP, Cechy miasta Gniezno, sygn. 13-14.

¹⁸ Ibidem, sygn. 24.

¹⁹ Ibidem, sygn. 38.

²⁰ Ibidem, sygn. 56, 73-74.

²¹ Ibidem, sygn. 88.

²² Ibidem, s. 46. W protokole z posiedzenia kwartalnego Cechu Kowali z 11.05.1884 r. zapisano, że specjalnie sprowadzony sekretarz Müller musiał tłumaczyć z języka niemieckiego na polski postanowienia przygotowywanego statutu, by większość członków rozumiała jakie postanowienia one zawierają.

mieślnicy narodowości niemieckiej i żydowskiej. Protokoły pisano zawsze w języku niemieckim. Pierwszy spisany w języku polskim powstał dopiero podczas posiedzenia Zarządu Cechu Piekarzy w dniu 9 października 1919 roku.²³ Treść zapisów we wszystkich wymienionych księgach jest zbliżona. Występują w nich informacje o przyjmowaniu nowych członków do cechu, wyzwolinach uczniów, wnoszonych przy tych okazjach opłatach, o wyborach władz cechowych, zbieraniu składek suchodziennych, rozwiązywaniu sporów między członkami cechu. Wśród spraw o przyjęcie w poczet członków cechu zdarzały się przypadki odmowne. W latach 1885-1888 w Cechu Kowali toczyła się sprawa o przyjęcie J. Martina. Ostatecznie prośba zainteresowanego została załatwiona odmownie, gdyż był on mistrzem stelmachskim i z branżą metalową nie miał nic wspólnego.²⁴ Podczas zebrań ustalano ceny na wykonywane usługi, wysokość składek i opłat, decydowano o uprawnieniach przysługujących czeladnikom i uczniom. Pod protokołami umieszczano podpisy członków cechu obecnych na zebraniach. Kontynuacją wymienionych ksiąg są protokolarze gnieźnieńskich cechów piekarskiego i kowalskiego prowadzone w okresie międzywojennym.²⁵ W księdze prowadzonej przez Cech Piekarski w latach 1922-1934, uwagę zwracają zapisy na temat lawinowo rosnących cen mąki i węgla w okresie hiperinflacji w latach 1922-1924. Zwłaszcza pod koniec tego okresu w każdym protokole znajdują się informacje na temat rosnących cen pieczywa. W pochodzących z okresu międzywojennego protokołach Cechu Kowali stonkowo często pojawiają się sprawy funkcjonującej w Gnieźnie Szkoły Podkuwaczy Koni, w której zajęcia praktyczne prowadzili członkowie cechu.

Księgą protokołów, która nie ma swojej dziewiętnastowiecznej poprzedniczki, jest założona w 1928 roku „*Księga protokolarna Cechu Szewskiego w Gnieźnie*”.²⁶ Zapisy rozpoczęto w momencie przekształceniu dotychczasowego Cechu Obuwniczego w jednolity Cech Szewski. Dokonano tego zgodnie z postanowieniami nowej Ustawy Procederowej z 1928 roku Księga prowadzona była także po II wojnie światowej przez wszystkie, kolejno po sobie następujące cechy szewskie i rzemieślnicze aż do roku 1953, tj. do całkowitego zjednoczenia ruchu rzemieślniczego i utworzenia Cechu Rzemiosł Różnych. Oprócz zapisów o treści podobnej do spotykanej w protokołach zebrań innych cechów, uwagę zwracają informacje o obchodach jubileuszu z 1933 roku Częściej, niż w przypadku innych cechów, umieszczano informacje o konfliktach występujących między mistrzami a uczniami. Nie wydaje się, by liczba tego typu spraw, akurat w Cechu Szewców była znacząco większa niż w innych bractwach. Cech Kowali i Cech Piekarzy pozostawiły po sobie zbiory protokołów z walnych zebrań w postaci ksiąg prowadzonych po 1945 roku Cech Piekarzy prowadził

²³ APP, Cechy miasta Gniezno, sygn. 74, s. 220-221.

²⁴ Ibidem, sygn. 88, s. 69, 103.

²⁵ Ibidem, sygn. 75 i 89.

²⁶ Ibidem, sygn. 79.

protokolarz do 1953 roku tj. do całkowitego „uspółdzielnienia” profesji piekarskiej, gdy w Gnieźnie nie było ani jednej prywatnej piekarni i cukierni.²⁷

Na szczególną uwagę zasługują protokoły piekarzy z pierwszych lat powojennych, gdy zobowiązani oni byli do pieczenia chleba „kartkowego” z przydzielonego towaru i po określonej cenie, w warunkach powojennej inflacji i trudności z dostępem do mąki i węgla. Do 1949 roku księgę protokołów z walnych zebrań prowadził Cech Kowalski, a do 1952 roku Cech Krawiecki (po przekształceniu w 1950 r. – Cech Rzemiosł Włókienniczych).²⁸ W miarę upływu czasu protokoły stawały się coraz bardziej schematyczne a prawo do samodzielnych decyzji podejmowanych przez walne zebrania – coraz bardziej iluzoryczne.

Drugą część protokolarzy walnych zebrań miejscowych cechów przechowuje Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Gnieźnie. Najstarsze spośród nich powstały w Cechu Stolarskim. W organizacji tej nastąpiła wyjątkowa sytuacja, kiedy w jednej organizacji rzemieślniczej w pewnych okresach prowadzono równoległe dwie księgi protokołów.²⁹ Zapisy pierwszej z nich rozpoczęto w kwietniu 1900 roku. Początkowo, do końca 1902 roku protokoły pisano czasami po polsku, innym razem po niemiecku. Od stycznia 1903 do lipca 1910 roku pisano je wyłącznie po niemiecku, od października 1910 do kwietnia 1918 roku równoległe w obydwu językach, a od stycznia 1919 roku wyłącznie po polsku. Drugi protokolarz rozpoczęto się maju 1907 roku Jego cechą wyróżniającą jest prowadzenie zapisów w języku polskim, co w tym czasie stanowiło wyjątek. Na przestrzeni lat 1907-1917 w obydwu księgach powtarzają się zapisy z 30 zebrań. Zapisy w księdze oznaczonej sygnaturą 1 są obszerniejsze. Zawiera ona również protokoły zebrań, których brak w protokolarzu oznaczonym sygnaturą 2. Zapisy w niej są bardzo lakoniczne, rzadko protokół z jednego zebrania przekracza 2 strony. Księga zawiera również protokoły z posiedzeń Zarządu, choć w tytule tego nie zaznaczono. W protokołach na ogół przedstawiano porządek dzienny obrad, nazwisko prowadzącego zebranie (najczęściej starszego cechu). Inne punkty pojawiały się w zależności od tematyki obrad. Podawano w nich sprawozdania rendanta kasy cechowej, wyniki wyborów Zarządu Cechu, stan opłacania przez członków składek cechowych, przyjęcia nowych rzemieślników do bractwa. Często wspomniano o uczczeniu przez powstanie zmarłych w okresie od ostatniego zabrania członków cechu. Pod każdym protokołem następowały podpisy obecnych na zebraniu rzemieślników. Nikłe odzwierciedlenie w protokołach znajdują wielkie wydarzenia polityczne jakie miały miejsce w latach 1914-1919. W październiku 1914 roku i w kwietniu roku następnego dwukrotnie wspomniano o zamówionej przez cech w gnieźnieńskim kościele farnym Mszy św. na intencję szczęśliwego powrotu członków bractwa,

²⁷ Ibidem, sygn. 76.

²⁸ Ibidem, sygn. 90, 59.

²⁹ APP OG, Cech stolarski w Gnieźnie, sygn. 1 Protokolarz [walnych zebrań] i posiedzeń Zarządu Cechy Stolarzy 1900 -1935; ibidem, sygn. 2 Protokolarz Walnych Zebrań 1907-1919, 1935-1939.

którzy znaleźli się na froncie.³⁰ Na zebraniu w październiku 1914 roku jednogłośnie odrzucono wniosek Izby Rzemieślniczej w Bydgoszczy o wsparcie rzemieślników z Prus Wschodnich i Alzacji dotkniętych przez wojnę. Z oburzeniem wskazywano, że cech też posiada członków, których rodziny cierpią niedostatek przez zaciągnięcie mężczyzn do wojska.³¹ Na zebraniu w dniu 25 stycznia 1919 roku cechmistrz Józef Zakrzewski powitał członków cechu, którzy szczęśliwie powrócili z wojny, a do wszystkich zebranych zwrócił się trzykrotny okrzyk „Niech żyje !” na cześć, jak to określił „na pomyślność naszej przyszłej ojczyzny”.³² Po zapisaniu księgi oznaczonej sygn. 1, po szesnastoletniej przerwie, kontynuowano zapisy protokolarzu oznaczonym sygnaturą 2. Część ta objęła 21 zapisów z okresu od kwietnia 1935 roku do sierpnia 1939 roku. Protokołowano zebrania roczne, kwartalne i nadzwyczajne. Zapisy są nieco obszerniejsze niż w części pierwszej. Tematyka podobna do występującej wcześniej, dodatkowo pojawiły się sprawy przyjmowania uczniów na naukę zawodu. Większość protokołów w obydwu księgach sporządził Jan Zdrojewski, sekretarz cechu.

Kolejny z zachowanych protokolarzy walnych zebrań powstał w Cechu Kłodziei i Powroźników. Obejmuje 95 protokołów zebrań rocznych, kwartalnych i nadzwyczajnych oraz sprawozdania z rocznej lub kilkuletniej działalności cechu. Sporządzone zostały w latach 1920-1937. Pisane były przez sekretarzy organizacji, które stanowisko w ciągu 17 lat piastowały różne osoby. Zapisy są na ogół bardziej obszerne od protokołów Cechu Stolarskiego. Zakres spraw omawianych podczas zebrań był podobny.

Pozostałe protokolarze powstały po zakończeniu II wojny światowej. Dwa z nich – Cechu Malarzy, Pozłotników, Lakierników i Szklarzy oraz Cechu Ślusarzy, Blacharzy i Kowali, rozpoczęto w 1945 roku. W pierwszych protokołach z kwietnia i z czerwca, pisano o zniszczeniach poniesionych przez Polskę w wyniku wojny. Nie zapomniano wspomnieć o stratach poniesionych przez członków cechu, często wysiedlonych przez Niemców ze stron rodzinnych do Generalnego Gubernatorstwa. Początkowo przeważał wywołany zakończeniem okupacji entuzjazm i chęć jak najszybszego ponownego podjęcia normalnej pracy. Załatwiano sprawy wyboru osób funkcyjnych w cechu, ustalano cenniki na usługi, omawiano ustaloną ogólnie taryfę wynagrodzeń dla czeladników i uczniów, zastanawiano się nad sposobem rozwiązania sprawy zaległych egzaminów czeladniczych, ustalano wysokość składek cechowych oraz przyjęcie nowych kandydatów do cechu. Wiele czasu poświęcano na załatwienie spraw związanych z ustaleniem statusu niektórych członków, którym w czasie wojny zaginęły świadectwa posiadanych przez nich kwalifikacji. Malarze opisywali sprawę odnalezienia w Łodzi swojego przedwojennego sztandaru.³³ Pojawiły się także wymagające załatwienia sprawy złożenia przez niektórych członków ce-

³⁰ Ibidem, sygn. 2, s. 48.

³¹ Ibidem, sygn. 1, s. 200.

³² Ibidem, s. 242.

³³ APP OG, Cech Rzemiosł Budowlanych w Gnieźnie, sygn. 1, s. 8.

chów wniosków o wpisanie na listę VD. W latach 1945-1946 życie codzienne cechu zdaje się toczyć utartymi przed wojną śladami. Rzemieślnicy będący nauczycielami zawodu wyznaczają dni wolne dla uczniów, dla odbycia wyznaczonej im spowiedzi³⁴, wyznaczają odpowiedzialnych za udział ze sztandarem cechowym w procesji z okazji odpustu św. Wojciecha. Z biegiem czasu powojenny entuzjazm coraz bardziej maleje. Pojawiają się narzekania na rosnącą drożyznę (inflację)³⁵, narastające uprzywilejowanie spółdzielni pracy, rosnące podatki. W 1948 roku Cech Ślusarzy i Pokrewnych Zawodów obchodził uroczyste jubileusz 25-lecia swojego istnienia. Sprawozdanie z przebiegu uroczystości znalazło się w protokole z dnia 29 maja.³⁶ Od roku 1949 protokoły walnych zebrań stają się coraz krótsze i bardziej schematyczne. Widoczny staje się narastający nacisk władz politycznych domagających się od rzemieślników wyrazów poparcia dla zmian politycznych. Żądania podjęcia określonych czynów społecznych lub deklaracji składek na wciąż nowe cele stają się coraz bardziej natarczywe. Dla rzemieślników sytuacja staje się szczególnie trudna zwłaszcza w warunkach nasilającej się walki z przedstawicielami drobnej prywatnej przedsiębiorczości. Chcąc uniknąć poważniejszych konsekwencji walne zebrania cechowe uchwalają składki na Towarzystwo Przyjaźni Polsko – Radzieckiej czy składki na odgórnie narzuconą, przymusową pożyczkę narodową.³⁷ Podobne problemy nurtujące środowisko rzemieślnicze zauważalne są w protokołach pozostałych cechów. W większości przypadków ich prowadzenie rozpoczęto w 1946 roku. Uwagę zwracają coraz liczniejsze, zwłaszcza od przełomu lat czterdziestych i pięćdziesiątych informacje o likwidacji samorządu cechowego i ustanowieniu zarządów komisarycznych, zmianach w prawie przemysłowym i systemie podatkowym.³⁸

4.2. Protokoły posiedzeń zarządów cechów

Zbliżoną do protokołów cechowych formę zewnętrzną posiadają relacje z zebrań Powiatowego Związku Cechów z lat 1945-1947.³⁹ Poruszano w nich wszystkie kwestie jakie w tym czasie zajmowały gnieźnieńskich rzemieślników. Mowa była o rozdzieleniu zapasów i maszyn pozostałych po niemieckich warsztatach z okresu II wojny światowej, kredytach dla rzemiosła, kształceniu i wychowywaniu uczniów, udziale cechów w obchodach świąt kościelnych i państwowych. Z biegiem czasu zauważalny staje się rosnący trend zmierzający do zastąpienia ruchu rzemieślniczego spółdzielczym.

Protokoły posiedzeń zarządów cechów są znacznie krótsze od protokołów z walnych zebrań. Najstarsza z przechowywanych w poznańskim archiwum tego

³⁴ APP OG, Cech Rzemiosł Metalowych i Elektrotechnicznych w Gnieźnie, sygn. 1, s. 20.

³⁵ APP OG, Cech Rzemiosł Budowlanych w Gnieźnie, sygn. 1, s. 21.

³⁶ APP OG, Cech Rzemiosł Metalowych i Elektrotechnicznych w Gnieźnie, sygn. 1, s. 56-58.

³⁷ Ibidem, s. 70.

³⁸ APP OG, Cech Fryzjerów w Gnieźnie, sygn. 1, s. 20.

³⁹ APP OG, Powiatowy Związek Cechów w Gnieźnie, sygn. 1.

rodzaju ksiąg zatytułowana jest *Okólniki incomp.[atibile] cechu krawieckiego w Gnieźnie*.⁴⁰ Prowadzona była w latach 1899-1914. Zawiera ona wystawiane przez Zarząd dla członków cechu zaproszenia na zebranie walne. W pismach podawano przewidywany porządek obrad. W księdze umieszczano listę członków zobowiązanych do udziału w zebraniu, którą podpisywali wszyscy po otrzymaniu wiadomości o planowanym zebraniu. Treść powiadomień zapisywano w językach polskim i niemieckim. W Cechu Krawieckim oprócz wspomnianej księgi prowadzona była inna, będąca protokolarzem posiedzeń Zarządu w ścisłym znaczeniu.⁴¹ Od 1901 roku do końca 1918 roku raporty zapisywano w języku niemieckim, a od stycznia 1919 roku do 1932 roku w języku polskim. Księga protokołów Zarządu Cechu Szewskiego pochodzi z lat 1912-1933.⁴² W nim również do końca 1918 roku prowadzono w języku niemieckim, a po odzyskaniu niepodległości w języku polskim. W trakcie posiedzeń zarządów przyjmowano propozycje wysokości składek cechowych zatwierdzanych następnie przez walne zebrania, przyjmowano sprawozdania osób odpowiedzialnych za stan kasy cechowej, ustalano porządek obrad walnych zebrań i ich daty.

Do kompetencji zarządów należało zamawianie mszy św. na intencję żyjących i zmarłych członków cechu oraz realizacja zadań związanych z przebiegiem uroczystości cechowych. Zarząd również reprezentował cech na zewnątrz. Sprawozdania z tych działań znajdują w większości sprawozdań z posiedzeń. W skład zasobu Archiwum Państwowego w Poznaniu wchodzi także księga protokołów z posiedzeń Zarządu Cechu Szewców i Cholewkarzy, a po jego przekształceniu i zmianie nazwy – Cechu Rzemiosł Skórzanych z lat 1950-1953.⁴³ Księga prowadzona była w okresie szczególnego natężenia walki komunistów z rzemiosłem. Jej przebieg jest widoczny w treści zapisów. Na uwagę zasługuje także rozpoczęta w listopadzie 1920 roku księga protokołów Zarządu Wielkopolskiego Towarzystwa Wzajemnych Ubezpieczeń Wiatraków od Ognia.⁴⁴

Protokolarz był prowadzony zarówno w okresie, gdy młynarzy zaliczano do rzemiosła, jak i w okresie administracyjnego przeniesienia ich w zakres profesji przemysłowych. Większość zapisów stanowią informacje o wysokości składek ubezpieczeniowych, jak i rekompensat za straty poniesione w wyniku nie zawinionego pożaru wiatraka. Towarzystwo formalnie istniało do 1940 roku i do tego czasu zapisywano protokoły z jego zebrań. W okresie okupacji prowadzono je w języku niemieckim. Formę zewnętrzną podobną do protokołów zarządów mają zachowane sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Czeladzi Stolarskiej z lat 1871-1900.⁴⁵ Znajdują się w nich informacje na temat działalności Towarzystwa, której głównym celem było zapewnienie w mieście noclegu każdemu

⁴⁰ APP, Cechy miasta Gniezno, sygn. 44. Tytuł również w języku niemieckim.

⁴¹ Ibidem, sygn. 60.

⁴² Ibidem, sygn. 80.

⁴³ Ibidem, sygn. 81.

⁴⁴ Ibidem, sygn. 65.

⁴⁵ Ibidem, sygn. 58.

wędrownemu czeladnikowi należącemu do organizacji czeladniczej. Towarzystwo organizowało ponadto zabawy dla czeladników i decydowało o obsadzie stanowiska lademajstra (odpowiedzialnego za lokal wynajmowany przez organizację).

Najstarszy z zachowanych protokolarzy zarządów cechowych przechowywanych w Gnieźnie, spisany został przez pisarzy Cechu Stolarskiego w latach 1889-1939. Objętość protokołu jednego zebrania rzadko przekracza 1 stronę. Do stycznia 1901 roku zapisy prowadzone były w języku polskim. Od lipca 1901 roku do stycznia 1903 roku protokoły spisywano w dwóch językach – po polsku i po niemiecku. Od marca 1903 roku do października 1918 roku językiem protokołów jest wyłącznie niemiecki, a od stycznia 1919 roku ponownie język polski.⁴⁶ Zapisu zawierały najczęściej informację o prowadzącym zebranie członku Zarządu (zwykle starszy cechu), miejscu w którym odbywało się zebranie oraz proponowany porządek obrad na zbliżające się walne zebranie. Kolejna księga protokołów prowadzona w Cechu Stolarskim rozpoczęta została w 1938 roku.⁴⁷ Choć na stronie tytułowej zapisano, że zawiera protokoły z posiedzeń Zarządu, to oprócz nich znajdują się w niej również zapisy z Walnych Zebrań i posiedzeń Sądu Polubownego. Księga obejmuje lata 1938-1950 z wyłączeniem okresu okupacji. Burzliwie okres, w którym cech przechodził kilkakrotne przekształcenia rozpoczęły uroczystości jubileuszu 350-lecia istnienia bractwa w 1938 roku. Z tej okazji sekretarz cechu Jan Zdrojewski spisał historię organizacji. Kolejne zapisy powstały już po zakończeniu wojny. Oprócz spraw strictly cechowych w protokołach znalazły się wzmianki o innych wydarzeniach ważnych dla miasta. Opisując zajęcie miasta przez Armię Czerwoną w styczniu 1945 roku, J. Zdrojewski, zgodnie w kłamstwami ówczesnej propagandy przypisał podpalenie gnieźnieńskiej archikatedry Niemcom.⁴⁸ W dniu 24 marca 1945 roku odbyło się pierwsze „zebranie konstytucyjne” z którego sporządzono szczegółowy protokół. W następnych miesiącach do księgi wpisywano protokoły zarówno z Zebrań Walnych jak i z posiedzeń Zarządu. W kwietniu 1947 roku opisano szczegółowo przebieg uroczystości poświęcenia nowego sztandaru cechowego. Pod protokołem umieszczono podpisy wszystkich obecnych gości.⁴⁹ Z 1949 roku pochodzą protokoły zdawczo – odbiorcze po zlikwidowaniu cechów stolarzy w Gnieźnie, Mogilnie i Żninie, i utworzeniu nowego Cechu Stolarzy w Gnieźnie obejmującego okręg gnieźnieński w który wchodziły trzy wymienione powiaty. Od 1949 roku zapisy są coraz bardziej sztamkowe i lakoniczne. Ostatni z nich pochodzi z 11 marca 1950 roku.

Z tego samego okresu pochodzi protokolarz Zarządu Cechu Malarzy, Pozłotników, Lakierników i Szklarzy w Gnieźnie.⁵⁰ W księdze zapisywano roczne sprawozdania Zarządu, rozliczenia Zarządu z wydatkowania wspólnych pienię-

⁴⁶ APP OG, Cech stolarski w Gnieźnie, sygn. 3.

⁴⁷ Cech Stolarzy w Gnieźnie, sygn. 1.

⁴⁸ Ibidem, s. 24.

⁴⁹ Ibidem, s. 65-721.

⁵⁰ APP OG, Cech Malarzy, Pozłotników, Lakierników i Szklarzy w Gnieźnie, sygn. 1.

dzy, podejmowane decyzje w sprawie uchwalenia rocznego budżetu, terminów Walnych Zebrań, usuwania z cechu członków zlegających ze składkami. Ustalano stawki wynagrodzenia dla czeladników i pracowników, w maju 1939 roku podjęto decyzję w sprawie udziału w pożyczce przeciwlotniczej. Pierwsze posiedzenia Zarządu po zakończeniu okupacji odbyło się 3 kwietnia 1945 roku. Na powojennych zebraniach, zwłaszcza w okresie rosnącej inflacji, często zajmowano się sprawą cenników i wynagrodzeń dla czeladników i pracowników. Protokolarz był prowadzony do sierpnia 1948 roku, tj. do czasu reorganizacji cechu i wprowadzenia Zarządu komisarycznego.⁵¹

Spośród zachowanych protokolarzy zarządów zachowała się księga sporządzona w Cechu Rzemiosł Metalowych i Elektrotechnicznych. Prowadzona była od kwietnia 1950 roku do czerwca 1953 roku, tj. przez cały okres funkcjonowania cechu. W pierwszym protokole zapisano informację o zapoznaniu się przez Zarząd ze sprawozdaniem biegłego sądowego z badania ksiąg byłego cechu kowali.⁵² Na następnych posiedzeniach omawiano zwykle sprawy zbierania lub umorzenia składek, rejestracji warsztatów członków cechu, sprawy budżetu organizacji, zakupu wyposażenia biura cechu i biblioteki. Na ostatnim posiedzeniu w dniu 27 czerwca 1953 roku omawiano m.in. sprawę reorganizacji cechów, która nastąpić miała z dniem 1 lipca. Rzemieślnicy nie mieli na nią żadnego wpływu i postawieni zostali wobec decyzji podjętej ponad ich głowami.⁵³ Poza protokołami z posiedzeń zarządów cechów, zachowały się dwie jednostki archiwalne zawierające protokoły z zebrań Zarządu Okręgowego Związku Cechów w Gnieźnie z lat 1948-1953 i 1954-1955.⁵⁴ Protokoły zawierają szereg informacji na temat prowadzonej w 1948 roku odgórnie zaplanowanej akcji łączenia cechów z terenu kilku powiatów, a w latach pięćdziesiątych coraz brutalniej prowadzonych działań, których celem było uspołdzielnienie rzemiosła.

Przy okazji ksiąg zawierających protokoły z posiedzeń zarządów wspomniano o materiałach zawierających inwentarze majątków cechowych. Do tej grupy akt zaliczyć należy także przechowywaną w Archiwum Państwowym w Poznaniu *Księgę inwentarzową – majątkową* Cechu Piekarskiego w Gnieźnie.⁵⁵ Jej wyjątkowość polega na tym, że pierwszego spisu przedmiotów będących własnością cechu dokonano w 1938 roku, drugiego w okresie okupacji, nie oddając daty dokonania spisu (zaznaczono co przechowywane jest u prezydenta miasta, co mogło zaginać u majstra Słomowicza, a co znajduje się w kościele farnym). Trzeci spis został sporządzony w lutym 1948 roku, po ich przejściu przez nowego starszego cechu Franciszka Kozaneckiego.

⁵¹ Ibidem, s. 69-70.

⁵² APP OG, Cech Rzemiosł Metalowych i Elektrotechnicznych w Gnieźnie, sygn. 2, s. 1.

⁵³ Ibidem, s. 41.

⁵⁴ APP OG, Okręgowy Związek Cechów w Gnieźnie, sygn. 1, 2.

⁵⁵ APP, Cechy miasta Gniezno, sygn. 78.

4.3. Statuty cechowe

Ważnym rodzajem dokumentacji cechowej są ich statuty. W zasobie archiwum poznańskiego znajdują się wilkierze nadawane gnieźnieńskim cechom przez właścicieli miasta – królów polskich. Zachowały się dwa tego rodzaju dokumenty dla Cechu Cyrulików wystawione przez Władysława IV w 1638 roku i przez Jana Kazimierza w 1657 roku.⁵⁶ Dokument zatwierdzający artykuły Bractwa Garncarskiego wystawiła Rada miasta Gniezna w 1728 roku a następnie zatwierdził w tym samym roku August II Mocny.⁵⁷ Ten sam władca w tymże roku zaaprobował statut Cechowi Kupców.⁵⁸ Najwięcej zachowanych dokumentów zatwierdzających otrzymane przywileje posiadał Cech Szewców. Najstarszym z zachowanych jest dyplom wystawiony przez Zygmunta Augusta w 1568 roku w którym król zaakceptował przywileje nadane szewcom gnieźnieńskim przez Władysława Warneńczyka w 1443 roku.⁵⁹

Fot. 1. Dyplom Zygmunta Augusta dla Cechu Szewców w Gnieźnie z 1568 r. APP, Cechy miasta Gniezno, sygn. 18

⁵⁶ Ibidem, sygn. 1- 2.

⁵⁷ Ibidem, sygn. 3-4.

⁵⁸ Ibidem, sygn. 11.

⁵⁹ Ibidem, sygn. 18.

Późniejsze dokumenty potwierdzające statuty szewskie wystawione zostały przez Zygmunta III w 1615 roku, Władysława IV z 1642 roku i w 1643 roku, Jana III Sobieskiego w 1685 roku i Augusta II w 1720 roku⁶⁰ Cech łączny profesji drzewnych posiadał dokument Burmistrza i Rady miasta Gniezna z 1580 roku oraz potwierdzenie statutów przez Zygmunta III z 1594 roku⁶¹ Na uwagę zasługuje też dokument dla Cechu Kowalskiego, Złotniczego, Ślusarskiego, Kotlarskiego, Siodlarskiego, Rymarskiego, Powroźniczego, Mieczniczego, Garncarskiego, Kołodziejskiego, Stolarskiego i Bednarskiego w Cierpięgach (jedna z jurydyk gnieźnieńskich) przez kapitułę katedralną gnieźnieńską – właściciela miasteczka z 1741 rok⁶² Wymienione statuty cechowe określały zakres terytorialny działalności cechu, sposób powoływania władz bractwa, organizację pracy i kształcenia kolejnych pokoleń rzemieślników, formy zbytu produktów, zakres sądownictwa cechowego. Zapisywano też w nich postanowienia dotyczące życia towarzyskiego i religijnego członków.

Z dziewiętnastowiecznej dokumentacji tego rodzaju, zachowały się dwa egzemplarze statutu Cechu Piekarzy i Piernikarzy z 1849 roku⁶³ Obydwa egzemplarze spisane zostały w języku niemieckim. Statut posiadał XV rozdziałów, łącznie 105 paragrafów, regulujących działalność członków organizacji. Nowsza, skrócona wersja statutu, zatwierdzona przez Rejencję Bydgoską pochodzi z 1852 roku⁶⁴ Kolejnym tego rodzaju dokumentem jest o 4 lata młodszy statut Cechu Młynarzy. Również spisany w języku niemieckim, składa się z 56 paragrafów. Zatwierdzony został przez Rejencję Bydgoską w grudniu 1853 roku⁶⁵ Najnowszy z zachowanych kodeksów gnieźnieńskiego Cechu Piekarzy pochodzi z 1899 roku.⁶⁶ Wydany został na podstawie prawnej nowej ustawy proceduralnej z 1897 roku Tekst statutu jest drukowany, a pismem odręcznym dopisywano jedynie nazwę miejscowości będącą siedzibą cechu, datę przyjęcia przepisów przez cech, podpisy członków Zarządu i kilka innych drobnych uzupełnień. Materiał podobny w formie do statutu zawiera pochodząca z 1909 roku *Ustawa dla Spółki zakupna i sprzedaży surowca dla kowali ślusarzy i blacharzy z ograniczoną poręką w Gnieźnie*.⁶⁷ Tekst spisany jest ręcznie w dwóch kolumnach – jedna w języku polskim, druga w języku niemieckim. Ustawa wymieniała cel działania przedsiębiorstwa, regulowała możliwości pozyskania wspólników, tryb powoływania Zarządu, Rady Nadzorczej, zwoływania walnych zebrań oraz formułowała zasady tworzenia funduszu rezerwowego.

Wśród dokumentacji cechowej przechowywanej w Gnieźnie najwięcej statutów cechowych i regulaminów egzaminacyjnych pochodzi z Cechu Kołodziej-

⁶⁰ Ibidem, sygn. 19-23.

⁶¹ Ibidem, sygn. 34-35.

⁶² Ibidem, sygn. 36.

⁶³ Ibidem, sygn. 68- 69.

⁶⁴ Ibidem, sygn. 70.

⁶⁵ Ibidem, sygn. 63.

⁶⁶ Ibidem, sygn. 71.

⁶⁷ Ibidem, sygn. 87.

sko-Powroźniczego.⁶⁸ Najstarszym z nich jest *Regulamin egzaminu majstrowskiego w zawodzie kołodzieja i stelmacha dla okręgu Izby Rzemieślniczej w Bydgoszczy* z 1902 roku, drukowany w języku niemieckim. Najstarszym ze statutów cechowych jest również drukowany *Statut Cechu stolarskiego, stelmachskiego i pokrewnych zawodów w Gnieźnie*. Statut wydrukowany został w dwóch językach – po polsku i po niemiecku. Wzór mógł być wykorzystany przez wszystkie działające cechy, które ręcznie wpisywały jedynie wyróżniające je elementy. Oprócz nazwy cechu (co ciekawe po niemiecku wpisano: Tischler, Stellmacher pp zu Gnesen, a o polsku jedynie: Cech stolarski pp w Gnieźnie) wpisywano siedzibę cechu (Gniezno), obwód jaki obejmował (miasto i powiat gnieźnieński) oraz zawody, których przedstawiciele byli członkami organizacji (stolarze, stelmachowie, bednarze, tokarze, pozłotnicy, lakiernicy, szklarze i koszykarze). Zarówno w języku polskim, jak i w niemieckim wymieniono te same profesje. Ponadto do zachowanego egzemplarza statutu wpisano ręcznie wysokość wstępnego (15 marek), wysokość kar porządkowych (do 20 marek) i wysokość składek kwartalnych (1 marka). Kolejny statut napisano na maszynie, wyłącznie po polsku, już po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, w 1922 roku. Zachowały się dwa egzemplarze, zatwierdzone przez Wojewódzki Sąd Administracyjny w Poznaniu. Kolejny egzemplarz statutu Cechu Powroźniczo – Kołodziejskiego został wydrukowany w tym samym brzmieniu co dwa poprzednie egzemplarze pisane na maszynie. Pochodzący z 1923 roku *Statut Związku Cechów Stelmachskich i Kołodziejskich województwa poznańskiego i pomorskiego*, wydrukowany przez poznańską drukarnię Piotrowskiego i Stewczaka nie zawiera żadnych uzupełnień naniesionych pismem odręcznym. Wiadomo jest, że gnieźnieński cech przystąpił do Związku już w 1922 roku. Egzemplarz kolejnego statutu pochodzi ze stycznia 1928 roku. Jego postanowienia opierały się już na prawie polskim – Ustawie Przemysłowej wprowadzonej Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z 7 czerwca 1927 roku. Dopisane odręcznie uzupełnienia do statutu dotyczyły tego samego rodzaju spraw, co w przypadku statutów wcześniejszych. Ich określenie leżało w kompetencjach organów cechowych. Zachowały się także dwa statuty Cechu Kołodziejskiego w Gnieźnie z roku 1937 i 1939. Obydwa zatwierdzone zostały przez Prezydenta miasta Gniezna. Ponadto w poszycie znajduje się jeszcze „Regulamin komisji egzaminacyjnych mistrzowskich i czeladniczych” z 1931 roku obowiązujący na terenie okręgu Izby Rzemieślniczej w Bydgoszczy. Wydrukowany został przez Drukarnię Kupiecką w Bydgoszczy. Nie nosi on żadnych śladów odręcznych ingerencji w treść publikowanych przepisów. Pozostałe statuty pochodzą już z okresu powojennego. W roku 1946 przyjęty został statut gnieźnieńskiego Cechu Stolarzy i Rzemiosł Pokrewnych. Elementy, które dopisywano ręcznie były podobne jak wpisywane do statutów w okresie międzywojennym: nazwa cechu, teren objęty działalnością organizacji, profesje uprawiane przez członków sto-

⁶⁸ APP OG, Cech Kołodziei i Powroźników w Gnieźnie, sygn. 2.

warzyszenia.⁶⁹ Kolejne statuty, choć dwa lata młodsze, oparte są na tej samej podstawie prawnej (prawo przemysłowe z 1927 r.). Treść różni się niektórymi szczegółami, zawierają też o 5 paragrafów więcej. Są to statuty Cechu Kołodziei i Bednarzy, Cechu Stolarzy, Cechu Malarzy, Cechu Budowlanego, Cechu Młynarzy i Cechu Piekarzy.⁷⁰ Dwa najmłodsze statuty przyjęte zostały w 1950 roku przez tzw. „cechy zjednoczone”. Do gotowych druków przygotowanych przez Izbę Rzemieślniczą w Poznaniu wpisywano jedynie nazwę cechu, jego siedzibę oraz nazwy profesji uprawianych przez członków. Należące do Cechu Piekarzy, Młynarzy i Cukierników oraz Cechu Rzemiosł Budowlanych statuty, zostały zatwierdzone przez Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gnieźnie.⁷¹ Ostatnią w tej grupie jednostką jest poszyt zawierający dokumentację na temat utworzenia Okręgowego Związku Cechów w Gnieźnie i przyjęcia statutu opracowanego przez Centralny Urząd Drobnej Wytwórczości.⁷² W latach 1955-1956 powstała dokumentacja dotycząca rozwiązania Okręgowego Związku Cechów i protokół zdawczo – odbiorczy spisany z okazji przekazania jego majątku Cechowi Rzemiosł Różnych w Gnieźnie.⁷³ Do tej grupy akt zaliczyć można również przechowywany w Archiwum Państwowym w Poznaniu, sporządzony w okresie powojennym maszynowy odpis pochodzącego z 1783 roku statutu Cechu Młynarskiego.⁷⁴

4.4. Akta dotyczące organizacji i zarządzania cechami rzemieślniczymi

Zróżnicowane pod względem treści są akta zaliczone do grupy „Organizacja i zarządzanie”. Oprócz akt administracyjnych, zaliczono do niej również materiały wytworzone przy wyjątkowych okazjach, najczęściej podczas jubileuszy obchodzonych przez gnieźnieńskie cechy w okresie międzywojennym. W grupie tej znalazła się m.in. „Złota księga Cechu Malarzy, Pozłotników i Lakierników w Gnieźnie” sporządzona w 1934 roku z okazji obchodów 10-lecia istnienia organizacji.⁷⁵ Księga zawiera 29 ręcznie wykonanych kart z aforyzmami i malarską dekoracją. Spośród nich 19 zawiera podpisy osób obecnych na uroczystości w dniu 5 sierpnia, w tym przedstawicieli innych gnieźnieńskich cechów. Na uwagę zasługuje przygotowany w 1932 roku z okazji 50-lecia organizacji *Album Pamiątkowy* Cechu Fryzjersko-Perukarskiego. Zawiera on 28 fotografii portre-

⁶⁹ APP OG, Cech Stolarzy i Rzemiosł Pokrewnych w Gnieźnie, sygn. 1.

⁷⁰ APP OG, Cech Kołodziei i Bednarzy w Gnieźnie, sygn. 1; ibidem, Cech Stolarzy w Gnieźnie, sygn. 3; ibidem, Cech Malarzy w Gnieźnie, sygn. 1; ibidem, Cech Budowlany w Gnieźnie, sygn. 1; ibidem, Cech Młynarzy w Gnieźnie, sygn. 1; ibidem, Cech Piekarzy w Gnieźnie, sygn. 1.

⁷¹ APP OG, Cech Piekarzy, Młynarzy i Cukierników w Gnieźnie, sygn. 1; ibidem, Cech Rzemiosł Budowlanych w Gnieźnie, sygn. 2.

⁷² APP OG, Okręgowy Związek Cechów w Gnieźnie, sygn. 3.

⁷³ Ibidem, sygn. 7.

⁷⁴ APP, Cechy miasta Gniezno, sygn. 67.

⁷⁵ APP OG, Cech Malarzy, Pozłotników, Lakierników i Szklarzy w Gnieźnie, sygn. 2.

towych członków cechu z podaniem ich nazwisk, daty i miejsca urodzenia, daty przyjęcia do cechu i miejsca prowadzenia zakładu.⁷⁶

Fot. 2. Księga pamiątkowa Cechu Szewsko-Cholewkiarskiego w Gnieźnie z 1946 r., APP, Cechy miasta Gniezno, sygn. 85.

Z okazji 500-lecia istnienia Cechu Krawieckiego powstała *Księga Pamiątkowa Jubileuszu 500 lecia Cechu Krawieckiego w Gnieźnie 1420-1931*.⁷⁷ Poda-

⁷⁶ APP OG, Cech Fryzjerów i Perukarzy w Gnieźnie, sygn. 1.

⁷⁷ APP, Cechy miasta Gniezno, sygn. 62.

no w niej listę zaproszonych gości, opis przebiegu uroczystości oraz zebrano podpisy obecnych podczas obchodów gości i członków cechu. W trakcie przygotowań do obchodów jubileuszu 490-lecia Cechu Szewskiego kompletowano materiały dotyczące działalności gnieźnieńskich szewców. Stanowią one obecnie odrębny poszyt.⁷⁸ W 1938 roku, z okazji poświęcenia sztandaru cechowego i jubileuszu 15-lecia istnienia bractwa powstała *Złota Księga Cechu Ślusarzy, Blacharzy i Kotlarzy*.⁷⁹ W księdze oprócz składu Zarządu Cechu i Komitetu Wykonawczego powołanego do przygotowania sztandaru wymieniono jego rodziców chrzestnych, członków organizacji oraz przedstawiono przygotowaną przez sekretarza cechu Jana Koniecznego historię cechu. Po 10 latach, z okazji 25-lecia opracowanie zostało uzupełnione. Również z okazji poświęcenia sztandaru cechowego powstała w 1946 roku *Księga pamiątkowa Cechu Szewsko – Cholewkańskiego*.⁸⁰ Na ręcznie malowanych stronach wpisano treść aktu erekcyjnego poświęcenia sztandaru, awers nowej chorągwi, ozdobiony widokami katedry gnieźnieńskiej sprzed pożaru i po spaleniu jej przez Rosjan w 1945 roku oraz krótki opis uroczystości poświęcenia sztandaru z widokiem kościoła farnego, gdzie sam akt miał miejsce. Przy tej okazji powstała jednostka archiwalna zawierająca telegramy nadesłane z tej okazji przez inne cechy, organizacje i osoby prywatne.⁸¹

Inny charakter informacji zawiera zaliczony do tejże grupy poszyt utworzony w Cechu Szewców z dokumentacją udzielanych zapomóg w okresie od 1840 do 1858 r. Oprócz wysokości przyznanej zapomogi, w zapisach umieszczano informacje o nazwisku osoby której pomoc została udzielona, w jaki sposób obdarowany znalazł się w trudnej dla siebie sytuacji oraz czy pomoc jest zwrotna, czy bezzwrotna. Pojawiają się także dość rzadkie, zawsze uzasadnione, przypadki odmowy udzielenia pomocy.⁸² Pozostałe jednostki z tej grupy akt zawierają korespondencję. Spotyka się w nich zaproszenia na różne uroczystości, apele o pomoc charytatywną dla poszkodowanych w czasie klęsk żywiołowych, spisy członków cechów, kwestionariusze w sprawie poniesionych przez organizacje rzemieślnicze strat wojennych, okólniki w sprawie tworzenia nowych statutów cechowych, proponowane cenniki za usługi rzemieślnicze i protokoły kontroli przeprowadzonych przez Izbę Rzemieślniczą. Wśród akt występują wzory umów o naukę, adnotacje o dochodach i rozchodach cechów, sprawy sporne między członkami, odezwy skierowane do członków cechów, wezwania do przybycia na walne zebrania.⁸³ W grupie tej wymienić można także dwa

⁷⁸ Ibidem, sygn. 84.

⁷⁹ APP OG, Cech Ślusarzy i Pokrewnych Zawodów w Gnieźnie, sygn. 1.

⁸⁰ APP, Cechy miasta Gniezno, sygn. 86.

⁸¹ Ibidem, sygn. 85.

⁸² Ibidem, sygn. 82.

⁸³ APP OG, Cech Kołodziej i Powroźników w Gnieźnie, sygn. 3-4; ibidem, Cech Rzemiosł Budowlanych i Drzewnych w Gnieźnie, sygn. 6; ibidem, Cech Rymarzy i Garbarzy w Gnieźnie, sygn. 2. APP, Cechy miasta Gniezno, sygn. 57 (Cech Kowali), 54, 72 (Cech Piekarzy), 64 (Cech Młynarzy).

świadczenia dobrego urodzenia pochodzące z 1764 i 1783 roku, a które złożone zostały w cechu przez ubiegających się o przyjęcie w termin.⁸⁴ Podobne w treści jest *Świadcstwo moralności i pracy Traugotta Liedlicha starającego się o przyjęcie do Cechu Łącznego*.⁸⁵ Do tej grupy akt zaliczono także akta w sprawie utworzenia Kasy Bezprocentowego Kredytu Rzemiosła Chrześcijańskiego w Gnieźnie, nadania mu statutu i otrzymanych przez stowarzyszenie subwencji.⁸⁶

4.5. Dokumentacja ewidencji członków, przyjęć na naukę i wyzwolin

W całym okresie działalności cechów rzemieślniczych ważną część ich dokumentacji stanowiły akta zawierające ewidencję członków. Również wśród zachowanych gnieźnieńskich materiałów archiwalnych dokumenty tego rodzaju stanowią pokaźną liczebną grupę. Podzielona ona została na materiały dotyczące ewidencji członków i księgi dotyczące zapisów terminatorów i przebieg egzaminów zawodowych. Najstarsza spośród przechowywanych w Archiwum Państwowym w Poznaniu księga ewidencji członków cechu to *Rejestr bracki rzemiosła garncarskiego* z lat 1717-1759.⁸⁷ Nieco tylko młodsza jest druga księga z tego samego cechu – *Regesta brackie* prowadzona w latach 1754-1802.⁸⁸ W tym czasie prowadzona już była *Książka Majstrów zapisanych. Majstrowska* z lat 1783-1877 z Cechu Młynarskiego.⁸⁹ Księga przez cały czas pisana była w języku polskim. W protokołach podawano nazwisko rzemieślnika zabiegającego o przyjęcie, nazwiska mistrzów stołowych wprowadzających go do cechu oraz wysokość wstępnego. Wśród ksiąg tego typu z zasobu poznańskiego zwraca także uwagę poszyt z protokołami przyjęcia członków Bractwa Garncarskiego z lat 1803-1866.⁹⁰ Zdecydowana większość protokołów spisana jest w języku polskim. W protokołach podawano ten sam typ informacji co u młynarzy. Wiele protokołów (choć nie wszystkie) zawiera podpisy członków obecnych na sesji. Do akt z ewidencją członków należy także poszyt zatytułowany *Stammliste der Meister Bäcker Innung zu Gnesen*.⁹¹ Księga niezbyt zgodnie z tytułem zawiera protokoły przyjęcia nowych członków do cechu. Prowadzona była w języku niemieckim. Z okresu międzywojennego, pochodzą 3 księgi z zasobu poznańskiego: Korporacji Młynarzy⁹² z lat 1932-1935, Cechu Fry-

⁸⁴ APP, Cechy miasta Gniezno, sygn. 93. Nie udało się ustalić jakiego zawodu chcieli się uczyć obydwaj kandydaci.

⁸⁵ Ibidem, sygn. 33.

⁸⁶ APP OG, Stowarzyszenie „Kasa Bezprocentowego Kredytu Rzemiosła Chrześcijańskiego w Gnieźnie”, sygn. 1.

⁸⁷ APP, Cechy miasta Gniezno, sygn. 6.

⁸⁸ Ibidem, sygn. 7.

⁸⁹ Ibidem, sygn. 52.

⁹⁰ Ibidem, sygn. 42.

⁹¹ Ibidem, sygn. 55.

⁹² Ibidem, sygn. 66.

zjerów i Perukarzy⁹³ oraz Cechu Szewsko Cholewkarskiego⁹⁴ – obydwie z lat 1938-1939. Ich wartość źródłową umniejsza krótki okres prowadzenia zapisów.

Licznější grupę wchodzącą w skład zasobu Archiwum Państwowego w Poznaniu, stanowią księgi zapisów terminatorów, księgi wyzwolin i księgi egzaminów. Najwięcej ksiąg tego rodzaju zachowały się wśród akt Cechu Kowali. Pierwsza z nich dotyczy egzaminów mistrzowskich. Rozpoczęta została w 1664 roku i kontynuowana była do roku 1858.⁹⁵ Dwie kolejne jednostki dotyczą kontraktów uczniowskich, staży czeladniczych, świadectw mistrzowskich oraz przyjęć na naukę i wyzwolin na czeladników osób reprezentujących wszystkie profesje skupione w cechu. Pierwsza z nich prowadzona była w latach 1800-1861, druga od roku 1813 do 1850.⁹⁶ Z XVIII wieku pochodzi księga zawierająca zapisy przyjęć uczniów na naukę oraz wyzwolin na czeladników adeptów rzemiosła garncarskiego z lat 1732-1797.⁹⁷ Nieco młodszą jest księga zatytułowana *Księga uczniów. Rejestr wyzwolenia Towarzyszów*.⁹⁸ Prowadzona była w Cechu Młynarskim. Z jednej strony księgi zapisywano przyjęcia uczniów w naukę, z drugiego końca księgi-wyzwolenia dotychczasowych terminatorów. Zapisywano imiona i nazwiska mistrza i ucznia, datę przyjęcia w termin, bądź datę wyzwolenia, czas trwania nauki i wysokość wpłaconych przez ucznia, bądź jego opiekunów opłat. Oba rodzaje zapisów rozpoczęto w 1789 roku. Rejestr zapisów uczniów prowadzono do 1850 roku, zaś protokoły wyzwolin do 1857 roku. Zapisy sporządzano w języku polskim. Pierwsze z nich, wprowadzane w XVIII wieku, formą zewnętrzną przypominały zapisy prowadzone w polskich kancelariach grodzkich. Zachowały się księgi zapisów uczniów prowadzone w Cechu Garncarzy w latach 1798-1850⁹⁹, trzy księgi zapisów uczniów i wyzwolin czeladników z Cechu w Cechu Piekarzy, kolejno z lat 1856-1860, 1856-1860 i 1821-1856,¹⁰⁰ oraz księga *Egzaminów majsterskich z Cechu Młynarzy z lat 1851-1855*¹⁰¹.

Zapisy w księgach Cechu Młynarzy prowadzone były w zdecydowanej większości w języku polskim, księgi piekarzy zawierają zapisy w języku niemieckim. Treść zapisów we wszystkich księgach jest podobna. W księdze *Egzaminów majsterskich* do podań o przeprowadzenie egzaminu dołączano świadectwa moralności wystawiane przez urząd gminny właściwy dla miejsca zamieszkania kandydata, bądź właściciela dóbr w których kandydat zamieszkiwał, pismo o uprzednim, faktycznym wykonywaniu zawodu, oraz adnotację zawiera-

⁹³ Ibidem, sygn. 40.

⁹⁴ Ibidem, sygn. 83.

⁹⁵ Ibidem, sygn. 28.

⁹⁶ Ibidem, sygn. 29- 30.

⁹⁷ Ibidem, sygn. 8.

⁹⁸ Ibidem, sygn. 53.

⁹⁹ Ibidem, sygn. 43.

¹⁰⁰ Ibidem, sygn. 46-48. Uczniów piekarskich przed utworzeniem Cechu Piekarzy i Piernikarzy w 1849 r. zapisywał Cech Młynarzy.

¹⁰¹ APP, Cechy miasta Gniezno, sygn. 51.

jąca opinię komisji egzaminacyjnej o wykonanej pracy mistrzowskiej. Zdarzały się, choć niezbyt często, przypadki opinii negatywnych. Komisja wyznaczała wówczas termin dodatkowego egzaminu. Zachowała się również pochodząca z lat 1919-1930 księga *Egzaminów czeladniczych Cechu Kowalskiego*.¹⁰² Protokoły egzaminów mają gotową, drukowaną formę, do której odręcznie wpisywano takie dane jak: datę egzaminu, dane osobowe wyzwalanego ucznia i jego rodziców, czasu trwania nauki, danych mistrza uczącego, rodzaj zadania do wykonania w czasie egzaminu, opinię komisji na temat wykonanej pracy, formułę o wręczeniu świadectwa wyzwolin, wysokość opłaty oraz podpisy członków komisji i nowowyzwolonego czeladnika. W okresie międzywojennym założone zostały przechowywane obecnie w Archiwum Państwowym w Poznaniu trzy *Księgi zapisów terminatorów*: Cechu Fryzjerów i Perukarzy, Cechu Krawieckiego i Cechu Piekarskiego.¹⁰³

Księgi wydane nakładem Izby Rzemieślniczej w Bydgoszczy, wydrukowane zostały przez tamtejszą drukarnię A. Mamach i Ska. Księgi prowadzone od początku lat trzydziestych do zjednoczenia cechów w 1953 roku zawierają bogaty i różnorodny materiał na temat młodzieży uczącej się zwodów rzemieślniczych. W kolejnych rubrykach wpisywano dane dotyczące ucznia (nazwisko i imię, datę i miejsce urodzenia), zawód jakiego uczeń się uczy, dane dotyczące mistrza lub firmy (nazwisko i imię, miejsce zamieszkania, wykonywany zawód), datę początku i końca nauki, wysokość i datę uiszczenia wpisowego, powód i czas zerwania nauki (przeniesienie się na naukę do innego mistrza, do innego zawodu, ucieczka, śmierć, zwolnienie, pomyślnie wyuczenie się zawodu), złożenie egzaminu czeladniczego (gdzie, kiedy z jakim wynikiem), uwagi – wpisywano m.in. otrzymane przez ucznia nagrody, zerwanie przez niego kontraktu, adnotację o wydaniu świadectwa czeladniczego. Niestety, nie wszystkie rubryki przez cały okres prowadzenia ksiąg były konsekwentnie wypełniane. Do grupy akt dokumentujących naukę rzemiosła w zasobie poznańskim zaliczyć można również *Księgę protokołów Cechu Młynarzy w Gnieźnie z lat 1861-1902* zawierającą protokoły z egzaminów czeladniczych i mistrzowskich.¹⁰⁴ Oprócz danych dotyczących ucznia lub czeladnika i majstra, w protokołach zapisywano zadania jakie zdający miał do wykonania, opinię komisji egzaminacyjnej o wykonanej pracy oraz wysokość opłat wnoszonych przez egzaminowanego a przeznaczonych dla cechmistrza, pisarza, egzaminatora, przedstawiciela młodszych mistrzów, kasjera i opłaty stemplowej.

Księgi ewidencji członków cechów oraz zapisów uczniów i egzaminów stanowią także znaczącą grupę wśród akt cechowych przechowywanych w gnieźnieńskim Oddziale APP. Przeważa wśród ewidencja uczniów. Spośród akt Cechu Stolarzy, Stelmachów, Bednarzy, Tokarzy, Pozłotników, Szklarzy i Koszykarzy zachowały się dwie księgi: rozpoczęta w 1882 roku *Książka zapisowa*

¹⁰² Ibidem, sygn. 92.

¹⁰³ Ibidem, sygn. 41, 61, 77.

¹⁰⁴ Ibidem, sygn. 45. Oryginalny tytuł w języku niemieckim.

prowadzona do 1902 roku i *Książka wyzwolin* używana w latach 1883-1900.¹⁰⁵ Prowadzone w językach polskim i niemieckim zapisy zawierają informacje o imieniu i nazwisku terminatora, jego wyznaniu, dacie i miejscu urodzenia, imieniu i nazwisku urodzenia mistrza przyjmującego ucznia, imieniu i nazwisku opiekuna, dacie rozpoczęcia kontraktu, czasie trwania nauki, wysokości opłaty za naukę oraz zobowiązanie mistrza do rzetelnego wyuczenia zawodu przyjmowanego chłopca. Pod spisany kontrakt następowały podpisy opiekuna ucznia, mistrza i członków Zarządu Cechu. *Księga wyzwolin* również zawiera zapisy w dwóch językach. Odnotowywano imię i nazwisko wyzwalanego ucznia, jego wyznanie, datę i miejsce urodzenia oraz oświadczenie mistrza, że terminator został przez niego wyuczony zawodu i skierowaną do cechu prośbę o dopuszczenie ucznia do egzaminu. Następnie wpisywano jaką pracę wykonywał wyzwalany terminator, kto oceniał jego pracę i czy uznana ona została za prawidłowo wykonaną. Pod protokołem wyzwolin podpisywali się: nowy czeladnik, jego opiekun, członkowie komisji egzaminacyjnej i członkowie Zarządu Cechu. Na marginesach protokołów zapisywano wysokość wniesionych przez egzaminowanego opłat – za lokal, dla członków komisji egzaminacyjnej, rendanta¹⁰⁶, woźnego, pisarza i do kasy cechowej. Protokoły wyzwolenia uczniów Polaków zapisywane były w języku polskim (116 uczniów), uczniów narodowości niemieckiej – po niemiecku (15 osób). Protokół wyzwolenia jedyne go Żyda zapisano w języku niemieckim. Trzecią księgą gnieźnieńskiego Cechu Stolarzy, Stelmachów, Bednarzy, Pozłotników, Szklarzy i Koszykarzy, którą zaliczono do grupy dokumentujących ewidencję członków, jest *Księga pogrzebów* z lat 1872-1899¹⁰⁷. W księdze oprócz imion i nazwisk zmarłych członków cechu i ich krewnych zapisywano każdorazowo dochody i wydatki poniesione przy tej okazji przez cech. Odnotowywano, czy pogrzeb odbywał się z konsolacją czy bez, a także czy z lichtarzami czy bez nich. Czasami zapisywano dodatkowe wydatki na naprawę sztandaru niesionego podczas pogrzebów lub na zakup nowych świec. Interesującym źródłem jest *Lista terminatorów Wolnego Cechu Stolarzy, Stelmachów, Bednarzy, Tokarzy, Pozłotników, Szklarzy i Koszykarzy w Gnieźnie*.¹⁰⁸

Księga była prowadzona w latach 1902-1953 we wszystkich kolejno przekształcających się cechach skupiających specjalistów branży drzewnej. Wśród terminatorów kończących naukę po II wojnie światowej, znajdują się również osoby, które rozpoczęły naukę rzemiosła w okresie okupacji. W księdze wymieniono ich mistrzów niemieckich. Tom zawiera łącznie 810 nazwisk uczniów pobierających naukę zawodu na terenie powiatu gnieźnieńskiego. W prowadzonej ewidencji wymieniano imię i nazwisko ucznia, datę jego urodzenia, nazwi-

¹⁰⁵ APP OG, Cech Stolarzy, Stelmachów, Bednarzy, Tokarzy, Pozłotników, Szklarzy i Koszykarzy w Gnieźnie, sygn. 1-2.

¹⁰⁶ Redant – dawniej księgowy, poborca.

¹⁰⁷ Ibidem, sygn. 3.

¹⁰⁸ APP OG, Cech Rzemiosł Budowlanych i Drzewnych w Gnieźnie, sygn. 7. Oryginalny tytuł w języku niemieckim.

sko i miejsce zamieszkania mistrza uczącego, datę zapisania ucznia w naukę i czas obowiązywania kontraktu. Rzadko wypełniano rubryki dotyczące dat egzaminu i wydania świadectwa ukończenia nauki, powodu zakończenia praktyki (wśród możliwości przewidywano wyuczenia zawodu, śmierć ucznia, odejście do innej nauki, do innego zawodu, ucieczkę oraz „inne” powody). W ostatniej rubryce – „Uwagi” wpisywano wysokość opłat uiszczonych przez ucznia. Podobne „*Księgi zapisu terminatorów*” z okresu międzywojennego i z pierwszych lat po II wojnie światowej zachowały się dla Cechu Rymarzy, siodlarzy, tapicerów i powroźników, Cechu Malarzy, Pozłotników i Lakierników oraz Cechu Murarsko-Ciesielskiego.¹⁰⁹

Do tej grupy materiałów archiwalnych zaliczyć można także poszyt zawierający protokoły egzaminów czeladniczych i mistrzowskich w zawodzie tapicerskim, przeprowadzonych w latach 1945-1950.¹¹⁰ Cech Powroźniczo-Kołodziejski w latach 1938-1948 prowadził *Księgę ewidencji członków*.¹¹¹ Do księgi wpisywano (nie zawsze konsekwentnie): nazwisko i imię rzemieślnika, jego zawód, datę i miejsce urodzenia, wyznanie, obywatelstwo, miejsce prowadzenia warsztatu, datę uzyskania dyplomu mistrzowskiego, datę wydania karty rzemieślniczej i urząd ją wystawiający, datę przyjęcia do cechu i funkcję w nim pełnią. Rolę ewidencji członków pełniły także *Sprawozdania roczne zakładów rzemieślniczych*. Zachowały się one dla Cechu Rzemiosł Włókienniczych.¹¹² Prowadzone były w 1952 roku Oprócz danych dotyczących właściciela, zawierały one również informacje o wysokości obrotów, wielkości warsztatu, ilości dni w ciągu roku w czasie których warsztat był otwarty oraz liczbie zatrudnionych czeladników, uczniów i pracowników najemnych. Za akta posiadające charakter ewidencyjny może także służyć pochodzący z Cechu Kołodziei i Powroźników plik dokumentów z lat 1941-1944.¹¹³ Są to jedne z niewielu zachowanych dokumentów pochodzących z okresu okupacji. W aktach występują ankiety Izby Rzemieślniczej w Poznaniu, zapotrzebowania na pracowników, informacje o właścicielu warsztatu rzemieślniczego.

4.6. Akta dotyczące cechowych środków rzeczowych i finansów

Wśród akt dotyczących posiadanych przez cechy środków rzeczowych, uwagę zwracają akta dotyczące przejęcia majątków likwidowanych bractw rzemieślniczych i przejmowania ich przez ich następców. Akta pochodzą z lat 1948-1951, tj. z czasów tworzenia cechów okręgowych lub cechów zjednoczonych. Przy okazji likwidacji wcześniej istniejących cechów jednostkowych i przejmowania ich majątków, sporządzano protokoły zdawczo – odbiorcze oraz

¹⁰⁹ APP OG, Cech Rymarzy i Garbarzy w Gnieźnie, sygn. 3; ibidem, Cech Rzemiosł Budowlanych i Drzewnych w Gnieźnie, sygn. 9; ibidem, sygn. 8.

¹¹⁰ APP OG, Cech Rzemiosł Skórzanych w Gnieźnie, sygn. 1.

¹¹¹ APP OG, Cech Kołodziei i Powroźników w Gnieźnie, sygn. 5.

¹¹² APP OG, Cech Rzemiosł Włókienniczych w Gnieźnie, sygn. 1.

¹¹³ APP OG, Cech Kołodziei i Powroźników w Gnieźnie, sygn. 6.

zarządzenia wojewody o utworzeniu Komisarycznych Zarządów dla nowo powstających cechów. Gnieźnieński Oddział Archiwum Państwowego w Poznaniu przechowuje 7 jednostek archiwalnych tego rodzaju.¹¹⁴

Reguła Porządku y Expeny Cechu Stelmachskiego Kołodziejskiego y Stolarskiego narzem z sobą z kombinowaniami z Urzędem Starostwa Alwona kufaryjskiego y Wójcym zwa Dzielnego Ciekmielborki wtorony 1829 roku

Przebieg ad dnia 1. kwi poda 1829 roku	Przebieg	Przebieg
13 ^{ta} Obratowy ad Polaka Kazimierzskiego na płacani 12	Expenowalimy przy Kupcy ad wozni i kłosa z łona kufaryjskiego	4 13
14 ^{ta} Obratowy ad Krowca na kufaryjskiego za karcie krowicza 24	Do handlowany Cechu Wozni z łona: Augustyna	15 15
15 ^{ta} Obratowy Stelmachski na go. gr. Matuzia 7	Expenowalimy przy Wozni z łona: go. gr. Matuzia	10 6
16 ^{ta} Obratowy Krowca na go. gr. Matuzia 2	Expeny wozni	7
17 ^{ta} Kupcy ad Pani Juchony 13	Expeny	5
18 ^{ta} Kupcy ad Pani Krowca 11	Expeny	3
19 ^{ta} Kupcy ad Pani Trambli 10	Expeny	5
20 ^{ta} Obratowy ad Krowca Krowca krowca na go. gr. 15	Expeny	4
21 ^{ta} Obratowy Krowca na go. gr. Tomasa 2. 12	Expenowalimy tablic z łona: Mikalaba	4 10
22 ^{ta} Obratowy ad Krowca Krowca ad: Maciejka 14	Expeny	5
23 ^{ta} Obratowy ad Krowca Krowca ad: Krowca 24	Kupcy przy Wozni z łona 20 po kł. 2. go. 12. wozni	40
24 ^{ta} Obratowy ad Krowca Krowca ad: Krowca 9	Expeny	8
25 ^{ta} Obratowy ad Krowca Krowca ad: Krowca 9	Expeny	4 24
26 ^{ta} Obratowy ad Krowca Krowca ad: Krowca 9	Expeny	5
Suma 130 10		134 10

Fot. 3. Zestawienie dochodów i rozchodów Cechu Stelmachskiego, Kołodziejskiego i Stolarskiego w Gnieźnie z 1829 r. APP OG, Cech Stelmachski, Kołodziejski i Stolarski w Gnieźnie, sygn. 1, s. 1.

¹¹⁴ APP OG, Cech Kołodziei i Bednarzy w Gnieźnie, sygn. 2; ibidem, Cech Stolarzy w Gnieźnie, sygn. 2; ibidem, Cech Rzemiosł Drzewnych w Gnieźnie, sygn. 1; ibidem, Cech Budowlany w Gnieźnie, sygn. 2; ibidem, Cech Rzemiosł Budowlanych w Gnieźnie, sygn. 3; Cech Piekarzy, Młynarzy i Cukierników w Gnieźnie, sygn. 2, 3.

Kolejny rodzaj źródeł archiwalnych pochodzenia cechowego stanowią materiały dotyczące budżetów. W skład przechowywanego w Archiwum Państwowym w Poznaniu zespołu *Cechy miasta Gniezno* wchodzi jednostka archiwalna o długim barokowym tytule *Akta suchodzienne garncarskie miasta J.K.Mci Gniezna w roku 1780 dnia 24 sierpnia przez sławetnego pana Franciszka Bucholca sprawione*.¹¹⁵ Księga prowadzona była do 1813 roku. Zawiera tabelę do której wpisywano składki suchodzienne wnoszone co kwartał do kasy przez członków cechu z ich podziałem na braci, półbraci, wdowy i czeladników. Podobne w treści są trzy księgi kolejnych gnieźnieńskich cechów przechowywane w Poznaniu. Z lat 1789-1870 pochodzi *Protokolarz przyjęć członków do cechu i rejestr opłat suchodziennych* z Cechu Łącznego profesji drzewnych.¹¹⁶ Nieco młodszy jest *Rejestr opłat suchodziennych cechu kowali w Gnieźnie* prowadzony w latach 1807-1854.¹¹⁷ Najmłodsza z nich i najkrócej prowadzona jest *Księga rachunkowa cechu szewców w Gnieźnie* z lat 1828-1829.¹¹⁸ Najstarszą jednostką archiwalną z wymienionej grupy przechowywaną w Oddziale gnieźnieńskim APP jest *Książka Percepty i Expensy cechu Stelmachskiego, Kołodziejskiego i Szklarskiego razem z sobą skombinowanymi*.¹¹⁹ Prowadzona była w latach 1829-1872. Na początku księgi znajduje się tabela, w której w odrębnych kolumnach zapisywano dochody (opłaty suchodziennego, za zapis ucznia, za pogrzeby) i rozchody (msze św. za zmarłych członków, zakup wosku do świec, za pogrzeby i konsolacje). Na koniec każdego roku kwitowano skarbnika z prowadzenia kasy, co podpisywali członkowie cechu. Z drugiej strony księgi wpisywano rachunki pogrzebowe. Zdecydowaną większość zapisów sporządzono w języku polskim.

Podobna *Księga przychodów i rozchodów* zachowała się wśród akt Cechu Kołodziejsko-Powroźniczego.¹²⁰ Prowadzone w latach 1920-1937 zapisy na stronach lewych zawierały zestawienia dochodów, na prawych – wydatków. Pozostałe akta z tej grupy to preliminarze budżetowe i sprawozdania z ich wykonania z lat 1948-1953. Sporządzane często przez profesjonalnych księgowych, zatwierdzane były przez poznańską Izbę Rzemieślniczą, która ostatecznie zatwierdzała budżet do realizacji.¹²¹ Podobne pod względem treści są zachowane preliminarze budżetowe i sprawozdania finansowe Okręgowego Związku Cechów w Gnieźnie z lat 1949-1955.¹²² Zawierają one zestawienia dochodów

¹¹⁵ APP, Cechy miasta Gniezno, sygn. 9.

¹¹⁶ Ibidem, sygn. 39.

¹¹⁷ Ibidem, sygn. 31.

¹¹⁸ Ibidem, sygn. 25.

¹¹⁹ APP OG, Cech Stelmachski, Kołodziejski i Stolarski w Gnieźnie, sygn. 1.

¹²⁰ APP OG, Cech Kołodziei i Powroźników w Gnieźnie, sygn. 7.

¹²¹ APP OG, Cech Stolarzy w Gnieźnie, sygn. 4; ibidem, Cech Rzemiosł Budowlanych i Drzewnych w Gnieźnie, sygn. 2-5; ibidem, Cech Rzemiosł Metalowych i Elektrotechnicznych w Gnieźnie, sygn. 3; ibidem, Cech Rzemiosł Skórzanych w Gnieźnie, sygn. 2-4; Cech Młynarzy w Gnieźnie, sygn. 2; ibidem, Cech Piekarzy w Gnieźnie, sygn. 2; ibidem, Cech Piekarzy, Młynarzy i Cukierników, sygn. 4-7.

¹²² APP OG, Okręgowy Związek Cechów w Gnieźnie, sygn. 8-15.

i wydatków samego Związku, brak w nich natomiast budżetów należących do niego cechów. Akta z tej stosunkowo nielicznej grupy przechowywane są również w zasobie archiwum poznańskiego. Dwie jednostki archiwalne powstały w Cechu Młynarzy. Pierwsza z nich, prowadzona w latach 1789-1850 zawiera rejestry dochodów i wydatków bractwa.¹²³ Karty po jednej stronie księgi zawierają zapisy dotyczące przychodów (zapisywano kto wpłacał pieniądze, za co i w jakiej wysokości), z drugiej strony księgi odnotowywano wydatki – w ten sam sposób w jaki zapisywano dochody. Każdy rok podsumowywano udzielając absolutorium pod którym podpisywali się cechmistrze, bracia stołowi i pisarz. Druga z ksiąg zawiera prowadzony w latach 1804-1865 rejestr opłat sucho-dziennych wpłacanych do kasy cechowej przez członków bractwa.¹²⁴ Osobno zapisywano wpłaty dokonywane w okolicy uroczystości Świętej Trójcy i na dzień Świętego Marcina. Przy nazwiskach członków cechu podawano nazwę miejscowości, w której prowadzili swą działalność.

4.7. Odciski tłoków pieczętnych

Odrębną grupę akt stanowią odciski tłoków pieczętnych likwidowanych w 1948 roku cechów jednostkowych z powiatów mogileńskiego, wrzesińskiego i znińskiego.¹²⁵ Zebrano odciski 5 cechów mogileńskich (Cechu Ślusarskiego i Rzemiosł Pokrewnych, Cechu Powroźniczo-Kołodziejskiego, Cechu Siodlarsko-Tapicerskiego, Cechu Stolarskiego, Cechu Rzemiosł Budowlanych), 8 cechów wrzesińskich i 3 związków cechów (Cech Krawiecki, Cech Rzemiosł Metalowych i Elektrotechnicznych, Cech Piekarzy, Młynarzy i Cukierników, Cech Rzemiosł Włókienniczych, Cech Rzemiosł Budowlanych i Drzewnych, Cech Szewców-Cholewkarzy, Cech Rzemiosł Skórzanych, Cech Krawców, Okręgowy Związek Cechów we Wrześni, wrzesińskie Oddziały Okręgowych Związków Cechów w Gnieźnie i w Koninie, oraz 4 cechów znińskich (Cech Stelmarsko-Kołodziejski, Cech Kowalski, Cech Rymarsko-Siodlarski, Cech Ślusarski).

4.8. Pozostałe rodzaje dokumentacji cechowej

Wśród wielu akt gnieźnieńskich cechów znajdują się również takie, których nie da się zaliczyć do żadnej z przedstawionych grup, a które ze względu na swój przekaz źródłowy zasługują by je wymienić. Wśród przechowywanych w Poznaniu akt Cechu Garncarskiego znajduje się prowadzony od 1751 roku do 1817 roku *Protokolarz spraw spornych* przedstawiający nie tylko spory między członkami bractwa, ale i sposoby ich załatwiania.¹²⁶ Interesującym źródłem jest regulamin dotyczący przyjmowania gnieźnieńskich krawców do hospicjum

¹²³ APP, Cechy miasta Gniezno, sygn. 49.

¹²⁴ Ibidem, sygn. 50.

¹²⁵ APP OG, Okręgowy Związek Cechów w Gnieźnie, sygn. 4-6.

¹²⁶ APP, Cechy miasta Gniezno, sygn. 5.

z 1552 roku.¹²⁷ Dokument normował też stosunki między mistrzami i czeladnikami oraz określał uprawnienia czeladzi krawieckiej w miejscowej gospodarce.¹²⁸

4.9. Akta Cechu Rzemiosł Różnych w Gnieźnie

Ponad 26% przechowywanych w Poznaniu i w Gnieźnie akt gnieźnieńskich cechów stanowią materiały wytworzone w Cechy Rzemiosł Różnych w latach 1953-1981. Są to dokumenty spisywane na maszynie, wyłącznie w języku polskim. Najliczniejszą grupę stanowią protokoły Walnych Zgromadzeń, w tym Walnych Zgromadzeń Delegatów i Nadzwyczajnych Walnych Zgromadzeń Delegatów.¹²⁹ Każda jednostka archiwalna stanowi dokumentację z jednego Zgromadzenia. Kolejną grupę akt stanowią protokoły z posiedzeń Zarządu Cechu.¹³⁰ W jednym poszycie mieszczą się protokoły z posiedzeń z okresów od 3 do 10 lat. Jedna z jednostek zawiera kopie protokołów. Strukturę organizacyjną Cechu Rzemiosł Różnych w Gnieźnie tworzyły m.in. sekcje zawodowe odpowiadające działającym do 1953 roku cechom zjednoczonym. Zachowało się 5 jednostek archiwalnych protokołów z posiedzeń sekcji zawodowych z lat 1956-1977.¹³¹ Zachowały się dwa statuty cechowe z lat 1953 i 1973¹³² oraz trzy jednostki sprawozdań statystycznych z lat 1977-1978, 1978-1980 i 1980¹³³. Do grupy tej zaliczono także materiały dotyczące przejścia Cechu w Mieścisku w 1975 roku¹³⁴, poszyt zatytułowany „*Materiały historyczne. 50-lecie Izby Rzemieślniczej*” z roku 1967¹³⁵, instrukcję na temat obiegu dokumentacji księgowo-finansowej z 1977 roku¹³⁶ i protokoły kontroli cechu przez jednostki nadrzędne z lat 1954-1978.¹³⁷ Ważne dla poznania najnowszych dziejów gnieźnieńskiego cechu są protokoły Komitetu Budowy Domu Rzemiosła w Gnieźnie z lat 1974-1975.¹³⁸ Dwie ostatnie serie akt Cechu Rzemiosł Różnych, to preliminarze budżetowe¹³⁹ i sprawozdania finansowe¹⁴⁰. Obydwie liczą po 18 jednostek archiwalnych pochodzących z lat 1953-1970.

¹²⁷ Ibidem, sygn. 10.

¹²⁸ Z. Dolczewski, *Gniezno. Pierwsza stolica Polski...*, s. 233.

¹²⁹ APP OG, Cech Rzemiosł Różnych w Gnieźnie, sygn. 1-42.

¹³⁰ Ibidem, sygn. 43-48.

¹³¹ Ibidem, APP OG, Cech Rzemiosł Różnych w Gnieźnie, sygn. 49-53.

¹³² Ibidem, sygn. 54-55.

¹³³ Ibidem, sygn. 56-58.

¹³⁴ Ibidem, sygn. 59.

¹³⁵ Ibidem, sygn. 60.

¹³⁶ Ibidem, sygn. 61.

¹³⁷ Ibidem, sygn. 62.

¹³⁸ Ibidem, sygn. 63.

¹³⁹ Ibidem, sygn. 64-81.

¹⁴⁰ Ibidem, sygn. 82-99.

5. Zakończenie: potrzeba zabezpieczenia akt cechowych

Archiwum Państwowe w Poznaniu i jego Oddział w Gnieźnie przechowują łącznie 260 j.a. materiałów archiwalnych wytworzonych w gnieźnieńskich cechach w latach 1515-1981. Mimo, że materiał archiwalny zachowany jest w stanie szczątkowym, zawiera bogaty i różnorodny ładunek informacji na temat działalności znaczącej części gnieźnieńskiego mieszczaństwa w okresie kilkuset lat. Pozwala również na wyliczenie stosunkowo niedawno powstałych dotkliwych braków. Zaginął w tym czasie dokument krawców z 1539 roku, o którym Magistrat gnieźnieński był informowany przez Archiwum Państwowe w Poznaniu w 1924 roku. Jeszcze w okresie międzywojennym miejscowi szewcy mieli posiadać dokumenty z XV wieku. O ich istnieniu dziś nic nie wiadomo. Nie ma przywileju stolarzy z 1617 roku. Brak jest przywilejów rzeźników z lat 1645 i 1741. Bez żadnej pewności, domyślać się tylko możemy o jakim przywileju kołodziejów mówił Stanisław Śrama w 1926 roku. Paradoksalnie zaginęły te dokumenty, których właściciele najgłośniejszemu deklarowali chęć ich zabezpieczenia. Nie weszły one do obrotu naukowego, ich treść nie jest znana historykom, nawet jeśli znajdują się w czyichś rękach prywatnych, to praktycznie ich nie ma. Te, które zostały przekazane do archiwum państwowego ocalały, pozwalają na odtworzenie dziejów organizacji dla których były spisane, lub które same je wytworzyły. Materiały źródłowe będące własnością cechów rzemieślniczych w myśl ustawy archiwalnej stanowią niepaństwowy ewidencjonowany zasób archiwalny. Dysponowanie nimi jest wyłączną kompetencją ich właściciela. Przez szacunek dla własnej historii i swoich poprzedników, cechy same powinny zabiegać o zapoznanie z posiadanymi przez siebie materiałami jak najliczniejszej grupy osób zainteresowanych, wśród nich zwłaszcza profesjonalnych historyków. W dobie współczesnych możliwości technicznych, masowego digitalizowania materiałów archiwalnych i publikowania ich na stronach internetowych, praktycznie nie ma w tym zakresie żadnych ograniczeń. Zakres posiadanych informacji o przeszłości gnieźnieńskich rzemieślników zwielokrotnił się po podjęciu przez Stefana Pokładeckiego i Zarząd Cechu Rzemiosła i Małej Przedsiębiorczości decyzji o przekazaniu akt do archiwum państwowego. Nie tylko umożliwiono wszystkim chętnym zapoznanie się z ich treścią, ale dodatkowo uchroniono je przed zniszczeniem. Wypada mieć nadzieję, że znajdą oni naśladowców wśród rzemieślników z wielu innych cechów.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne:

Archiwum Państwowe w Poznaniu:

1. Cechy miasta Gniezno 1514-1954

Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Gnieźnie:

2. Akta miasta Gniezna 1772-1950

3. Cech Kołodziei i Powroźników w Gnieźnie [1902] 1920-1948
4. Cech Kołodziei i Bednarzy w Gnieźnie 1948
5. Cech stelmachski, kołodziejski i stolarski w Gnieźnie 1829-1872
6. Cech Stolarzy, Stelmachów, Bednarzy, Tokarzy, Pozłotników, Szklarzy i Koszykarzy w Gnieźnie [1872] 1883-1902
7. Cech stolarski w Gnieźnie [1889] 1928-1939
8. Cech Stolarzy i Rzemiosł Pokrewnych w Gnieźnie 1946
9. Cech Stolarzy w Gnieźnie [1938] 1948-1950
10. Cech Rzemiosł Drzewnych w Gnieźnie 1950
11. Cech Malarzy, Pozłotników, Lakierników i Szklarzy w Gnieźnie 1934-1948
12. Cech Malarzy w Gnieźnie 1948
13. Cech Budowlany w Gnieźnie 1948
14. Cech Rzemiosł Budowlanych w Gnieźnie [1945] 1950
15. Cech Rzemiosł Budowlanych i Drzewnych w Gnieźnie [1902] 1951-1953
16. Cech Ślusarzy i Pokrewnych Zawodów w Gnieźnie [1938] 1946-1948
17. Cech Rzemiosł Metalowych i Elektrotechnicznych w Gnieźnie [1945] 1950-1953
18. Cech Rymarzy i Garbarzy w Gnieźnie [1930] 1949-1950
19. Cech Rzemiosł Skórzanych w Gnieźnie [1945] 1950 -1953
20. Cech Rzemiosł Włókienniczych w Gnieźnie 1952
21. Cech Młynarzy w Gnieźnie 1948-1949
22. Cech Piekarzy w Gnieźnie 1948-1949
23. Cech Piekarzy, Młynarzy i Cukierników w Gnieźnie [1949] 1950-1952
24. Cech Fryzjerów w Gnieźnie [1946] 1948-1950
25. Cech Rzemiosł Różnych w Gnieźnie 1953-1981
26. Powiatowy Związek Cechów w Gnieźnie 1945-1947
27. Okręgowy Związek Cechów w Gnieźnie 1948-1956
28. Stowarzyszenie „Kasa Bezprocentowego Kredytu Rzemiosła Chrześcijańskiego w Gnieźnie” 1936-1938

Opracowania:

29. CHOJNACKA K., Wstęp do inwentarza zespołu: Cechy miast województwa poznańskiego [1298] 1306-1939 [1953], Poznań 1969.
30. Gniezno. Pierwsza stolica Polski. Miasto świętego Wojciecha. Katalog wystawy zorganizowanej w dniach od 29 września 1994 roku do 31 stycznia 1995 roku przy współudziale Muzeum Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie, Gniezno 1995.

31. SZCZEPANIAK M., Dzieje gnieźnieńskiego rzemiosła cechowego, Gniezno 2020.
32. SZCZEPANIAK M., Wstęp zbiorowy do inwentarzy zespołów: Cechy rzemieślnicze miasta Gniezna i powiatu gnieźnieńskiego, Archiwum Państwowe w Poznaniu.
33. TOPOLSKI J., Gniezno miejscem wielkich jarmarków, [w:] J. Topolski (red.), Dzieje Gniezna, Warszawa 1965.

Kontakt

Nazwisko autora: Marek Szczepaniak

Afiliacja (uczelnia): Archiwum Państwowe w Poznaniu
Oddział w Gnieźnie
Ul. Jana III Sobieskiego 20,
62-200 Gniezno

ALEKSANDRA STARCZEWSKA-WOJNAR

ORCID 0000-0003-4747-1240

**W MIEŚCIE I NA WSI. SYMBOLE DZIAŁALNOŚCI
RZEMIEŚLNICZEJ I ZAWODOWEJ NA WYBRANYCH
PIECZĘCIACH Z ZASOBU ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO
W OPOLU (XVI-1.POŁ. XX W.)**

IN THE CITY AND IN THE COUNTRYSIDE. SYMBOLS OF CRAFT AND
PROFESSIONAL ACTIVITY ON SELECTED SEALS FROM THE
RESOURCES OF THE STATE ARCHIVES IN OPOLE (XVI-1.POŁ. XX W.)

Streszczenie:

Pieczęcie oprócz funkcji prawnej zawierają też istotny element komunikacyjny. W artykule przeanalizowano wybrane śląskie pieczęcie nawiązujące do działalności zawodowej ludności, które były używane w kancelariach miejskich, cechów rzemieślniczych oraz przez gminy wiejskie. Zidentyfikowano symbole poszukując typowych przedstawień dla określonych grup dysponentów.

Słowa kluczowe: *archiwalia, rzemiosło, sfragistyka, symbole, Śląsk*

Summary:

In addition to the legal function, seals are also considered as an important communication element. Selected Silesian stamps used in city offices, craft guilds and in rural communes were analyzed with regard to professional activities of the population. Symbols were identified based on typical representations in specific groups of holders.

Keywords: *archives, crafts, sigillography, sphragistics symbols, Silesia*

1. Wstęp

Pieczęć (łac. *sigillum*) to odcisk na nośniku powstały w wyniku przyłożenia tłoka ze znakami określającymi osobę prawną bądź fizyczną, stanowiący poświadczenie woli dysponenta. W szerszym znaczeniu termin ten używany jest również w odniesieniu do tłoka pieczętnego, którym ten odcisk został wykona-

ny.¹ Rola pieczęci zgodnie z definicją może być rozpatrywana w trzech podstawowych funkcjach:

- znaku rozpoznawczo-własnościowego utrwalonego w luźnym odcisku, zastępującym w postaci symbolicznej pismo, a stanowiącego wolę, rozkaz lub polecenie wystawcy dokumentu;
- środka zabezpieczającego tajemnicę aktu lub kontrolującego nienaruszalność opatrzonego nią pisma czy przedmiotu;
- instrumentu wiarygodności i środka dowodowego, umacniającego moc prawną dokumentu.²

W niniejszym artykule będą odnosić się wyłącznie do pierwszej wymienionej funkcji, w której najważniejszym stanie się symbol zastosowany jako znak rozpoznawczy dysponenta pieczęci. Ukazana więc zostanie wyłącznie pieczęć jako element komunikacyjny i identyfikacyjny. Wyobrażenia napieczątne są bowiem przekąźnikami pozawerbalnym. Pieczęć opowiada tu o świecie, w którym wymiana znaczeń opiera się o prosty, jasny przekaz. Traktując wizerunki napieczątne jako media, nadajemy im rolę pośrednika pomiędzy nadawcą informacji – dysponentem pieczęci, a odbiorcą – osobą, która identyfikuje właściciela poprzez jego znak własnościowy. Media są tu technicznym środkiem, za pomocą którego ludzie na przestrzeni wieków komunikowali się i przekazywali wiadomości. Komunikacja pozawerbalna staje się sposobem przekazywania przesłań za pomocą różnego rodzaju znaków, rozpoczynając od średniowiecznych herbów, a kończąc na współczesnym logotypie.³ Mamy tu do czynienia ze środkiem (medium) komunikacji, który oddziałuje bez użycia języka albo tekstu, samym obrazem lub symbolem.

W artykule dokonano analizy wizerunków pieczęci, które w swej symbolice nawiązują do działalności rzemieślniczej lub dominujących zajęć ludności na określonym terenie. Analizie poddano trzy grupy dysponentów pieczęci: pieczęcie magistratów, pieczęcie cechów rzemieślniczych oraz pieczęcie gmin wiejskich. Dwie pierwsze grupy legitymują się ciągłością stosowania symboli od czasów średniowiecznych, ostatnia z kolei obejmuje okres od 1741 roku – od zajęcia Śląska przez Prusy. Zakres chronologiczny badań sięga 1933 roku, kiedy to na pieczęciach samorządowych zaczynają się pojawiać zunifikowane symbole państwa nazistowskiego. Przedmiotem badania były odciski pieczętno przechowywane w zasobie Archiwum Państwowego w Opolu. Są one reprezentatywnym materiałem badawczym, który pozwala uchwycić specyfikę zastosowanych wizerunków dla pieczęci z terenu całego Śląska.

¹ K. Müller, L. Vrtel (red.), *Vocabularium Internationale Sigillographicum*, „Veda”, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 2016, s. 108.

² Ibidem, s. 60.

³ V. Depkat, *Kommunikationsgeschichte zwischen Mediengeschichte und der Geschichte sozialer Kommunikation. Versuch einer konzeptionellen Klärung*, [w:] K.-H. Spieß (Hg.), *Medien der Kommunikationen im Mittelalter*, Beiträge zur Kommunikationsgeschichte Band 15, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden 2003, s. 9.

Każda z trzech grup pieczęci, która zostanie zaprezentowana, doczekała się opracowanego katalogu. Pieczęcie magistratów zostały opisane przez Bożenę Małachowską w pracy doktorskiej, której przedmiotem analizy były pieczęcie miast księstw opolsko-raciborskiego i cieszyńskiego do roku 1740.⁴ Pieczęcie rzemieślnicze skatalogował Damian Tomczyk w rozprawie z 1975 roku. Praca jednak wymaga aktualizacji, ponieważ sygnatury wskazane w książce nie dają możliwości dotarcia do źródła w archiwum.⁵ Pieczęcie gmin wiejskich zostały zebrane i opisane w aktualnej publikacji Aleksandry Starczewskiej-Wojnar z 2020 roku.⁶

2. Pieczęcie miejskie

Analizując wizerunki na pieczęciach miejskich Bożena Małachowska wyodrębniła grupę pieczęci 16 miast na Śląsku, w których wizerunek nawiązuje do zajęć ludności⁷. Pieczęcie te mają obrazować handel, którym trudniła się miejscowa ludność, górnictwo i uprawę winorośli. Są to sigilla magistratów: Biała, Bytom, Cieszyn, Gliwice, Głogówek, Korfantów, Koźle, Krapkowice, Miasteczko Śląskie, Niemodlin, Prudnik, Racibórz, Rybnik, Strzelce Opolskie, Tarnowskie Góry. Wśród wyróżnionych pieczęci cztery można potraktować jako pieczęcie mówiące nawiązujące do nazwy miejscowości. Są to: pieczęć Koźla, na której zaprezentowano 3 głowy kozie (patrz Fot. 1), pieczęć Niemodlina z motywem sokoła, pieczęć Rybnika przedstawiająca rybę oraz pieczęć Woźnik, na której uwidoczniono połowę koła.

2.1. Handel

Zajęcia ludności związane z handlem i usytuowaniem miasta na szlaku handlowym zostały przedstawione na pieczęciach za pomocą symbolu bramy lub koła. Symbol bramy został wykorzystany na pieczęciach miast:

- Biała (Zülz) – brama z kratą podniesioną do połowy (patrz Fot. 2)
- Cieszyn – brama z kratą podniesioną do połowy, rzeka
- Gliwice (Gleiwitz) – brama z kratą podniesioną do połowy
- Korfantów (Friedland) – brama z kratą podniesioną do połowy
- Prudnik (Neustadt) – brama z kratą podniesioną do połowy (patrz Fot. 3)

Symbol koła uwidoczniono na pieczęciach miast:

- Krapkowice (Krappitz) – połowa koła (patrz Fot. 4)

⁴ B. Małachowska, *Pieczęcie miast księstw opolsko-raciborskiego i cieszyńskiego do r. 1740. Praca doktorska*, Uniwersytet Śląski 2013, rkp.: <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/107315/edition/101026/content>, [data dostępu: 4.08.2021].

⁵ D. Tomczyk, *Pieczęcie górnośląskich cechów rzemieślniczych z XV-XVIII wieku i ich znaczenie historyczne*, Instytut Śląski w Opolu, Opole 1975.

⁶ A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty. Prawne i komunikatywne funkcje pieczęci gmin wiejskich na przykładzie zachodnich powiatów rejencji opolskiej w latach 1816-1933*, Archiwum Państwowe w Opolu i Uniwersytet Opolski, Opole 2020.

⁷ B. Małachowska, *Pieczęcie miast księstw ...*, s. 160.

- Racibórz (Ratibor) – połowa koła

Fot. 1. Pieczęć miasta Koźła, widoczne są 3 kozie głowy

Źródło: Archiwum Państwowe w Opolu [dalej: APOp], Akta miasta Koźła, sygn. 3

Fot. 2. Pieczęć miasta Białej z 1928 r., ukazująca bramę z krata uniesioną do połowy

Źródło: APOp, Rejencja Opolska [dalej: RO], Wydział I, sygn. 466

Fot. 3. Pieczęć miasta Prudnika z 1748 r., ukazująca bramę z krata uniesioną do połowy

Źródło: APOp, Cechy miasta Prudnika, sygn. 64.

Fot. 4. Pieczęć miasta Krapkowic z 1840 r., ukazująca połowę koła

Źródło: APOp, Akta miasta Opola, sygn. 2630.

2.2. Górnictwo

Tylko trzy miasta na Śląsku w swoim herbie i pieczęci wykorzystały motywy górnicze. Są to:

- Bytom – postać górnika z kilofem, który kruszy widoczną pod nim skałę

- Miasteczko Śląskie (Georgenberg) – kopaczka górnicza w klejnocie herbowym (patrz Fot. 5)
- Tarnowskie Góry (Tarnowitz) – skrzyżowane narzędzia górnicze.

Fot. 5. Pieczęć Miasteczka Śląskiego z 1922 r., ukazująca kopaczkę górniczą w klejnocie herbowym

Źródło: APOp, RO, Wydział I, sygn. 7295

Fot. 6. Pieczęć Głogówka z 1649 r., z trzema nożami do przycinania winorośli

Źródło: APOp, Akta miasta Głogówka, sygn. 11

Fot. 7. Pieczęć Strzelec Opolskich z 1922 r., z gałązką winnej latorośli

Źródło: APOp, RO, Wydział I, sygn. 375

2.3 Uprawa winorośli – produkcja wina

Symbolika związana z uprawą winorośli i produkcją wina pojawiła się na pieczęciach dwóch miast. Są to:

- Głogówek (Oberglöggau) – trzy noże do przycinania winorośli, pomiędzy nimi kiście winogron (patrz il. 6)
- Strzelce Opolskie (Gross Strehlitz) – pole dzielone w słup. Po lewej gałązka winnej latorośli, po prawej połowa orła (patrz Fot. 7)

3. Pieczęcie rzemieślnicze

Katalogując śląskie pieczęcie rzemieślnicze Damian Tomczyk zauważył, że mogą one stanowić doskonałe źródło do badania typowej wytwórczości, jak i zamożności cechów w badanym okresie.⁸ Godła umieszczone na pieczęciach cechowych zostały prawdopodobnie zaczerpnięte z wcześniejszych chorągwi cechowych. Obrazowały typowe wytwory rękodzielnicze oraz narzędzia niezbędne do ich wytworzenia. Niektóre z wzorów zostały zaczerpnięte z emblematów cechów, zdobiących wnętrza warsztatów i gospód cechowych, ołtarzy oraz tarcz pogrzebowych.⁹ Ikonografia pieczęci organizacji cechów rzemieślniczych opiera się na przedstawieniach związanych z produkcją i techniką danego rzemiosła i jest powtarzalna dla tych samych cechów w różnych miejscowościach. Przykładem jest tu cech piekarzy, który w różnych miastach identyfikował się symbolem precla, lub cech krawców, którego znakiem rozpoznawczym na pieczęci były nożyce krawieckie. Obserwacja ta poczyniona przez wcześniejszych badaczy pozwala na prezentację w artykule pieczęci cechowych na przykładzie jednego miasta – Opola. Nie ustalono, kto był pomysłodawcą treści obrazowych na pieczęciach. Prawdopodobnie były to same organizacje rzemieślnicze, a cechy młodsze wzorowały się na ustaleniach istniejących wcześniej korporacji. Godła na pieczęciach bywały zatwierdzane wraz z przywilejami cechowymi.¹⁰

Na zachowanych pieczęciach opolskich cechów odnajdujemy następujące grupy pieczęci:

- pieczęcie prezentujące narzędzia rzemieślnicze
- pieczęcie prezentujące narzędzia rzemieślnicze i wyroby
- pieczęcie prezentujące wyroby rzemieślnicze.

3.1. Narzędzia rzemieślnicze

Do grupy tej należy pieczęć cechu słodowników i piwowarów. Pieczęć ta przedstawia w środku pola 2 wspięte lwy, stojące na podstawie zdobionej girlandami, trzymające między sobą skrzyżowane mieszaki słodownicze, ujęte na tle szufli z długim uchwytem (patrz Fot. 8). Drugą z pieczęci jest sigillum cechu

⁸ D. Tomczyk, *Pieczęcie górnośląskich cechów ...*, s. 25.

⁹ Tamże, s. 49.

¹⁰ Tamże, s. 50.

krawców, na którym w polu renesansowej tarczy otoczonej po bokach drobnymi ornamentami arabeskowymi ukazano szeroko rozwarte nożyce krawieckie, zwrócone ostrzami ku górze. Nad górną krawędzią tarczy cyfry 1564. Nożyce różnego rodzaju były najważniejszym narzędziem krawieckim. Przeważnie korzystali z nich majstrowie i najlepsi czeladnicy. Do podstawowych narzędzi, których nie uwidoczniło na pieczęci, należały też igły, napastrki, cyrkle i łokcie drewniane¹¹ (patrz Fot. 9).

Fot. 8. Pieczęć cechu słodowników i piwowarów z ok. 1800 r.

Źródło: APOp, Cechy miasta Opola, sygn. 20, b.p.

Fot. 9. Pieczęć cechu krawców z 1564 r.

Źródło: APOp, Cechy miasta Opola, sygn. 97, b.p.

3.2 Narzędzia rzemieślnicze i wyroby

Do grupy tej należy pieczęć bednarzy. Na pieczęci znajduje się wizerunek beczki wraz z narzędziami. W polu pieczęci stojąca beczka z 6 obręczami i z czopem pośrodku, nad nią rozwarty cyrkiel zwrócony główką ku górze i skrzyżowane z nim: skrobaczka (po prawej), pałka bednarska pośrodku i topór o krótkim stylisku (po lewej) (patrz Fot. 10).

¹¹ G. Brożyna, K. Kossakowska-Jarosz, *Manuskrypt cechu krawców ze zbiorów Archiwum Państwowego w Opolu. Edycja krytyczna*, Archiwum Państwowe w Opolu, Opole 2016, s. 31.

Fot. 10. Pieczęć cechu bednarzy z ok. 1755 r.
Źródło: APOp, Cechy miasta Opola, sygn. 17, b.p.

Fot. 11. Pieczęć cechu piekarzy z 1615 r.
Źródło: APOp, Akta miasta Opola, sygn. 48, b.p.

Fot. 12. Pieczęć cechu garncarzy z 1615 r.
Źródło: APOp, Akta miasta Opola, sygn. 48, b.p.

Fot. 13. Pieczęć cechu kapeluszników z 1557 r.
Źródło: APOp, Cechy miasta Opola, sygn. 105, b.p.

Fot. 14. Pieczęć cechu rzeźników z 1747 r.

Źródło: APOp, Cechy miasta Opola,
sygn. 169, b.p.

Fot. 15. Pieczęć cechu kowali i kołodziejów
z 1670 r.

Źródło: APOp, Cechy miasta Opola,
sygn. 56, b.p.

3.3 Wyroby rzemieślnicze

Odnajdujemy tu najmniej skomplikowane wizerunki, które są też najłatwiejsze do odczytania. Prezentowany jest tu wyłącznie efekt pracy – wyrób rzemieślniczy. I tak na pieczęci cechu piekarzy na wczesnorenesansowej tarczy ukazano precel (patrz Fot. 11), na pieczęci cechu garncarzy wykorzystano w polu koło garncarskie, na nim dzban z wyrastającymi z niego dwoma gałązkami kwiatnymi (patrz Fot. 12), na pieczęci cechu kapeluszników w polu renesansowej tarczy zaprezentowano wysoki kolisty kapelusz przypominający hełm, nad nim cyfry 1557 (patrz Fot. 13), na pieczęci cechu rzeźników ukazano głowę byka. Pieczęć ta prezentowana jest po raz pierwszy. Nie została zidentyfikowana wcześniej przez Damiana Tomczyka (patrz Fot. 14). Ostatnia pieczęć w grupie prezentujących wyroby rzemieślnicze jest pieczęć cechu kowali i kołodziejów. Widnieją na niej podkowa zwrócona grzbietem do góry, wewnątrz niej podkowiak, koło do pojazdu konnego o 12 promieniach, okrągły kocioł bez przykrycia z półkolistym uchwytem, kotwica o 2 żeleźcach, drążek z zaprzęgu ze sznytami i skrętem pojazdowym (patrz Fot. 15).

4. Pieczęcie gmin wiejskich

Analizie poddano 1706 odcisków pieczętnych łącznie z 877 gmin wiejskich zachodnich powiatów rejencji opolskiej. Są to powiaty: kozielski, niemodliński, grodkowski, kluczborski, głubczycki, nyski, prudnicki, opolski, oleski i strzelecki. Wizerunki na pieczęciach podzielone zostały na 13 grup tematycznych, w których rozkład odnalezionych odcisków przedstawia się następująco:

Motywy rustykalne – 514 (30%)
Motywy leśne – 169 (10%)
Inne formy zatrudnienia ludności – 73 (4%)
Topograficzne – 106 (6%)
Godła mówiące – 118 (7%)
Herbowe – 89 (5%)
Temida – 37 (2%)
Symbolika religijna – 97 (6%)
Motywy kwietne – 77 (5%)
Zwierzęta – 69 (4%)
Godło państwowe – 25 (1%)
Pieczęcie napisowe – 320 (19 %)

Z działalnością zawodową ludności związane są więc trzy pierwsze grupy typologiczne, które stanowią łącznie 44% zebranego materiału i stanowią najobszerniejszą grupę wyobrażeń. Jeżeli z analizy wykluczmy pieczęcie napisowe (320 odcisków), to stanowią one 756 sztuk ze zbioru 1386 wizerunków, co daje 55% materiału badawczego. Zauważyć więc można ogólną tendencję do identyfikacji wspólnoty poprzez znak nawiązujący do tego, co najbliższe, czyli codziennego życia i atrybutów z nim związanych.

4.1 Motywy rustykalne

Najczęściej spotykane w analizowanym materiale sfragistycznym są pieczęcie, których symbole prezentują motywy rustykalne i nawiązują do zajęć ludności na roli.¹² Jest to zupełnie naturalne, biorąc pod uwagę, że rolnictwo na analizowanym terenie stanowiło podstawową gałąź gospodarki.¹³ Dawne sposoby prowadzenia gospodarki rolnej stanowiły integralny składnik tradycyjnej kultury wsi. Scenariusz corocznych zabiegów związanych z uprawą zboża wypełniały: przygotowanie gruntu, siew, żniwa, zwózka oraz młócenie. Narzędziami rolniczym przypisywano szczególną rolę.¹⁴ Symboliczne znaczenie nadawano także płodom rolnym. Na przykład snop był synonimem obfitości i dobrobytu, a w konsekwencji także szczęścia i błogosławieństwa.¹⁵

Motywy rustykalne były najczęściej wykorzystywanym motywem na wizerunkach pieczętnych gmin w powiatach prudnickim (51,43% miejscowości powiatu) i kozielskim (49,45% miejscowości powiatu). Odnalezione odciski stanowią tam odpowiednio 44,88% i 38,82% zebranego materiału. Najrzadziej motywy związane z gospodarką rolną wykorzystywały gminy w powiecie nyskim (7,86%) i kluczborskim (18,96%). W pozostałych powiatach stosunek

¹² Szerzej A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty...*, s. 87.

¹³ F. Triest, *Topographisches Handbuch von Oberschlesien*, Korn, Breslau 1865, s. 248, 1166.

¹⁴ M. Trojan, K. Jagieła, *Pozyskiwanie i wstępna obróbka ziarna zbóż na wsi polskiej*, „Etnologica” t. 2: 1994, s. 157-158.

¹⁵ A.P. Chenel, *Słownik symboli*, Świat Książki, Warszawa 2008, s. 234.

procentowy wynosił od 25,81% w grodkowskim do 36,69% w powiecie opolskim. Podsumowując, 33,29% miejscowości stosowało rustykalne wyobrażenia na pieczęci, co stanowi 30,13% pieczęci w zebranych materiale.

Fot. 16. Pieczęć Starego Popielowa z 1844 r., na której widoczny jest pług
 Źródło: APOp, Akta miasta Opola, sygn. 2630, s. 70,
 patrz też A. Starczewska-Wojnar,
Odcisnięta pamięć wspólnoty, nr 1085

Fot. 17. Pieczęć Nowego Browinca z 1897 r., na której widoczny jest chłop z cepem wzniesionym nad głową
 Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe w Prudniku, sygn. 181, b.p.,
 patrz też A. Starczewska-Wojnar,
Odcisnięta pamięć wspólnoty, nr 855.

Fot. 18. Pieczęć Prężyny z 1912 r., na której widoczny jest snop zboża
 Źródło: APOp, Sąd Obwodowy w Prudniku, sygn. 19626, k. 2,
 patrz też A. Starczewska-Wojnar,
Odcisnięta pamięć wspólnoty, nr 896

Motywy rustykalne zostały przedstawione w trojaki sposób. Pierwszym z nich były wyobrażenia różnorodnych narzędzi rolniczych, prezentowanych pojedynczo lub w kombinacjach (patrz Fot. 16). Drugą grupę stanowią wyobrażenia chłopów przy wykonywaniu różnych prac rolnych, np. przy pługu, z cepem, z grabiami czy z sierpem (patrz Fot. 17). W ostatniej grupie mieszczą się wizerunki płodów rolnych w postaci pojedynczych kłosów lub gotowych snopów zebranych z pola (patrz Fot. 18). Tutaj też płody rolne występują w zestawieniach z użytymi do pracy narzędziami, np. z kosą lub z sierpem.

W zbiorze 514 odcisków z motywem rustykalnym najczęściej wyobrażano narzędzia rolnicze (277 odcisków). Rzadziej chłopów przy pracach rolnych (139 odcisków) oraz najrzadziej wytwór pracy, czyli płody rolne (98 odcisków).

4.2 Motywy związane z gospodarką leśną

Przedstawiona statystyka pieczęci z motywami nawiązującymi do gospodarki leśnej jest zbieżna z mapą zalesienia terenu i wpływem gospodarki leśnej na życie mieszkańców. Najczęściej takie motywy występują na pieczęciach miejscowości w powiecie oleskim (20,45% miejscowości powiatu), w którym 50% powierzchni stanowiły lasy¹⁶, a gospodarka leśna przynosiła duże dochody. Kolejny kompleks leśny to Bory Stobrawskie, obejmujące okolice Kluczborka, Lasowic Wielkich i Wołczyna w powiecie kluczborskim oraz okolice Dobrzecia Wielkiego, Dąbrowy, Łubnian, Murowa i Popielowa w powiecie opolskim. Odpowiednio 15,52% miejscowości kluczborskich oraz 20,14% opolskich zastosowało na pieczęci wyobrażenie nawiązujące do gospodarki leśnej. Lokalizacja gmin w Borach Niemodlińskich przełożyła się na wizerunek pieczętny 16% gmin powiatu niemodlińskiego. Równie obszerny materiał sfragistyczny reprezentowany jest w zalesionym powiecie kozielskim – 17,58% i strzeleckim – 12,50%. Znikomy jest odsetek pieczęci z motywem leśnym w powiatach grodkowskim, głubczyckim i nyskim.

Wśród zidentyfikowanych pieczęci z motywem leśnym zdecydowanie dominują pieczęcie, na których zaprezentowano drzewo lub drzewa (patrz Fot. 19). Zdecydowanie rzadziej reprezentowane są pieczęcie, na których ukazano drwali przy pracy (patrz Fot. 21), czy też narzędzia stosowane w gospodarce leśnej takie jak piły i topory (patrz Fot. 20).

¹⁶ F. Triest, *Topographisches Handbuch von Oberschlesien, Erste Hälfte*, Korn, Breslau 1864, s. 250.

Fot. 19. Pieczęć Grabczoka z 1833 r.,
na której widoczne są trzy drzewa
Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe
w Opolu, sygn. 413, s. 21,
patrz też A. Starczewska-Wojnar,
Odcisnięta pamięć wspólnoty, nr 1184

Fot. 20. Pieczęć Suchego Boru z 1857 r.,
na której widoczna jest piła
Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe
w Opolu, sygn. 493, b.p.,
patrz też A. Starczewska-Wojnar,
Odcisnięta pamięć wspólnoty, nr 1148

Fot. 21. Pieczęć Maliny z 1858 r., na której
widoczny jest drwal trzymający topór
w prawej ręce ostrzem w dół
Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe
w Opolu, sygn. 675, b.p.,
patrz też A. Starczewska-Wojnar,
Odcisnięta pamięć wspólnoty, nr 1262

4.3 Inne zajęcia ludności

Inne formy zatrudnienia ludności najczęściej wykorzystywano na wizerunkach napieczętych w powiecie niemodlińskim i oleskim, w których pieczęcie miejscowości z tym motywem stanowią odpowiednio 12% i 10,23% zbioru. Ogólnie 4,78% miejscowości skorzystało z wizerunku na pieczęci, który obrazował lokalne zajęcia ludności, niepowiązane bezpośrednio z rolnictwem lub gospodarką leśną. Pojawiają się tu przedstawienia dotyczące rybołówstwa, hut żelaza, hut szkła, młynów i wiatraków oraz smolarni. Grupa ta zostanie omówiona uwzględniając właśnie rodzaje zajęć ludności.

Tabela 1.

Miejscowości, w których na pieczęci zaprezentowano inne zajęcia ludności

Nazwa powiatu	Liczba miejscowości ogółem	Liczba miejscowości z motywem innych zajęć ludności	Procent miejscowości z pieczęciami innych zajęć ludności
Cosel (kozielski)	91	3	4,39%
Falkenberg (niemodliński)	75	9	12,00%
Grottkau (grodkowski)	62	1	1,61%
Kreuzburg (kluczborski)	58	3	5,17%
Leobschütz (głubczycki)	82	1	1,22%
Neisse (nyski)	89	0	0,00%
Neustadt (prudnicki)	105	5	4,76%
Oppeln (opolski)	139	6	4,32%
Rosenberg (oleski)	88	9	10,32%
Gross Strehlitz (strzelecki)	88	5	5,69%
Razem	877	42	4,78%

Źródło: zestawienie własne.

4.3.1. Rybolówstwo

Ukazane na pieczęciach motywy związane z połowem ryb wiążą się z prowadzoną w majątkach gospodarką stawową oraz możliwościami, jakie dawały rzeki. Gospodarka stawowa występowała przede wszystkim w okręgu opolsko-niemodlińskim oraz kluczborsko-lublinieckim.¹⁷ Stanowiła nie tylko domenę dworską, ale prowadzona była też przez chłopów. Utrzymywane przez nich stawy, nastawione na produkcję narybku, uzupełniały braki dworskich stawów odrostowych.¹⁸ Pod koniec XVIII wieku stawy stanowiły własność zamożniejszych kmieci, sołtysów, młynarzy i karczmarzy.¹⁹

Jak w poprzednich grupach, tak i tu wyobrażenia można dodatkowo podzielić na wizerunki:

- wykonujących pracę rybaków, gdzie oprócz postaci ukazano również narzędzia i złowione ryby
- efekty ich pracy, czyli złowione ryby
- inne symbole nawiązujące do wykonywanej pracy.

W powiecie prudnickim rybolówstwo ukazano poprzez wizerunek dwóch rybaków przy koszu z rybami na pieczęciach Chrzelic (patrz Fot. 22) oraz rybaka z wędką na pieczęci Ścigowa (patrz Fot. 23).²⁰ Rybak na łódce figuruje na pieczęci Mechnic (patrz Fot. 24) i Rogów (Rogau) (patrz Fot. 25)²¹ w powiecie kozielskim. W niemodlińskim rybak na łodzi w Radoszowicach (Raschwitz) (patrz Fot. 26). W głubczyckim rybak z koszem został wryty na pieczęci Chomiąży – wsi nad rzeką Opawą²² (patrz Fot. 27). W oleskim przedstawiono rybaka na pieczęci Starych Więckowic (patrz Fot. 28), wsi położonej koło rzeki Proсны, jej dopływu Piaski i gospodarstwa rybnego w Gorzowie Śląskim²³. W Kątach Opolskich (patrz Fot. 29) nad Odrą przedstawiono rybaka na łodzi. Rybaka umieszczono na tarczy pieczęci Utraty w powiecie strzeleckim (patrz Fot. 30), położonej nad stawami.

Efekty, produkty pracy, czyli ryby ukazano na pieczęci Kierpnia²⁴, ośrodka stawowego nad Osobłogą (patrz Fot. 31) w powiecie prudnickich oraz pieczęci Rybarzy (patrz Fot. 32) w powiecie kozielskim. Tam jednak wizerunki możemy

¹⁷ A. Nyrek, *Gospodarka rybna na Górnym Śląsku od połowy XVI do połowy XIX w.*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1966, s. 39, 46.

¹⁸ Tamże, s. 55.

¹⁹ Tamże, s. 57.

²⁰ W Chrzelicach funkcjonował staw o powierzchni 141 hektarów, A. Nyrek, *Gospodarka rybna na Górnym...*, s. 185.

²¹ W Rogach stawy zajmowały prawie 38 hektarów powierzchni, A. Nyrek, *Gospodarka rybna na Górnym...*, s. 184.

²² Tamże, s. 184.

²³ Tamże, s. 186.

²⁴ A. Nyrek szacuje na podstawie urbarza głogóweckiego z 1571 r., że nad rzeką Osobłogą w 10 stawach głównych z obsadą 476 kóp narybku oraz w 6 stawach odrostowych z obsadą 225 kóp narybku roczna produkcja ryb konsumpcyjnych wynosiła około 200 kóp. A. Nyrek, *Gospodarka rybna na Górnym...*, s. 121.

też potraktować jako godła mówiące.²⁵ Rysunek trzech karpí umieszczono na pieczęci Krasowej (patrz Fot. 33), położonej koło stawów w Wielmierzowicach i Januszkowicach w powiecie strzeleckim. W powiecie niemodlińskim ryba występuje jako symbol na pieczęci Włostowej (patrz Fot. 34) i Rzędziwojowic (patrz Fot. 35). W kluczborskim ryba i ptak to wyobrażenie na pieczęci Kostowa (patrz Fot. 36), położonego nad stawem i Prosną.

Fot. 22. Pieczęć Chrzelic z 1902 r., na której widocznych jest dwóch rybaków z koszem

Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe w Prudniku, sygn. 171, b.p.,
patrz też A. Starczewska-Wojnar,
Odcisnięta pamięć wspólnoty, nr 1000

Fot. 23. Pieczęć Ścigowa z 1849 r., na której widoczny jest rybak trzymający złowioną rybę na wędce

Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe w Prudniku, sygn. 157, b.p.,
patrz też A. Starczewska-Wojnar,
Odcisnięta pamięć wspólnoty, nr 1002

Fot. 24. Pieczęć Mechnicy z 1886 r., na której widoczny jest rybak na łódce

Źródło: APOp, Wydział Powiatowy w Koźlu, sygn. 184, b.p.,
patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 106

Fot. 25. Pieczęć Rogów z 1927 r., na której widoczny jest rybak na łódce

Źródło: APOp, Wydział Powiatowy w Koźlu, sygn. 40, s. 220,
patrz też A. Starczewska-Wojnar,
Odcisnięta pamięć wspólnoty, nr 140

²⁵ Mieszkańcy 13 zagród Rybarzy trudnili się połowem ryb w Odrze od Raciborza do Krapkowic i żeglowali po Odrze, A. Nyrk, *Gospodarka rybna na Górnym.....*, s. 184.

Fot. 26. Pieczęć Radoszowic z 1827 r., na której widoczny jest rybak na łódce
 Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe w Niemodlinie, sygn. 204, b.p., patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 238

Fot. 27. Pieczęć Chomiąży z 1852 r., na której widoczny jest rybak z siecią lub koszem niesionym na plecach
 Źródło: APOp, Sąd Obwodowy w Głubczycach, sygn. 11124, k. 21, patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 603

Fot. 28. Pieczęć Starych Więckowic z 1900 r., na której widoczny jest rybak z wędką wylawiający rybę z rzeki
 Źródło: APOp, Sąd Obwodowy w Głubczycach, sygn. 11124, k. 21, patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 1562

Fot. 29. Pieczęć Katow Opolskich z 1833 r., na której widoczny jest rybak na łódce
 Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe w Opolu, sygn. 413, s. 23, patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 1237

Fot. 30. Pieczęć Utraty z XIX w., na której widoczny jest rybak w środku tarczy
 Źródło: APOp, A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 1703

Fot. 31. Pieczęć Kierpnia z 1926 r., na której widoczne są trzy ryby
 Źródło: APOp, RO, sygn. 64938, b.p., patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 907

Fot. 32. Pieczęć Rybarzy z 1889 r.,
na której widoczne są trzy ryby pomiędzy
trzemna rakami

Źródło: APOp, Sąd Obwodowy w Koźlu,
sygn. 9974, k. 200,
patrz też A. Starczewska-Wojnar,
Odcisnięta pamięć wspólnoty, nr 43

Fot. 33. Pieczęć Krasowej z 1837 r.,
na której widoczne są trzy ryby

Źródło: APOp, Sąd Obwodowy w Leśnicy,
sygn. 240, b.p.,
patrz też A. Starczewska-Wojnar,
Odcisnięta pamięć wspólnoty, nr 1634

Fot. 34. Pieczęć Włostowej z 1846 r.,
na której umieszczona jest ryba wyskakująca
ponad powierzchnię wody

Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe
w Niemodlinie, sygn. 164, b.p.,
patrz też A. Starczewska-Wojnar,
Odcisnięta pamięć wspólnoty, nr 185

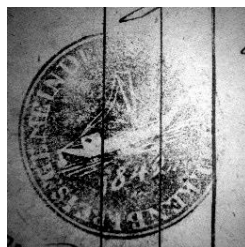
Fot. 35. Pieczęć Rzędziwojowic z 1835 r.,
na której widoczna jest ryba, a za nią drzewo

Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe
w Niemodlinie, sygn. 153, b.p.,
patrz też A. Starczewska-Wojnar,
Odcisnięta pamięć wspólnoty, nr 186

Fot. 36. Pieczęć Kostowa z XIX w., na
której jest widoczna jest ryba, a nad nią ptak

Źródło: A. Starczewska-Wojnar,
Odcisnięta pamięć wspólnoty, nr 458

Fot. 37. Pieczęć Zawady z 1857 r.,
na której widoczna jest łódź żaglowa
o jednym maszcie na wodzie

Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe w
Niemodlinie, sygn. 219, b.p.,
patrz też A. Starczewska-Wojnar,
Odcisnięta pamięć wspólnoty, nr 265

Najrzadziej reprezentowaną grupą symboli są narzędzia wykorzystywane do wykonywanej pracy. Łódź pokazano na pieczęci Zawady w powiecie niemodlińskim (patrz Fot. 37), kotwicę na pieczęci Skorkowa-Gronowic (patrz Fot. 38) w powiecie oleskim. Kobieta (wizerunek symboliczny?) z ptakiem i kotwicą występuje na wizerunku pieczętnym miejscowości Stara Jamka (patrz Fot. 39) w powiecie niemodlińskim, gdzie działał młyn wodny.²⁶

Fot. 38. Pieczęć Skorkowa i Gronowic z 1827 r., na której widoczna jest kotwica
Źródło: APOp, Sąd Obwodowy w Oleśnie, sygn. 635, k. 8,
patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 1526

Fot. 39. Pieczęć Starej Jamki z 1852 r., na której widoczna jest kobieta z kotwicą
Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe w Niemodlinie, sygn. 179, b.p.,
patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 232

4.3.2. *Hutnictwo, kuźnie, kuźnice*

Kolejną grupą pieczęci ukazującą działalność zawodową są pieczęcie, na których symbolika nawiązuje do działającego hutnictwa, którego początki sięgają XVIII wieku. Bogate zasoby rud darniowych w połączeniu z rozległymi kompleksami leśnymi stworzyły podstawę do założenia zakładów hutniczych i budowy urządzeń do uszlachetniania żelaza – świeżarek. Las dostarczał podstawowego surowca opałowego – węgla drzewnego. Wszystkie zakłady hutnicze zlokalizowane były nad rzekami, a bieżąca woda z rzek lub specjalnie konstruowanych kanałów służyła do przepłukiwania rudy i napędzania młotów oraz miechów kuźniczych.²⁷ Na rzekach budowano tamy i koła wodne. W miejscowościach związanych z przemysłem hutniczym na pieczęciach pojawiła się odpowiednia do tego symbolika: np. kuźnice, świeżarki („fryszerki”) i młoty, jak i koła wodne.

²⁶ *Ortschafts- und Entfernungstabelle des Regierungsbezirks Oppeln*, Regierungsbzirk Oppeln, Oppeln 1886, s. 40.

²⁷ J. Rajman, *Rozwój ośrodków przemysłowych nad Małą Panwią*, cz. 1, Instytut Śląski w Opolu, Katowice 1962, s. 13-16.

W powiecie oleskim kuźnica bądź świeżarka ukazana została na pieczęci Turzy (patrz Fot. 40)²⁸ i Gajka. Tu jednak wraz z drwalem ścinającym drzewo (patrz Fot. 41). Na pieczęciach z miejscowości Kuźnica (patrz Fot. 42) i Tuły (patrz Fot. 43) ukazano koło, które prawdopodobnie wykorzystywane było jako źródło energii.²⁹ Młot znajduje się na pieczęci Kuczobów (patrz Fot. 44). W powiecie niemodlińskim kuźnia znalazła się na pieczęci Ligoty Fyrlądzkiej (patrz Fot. 45) i Włostowej (patrz Fot. 46). W powiecie strzeleckim kuźnie i kuźnice oraz fryszerki umieszczono na pieczęci Centawy (patrz Fot. 47), Kolonowskiego (patrz Fot. 48) i Kadłuba (patrz Fot. 49). W powiecie opolskim w Murowie (patrz Fot. 50) na pieczęciach zobrazowano kuźnię oraz dwa młoty³⁰, w Kolanowicach (patrz Fot. 51) – koło z toporem, w Nowej Kuźni (patrz Fot. 52) – obcęgi, młot i kowadło. Jedynie na pieczęci Lubieni (patrz Fot. 53) na wizerunku dominuje postać górnika z kilofem i lancą.

Fot. 40. Pieczęć Turzy z 1892 r.,
na której widoczna jest kuźnia
Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe
w Oleśnie, sygn. 345, b.p.,
patrz też A. Starczewska-Wojnar,
Odcisnięta pamięć wspólnoty, nr 1541

Fot. 41. Pieczęć Gajka z 1805 r.,
na której widoczna jest kuźnia i drwal ścinający drzewo
Źródło: APOp, Sąd Obwodowy w Oleśnie,
sygn. 1798, k. 31,
patrz też A. Starczewska-Wojnar,
Odcisnięta pamięć wspólnoty, nr 1552

²⁸ W Turzy pracowała świeżarka, B. Kaczmarek, *Przemysł i hutnictwo na Górnym Śląsku w r. 1806*, [w:] W. Długoborski (red.), *Historia Śląska*, t. 2, część 1, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966, s. 200-201.

²⁹ Świeżarka znajdowała się w Wachowie, kuźnica w Tułach i Szumie. Zob. D. Tomczyk (red.), *Wypisy do dziejów oleskiego*, Instytut Śląski, Opole 1975, s. 137-138.

³⁰ Hüttenwerk, *Ortschafts und Entfernungstabelle...*, s. 180.

Fot. 42. Pieczęć Kuźnicy z 1830 r., na której widoczne jest koło z ośmioma szprychami

Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe w Oleśnie, sygn. 190, b.p., patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 1520

Fot. 43. Pieczęć Tułów z 1825 r., na której widoczne jest koło z ośmioma szprychami

Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe w Oleśnie, sygn. 196, b.p., patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 1539

Fot. 44. Pieczęć Kuczbów z 1826 r., na której umieszczono młot

Źródło: APOp, Sąd Obwodowy w Oleśnie, sygn. 2037, k. 26, patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 1457

Fot. 45. Pieczęć Ligoty Fyrlądzkiej z 1856 r., na której umieszczono budynek kuźni mechanicznej

Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe w Niemodlinie, sygn. 158, b.p., patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 18

Fot. 46. Pieczęć Włostowej z drugiej poł. XIX w., na której umieszczono budynek kuźni i topór

Źródło: A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 180

Fot. 47. Pieczęć Centawy z 1931 r., prezentująca kuźnię

Źródło: APOp, RO, Wydział II, sygn. 4212, b.p., patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 1589

Fot. 48. Pieczęć Kolonowskiego z 1932 r., prezentująca kuźnicę

Źródło: APOp, RO, sygn. 47025, b.p., patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 1593

Fot. 49. Pieczęć Kadłuba z XIX w., prezentująca kuźnię, dwie fryszerki i piec

Źródło: A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 1621

Fot. 50. Pieczęć Zagwizdzia z 1833 r., prezentująca kuźnię

Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe w Opolu, sygn. 413, s. 21, patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 1175

Fot. 51. Pieczęć Kolanowic z 1833 r., prezentująca koło ze szprychami i topór

Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe w Opolu, sygn. 413, s. 23, patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 1275

Fot. 52. Pieczęć Nowej Kuźni z 1833 r., prezentująca obcęgi z młotem, nad nimi kowadło

Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe w Opolu, sygn. 413, s. 23, patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 1227

Fot. 53. Pieczęć Lubieni z 1934 r., prezentująca górnik z kilofem i lancą (ciągłość wizerunku od początku XIX wieku)

Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe w Opolu, sygn. 413, s. 495, patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 1301

4.3.3 Huty szkła

Przedstawienia produktów wytworzonych przez huty szkła umieszczono na pieczęciach dwóch miejscowości powiatu oleskiego. Na pieczęciach wsi Radawie, gdzie mieściła się huta szkła³¹, pojawił się dzban (patrz Fot. 54), a gąsior ukazany został na pieczęci Siedlisk (patrz Fot. 55). W powiecie niemodlińskim chłop trzymający dzban i kubek znajduje się na pieczęci wsi Rutki (patrz Fot. 56).

Fot. 54. Pieczęć Radawia z 1859 r., na której prezentowany jest dzban, nad nim gwiazda, pod dzbanem ozdobny ornament

Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe w Oleśnie, sygn. 186, b.p., patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 1505

Fot. 55. Pieczęć Siedlisk z 1839 r., na której prezentowana jest karafka
Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe w Oleśnie, sygn. 182, b.p., patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 1409

Fot. 56. Pieczęć Rutek z XIX w., na której stojący człowiek trzyma w prawej ręce kubek, w lewej dzban

Źródło: A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 239

³¹ B. Kaczmariski, *Przemysł i hutnictwo na Górnym Śląsku...*, s. 184-185.

4.3.4 Młyny i wiatraki

Kolejną grupę stanowią przedstawienia młynów i wiatraków, które postrze- gać możemy zarówno jako element przemysłu spożywczego, jak również źródło energii. W powiecie opolskim w Chróścicach (patrz Fot. 57) na pieczęci obok lemiesza umieszczono cztery koła, mogące być symbolem nadodrzańskiego młyna. W Nowej Wsi Oleskiej w godle umieszczono młyn (patrz Fot. 58). W powiecie kluczborskim – wiatrak na pieczęci Jakubowic (patrz Fot. 59) i koło na pieczęci Polanowic (patrz Fot. 60). W powiecie grodkowskim rysunek młyna – wiatraka umieszczono na pieczęci Ulanowic (patrz Fot. 61). W powiecie prudnickim miejscowe młynarstwo utrwalone zostało przez prezentację koła młyńskiego na pieczęciach wsi Mionów³² (patrz Fot. 62) i Twardawa (patrz Fot. 63).

Fot. 57. Pieczęć Chróścic z 1833 r., na której prezentowany jest lemiesz pługa, nad nim rama z czterech kół

Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe w Opolu, sygn. 413, b.p., patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 1121

Fot. 58. Pieczęć Nowej Wsi Oleskiej z 1825 r., na której prezentowany jest wiatrak z czterema skrzydłami

Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe w Oleśnie, sygn. 178, b.p., patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 1478

Fot. 59. Pieczęć Jakubowic sprzed 1884 r., na której prezentowany jest wiatrak z czterema skrzydłami

Źródło: A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 469

Fot. 60. Pieczęć Polanowic z XIX w., na której prezentowane jest koło

Źródło: A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 497

³² Młyn w Mionowie opisuje F. Zimmermann, *Beytrage zur Beschreibung von Schlesien*, Brieg 1784, Bd. III, s. 109.

Fot. 61. Pieczęć Ulanowice z 1821 r.,
na której prezentowany jest wiatrak z czte-
rema skrzydłami

Źródło: APOp, Sąd Obwodowy
w Otmuchowie, sygn. 4499, k. 6,
patrz też A. Starczewska-Wojnar,
Odcisnięta pamięć wspólnoty, nr 427

Fot. 62. Pieczęć Mionowa z 1844 r.,
na której prezentowane jest młyńskie koło
pomiędzy dwoma ostrzami kosy

Źródło: APOp, Sąd Obwodowy
w Prudniku, sygn. 19697, k. 3,
patrz też A. Starczewska-Wojnar,
Odcisnięta pamięć wspólnoty, nr 977

Fot. 63. Pieczęć Twardawy z 1834 r.,
na której prezentowane jest młyńskie koło
pomiędzy źdźbłami traw

Źródło: APOp, Sąd Obwodowy
w Głogówku, sygn. 8263, k. 2,
patrz też A. Starczewska-Wojnar,
Odcisnięta pamięć wspólnoty, nr 1044

3.3.5 Smolarnie

Odrębną grupę stanowią wizerunki pieczęci dwóch miejscowości, na których przedstawiono smolarzy pracujących przy ognisku. Przedstawienia te są wyjątkowo ciekawe, podobne do chłopów przy stogach siana. Możliwe do rozpoznania są dopiero przy zbadaniu historii miejscowości w powiecie prudnickim, gdzie w lasach trudniono się smolarstwem. Smolarnię pokazano na pieczęci z Dziedzic (patrz Fot. 64) i Radostyni (patrz Fot. 65).

Fot. 64. Pieczęć Dziedzic z 1885 r., na której prezentowany jest smolarz dokładający drwa do ogniska

Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe w Prudniku, sygn. 162, b.p., patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 1030

Fot. 65. Pieczęć Radostyni z 1897 r., na której prezentowany jest smolarz dokładający drwa do ognisk

Źródło: APOp, Starostwo Powiatowe w Prudniku, sygn. 166, b.p., patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 984

3.3.6 Fabryka mosiądzu

W kozielskim na pieczęci Kotlarni (patrz Fot. 66) umieszczono topór i dookoła niego zawinięty drut, co miało symbolizować działające w miejscowości zakłady hutnicze oraz fabrykę mosiądzu, w której około 1780 r. produkowano czarny drut, drut okienny, drut zegarmistrzowski, mosiądz na instrumenty muzyczne oraz mosiądz w sztabach.³³

Fot. 66. Pieczęć Kotlarni z 1927 r., na której widoczny jest topór i zawinięty dookoła drutem

Źródło: APOp, Wydział Powiatowy w Koźlu, sygn. 40, s. 129, patrz też A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty*, nr 68

³³ J. G. Knie, *Alphabetisch-Statistisch-Topographische Uebersicht aller Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuß. Provinz Schlesien, mit Einschluß des... Markgrafthums Ober-Lausitz, und der Grafschaft Glatz*, Breslau 1830, s. 286.

4. Wnioski

W artykule przeanalizowano 3 grupy dysponentów pieczęci – pieczęcie używane przez kancelarie miast, cechy rzemieślnicze oraz gminy wiejskie. Badając pieczęcie miejskie odnaleziono zaledwie kilkanaście przypadków, w których wizerunek odnosi się do zajęć ludności. Pojawiły się tu wyłącznie odniesienia do usytuowania miejscowości na szlaku handlowym, poprzez umieszczenie wizerunku bramy miejskiej, górnictwa czy produkcji wina. Szukając wytłumaczenia tego zjawiska można wysnuć wnioski, że w przypadku miast, w których rzemiosło i wykonywane zajęcia były bardzo zróżnicowane, trudno było opierać się na symbolach zarezerwowanych dla określonych grup zawodowych. Ważniejsze było powoływanie się na symbole związane z czynnikami religijnymi czy sprawami własnościowymi, które jednak nie były przedmiotem niniejszego artykułu. Inaczej wygląda sprawa w przypadku symbolów cechów rzemieślniczych, gdy organizacje zawodowe szukają czytelnego znaku wykonywanego przez siebie fachu. Korzystają tu z przedstawień narzędzi rzemieślniczych, wyrobów lub na pieczęciach umieszczają kombinacje obu grup. Najciekawszą z punktu widzenia prezentowanych pieczęci jest jednak grupa pieczęci gmin wiejskich. Mamy tu ogromny materiał badawczy, który jasno pokazuje, że działalność zawodowa ludności w zdecydowany sposób przekłada się na identyfikację wizualną wspólnoty gminnej. Najbardziej oczywista grupa symboli rustykalnych ukazuje dominującą rolę rolnictwa w zawodach ludności. Kolejną jest identyfikacja osad leśnych poprzez symbolikę drzew i narzędzi. Tam jednak, gdzie pojawiają się dodatkowe zawody związane z rybołówstwem, hutnictwem, pracą w hutach szkła, młynami, smolarniami czy też fabryką mosiądzu, to one właśnie stają się symbolami wspólnot gminnych.

Niezależnie jednak od analizowanej grupy pieczęci: miejskich, cechowych czy wiejskich, materiał można podzielić na 3 grupy wyobrażeń:

- 1) Narzędzia (reprezentowane we wszystkich grupach)
- 2) Człowiek przy pracy (grupa pieczęci gmin wiejskich)
- 3) Wytwory ludzkiej pracy (reprezentowane we wszystkich grupach).

Podziękowania

Podziękowania dla Prof. Dr. hab. Mirosława Lenarta – dyrektora Archiwum Państwowego w Opolu, który wspiera inicjatywę inwentaryzacji i katalogowania zbiorów sfragistycznych Archiwum.

BIBLIOGRAFIA

1. Archiwum Państwowe w Opolu [dalej: APOp], Akta miasta Głogówka, sygn. 11
2. APOp, Akta miasta Koźła, sygn. 3.
3. APOp, Akta miasta Opola, sygn. 48, 2630.

4. APOp, Cechy miasta Prudnika, sygn. 64.
5. APOp, Cechy miasta Opola, sygn. 17, 20, 97, 105, 169.
6. APOp, Rejencja Opolska, sygn. Wydział I, 375, 466, 7205, 7295; Wydział II 4212; 47025, 64938.
7. APOp, Sąd Obwodowy w Głogówku, sygn. 8263.
8. APOp, Sąd Obwodowy w Głubczycach, sygn. 11124.
9. APOp, Sąd Obwodowy w Koźlu, sygn. 9974.
10. APOp, Sąd Obwodowy w Leśnicy, sygn. 240.
11. APOp, Sąd Obwodowy w Oleśnie, sygn. 635, 1798, 2037.
12. APOp, Sąd Obwodowy w Otmuchowie, sygn. 4489.
13. APOp, Sąd Obwodowy w Prudniku, sygn. 19626, 19697.
14. APOp, Starostwo Powiatowe w Niemodlinie, sygn. 153, 158, 164, 179, 204, 219.
15. APOp, Starostwo Powiatowe w Opolu, sygn. 413, 493, 675.
16. APOp, Starostwo Powiatowe w Oleśnie, sygn. 178, 182, 186, 190, 196, 345.
17. APOp, Starostwo Powiatowe w Prudniku, sygn. 157, 162, 166, 171, 181.
18. APOp, Wydział Powiatowy w Koźlu, sygn. 40, 184.
19. BROŻYNA G., Kossakowska-Jarosz K., *Manuskrypt cechu krawców ze zbiorów Archiwum Państwowego w Opolu. Edycja krytyczna*, Archiwum Państwowe w Opolu, Opole 2016.
20. CHENEL A.P., *Słownik symboli*, Świat Książki, Warszawa 2008.
21. DEPKAT V., *Kommunikationsgeschichte zwischen Mediengeschichte und der Geschichte sozialer Kommunikation. Versuch einer konzeptionellen Klärung*, [w:] *Medien der Kommunikationen im Mittelalter*, Hg. K.-H. Spieß, Beiträge zur Kommunikationsgeschichte Band 15, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden 2003, s. 9-48.
22. KACZMARSKI B., *Przemysł i hutnictwo na Górnym Śląsku w r. 1806*, [w:] W. Długoborski (red.), *Historia Śląska*, t. 2część I, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966, s. 200-201.
23. KNIE J. G., *Alphabetisch-Statistisch-Topographische Uebersicht aller Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuß. Provinz Schlesien, mit Einschluß des... Markgrafthums Ober-Lausitz, und der Grafschaft Glatz*, Breslau 1830.
24. MAŁACHOWSKA B., *Pieczenie miast księstw opolsko-raciborskiego i cieszyńskiego do roku 1740. Praca doktorska*, Uniwersytet Śląski 2013, rkp.
<https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/107315/edition/101026/content>,
 [data dostępu: 4.08.2021].

25. MÜLLER K., VRTEL L., (red.), *Vocabularium Internationale Sigillographicum*, „Veda” vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 2016.
26. NYREK A., *Gospodarka rybna na Górnym Śląsku od połowy XVI do połowy XIX w.*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1966.
27. *Ortschafts- und Entfernungs-Tabelle des Regierungsbezirks Oppeln*, Regierungsbezirk Oppeln, Oppeln 1886.
28. RAJMAN J., *Rozwój ośrodków przemysłowych nad Małą Panwią*, cz. 1, Instytut Śląski w Opolu, Katowice 1962.
29. STARCZEWSKA-WOJNAR A., *Odcisnięta pamięć wspólnoty. Prawne i komunikatywne funkcje pieczęci gmin wiejskich na przykładzie zachodnich powiatów rejencji opolskiej w latach 1816-1933*, Archiwum Państwowe w Opolu i Uniwersytet Opolski, Opole 2020.
30. TOMCZYK D., *Pieczęcie górnośląskich cechów rzemieślniczych z XV-XVIII wieku i ich znaczenie historyczne*, Instytut Śląski w Opolu, Opole 1975.
31. TOMCZYK D. (red.), *Wypisy do dziejów oleskiego*, Instytut Śląski, Opole 1975.
32. TRIEST F., *Topographisches Handbuch von Oberschlesien, Erste Hälfte*, Korn, Breslau 1864.
33. TRIEST F., *Topographisches Handbuch von Oberschlesien, B. 2*, Korn, Breslau 1865.
34. TROJAN M., Jagieła K., *Pozyskiwanie i wstępna obróbka ziarna zbóż na wsi polskiej*, Etnologica, t. 2, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1994, s. 157-158.
35. ZIMMERMANN F., *Beytrage zur Beschreibung von Schlesien*, Bd. III, Brieg 1784.

Kontakt

Nazwisko autora: Aleksandra Starczewska-Wojnar

Afiliacja (uczelnia): Uniwersytet Opolski,

Archiwum Państwowe w Opolu

E-mail: ola.wojnar@op.pl

TOMASZ MAĆKOWSKI
ORCID ID 0000-0002-4795-2346

**MILITARNE POWINNOŚCI RZEMIEŚLNİKÓW WOBEC
MIASTA W XVI-XVII WIEKU
– NA PRZYKŁADZIE OBRONY GDAŃSKA PRZED
STEFANEM BATORYM W 1577 ROKU**

MILITARY DUTIES OF CRAFTSMEN TOWARDS THE CITY IN THE 16TH
AND 17TH CENTURIES –
ON THE EXAMPLE OF THE DEFENCE OF GDAŃSK AGAINST STEFAN
BATORY IN 1577

Streszczenie:

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie powinności militarnych mieszczan, w dużej mierze rzemieślników, w ramach prawnych funkcjonowania nowożytnego miasta. Nigdy wcześniej, ani nigdy później w historii Gdańska, udział rzemieślników w budowie umocnień, a następnie w działaniach militarnych, nie był tak duży.

Zasadniczą przyczyną wojny stała się obrona przez Gdańsk swojego dotychczasowego statusu, który został zagrożona przez tzw. Statuty Karnkowskiego i centralistyczną politykę państwa polskiego. Gdańsk chciał wymóc na nowo wybranym królu Stefanie Batorym osobne potwierdzenie dawnych przywilejów miasta. W związku z odmową miasto nie złożyło przysięgi wierności. Doprowadziło to do wojny w latach 1576-1577.

Ogromny wkład w przygotowania do niej oraz i w obronę miasta wnieśli obywatele miasta, w tym rzemieślnicy. Po pierwsze uczestniczyli w obowiązkowych pracach przy budowie umocnień; po drugie zostali zobowiązani do uczestnictwa w strażach obywatelskich; po trzecie uczestniczyli w bitwie pod Lubiszewem, gdzie ponieśli ogromne straty. Po klęsce, w której zginęła większość żołnierzy najemnych, główny ciężar obrony miasta spoczął właśnie na nich. Ostatecznie Gdańsk uznał władzę nowego króla, ale Statuty Karnkowskiego zostały zniesione. Biorąc pod uwagę wielkość Gdańska, intensywność robót fortyfikacyjnych i skalę zaangażowania mieszkańców, prawdopodobnie, aż do powstania kościuszkowskiego był to największy wysiłek militarny mieszczan na ziemiach polskich.

Słowa kluczowe: *rzemiosło, powinności militarne mieszczan, Gdańsk, Statuty Karnkowskiego*

Abstract:

The aim of this article is to show the military duties of the civilians, mainly craftsmen, in the modern city. Never before and never since in the history of Gdańsk, has the participation of craftsmen in the construction of fortifications and military operations been so significant. The rebellion broke out due to the threat of reduced status and privileges introduced by the so-called Karnkowski Statutes and the centralist policy of the Polish state. Gdańsk wanted to force the newly elected king Stephen Bathory to confirm the city's old privileges and did not take the oath of allegiance due to the ruler's refusal. This led to a war in 1576-1577. The citizens of the city (including craftsmen) were actively involved in the preparations for Gdańsk's defiance. Firstly, they participated in the compulsory work on the construction of the fortifications; secondly, they were obliged to participate in the civic guard; thirdly, they participated in the Battle of Lubiszewo, suffering enormous losses. After the defeat, in which most of the mercenary soldiers were killed, the main burden of defending the city fell on the citizens. Ultimately, Gdańsk recognized the authority of the new king, but the Karnkowski Statutes were abolished.

Keywords: *craftsmanship, military duties of civilians, Gdańsk, Karnkowski Statutes*

1. Wstęp

Kupcy i rzemieślnicy zawsze odczuwali w sposób szczególny sytuacje kryzysowe, w tym zwłaszcza działania wojenne. Nie tylko z powodu zagrożenia egzystencji, ale też przez ograniczenie handlu, a w ślad za tym – trudności ze zbytem towarów rzemieślniczych. Wojna Gdańska z królem Stefanem Batorym, w swojej skali, jak żadne inne wydarzenie, uwydatniła wysiłek wszystkich mieszkańców, w tym przede wszystkim pospólstwa, w obronie swojej małej ojczyzny.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie powinności militarnych mieszczan, w dużej mierze rzemieślników, w ramach prawnych funkcjonowania nowożytnego miasta. Nigdy wcześniej, ani nigdy później w historii Gdańska, udział rzemieślników w budowie umocnień, a następnie w działaniach militarnych, nie był tak duży.

2. Przyczyny konfliktu

Wiek XVI to złota epoka w dziejach Gdańska. Nadbałtyckie miasto rozrastało i bogaciło się głównie dzięki dogodnemu położeniu, handlowej aktywności mieszkańców, wyjątkowym przywilejom jakie Gdańsk otrzymał przechodząc pod panowanie królów polskich, a także długotrwałemu pokojowi sprzyjającemu interesom kupieckim oraz dynamicznie rozwijającej się produkcji rzemieśl-

niczej. W stuleciu tym zaledwie trzykrotnie wrocie wojska przybyły pod nadmotławskie obwarowania: w czasie ostatniej wojny polsko-krzyżackiej (1519-1521); w 1563 roku, kiedy to podczas pierwszej wojny północnej miastu zagroził Eryk II Brunszwicki; a przede wszystkim w 1577 roku, kiedy doszło do konfliktu ze Stefanem Batorym. Każde z tych wydarzeń odcisnęło się na mieszkańcach przekonaniem, że podstawy bogactwa miasta mogą być bardzo kruche, jeśli Gdańsk nie będzie w stanie odeprzeć zagrożenia militarnego. To właśnie przybycie pod mury zaciężnych Eryka zdeterminowało gdańszczan do zintensyfikowania budowy bastionowego systemu fortyfikacji wokół miasta, wznoszonego powszechnym wysiłkiem mieszkańców¹, a także do organizowania przeglądu oddziałów mieszczańskich, które miały się odbywać dorocznie w dniu 1 maja.²

Centralistyczne dążenia Korony polskiej, które najpierw wyraziły się w 1568 roku powołaniem Komisji Morskiej inicjującej plan stworzenia polskiego *dominium Maris Baltici*; w roku kolejnym ograniczyły autonomię Prus Królewskich; a następnie w 1570 roku zaowocowały uchwaleniem przez sejm Statutów Karnkowskiego – stały się wg gdańszczan największym zagrożeniem mogącym dobrobyt miasta zahamować.³ Komisja na czele z bp. Stanisławem Karnkowskim potwierdziła m.in. nadrzędny status króla i Korony nad polityką morską Gdańska, prawo kontroli jego finansów przez królewskich komisarzy, możliwość nakładania ceł i podatków, a także zabraniając samodzielnego zaciągania żołnierzy – co diametralnie zmieniło dotychczasową sytuację nadbałtyckiego miasta. Statuty zredefiniowały interpretację przywilejów otrzymanych od Kazimierza Jagiellończyka z wdzięczności za wkład w przywrócenie Pomorza pod władztwo królów polskich, które wg gdańszczan po prostu zostały złamane. Gdańsk z takim wysiłkiem finansujący sto lat wcześniej wojnę trzynastoletnią przeciwko krzyżackiemu suzerenowi ograniczającemu gospodarczy rozwój miasta ...dostrzegł teraz *déjà vu*. Status polskiego mieszczaństwa zdominowanego przez szlachtę, która ekonomię rozumiała głównie przez magię dukatów wyskakujących z worków ze zbożem, a morze (poza wyjątkami) widziała najwyżej na

¹ Ma to także swoje odzwierciedlenie w znaleziskach archeologicznych świadczących o wyjątkowym natężeniu robót fortyfikacyjnych w 1563 r. oraz w latach 1574-1577 – T. Maćkowski, *Żetony miejskie i inne*, [w:] B. Kościńskiego (red.), *Lastadia – najstarsza stocznia Gdańska w świetle badań archeologicznych*, „Archeologia Gdańska”, t. VII, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, Gdańsk 2020, s. 629.

² Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej AP Gdańsk), sygn. 300,18/196 – „*Eynn Eynfeldig gutmeynig Bodencken wie man die Musterunge der Buerger Zu Danzig vortstellen mochte*”, s. 5-8. Po raz pierwszy publicznie musztra odbyła się w 1552 r. – H. Hahlweg, *Kriegswesen der Stadt Danzig. I. Die Grundzüge der Danziger Wehrverfassung 1454-1793*, Biblio Verlag, Osnabrück 1982, s. 156.

³ Tematykę tę dobrze ugruntowaną w źródłach gdańskich, ale też interpretowanych z punktu widzenia „niemieckości” Gdańska przedstawił P. Simson, *Westpreußens und Danzigs Kampf gegen die polnischen Unionsbestrebungen in den letzten Jahren des Königs Sigismund August (1568-1572)*, „*Zeitschrift des Westpreußischen Geschichtsvereins*”, Bd. 37, 1897.

obrazkach – mógł łatwo przywoływać apokaliptyczne wizje. Walka o powrót do dotychczasowej interpretacji przywilejów miejskich urosła w oczach gdańszczyzan do racji stanu.⁴ Możliwości w tym względzie dały dwie pierwsze elekcje. W obu jako kandydaci do tronu uczestniczyli reprezentanci cesarskiej dynastii Habsburgów, nie tylko bliżsi gdańszczyzom kulturowo od kontrkandydatów, ale przede wszystkim rozumiejący autonomiczne tradycje miast hanzeatyckich na czele z Lubeką. Habsburgowie zgodzili się na potwierdzenie przywilejów miasta. Stefan Batory natomiast sprzeciwił się by odrębnym aktem potwierdzić Gdańskowi jego prawa i przywileje, więc miasto odmówiło mu złożenia przysięgi. 24 września 1576 roku za bunt i obrazę majestatu obłożono miasto banią, a w ślad za tym przygotowano wyprawę wojenną. Gdańsk postawił wszystko na jedną kartę przyjmując, że w zaistniałej sytuacji jedynie skuteczna konfrontacja jest w stanie wymóc na władcy i sejmie wycofanie Statutów Karnkowskiego.

Miasto zaangażowało w przygotowania do obrony cały swój potencjał i wszystkich obywateli. Co ciekawe mimo, że Statuty Karnkowskiego osłabiały pozycję bogatego kupiectwa względem pospólstwa, i mimo ostrego konfliktu między obu grupami⁵, nie tylko nie sprzeciwiło się ono polityce Rady reprezentującej głównie interesy bogatego kupiectwa, ale Trzeci Ordynek (jako reprezentująca pospólstwo trzecia obok Rady i Ławy władza w mieście) częstokroć ponaglał decydentów do wzmożenia działań mających na celu wzmocnienie stanu obronności. Bez aktywnego udziału „zwykłych” mieszkańców na czele z rzemieślnikami – zarówno polityka władz, jak i obrona miasta zakończyłaby się fiaskiem. Obywatele zostali zaangażowani w obronę miasta na trzech płaszczyznach: a) poprzez organizację straży miejskich a) wnoszenie fortyfikacji, c) udział w działaniach zbrojnych.

⁴ W literaturze przedmiotu wojna Gdańska ze Stefanem Batorem jest często interpretowana w kategoriach XIX i XX-wiecznych. Wg historyków niemieckich zazwyczaj był to opór przeciwko centralistycznym i zarazem polonizacyjnym procesom, przed którymi bronił się „niemiecki Gdańsk”. Dla historyków polskich był to przejaw wyjątkowego egoizmu rozbisurmanionego miasta. Należy pamiętać, że Gdańsk nie podważał władztwa królów polskich *in genere*, a także o tym, że szlachta polska nie rozumiała spraw morskich, a bogaty Gdańsk próbowała traktować głównie jako remedium na ciągle pustki w skarbcu. Odpychająca wkład państwa polskiego w sprawy morskie polityka Gdańska – tylko częściowo tłumaczy ową bierność. Polskie ciągoty skierowane ku morzu charakteryzowały się efemerycznością i brakiem konsekwencji. Zresztą brak tego władu (o co toczyła się m.in. opisywana wojna), kiedy już do lamusa odeszły tradycje hanzeatyckie zastąpione przez floty wojenne centralizowanych, nowożytnych państw nadbałtyckich, mogących swobodnie blokować handel gdański – odwrócił się w XVII w. przeciwko Gdańskowi.

⁵ Konflikt ten opisuje – W. Behring, *Beitrage zur Geschichte des Jahres 1577*, II.: *Die Berichte der kursächsischen Gesandten Abraham von Bock und Dr. Andreas Pauli über die Friedensvermittlung zwischen König Stephan Bathory und der Stadt Danzig*, „*Zeitschrift des Westpreußischen Geschichtsvereins*”, Bd. 45, 1903, s. 5–10, 17.

3. Straże miejskie

Organizacja powinności obywatelskich zasadzała się w Gdańsku na funkcjonującym od XV wieku podziale administracyjnym Głównego Miasta na cztery kwartały/dzielnice. Pierwotne nazwy trzech z nich wywodziły się od najważniejszych bram miejskich znajdujących się na ich obszarze: Bramy Kogi (*Koggen quartier*), Bramy Wysokiej (*Hohe quartier*) oraz Bramy Szerokiej (*Breite quartier*), a jeden z czasem przyjął nazwę od Targu Rybnego (*Fischer quartier*).⁶ Punktem stycznym, od którego rozciągano granice, była tzw. Studnia Czterech Kwartałów, ulokowana na północ od Kościoła Mariackiego. Od XVI wieku każdy z kwartałów powiązany z jednym z czterech cechów głównych – Kwartal Kogi z szewcami, Kwartal Wysoki – piekarzami, Kwartal Szeroki – kowalami, Kwartal Rybacki – rzeźnikami, stąd niekiedy przydawano im nazwy cechowe.

Gdańszczanin, w tym oczywiście każdy rzemieślnik, nabywając prawa miejskie zobowiązywał się do służby wojskowej w obronie miasta. Stanowił o tym wilkierz, który w XV wieku wymagał od obywateli posiadania przynajmniej kuszy bądź rusznicy, tarczy oraz żelaznego hełmu.⁷ Z czasem tarczę zastąpiono halabardą i pancerzem.⁸ Przy najstarszym zachowanym wilkierzu gdańskim znajduje się też pochodząca z drugiej poł. XV wieku ordynacja dla straży obywatelskiej.⁹ Wg jej wytycznych pełniące straż roty mieszczańskie powinny trzymać się granic własnych kwartałów. Dowództwo i bezpośredni nadzór nad sprawującymi wachtę pełnili rotmistrzowie. Oni pobierać mieli także kary finansowe od mieszczan, którzy nie stawili się na służbę. Grzywna wynosić miała wówczas 4 dobre szylingi, ale gdyby absencja powtórzyła się więcej niż dwukrotnie, wówczas delikwent musiał już odpowiadać przed ławą. Służba zaczynała się, kiedy dzwon wybił godzinę 9, a kończyła się o godzinie 5 rano. Wyjątkowe baczenie straży powinna mieć na zagrożenie pożarowe, a ordynacja podawała szczegółowe wytyczne postępowania na taki wypadek.

W XVI wieku ordynacja dla straży nocnej tylko w niewielkim zakresie została uszczegółowiona. Ordynacja z 1576 roku drukowana w „przeddzień” wojny ze Stefanem Batorym składa się z sześciu artykułów.¹⁰ We wstępie dokument odwołuje się do sprawdzonego już podziału na 30 stanowisk ulokowanych wokół miasta, który to podział został też uwzględniony w organizacji straży nocnej. Każdej nocy obowiązek ten miała realizować czwarta część wszystkich

⁶ Krótko przedstawiony zakres terytorialny poszczególnych dzielnic znajduje się w Bibliotece PAN w Gdańsku, sygn. Ms. 725 – *Hier volget ein bezicht undt unterscheidungk der vier quartier inn der rechten Stadt Dantzick*, s. 67-69.

⁷ Szerzej na ten temat – W. Hahlweg, *Das Kriegswesen der Stadt Danzing I. Die Grundzuge der Danziger Wehrverfassung 1454-1793*, Biblio Verlag, Osnabrück 1982, s. 148-151.

⁸ P. Simson, *Geschichte der Danziger Willkür*, Danzig 1904, s. 32, przyp. nr 8.

⁹ *Ibidem*, s. 64-65.

¹⁰ AP Gdańsk, sygn. 300,18/1 – *Ordnungen der Bürgerlichen Nachtwache wie dieselbig auff dißmal in der Stdt Dantzick sol gehalten werden. Anno 1576 den Octobris auffgerichtet*, s. 303-307.

trzech stanów miejskich (rady, ławy i trzeciego ordynku). Mający pełnić straż nocną obywatele powinni stawić się wyekwipowani w broń, w wyznaczonym do tego miejscu i pilnie wykonywać służbę aż do nastania świtu, odwiedzając w tym czasie wieczorem i o poranku każde ze stanowisk (Art. 1). Z niedopełnienie obowiązku przez strażników rotmistrz powinien pobrać grzywnę w wysokości połowy wiardunku. Taką samą karę powinien ponieść jakikolwiek z mieszczan, bez względu na jego status, który nie stawi się przygotowany na wachtę, spóźni się lub przedwcześnie z niej odejdzie nie dopełniając przez to obowiązku, a gdyby obywatel wzbraniałby się od tego – należało go ukarać podwójnie. Od powinności mogli być zwolnieni jedynie służebnicy kościelni, sekretarze, medycy oraz ubogie wdowy¹¹. Art. 2 stanowi, że każdy z mieszczan jest zobowiązany do osobistego uczestnictwa w straży nocnej. Jednak jeśli ktoś nie może stawić się z powodu trudności małżeńskich bądź ze starości – powinien w swoje miejsce wysłać syna, innego obywatela, bądź też innego mężczyznę po złożeniu przysięgi. A gdyby jakikolwiek obywatel bez istotnych przyczyn wycofał się z obowiązku straży i nie stawił się przez całą noc – to za pierwszym razem musi zapłacić jedną dobrą grzywnę, za drugim – trzy grzywny, natomiast za trzecim zostanie pozbawiony praw obywatelskich, bez żadnego ułaskawienia. Art. 3 mówi o wyznaczaniu rotmistrzów oraz ich obowiązkach, za których zaniedbanie groziła kara 1 wiardunku. Art. 4 zabrania zażywania alkoholu w czasie służby, przez co dochodzić mogło do waśni lub zagrożenia, że strażnicy nie usłyszą nadchodzącego wroga. Toteż za tego typu wykroczenie rotmistrz powinien ukarać podwładnego grzywną pieniężną, a gdyby naruszenie dyscypliny było zbyt wielkie, wówczas należy to zgłosić radzie miasta i ukarać karą cielesną. Art. 5 zwraca uwagę, że pełniący straż obywatele, szczególnie rotmistrzowie, na każdym stanowisku powinni mieć staranne baczenie na zagrożenie pożarem, aby z tego powodu nie powstały żadne szkody. Ostatni art. 6, zabrania nieuzasadnionego strzelania w czasie wachty. Jeżeli ktoś chciałby strzelać – to tylko w ciągu dnia, na festynach w mieście lub poza murami. Wszystkie grzywny z tego tytułu powinny przypadać rotmistrzom w celu utrzymania oświetlenia po zmroku oraz jako rekompensatę innych wydatków.

Jednak już kilka miesięcy później władze opublikowały kolejną ordynację, która miała przygotować obywateli bezpośrednio do nadchodzącego zagrożenia militarnego.¹² Dokument składa się z 16 artykułów. Art. 1 odnosi się do podziału mieszkańców kwartałów na chorągwie, z wyznaczonymi dowódcami i oficerami. Każda chorągiew powinna zająć przydzielone jej stanowisko do pilnowania i przez kolejne noce jej czwarta część była zobowiązana do czuwania na straży przy pełnym uzbrojeniu; a gdyby zaszła taka konieczność i dowódca tak zarządził wówczas straż powinna objąć połowa lub też cała chorągiew. Każda

¹¹ Wdowy oczywiście nie miały realizować służby osobiście, ale wyekwipować i wysłać zastępcę za zmarłego męża.

¹² *Ordnung, wie sich bei diesem Kriegswesen die gemayne Bürgerschaft auff ihrem Standen vnter den Fahnen verhalten soll*, 1577 – Werner Hahlweg, *Das Kriegswesen der Stadt Danzing*, Dokumenten-Anhang nr 14, s. 36-40.

chorągiew powinna być zaopatrzona w werbel, w który należy bić podczas marszu, przejmowania wachty lub gdy straż jest nadzorowana przez oficerów (Art. 4).

Kiedy dzwon wybije ósmą godzinę lub na wezwanie dowódcy, każdy wyznaczony na wachtę powinien udać się na stanowisko pod groźbą kary 5 groszy. Należy wówczas zameldować się u dowódcy ze swoją rusznicą lub przynajmniej w pancerzu i z długą piką, jeśli nie jest wystarczająco majątny, a jeśli tego obowiązku uzbrojenia nie dopełni – za każdym razem powinien zapłacić połowę guldena kary (Art. 2, 15). Mieszczanie na równi z wojskiem powinni czuwać na straży w dzień i w nocy. Nikt nie powinien opuszczać wachty w nocy lub w dzień bez uprzedniej zgody wyznaczonego do tego oficera pod groźbą grzywną w wysokości 10 groszy; a jeśli otrzyma pozwolenie powinien stawić się ponownie w wyznaczonym czasie pod groźbą kary 5 groszy (Art. 11).

Ryc. 1. Składający przysięgę mieszczanin gdański

Źródło: W. Hahlweg, *Das Kriegsewesen der Stadt Danzig*, Osnabrück 1982.

A jeśli Bóg tak zechce, że wróg ze swoimi chorągwiami zaatakuje, należy wiernie utrzymać pozycje i siły nie tracić, tak jak przysięgali. Pozostałe trzy części przynależne do chorągwi, jak tylko walki się rozpoczną, powinny udać się prosto na stanowiska i wiernie stanąć w obronie miasta u boku żołnierzy. Gdyby nieprzyjaciel zaatakował w innym miejscu, a pułkownik lub jego po-

rucznik zażądali tej chorągwi w połowie, w całości lub w czwartej części – winni być mu posłuszni i pomagać wiernie bronić miasta (Art. 5). Zabronione było samowolne opuszczenie stanowiska w przypadku pożaru (Art. 12). Wszyscy powinni być posłuszni kapitanowi, porucznikowi i oficerom w wykonywaniu i przestrzeganiu rozkazów, a gdyby ktoś chciał je podważać, sprawca powinien zostać ukarany więz, gdy tylko nadarzy się sposobność (Art. 9). Za wywołanie i przyłączenie się do buntu groziła kara najwyższa (Art. 13). Zabronione było pijaństwo, bluźnierstwa, przekleństwa i swary (Art. 7-8).

Do pełnienia obowiązku zostali powołani niemal wszyscy. Każdy obywatel, o ile tylko pozwala mu na to sytuacja rodzinna, powinien osobiście uczestniczyć w straży wraz ze swoimi synami; powołani powinni zostać również bracia i młodzi czeladnicy. Zobowiązani do straży zostali także ubodzy komornicy. Nawet dzieci rajców w tej ciężkiej sytuacji nie powinny zostawać zamknięte w domu (Art. 3). Każda wdowa, jeśli jest w stanie, powinna wystawić silnego, dobrze uzbrojonego służącego lub człowieka, który nie jest obywatelem, a jednocześnie nie jest podejrzaną osobą. Powinna też wyekwipować go w rusznicę lub pancerz. Jednak ci, którzy nie są w stanie wysłać zastępcy, powinni uzgodnić z dowódcą, ile są w stanie straż wspomagać (Art. 14). Z powinności zostali zwolnieni jedynie członkowie Rady, ławnicy Starego i Głównego Miasta, kwatermistrzowie, czterej wityrcy Kościoła Mariackiego, służba kościelna, medycy, sekretarze, ubogie wdowy oraz ludzie starsi powyżej 60 r. życia, którzy nie są w stanie wystawić kogoś za siebie. (Art. 16).

Według – *Ordenung der Rottmester auff welchem ordt oder Platz ein ieder Rott sich finden soll*¹³ – całość mieszczaństwa została rozlokowana na 30 pozycjach. Miały być one strzeżone i bronione, obok zaciężnych chorągwi zawodowego wojska, przez 156 rot zaciągniętych spośród obywateli Głównego (czyli Prawego Miasta) – 82 roty, Starego Miasta – 43 roty oraz z Przedmieść – 31 rot. W. Behring podaje nieco mniejszą liczbę rot – 159 (Główne Miasto – 77, Stare Miasto – 42, Przedmieście – 30)¹⁴ [Załącznik nr 1]. C. Schutz wzmiankuje, że władze miasta miały spore problemy z zażegnaniem częstych klótni, do jakich dochodziło pomiędzy sąsiadującymi rotami.¹⁵ Dowódcami poszczególnych odcinków byli w pierwszej kolejności rajcy i ławnicy, a także kwatermistrzowie zarządzający poszczególnymi kwartałami, „panowie ogniowi” (*Feuerherren*) z Przedmieścia oraz wityrcy zarządzający majątkami świątyń gdańskich. Dowództwo było pełnione kolegialnie przynajmniej przez dwie osoby. Istotne, że

¹³ AP Gdańsk, syg. 300,18/1 – *Ordenung der Rottmester auff welchem ordt oder Platz ein ieder Rott sich finden soll*, (1576), s. 334-351; a także *Ordenung der Rottmeister auff welchem ohrt oder Platz ein ieder Rott sich finden soll*, s. 352-359. Zestawienie nie zawiera nazwisk zastępców rotmistrzów, którzy są ujęci w dokumentach.

¹⁴ W. Behring, *Beitrage zur Geschichte des Jahres 1577*, Bd. 45, s. 11.

¹⁵ C. Schutz, *Historia Rerum Prvssicarum: Das ist Warhaffte vnd eigentliche Beschreibung der Lande Preussen, jrer gelegenheit, namen vnd teilunge, Von den eltesten Königen an, derselben Regierung vnd Heidnischer Auffopfferung [...] / Aus bewerten Schrifften, Historien vnd Recessen zusammen getragen vnd beschrieben*, Zerbst 1592, s. 532.

także poszczególne odcinki miały być bronione nie tylko przez mieszkańców najbliższej okolicy, ale niemal w każdym przypadku, stać miały obok siebie roty Głównego, Starego Miasta i Przedmieść.

4. Budowa umocnień

Jest bardzo prawdopodobne, że ów podział na 30 stanowisk wykształcił się podczas prac szarwarkowych przy wznoszeniu umocnień wokół miasta, bo także one były realizowane przez rotę mieszczańską. Każdy mieszkaniec był zobowiązany do pracy na rzecz miasta, za wykonanie której, jako rozliczenie powinności i zapłatę, otrzymywał ołowiany znak (token), który mógł następnie wymienić na niewielką opłatę wynoszącą najczęściej 2–4 gr za dniówkę (Ryc. 2).

Ryc. 2. Tokeny szarwarkowe z herbem Gdańska dawane robotnikom jako rozliczenie ich obowiązkowej pracy: (a) z 1560 roku za wywiezienie „120 KARREN” – czyli tacek ziemi, (b) token z 1576 roku, czyli z okresu opisywanych wydarzeń, fot. Autor.

Zwykli robotnicy byli wykorzystywani głównie do kopania fos przed miastem oraz wywożenia z nich taczkami ziemi i wwożenia jej na sypane wały. W latach 1571–1577 prowadzono szeroko zakrojone roboty fortyfikacyjne wzdłuż całego obwodu miasta.¹⁶ Po stronie wschodniej miasta wzniesiono szan-ce umocnione blokhauzami. Wykopano też kanał Nowej Motławy ostatecznie

¹⁶ G. Bukal, *Fortyfikacje Gdańska i ujścia Wisły 1454-1793. Studium z dziejów nowożytnej architektury militarnej*, Sopot 2012, s. 88-90; T. Maćkowski, „Między obrazami a słowami – problem interpretacji ikonografii artefaktów na przykładzie gdańskich tokenów „zwierzęcych” z lat 1574-1577”, *Studia Historica Gedanensia*, t. 9: T. Maćkowski (red.), *Obrazy i słowa w komunikacji społecznej jako świadectwa przeszłości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2018. s. 108-110.

kształtując w ten sposób Wyspę Spichrzów opływaną z dwóch stron wodami Motławy.¹⁷ Dla zabezpieczenia miasta od południa i od strony wschodniej, wzniesiono spiętrzającą poziom wody śluzę, aby w razie zagrożenia zalać okoliczne tereny nizinne.¹⁸ W latach 1573-1574 otoczono także czworobocznym parkanem umocnień strzeżącą Gdańską od strony morza twierdzę Wisłoujście.¹⁹

Ryc. 3. Brama Wyżyna w Gdańsku w 1876 r, przed zasypaniem fosy

Źródło: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4f/Gda%C5%84sk_w_1876_roku%2C_Brama_Wy%C5%BCynna.jpg. [data dostępu:

Jednak największy wysiłek położono na nowoczesne ufortyfikowanie strony zachodniej, od której wjeżdżano do Głównego Miasta. Przed murami wykopano

¹⁷ E. Keyser, *Die Baugeschichte der Stadt Danzig*, Böhlau Verlag, Köln-Wien 1972, s. 382-386.

¹⁸ *Ibidem*, s. 384.

¹⁹ G. Bukal, *Fortyfikacje Gdańska i ujścia Wisły*, s. 90.

fosę przez którą do miasta prowadzić miał most prowadzący do wzniesionej w latach 1575-1576 Bramy Wyżynnej (Ryc. 3). Prace realizowano przy ogromnym zaangażowaniu mieszkańców. Przedstawiciele Trzeciego Ordynku zarzucali władzom zbytnią opieszałość przy budowie umocnień od zachodniej strony, toteż najpierw w 1573 roku zwiększono obowiązkowy wymiar pracy z 8 na 9 dni.²⁰ Ponadto poza pospolitym szarwarkiem, każdy dodatkowo jeden lub dwa razy w tygodniu miał pracować przy umocnieniach. Aby jeszcze bardziej zintensyfikować tempo prac przed Bramą Wyżynną wezwano mieszczan, aby przy kopaniu fosy stawiać się do pracy cztery razy tygodniowo przez okres miesiąca, a za absencję należało zapłacić 5 groszy.²¹

Szczególnie przydatni przy budowie umocnień byli rzemieślnicy specjalizujący się w takich pracach jak ciesielstwo, murarstwo, obróbka kamieni, produkcja cegieł czy składanie taczek. Nadzorowali oni prace, a często spośród nich organizowane były specjalistyczne grupy, które realizowały najważniejsze zadania.

5. Udział w walkach

Podobnie jak to miało miejsce we wcześniejszych wojnach, w których uczestniczyli gdańszczanie, także w konflikcie ze Stefanem Batorym obywatele byli zobowiązani do udziału w walkach.²² Miastem dowodziła Rada Wojenna powołana 26 czerwca 1576 roku, w której skład weszło nie tylko 4 rajców i 2 ławników, ale także 4 przedstawiciele Trzeciego Ordynku (w tym dwóch rzemieślników).²³ Jako dowódcę wojskowego zaangażowano z Kolonii – Hansa Winckelbrucha.

Siły miejskie nie były pokaźne, niemniej wyraźnie liczniejsze od przybyłych na Pomorze wojsk koronnych (ok. 2000 żołnierzy). Gdańszczanie próbowali wykorzystać tę sytuację i pokonać przybyszów w bitwie. Źródła miejskie podają, że do bitwy nad Jeziorem Lubiszewskim stoczonej 16 kwietnia 1577 roku wyruszyły 3 chorągwie knechtów po 600 ludzi, dwie kolejne po 500 ludzi oraz chorągwie Klause Wetstetta z Wisłoujścia licząca 300 żołnierzy – co daje 3100 piechurów i ponadto 400 zaciężnych rajtarów. Mieszczanie wystawili kolejną chorągiew jazdy złożoną z 400 ludzi, a także trzy chorągwie piechoty obywatelskiej dające 1200 ludzi. Łącznie na bitwę wyruszyć miało około 5200 żołnierzy.²⁴ Do tego doliczyć należy 500 ludzi na uzbrojonych w działa wozach. Ponadto za wojskiem miały ruszyć tłumy ubogich (około 5-6 tys.), mających nadzieję na łatwą zdobycz. O ile gdańszczanie podają wkład obywatelski (poza

²⁰ AP Gdańsk 300 H fol. L 14 – Hans Spatt, *Chronik*, s. 540a-b.

²¹ K. Hoburg, *Geschichte der Festungswerke Danzigs*, Danzig 1852, s. 26, przyp. 3.

²² W. Hahlweg, *Das Kriegswesen der Stadt Danzig*, s. 150-151.

²³ W. Behring, *Beitrage zur Geschichte des Jahres 1577*, Bd. 45, s. 10-11, 19; W. Hahlweg, *Das Kriegswesen der Stadt Danzig*, s. 56.

²⁴ K. Hoburg, *Die Belagerung der Stadt Danzig im Jahre 1577*, Königsberg 1860, s. 27; W. Behring, *Beitrage zur Geschichte des Jahres 1577*, Bd. 45, s. 30 – ocenia ten kontyngent na 4700 ludzi.

wojskiem zaciężnym) wysłany na bitwę na ok. 3200 ludzi, to polscy historycy za uczestniczącym w bitwie Bartoszem Paprockim szacują go na 6–8 tys., nie rozróżniając zorganizowanych w chorągwie mieszczan od gawiedzi – co rodzi pewne nieporozumienie. Paprocki, korzystając z wiedzy jeńców, pisał na ten temat – „*Cechów z miasta liczby dostatecznej więźniowie nie wiedzieli. Jedni powiadali ośm drudzy dziesięć tysięcy, bo szło co żywo, jako na pewną korzyść*”.²⁵

Większość z nich, podczas samego starcia pod Lubiszewem nawet nie miała specjalnej możliwości do wykazania się w walce i trudno powiedzieć na ile sprawnymi byli żołnierzami. Działania militarne rozpoczęły wojska koronne. Bartosz Paprocki zapisał słowa Jana Zborowskiego zachęcające swoich żołnierzy do boju: „*a wiedziecie, iż to jest nieprzyjaciel nikczemny, bo tam tylko chłopstwo, szewcy, kowale, śłószarze etc. za pomocą bożą prędko to rozgromić możem*”.²⁶ Mieszczanie stali pozostawieni na skrzydle – „*Koln [Hans Winckelbruch z Kolonii] uszykowawszy ludzi pieszych, mieszczany te, którzy byli z miasta wyszli patrzeć na tę sprawę, oszańcował w koło dylami, które już były do tego zgotowane przywiózł, zostawiwszy przy nich o dwieście koni (...) a sam za góry ze wszystkim ludem pieniężnym począł zabiegać do Lubiszowa Jeziorka (...)*”. Hetman Zborowski rozbił rajtarię, a gdy ta zaczęła uciekać – piesi wpadli w po płoch, w nieładzie kierując się ku Gdańskowi. Większość zginęła w czasie ucieczki, a wielu zostało schwytanych przez miejscową ludność liczącą na okup.²⁷ Do niewoli wzięto około 1 tysiąca gdańszczan, a na polu bitwy naliczono 4416 zabitych.²⁸ Po stronie koronnej zginęło jedynie 62 żołnierzy.

Gdańszczanie oczekiwali na powrót mężów i synów w wielkimi nadziejami, a klęska wywołała ogromną gorycz.²⁹ Był to kluczowy moment, jednak mieszczanie nie załamali się ani ostatecznie nie rozdzielili w sporze między interesami rady a pospółstwem chcącym mieć większy udział w zarządzaniu miastem. Hans Winckelbruch, który sam ledwie uniknął śmierci zażądał, aby wszyscy mieszczanie złożyli przysięgę, że zapomną o waśniach i dalej wspólnie będą walczyć w obronie miasta.³⁰ W nadchodzących tygodniach to rada będzie szukała kompromisu z dworem, co rozsierdzi pospółstwo.³¹ W sytuacji, w której większość żołnierzy zginęła, a ci którzy przeżyli nie chcieli służyć do czasu uregulowania zaległego żołdu – niemal cały ciężar obrony miasta, aż do sprowadzenia nowych najemników, spadł na strażę obywatelskie. Aby usprawnić ich działanie w zaistniałej sytuacji i wyeliminować przyczyny konfliktów – Winc-

²⁵ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków 1584, s. 100.

²⁶ Ibidem, s. 98.

²⁷ K. Hoburg, *Die Belagerung der Stadt Danzig im Jahre 1577*, s. 32.

²⁸ Źródła gdańskie podają ok. 2500 poległych i 850 wziętych do niewoli – W. Behring, *Beitrage zur Geschichte des Jahres 1577*, Bd. 45, s. 32.

²⁹ K. Hoburg, *Die Belagerung der Stadt Danzig im Jahre 1577*, s. 35.

³⁰ W. Behring, *Beitrage zur Geschichte des Jahres 1577*, Bd. 45, s. 35, Hoburg, *Die Belagerung der Stadt Danzig im Jahre 1577*, s. 37.

³¹ W. Behring, *Beitrage zur Geschichte des Jahres 1577*, Bd. 45, s. 37.

kelbruch zaproponował nową organizację militarną mieszczaństwa. Na wdrożenie nowego systemu dano sobie 6 tygodni. Obwód całego miasta został podzielony nie na 30, ale na 9 stanowisk i do każdego przydzielono 1 chorągiew.³² W ten sposób dotychczasowe 3-4 stanowiska połączono pod dowództwem jednej chorągwi. Chorągiew miała składać się przynajmniej z dwóch rot z każdego kwartału Głównego Miasta oraz po 8 rot ze Starego Miasta i Przedmieść. W ten sposób każda chorągiew składać się miała 16 rot i liczyć około 500 ludzi³³. W każdej chorągwi funkcje dowódcze mieli sprawować kapitan, porucznik, chorąży i wachmistrz (*Hauptmann, Leutnant, Fähnrich, Wachtmeister*). Nie mieli już ich pełnić przedstawiciele elit społecznych.

Według rachunków miejskich 9 chorągwi dzieliło na po 15 rot, a w skład każdej roty wchodziło 35 obywateli. Razem dawało to siłę 5040 ludzi.³⁴ Nowa ordynacja stanowiła, że w służbę wartowniczą nieustannie miała być zaangażowana czwarta część każdej chorągwi. Nie wolno obywatelowi zdolnemu do służby przysyłać w swoje miejsce zastępcy. Wyjątkiem pozostawały wdowy. Zwolnieni z obowiązku zostali rajcy i ławnicy, kwatermistrzowie, czterej wityrcy Kościoła Mariackiego, duchowni, lekarze, sekretarze, ubogie wdowy oraz wszyscy inni ubodzy ludzie poniżej 60 roku życia, którzy jednak powinni kogoś wysłać w swoje miejsce.

O ile nie do końca wiadomo, jakimi żołnierzami byli obywatele gdańscy, to na straży murów miasta niewątpliwie spisali się bardzo dobrze. Nie doprowadzili do zdobycia miasta i nie dali się ponieść emocjom w najtrudniejszych dla Gdańska chwilach. Ostatecznie Gdańsk uznał zwierzchnictwo Stefana Batorego, ale Statuty Karnkowskiego zostały w 1585 roku uchylone. Biorąc pod uwagę wielkość Gdańska, intensywność robót fortyfikacyjnych i skalę zaangażowania mieszkańców, prawdopodobnie, aż do powstania kościuszkowskiego był to największy wysiłek militarny mieszczan na ziemiach polskich.

³² Przebieg tych stanowisk przytacza w swojej kronice C. Schutz, *Historia Rerum Prvssicarvm*, s. 532-533; T. Maćkowski, *Między obrazami a słowami – problem interpretacji ikonografii artefaktów na przykładzie gdańskich tokenów „zwierzęcych” z lat 1574-1577*, s. 109-110.

³³ W. Behring, *Beitrage zur Geschichte des Jahres 1577*, Bd. 45, s. 34.

³⁴ K. Hoburg, *Die Belagerung der Stadt Danzig im Jahre 1577*, s. 40.

ZALĄCZNIK 1

1576 Ordnung der Rottmester auff welchem ordt oder Platz ein ieder Rott sich finden soll

[Zestawienie nie zawiera nazwisk zastępców rotmistrzów ujętych w dokumentach]

Nr st.	Opis bronione- go odcinka	Dowódcy	Roty Głównego Miasta	Roty Starego Miasta	Roty Przed- mieścia
1 (5)	Bei der Milchkann bis an die Matten- budische thor, und dan lengst dem Wall hinter dem Spichern bis an die erste blockhaus.	1) Reinholt Molner – rajca Głównego Miasta 2) Peter Bartsch – wityryk	2 roty Rotmistrze: 1) Greger Rohnenbergk 2) Gerdt Doe- ne	2 roty Rotmistrze: 1) Hans Ratzloff 2) Silwester Wichman	1 rota Rotmistrze: (podaje dwóch) 1) Ciriacus Lutzke 2) Bar- cholms Lqnge
2 (7)	Lengst dem Wall hinter den Speichern bis ans letzte Bloc- khauser am Theerhof	1) Jorgen Holck – rajca Starego Miasta 2) Henrich von Geren – kwater- mistrz Kwart- tału Kogi	3 roty Rotmistrze: Hans Lüttke- man Jorg Kruger (podaje tylko dwóch)	1 rota Rotmistrze: 1) Hans Schulte	3 roty Rotmistrze: 1) Jacob Rader 2) Jacob Kobot 3) Bendict Lobesein
3 (3)	Auff die große geschnetzt Blockhaus am Theerhof	1) Jacob Kemer- ling – ławnik Starego Miasta 2) Jeronimus Feck – kwater- mistrz Kwart- tału Kogi	2 roty (ale 3 nazwiska) Rotmistrze: 1) Jorgen Lobbit 2) Hans Kir- choff 3) Albrecht Geiser	1 rota Rotmistrz: 1) Matz Weilff	-----
4 (4)	Auff dem Wall zwischen dem Blokhaus am Theerhof bis am der Mottlau	1) Pael Bartsch – ławnik Stare- go Miasta 2) Werner Stan- ge – kwater- mistrz Kwart- tału Szerokiego	2 roty Rotmistrze: 1) Salmon v. Pelcken 2) Christoff Liebichen	1 rota Rotmistrz: 1) Jochen Moller	1 rota Rotmistrz: 1) Frantz Ferster

5 (4)	Auff dem Therhoff Blockhaus	1) Pael Jeschke – ławnik Głównego Miasta 2) Hans Klatte – ławnik Starego Miasta	1 rota Rotmistrz: 1) Baltzer Sidel	1 rota Rotmistrz: 1) Gregor Zimmerlinck	2 roty Rotmistrze: 1) Urbann Rittau 2) Karsten Koler
6 (3)	Auff dem Thorm der Ridewandt kegen dem Therhoff Uber und die Wellichen	Wentzel Politzk – kwatermistrz Kwartalu Rybackiego Peter Foß - Feurherr v. die Vorstadt	1 rota Rotmistrz: 1) Simon Kotzer	1 rota Rotmistrz: 1) Hans Bierwolff	1 rota Rotmistrz: 1) Grosien Preiß
7 (3)	Auff das grose Vorstedtsche Rundel	1) Matts Schnatfodt – ławnik Starego Miasta 2) Venteir Stegeman – wityryk kościółka św. Piotra	1 rota Rotmistrz: 1) Simon Parchein	1 rota Rotmistrz: 1) Pael Weitte	1 (ale podaje 2 nazwiska) 1) Thomas Koßerau 2) Jorg Rittfele
8 (3)	Lengst dem Vorstettischen Wall. an die Karrenthor	1) Teues Schultze – ławnik Głównego Miasta 2) Jorge Zimmerman – 3) Feurherr Vorstadt (Fabian Frolich)	1 rota (podaje 2 nazwiska) Rotmistrz: 1) Teues Opendorf 2) Jorgen Schultze	1 rota Rotmistrz: 1) Andres Neuaber	1 rota Rotmistrz: 1) Hans Braunschwig
9 (5)	Auf dem Grosen Erdthaus deim Karren Thor	1) Henrich Netderhoff – rajca Głównego Miasta 2) Cordt Lembke – ławnik Prawego Miasta	2 roty Rotmistrze: 1) Henrich Barckh 2) Simon Brommer	2 roty Rotmistrze: 1) Panel Nielke 2) Lohrentz Norstett	1 rota Rotmistrz: 1) Jorgenn Ruprecht
10 (8)	Vor die Hohe Thor und die Newe Welle zwischen der Vorstadt unnd Altstadt	1) Johann v. Kempen – rajca Głównego Miasta 2) Jochem Eler – ławnik Głównego Miasta 3) Jorgen Strnik – wityryk kościółka św. Piotra	3 roty Rotmistrze: 1) Hilliger Standop 2) Hans Kolmej 3) Greger Erich	4 roty Rotmistrze: 1) Jorge Nauaber 2) Hans Kuntze 3) Pael MARIKE 4) Jacob Kicke	1 rota Rotmistrz: 1) Matz Rosenau

11 (5)	Die Beiden Welle zwischen der Rechten Stadt und Radunien vor dem Holthore	1) Michael Siefert – rajca Głównego Miasta 2) Johann Pungner – rajca Starego Miasta	2 roty Rotmistrze: 1) Jorgen Behm 2) Anthonius Bochen	2 roty Rotmistrze: 1) Greger Osterolt 2) Jorgen Thron	1 rota Rotmistrz: 1) Jorgenn Rweiner
12 (4)	Auff die Rundel und dem Wall hinter S. Elisabeth	1) Bartholt Brandt – raca Głównego Miasta 2) Melchior Schachman – ławnik Głównego Miasta	2 roty Rotmistrze: 1) Teües Lange 2) Merten Kulaßen	1 rota Rotmistrz: 1) Dominick Strasburg	1 rota Rotmistrz: 1) Davidt Steinbauer
13 (6)	Auf die Rundel beim heiligen Leichnamsthor	1) Jorge Rosenberg – rajca Głównego Miasta 2) Daniel Zierenberg – ławnik Głównego Miast Hans Brandt – wityryk	4 roty Rotmistrze: 1) Jorgen Behm 2) Bartholms Buhn 3) Merten Röper 4) Grosien Hoffman	1 rota Rotmistrz: 1) Casper Kannengeter	1 rota Rotmistrz: 1) Hans Kreißau
14 (5)	Der Wall hinter S. Jacob bis an den Fensterstern	1) Jochem Ziemmen – ławnik Starego Miasta 2) Herman Hack – wityryk	2 roty Rotmistrze: 1) Pael Fuck 2) Karsten Berdin	2 roty Rotmistrze: 1) Michael Katsch 2) Andres Selichman	1 rota Rotmistrz: 1) Urban Grunewalt
15 (6)	Der Fensterstern sampt dem Mantel und Wall bis an die Radune	Philip Frese – ławnik Głównego Miasta Greger Ader – ławnik Starego Miasta	4 roty Rotmistrze: 1) Hans Robeschke 2) Merten Schunwerten 3) Merten Schorzau 4) Andres Kemmerling	1 rota Rotmistrz: 1) Merten Dreprdt (Schwartz)	1 rota Rotmistrz: 1) Marg Kluge
16 (4)	Das Blochhaus auff der Raunen	Jorgenn Lange – ławnik Starego Miasta Jochem Landtman – kwater-	2 roty Rotmistrze: (1 – przeniesiona na inne miejsce)	1 rota Rotmistrz: Valtin Schonrade	1 rota Rotmistrz: Pael Bergk

		mistrz Kwartalu Szerokiego	Matz Kruse		
17 (9)	Der Wall am Rambau mit dem Thorm bis an dem Zimmermacher (zimmermacher) graben.	Michael Rogge – ławnik Głównego Miasta Hans Seck – ławnik Starego Miasta Jorgen Dickebret – kwatermistrz Kwartalu Szerokiego.	4 rot Rotmistrze: Hans Segebade Jorgen Beidendorff Hans Runge Jorgen Zincke	3 rot Rotmistrze: Simon Kessel Hans Hornn Michael Blesien	2 rot Rotmistrze: Ernst Wagne- ner Michael Blanck
18 (3)	Auff das Schloss	Johann Conradt – rajca Arendt Klenfelt – kwatermistrz Kwartalu Kogi	2 rot Rotmistrze: Jorgen Mechrkorn Jorgen Schmitt	1 rota Rotmistrz: Pauel Dannewolt	-----
19 (5)	Auff dem Bohm	Vrbann Lissau – ławnik S.Miasta Thoms Rode – kwatermistrz Kwartalu Rybackiego	3 rot Rotmistrze: Jacob Topke Bartolmes Bremmer Berendt Thopeschlos(?)	1 rota Rotmistrz: Matz Prein	1 (1 – przeniesiona na inne miejsce)
20 (3)	Der Neue Zimmerhoff	Matz Rudiger – kwatermistrz Kwartalu Kogi Greger Harder – wityk	1 rota Rotmistrz: Michael Tiel	1 rota Rotmistrz: Thoms Kesseke	1 rota Rotmistrz: Hans Frolich
21 (4)	Lengst die Schefferi bis an den Kichrwedder	Reinholt Kremer – ławnik Głównego Miasta Pauel Lange – feuer herr von Vorstadt	2 rot Rotmistrze: Teues Plate Hans Honelke	1 rota Rotmistrz: Michael Richter	1 rota Rotmistrz: Pauel Maraß
22 (4)	Vom Altere Aschoff bis an die Milchkn	Jacob Schelle – ławnik Gównego Miasta Jorgen Molner	2 Hans Hoffman Greger Kretzmer	1 rota Rotmistrz: Bendict Lange	1 rota Rotmistrz: Jacob Zirenberg
23 (7)	Stand Volchen die Rotten zum Vorstadt erstehn.,; Manck dn Spichern	Arendt Schmidt Arench v. Holten	5 (4) rot Rotmistrze: (1 wykreślona przeniesiona na inne miej-	1 rota Rotmistrz: Greger Kroger	1 rota Rotmistrz: Hans Perßke

	zum Vorstadt		sce) Barcholmes Blasiet Temes Preuß Marens Tiele Valein Gerke		
24 (5)	Auff der Vorstdt am Dielen Marckt zum Vorradt	Hans Prese – kwatermistrz Kwartalu Ry- backiego	3/2 roty Rotmistrze: 1 przeniesion na 21 stanowi- sko Michael Schardt Lorenz Mißner	1 rota Rotmistrz: Barcholmes Piper	1 rota Rotmistrz: Baltzer Grott
25 (6)	Auff der Vor- stadt legst derer graben bis an die Karrenthor	Adolff Huppe – kwatermistrz Adrian Ellert – witryk kościoła św. Jana	3 roty Rotmistrze: Arendt v. Stadtlau Daniel Po- penndorf Martén Houel- ke	2 roty Rotmistrze: Andres Weneze Hanas Vfer- berg	1 rota Rotmistrz: Valtin Künicke
26 (8)	Auff dem Lan- gen Marcket und Langassen	Constantinus Ferber – prezy- dent Albrecht Giese – rajca Głównego Miasta Reinholt Kleine- felt– rajca Sta- rego Miasta	5(4) roty Rotmistrze: Hans Peters - 1 wykreślona i przeniesiona na 1 stanowi- sko Jorgen Hoffe- ner Hans Ykerme- ter(?) Jorgen Lange Urban Spigel- barch	2 roty Rotmistrze: Greger Korner Merten Storm	1 rota Rotmistrz: Jorgenn Rabe
27 (7)	In der Bretten gasse zum Vorradt	Johann Proitt – burmistrz Michael Keerl – zastępca ławni- ka Starego Miasta	5/4 roty Rotmistrze: Jacob Maß Salmon Hoffeman Jochem Köler (Albrecht Geister – przeniesiony na trzecie sta- nowisko) Peter Thomke	1 rota Rotmistrz: Jochem Schreim	1 rota Rotmistrz: Andres Malie

28 (5)	Auff dem Fischmarkt zum Vorradt	Claus Eygerdt Erich Petersen	4/3 roty Rotmistrze: Bendict Schuler (Greger Kretzmer przeniesiony na 23 stanowisko) Michael Weißin Grosien Zabel	1 rota Rotmistrz: Andres Bremer (Silvester Wichman na pierwsze stanowisko)	-----
29 (8)	Auff dem Holzmarkt	Peter Bohm – rajca Głównego Miasta Blasien Campenau – rajca St. Miasta	5/4 roty Rotmistrze: (Jorgen Schultze przeniesiony na inne stanowisko) Hans Scherke Quirin Barckman Claus Foch Hans Sparenberg	2 roty Rotmistrze: Merten Staroft Valtin Molenhauer	(1) Przeniesiona na 7 stanowisko
30 (7)	In die Sammretgassen	Valtin Moff – kwatermistrz Blasien Sifelt – witryk kościoła św. Trójcy	4 roty Rotmistrze: Berenth Thomschleger Teues Klene Adrian Eppert Hans Jordan	2 roty Rotmistrze: Michael Richter Greger Sidau	1 rota Rotmistrz: Dionisins Shepeler
156			82	43	31

Źródło: AP Gdańsk, sygn. 300,18/1 – *Ordenung der Rottmester auff welchem ordt oder Platz ein ieder Rott sich finden soll*, (1576), s. 334-351; a także *Ordenung der Rottmeister auff welchem ohrt oder Platz ein jeder Rott sich finden soll*, s. 352-359. Zestawienie nie zawiera nazwisk zastępców rotmistrzów, którzy są ujęci w dokumentach.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

1. *Eynn Eynfeldig gutmeynig Bodencken wie man die Musterunge der Buerger Zu Danzig vortstellen mochte*”, Archiwum Państwowe w Gdańsku, sygn. 300,18/ 196, s. 5-8.
2. SPATT H., *Chronik*, AP Gdańsk 300 H fol. L.

3. *Hier volget ein bezichtt undt undterscheidungk der vier quartier inn der rechten Stadt Dantzick*, Biblioteka PAN w Gdańsku, sygn.. Ms 75, s. 67-69.
4. *Ordnungen der Bürgerlichen Nachtwache wie dieselbige auff dißmal in der Stdt Dantzick sol gehalten werden. Anno 1576 den Octobris auffgerichtet*, AP Gdańsk, sygn. 300,18/1, s. 303-307.
5. *Ordenung der Rottmester auff welchem ordt oder Platz ein ieder Rott sich finden soll*, (1576), AP Gdańsk, sygn. 300,18/1 – s. 334-351.
6. *Ordenung der Rottmeister auff welchem ohrt oder Platz ein jeder Rott sich finden soll*, AP Gdańsk, sygn. 300,18/1, s. 352-359.
7. *Ordnung, wie sich bei diesem Kriegswesen die gemayne Bürgerschaft auff ihrem Standen vnter den Fahnen verhalten soll, 1577* in: W. Hahlweg, *Das Kriegswesen der Stadt Danzing*, Dokumenten-Anhang nr 14, s. 36-40.
8. PAPROCKI C., *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków 1584.
9. SCHUTZ C., *Historia rerum Prussicarum ; Historia Rervm Prvssicarvm : Das ist Warhaffte vnd eigentliche Beschreibung der Lande Preüssen, jrer gelegenheit, namen vnd teilunge, Von den eltesten Königen an, derselben Regierung vnd Heidnischer Auffopfferung [...] / Aus bewerten Schrifften, Historien vnd Recessen zusammen getragen vnd beschrieben*, Zerbst 1592.
10. Simson P. , *Geschichte der Danziger Willkür, Danzig 1904*.

Opracowania

1. BEHRING W., *Beitrage zur Geschichte des Jahres 1577, II.: Die Berichte der kursächsischen Gesandten Abraham von Bock und Dr. Andreas Pauli über die Friedensvermittlung zwischen König Stephan Bathory und der Stadt Danzig*, „Zeitschrift des Westpreußischen Geschichtsvereins”, Bd. 45, 1903, s. 5-136.
2. BUKAL G., *Fortyfikacje Gdańska i ujścia Wisły 1454-1793. Studium z dziejów nowożytnej architektury militarnej*, Sopot 2012.
3. HAHLOWEG W., *Das Kriegswesen der Stadt Danzing I. Die Grundzuge der Danziger Wehrverfassung 1454-1793*, Biblio Verlag, Osnabrück 1982.
4. HOBURG K., *Geschichte der Festungswerke Danzigs*, Danzig 1852.
5. HOBURG K., *Die Belagerung der Stadt Danzig im Jahre 1577*, Königsberg 1860.
6. KEYSER E., *Die Baugeschichte der Stadt Danzig*, Böhlau Verlag, Köln–Wien 1972.
7. MAĆKOWSKI T., *Między obrazami a słowami – problem interpretacji ikonografii artefaktów na przykładzie gdańskich tokenów „zwierzęcych” z lat 1574-1577*, „Studia Historica Gedanensia”, t. 9: T. Maćkowski (red.),

Obrazy i słowa w komunikacji społecznej jako świadectwa przeszłości,
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2018, s. 102-116.

8. MAĆKOWSKI T., *Żetony miejskie i inne*, [w:] B. Kościńskiego (red.), *Lastadia – najstarsza stocznia Gdańska w świetle badań archeologicznych*, „Archeologia Gdańska”, t. VII, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, Gdańsk 2020, s. 613-631.
9. SIMSON P., *Westpreußens und Danzigs Kampf gegen die polnischen Unionsbestrebungen in den letzten Jahren des Königs Sigismund August (1568–1572)*, *Zeitschrift des Westpreußischen Geschichtsvereins*, Bd. 37, 1897.

Kontakt

Nazwisko autora: Tomasz Mackowski

Afiliacja (uczelnia): Wydział Historyczny

Uniwersytet Gdański

e-mail: tomasz.mackowski@ug.edu.pl

PIOTR JULIAN PLUSKOWSKI

**GINĄCE ZAWODY – MISTRZOWIE RZEMIOSŁA
ARTYSTYCZNEGO.
KRYSTAŁOWE WYROBY ZE ŚLĄSKA CIESZYŃSKIEGO**

**VANISHING PROFESSIONS – MASTER CRAFTSMEN.
CRYSTAL PRODUCTS FROM CIESZYN SILESIA**

Abstrakt

Od końca XVII w. rozwijano manufaktury hutnictwa szkła kryształowego w części południowo-wschodniej Górnego Śląska. Zmierzch tego zajęcia nastąpił ok. 1995 r. W oparciu o badania terenowe, wywiady z właścicielami dawnych prywatnych szlifierni samodzielni szlifierzami oraz pracownikami hut szkła podjęto próbę odtworzenia historii wytwarzania kryształów na Śląsku Cieszyńskim.

Słowa kluczowe: *manufaktury, szkło kryształowe, szlifierze, Cieszyn*

Abstract

From the end of the 17th century, crystal glass factories were developed in the south-eastern part of Upper Silesia. At the end of 1995, they were no longer active. The article aims at recreating the history of crystal production in Cieszyn Silesia based on field research, interviews with the owners of former private grinders, independent grinders and employees of glassworks.

Keywords: *manufactures, crystal glass, grinders, Cieszyn*

1. Wstęp

W ostatnim dziesięcioleciach wzrasta zainteresowanie pasjonatów i profesjonalnych badaczy historią szkła i jego powstawania. Informacje przekazywane są w formie tradycyjnych publikacji, ale też często trafiają na strony internetowe. Trafiają tam zdigitalizowane teksty monografii.¹ Powstają dedykowane

¹ A. Wyrobisz, *Szkło w Polsce od XIV do XVII w.*, <https://mnk.pl/zbiory/szklo-uzytkowe> [data dostępu: 25.09.2021], http://otworzksiazke.pl/images/ksiazki/szklo_w_polsce_od_xiv_do_xvii_w/szklo_w_polsce_od_xiv_do_xvii_w.pdf [data dostępu: 25.09.2021].

im witryny (np. Światszkła²) i blogi (np. MyViMuBlog³). Zbiory tych kruchych przedmiotów prezentują muzea czy to w kolekcjach szkła użytkowego czy rzemiosła artystycznego (np. Muzeum Narodowe w Krakowie⁴). Osoby współcześnie szkicujące dzieje tego rzemiosła zwracają uwagę na jego schyłek wraz z nadejściem polskiego przełomu ustrojowego. Od tego czasu minął już taki okres, że coraz mniej jest osób uczestniczących wcześniej w rzemieślniczym powstawaniu wyrobów ze szkła kryształowego w okresie powojennym. W niedługim czasie pozostanie tylko możliwość odtwarzania ich przeszłości z materialnych artefaktów. Dlatego postanowiono podjąć próbę utworzenia historii cieszyńskich szlifiery szkła kryształowego w oparciu o ich bezpośrednie relacje.

2. Początki rzemiosła szklarskiego nie tylko na Śląsku Cieszyńskim

Na przełomie XVII/XVIII w. w części wschodniej i południowego Górnego Śląska istniało około 20 hut szkła. Funkcjonowały one m. in. w Świerkłańcu koło Rybnika, Mysłowicach – Mieroszewskiego, Kusłowicach – Paczyńskiego i w Orzeszu⁵ – Huta Wolskiego.⁶ Największy rozwój tego rzemiosła nastąpił dopiero w XVIII wieku w magnackich rodzinach, które charakteryzowały się świetną organizacją przedsięwzięć i wysoką jakością wyrobów. Przykładem ich zapobiegliwości była huta szkła Naliboki (1722-1862) i Urzeczce (1737-1846). Pracownicy hut nalibocko-urzeckich rodziny Radziwiłłów specjalizowali się w wytwarzaniu luksusowego szkła stołowego i tzw. szkła kryształowego.⁷ Najwięcej hut ciągnęło się w południowej części województwa krakowskiego. Począwszy od Żywca aż do Jasła. Dużo hut istniało (XV w.) w okolicy Żywca. Jedną z nich istniała nad potokiem Bystra, a pozostałością po niej jest wieś Hucisko⁸. Hutę tą założono w 1570 roku⁹, a jej wyroby sprzedawano w Krakowie. W Księstwie Cieszyńskim istniała huta szkła w Brennej nad rzeką Brenicą. W urbarzu¹⁰ księstwa cieszyńskiego z 1621 roku opisano w/w hutę, oraz opisywana była w 1808 roku.¹¹

² Światszkła <https://www.swiat-szkla.pl/kontakt/2990-szklo-w-polsce-sredniowiecznej.html> [data dostępu: 25.09.2021].

³ Polskie szkło użytkowe – historie wybrane, <https://myvimu.com/blog/polskie-szklo-uzytkowe-historie-wybrane/> [data dostępu: 25.09.2021].

⁴ Szkło użytkowe. Muzeum Narodowe, <https://mnk.pl/zbiory/szklo-uzytkowe> [data dostępu: 25.09.2021].

⁵ B. Kres, *O Śląskim szkle artystycznym w zbiorach zielonogórskiego muzeum*, „Rocznik Lubuski” 1962 nr 3, s. 312-320.

⁶ K. Buczkowski, *Dawne szkło artystyczne w Polsce*, Kraków 1959, s. 160-161.

⁷ Z. Węglowski, K. Przeździecka, *Szkło i ceramika*, PZWIS, 1987, s. 22; Z. Kamińska, *Manufaktura szklana w Urzeczcu 1737-1846*, PWN, Warszawa 1964, s. 30-47.

⁸ A. Wyrobisz, *Szkło w Polsce ...*, s. 21.

⁹ A. Komonieccki, *Dziejopis żywiecki*, Żywiec 1937, s. 108.

¹⁰ Urbarz – księga zawierająca spis majątku danego właściciela ziemskiego oraz powinności, głównie pańszczyźnianych, jego poddanych

¹¹ F. Popiołek, *Historia osadnictwa w Beskidzie Śląskim*, Katowice 1939, s. 109-111.

Innym reliktem dawnej produkcji szkła pozostają szczątki huty szkła w Złatnej, wsi w województwie śląskim, w powiecie żywieckim w gminie Ujszoły. W dolinie potoku Bystra na wysokości około 750 m n.p.m. powstała huta szkła, budowana przez Andrzeja Wielopolskiego w latach 1815-1819. Pod kierownictwem sprowadzonych z Czech i Moraw fachowców na prawym brzegu potoku Bystra powstały w krótkim czasie 2 piece hutnicze, budynek główny o wymiarach 30×15 m, tartak, duży dom parterowy, 5 domków dla robotników i drogi potrzebne dla przywozu surowca i wywozu gotowych wyrobów. Proste roboty budowlane, transport surowca i drewna opałowego w ramach pańszczyzny powierzono miejscowym chłopom. Produkowano tu naczynia szklane i szkło okienne, które sprzedawano w Galicji, na Śląsku oraz na Węgrzech. Po blisko 60 latach funkcjonowania wobec przetrzebień lasów, a także niskiej opłacalności produkcji zakład zlikwidowano w latach 1871-1875. Ostatnim kierownikiem huty była Anda Koln, która funkcję pełniła po zmarłym mężu. Do zamknięcia zakładu przyczyniły się decyzje nowych właścicieli dóbr Andrzeja Wielopolskiego, Schultz – zarządca arcyksiążęcy włości Habsburgów – zabronił wycinki drzew bukowych. Decyzje te wzmogły trudności huty z pozyskaniem drewna opałowego, przyczyniając się do jej likwidacji. Po zlikwidowanym zakładzie dziś pozostały nieliczne pamiątki: fragmenty pieców hutniczych, dzwon w kapliczce na Sporowym Polu, przy pomocy, którego wzywano robotników do pracy i modlitwy, kamienny krzyż z figurą kobietą postawiony w 1833 roku dla uczczenia pamięci Józefa i Feliksa Göttlicherów i Jerzego Frenzela, pracowników huty. W kościele parafialnym w Ujszałach zachował się kielich, w kościele w Zwardoniu „pająk”, a w Muzeum w Żywcu karafka. Miejsce dawnej karczmy, gdzie czescy robotnicy popijali piwo nazywa się Kuflówką, a nazwiska do dziś w Złatnej funkcjonujące takie, jak Kotulek i Hubka są pochodzenia czeskiego.¹²

W czasie funkcjonowania huty szkła w Złatnej powstało podobne przedsiębiorstwo w Jaworzu – Nałężu, która działała w latach 1825-1860. Jej właścicielem był hrabia Maurycy Saint-Genois d'Anneaucourt, przedstawiciela flandryjskiej szlachty, która osiadła na Śląsku Cieszyńskim w XVIII wieku. Nowe założenie hutnicze funkcjonowało w oparciu miejscowe piaskowce tzw. godulskie, które wydobywano ze stoku szczytu Bucznik. Miejsce urobku piaskowca nazywano „szmalzornią”. Z pobliskich lasów pozyskiwano drewno bukowe do wypalania węgla drzewnego. Do barwienia szkła służył wydobywany wraz z piaskowcem w miejscowych kamieniołomach tlenek żelaza, dzięki któremu uzyskiwano szkło o kolorze zielonym. Okoliczne wapienniki dostarczały niezbędne wapno palone potrzebne do procesu topienia piasku kwarcowego. Potrzebną energię do rozkruszania piaskowca, jak i do innych maszyn pozyskiwano z pobliskiego potoku Jasionka. Zbudowano na nim podsiębierne koła wodne. Szkło wytapiano w piecach komorowych o dość prymitywnej konstrukcji. Cały ten proces trwał ponad 12 godzin przy temperaturze od 1.300°C do 1.500°C. Znale-

¹² Huta szkła w Złatnej, <https://beskidlive.pl/z-regionu/2951-huta-szkla-w-zlatnej> [data dostępu: 15.07.2020].

zienie na miejscu huty stłuczki szklanej wskazywało, że głównie wytwarzano tam szkło proste bezbarwne, a także o różnym odcieniu zieleni. Szkło bezbarwne służyło do wyrobu szyb okiennych, a z szkła kolorowego powstawały szklanki i butelki na piwo i wino. Cała produkcja szła na potrzeby majątku hrabiego Maurycego, który zgodnie z zachowanymi zapisami inwentaryzacyjnymi z roku 1822 posiadał 7 szynków i 10 karczm.¹³

Na miejscu dawnej huty szkła w 2010 roku Urząd Gminy w Jaworzu wybudował stałą ekspozycję złożoną z makiety pieca komorowego do wytopu szkła, tablicy z rysunkiem pokazującym działanie stępy rozkruszającej piaskowce godulskie, a także, pochodzącej z terenu działalności produkcyjnej huty zbioru znalezionej tam stłuczki szklanej.¹⁴

Hrabia Maurycy w swych działaniach naśladował postępowanie hr. Henricha Larisch-Monnicha, który założył tzw. Hutę Henryka w Karwinie. Poza wyrobem zwykłego szkła, uruchomiono tam małą szlifiernię szkła luksusowego. Niski popyt na ich wyroby wpłynął na zamknięcie przedsiębiorstw w 1841 roku.¹⁵ Zapotrzebowanie na wyroby szklane zaspokajała istniejąca od 1822 roku huta szkła w Jaworzu koło Bielska-Białej istniała huta szkła, którą odnotowano w 1834 roku.¹⁶

4. Okres międzywojenny na Śląsku Cieszyńskim

W okresie 1918-1939 odnotowano kilka zakładów szlifierskich w Cieszynie i okolicy. W pobliskich Kaczycach działał Wilhelm Drzyzga, który posiadał „zakład szlifowania szkieł ozdobnych i kryształów”. W samym Cieszynie działały takie zakłady, jak: Piętok-Lorek, Cieszyn, ul. Strażacka 5 (obecnie ul. Limanowskiego), „Kryształy” Cieszyn, Przemysł Szklany sp. z o. o., ul. Legionów 21 (obecnie ul. Głęboka)¹⁷, „Szkło, Porcelana”, Henryk Grunfeld, Cieszyn ul. Legionów 17 (obecnie ul. Głęboka) i Skład fabryki porcelany Giesche SA.¹⁸ Dalszych badań wymaga ustalenie ich dat powstania. Udało się to w przypadku funkcjonowania w 1926 roku w Cieszynie dwóch firm, które handlowały szkłem i porcelaną. Jedną z nich prowadził Grunfeld Henryk na ul. Głębokiej 17 (zało-

¹³ Huta szkła w Złatej...; Złatna: Zrewitalizowana XIX-wieczna huta szkła ma przyciągać turystów, <https://zywiec.naszemiasto.pl/zlatna-zrewitalizowana-xix-wieczna-huta-szkla-ma-przyciagac/ar/c3-4208954> [data dostępu: 15.07.2020].

¹⁴ Huta szkła w Jaworzu – Nałężu, http://www.szklanym-szlakiem.jaworze.pl/dolina_jasionki/huta_szkla, [15.07.2020 r.]; Jak hrabia Maurycy produkował szkło w Jaworzu, <http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/29820.jaworze-jak-hrabia-maurycy-produkowal-szklo-w-jaworzu%E2%80%A6.html> [data dostępu: 15.07.2020].

¹⁵ I. Panic (red.), *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania dziejów do czasów współczesnych*, t. 5: *Śląsk Cieszyński od Wiosny Ludów do I wojny światowej 91848-1918*, Cieszyn 2013, s. 245.

¹⁶ Jak hrabia Maurycy produkował szkło w Jaworzu <http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/29820.jaworze-jak-hrabia-maurycy-produkowal-szklo-w-jaworzu%E2%80%A6.html> [data dostępu: 25.09.2021].

¹⁷ *Cieszyn przewodnik retro 1936*, Cieszyn [1936] s. 10, reklama firmy.

¹⁸ Tamże, s. 30, reklama firmy.

żona w 1879 r.), oraz po tej samej stronie tej ulicy pod numerem 21 tym samym asortymentem handlował R. Krisch i Synowie.¹⁹ W 1930 roku powstała Firma „Kryształy Cieszyn”, *przemysł szklany, Ska z o. o.* W drugim roku funkcjonowania zatrudniano tam 45 pracowników, których kunszt potwierdziło uzyskanie złotego medalu i dyplomu honorowe podczas wystawy w Cieszynie. Rok przed wystawą na ul. Głębokiej pod numerem 13 zaczęła pracować szlifiernia Elżbiety Krisch, a pod numerem 58 zakład Berka Emanuel & Zamarski Jan. Kolejną szlifiernię prowadził Maksymilian Witrzens na ul. Stalmacha 10²⁰. W następnym roku (1932 roku) jako spółka powstała Firma Piętok-Lorek, gdzie trzech pracowników szlifowało kryształy z surowca zagranicznego.

5. Powojenny okres na Śląsku Cieszyńskim (1948-1998)

W PRL-u materiał jakim było szkło kryształowe, rzemieślnicy nabywali w państwowych hutach szkła takich, jak: Huta Szkła „ZAWIERCIE”, Huta Szkła Kryształowego „JULIA” w Szklarskiej Porębie, która miała swe oddziały w Piechowicach i Sobieszowie. Natomiast Huta Szkła Kryształowego „VIOLETTA” w Stroniu Śląskim oraz w Krośnieńskie Huty Szkła „KROSNO”, które dostarczały szkło rzemieślnikom dopiero po zaspokojeniu potrzeb państwowych zakładów oraz spółdzielni.

W zakładzie w procesie trawienia szkła potrzeby był kwas fluorowodorowy i kwas siarkowy. Powyższe odczynniki łączono w odpowiedniej proporcji z wodą uzyskując pożądaną substancję do trawienia szkła ołowiowego. Chemikalia te zamawiano w Toruniu (Toruńskie Zakłady Przemysłu Nieorganicznego „Polchem”, ul. Szosa Bydgoska 94), z zakładów Luboń koło Poznania (Poznańskie Zakłady Chemiczne) lub z firmy „Solkwas” z Gliwic, ul. Plebiscytowa 1. Kwasy wykorzystywano do chemicznego polerowania szkła ołowiowego.²¹ Na wielu fakturach widniały takie składniki, jak: HF – *hafnium*, metal przejściowy, H₂SO₄ – kwas siarkowy i H₂SiF₆ – kwas heksafluorokrzemowy.²²

¹⁹ *Księga adresowa miasta Cieszyna z kalendarium na rok 1926*, Cieszyn [1926], s. 57. Dział Handel szkła i Porcelany.

²⁰ *Księga adresowa miasta Cieszyna z kalendarium na rok 1931*. Cieszyn [1931], s. 87. Dział Handel szkła i Porcelany.

²¹ Dz. U. nr 7 poz. 45 z 10.02.1964 r. to Rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 10 lutego 1964 r. w sprawie zezwoleń na wyrób i obrót truciznami, ewidencji trucizn oraz zasad postępowania organów kontroli nad substancjami trującymi – w którym nie ma odwołania do szlifierni; przywołanie nie ma uzasadnienia.

²² Pismo Rzemieślnicza Spółdzielnia Zaopatrzenia i Zbytu „Wytwórczo-Usługowa”, Katowice ul. Plebiscytowa nr19, z dnia 1.12.1971 dotyczące zaopatrywania w chemikalia na lata 1972-1975, skierowane do Ludwika Kusia, Cieszyn ul. Michejdy 9. Zakład Rzemieślniczy- Szlifiernia Szkła Kryształowego. Pismo: Częstochowskie Zakłady Chemiczne Przemysłu Terenowego, Częstochowa ul. Garibaldiiego 7/9 dotyczące dostaw kwasu fluorowodorowego 40% do Ludwika Kusia z Cieszyna z dnia 10.11.1971 r. Pismo: Przedsiębiorstwo Obrotu Chemikaliami Nieorganicznymi „SOLKVAS”, Gliwice, ul. Plebiscytowa 1, dotyczące dostaw kwasu fluorowodorowego 50% i innych chemikaliów z dnia 19.09.1973. – Ludwik Kuś. Świadczenie badania nr 403/3354 z dnia 6.12.1976 r.

W hutach szkła i kryształów na Śląsku Cieszyńskim wykorzystywany był piasek przywożony głównie z województwa dolnośląskiego (7 złóż), z miejscowości Ołobola, Osiecznica, Parowa i Władysława. Naprzeciw państwowym hutom szkła gospodarczego i kryształowego, których produkcja w pełni nie zaspokajała popytu powstawały małe prywatne huty – manufaktury. Kilka z nich istniało na terenach Śląska Cieszyńskiego. Jedną z pierwszych utworzono w Jastrzębiu-Zdroju. Ich właściciel Zbigniew Krzeczkowski w Simoradzu pod Cieszynem otworzył kolejną hutę wraz z zakładem szlifierskim. Trzecią małą hutę, która powstała w Skoczowie powstała dzięki Ferdynandowi Szlachetko, a Marian Szybalski były dyrektor Huty Szkła w Tarnowie doprowadził do jej rozbudowy. Była to „wytwórnia kryształów i szkła laboratoryjnego”.²³ W Kietrze²⁴ również istniała prywatna mała huta szkła, z której cieszyńscy rzemieślnicy korzystali. Trzy inne huty istniały w Bielsku, pana Jerzego Zemana, Jaworzu pana Karola Duławy i w Jasienicy.²⁵

Od lat 50. XX wieku na terenach Śląska Cieszyńskiego powstało kilkanaście szlifierni kryształów. Działyły one do końca lat 90. XX wieku. Nastąpił wtedy krach ze zbytem kryształów, jak i ogromne problemy z ochroną środowiska, związaną z trawieniem w kwasach szkła ołowiowego. Masowo zamykano zajmujące się tym rodzajem wyrobów zakłady rzemieślnicze. Nastąpił kres tego rodzaju zawodu rzemieślniczego, jak i firm działających od wielu pokoleń. Maszyny do szlifowania były wykonywane w miejscowości Jaroszowice,²⁶ gdzie istniała huta szkła, jak i przedsiębiorstwo „Szkłomasz”. Produkowała ona szlifiernie wrzecionowe pionowe SZ-1 i szlifiernie poziome tzw. „szajby”. W większości przypadków rzemieślnicy sami wykonywali szlifiernie, wzorując się na już istniejących państwowych wyrobach.

W prywatnych hutach szkła pracowali rzemieślnicy, którzy uczyli się tego zawodu od podstaw. Kończyli Zasadnicze Szkoły Zawodowe, a następnie w prywatnych wytwórniach szkła zdobywali doświadczenie i dalsze uprawnienia – z reguły czeladnicze. Część z tych hutników szkła jeszcze żyje i mogli autorowi przekazać sporą wiedzę. W skoczowskiej hucie szkła pana Ferdynanda Szlachetki, a późniejszego właściciela Mariana Szybalskiego, a następnie syna Bogdana Szybalskiego pracował Alojzy Zajac z Iskrzyczyna, Stanisław Bojda z Górek Wielkich i Grzędziel Władysław z Skoczowa. Wyroby z tej małej manufaktury szklanej rozchodziły się w błyskawicznym tempie po całym regionie.

wykonany przez Dział Kontroli jakości Toruńskich zakładów Przemysłu Nieorganicznego „POLCHEM”, gdzie badano: HF, H₂SO₄, H₂SiF₆.

²³ *Dzieje Skoczowa od zarania do współczesności*, Skoczów 1993, s. 62, 151.

²⁴ Kietrz – miasto położone w województwie opolskim, powiat głubczycki. Miasto położone nad rzeką Troją. W latach 1975-1998 należała do województwa opolskiego. Kietrz od dawna znany był jako miasto tkaczy. Już w 1539 r. istniało bractwo czeladników tkackich.

²⁵ Legitymacja Ubezpieczeniowa nr AS 149109 wydana 26.03.1973 dla Władysława Grzędziela ze Skoczowa. Poświadczenie pracy i ubezpieczenia – s. 8-3, 82-89. Huty szkła i szlifiernie kryształów.

²⁶ Wieś położona w województwie małopolskim w powiecie olkuskim, w gminie Klucze. Wieś przemysłowa z XIX w. położona niedaleko Olkusza – Jaroszowice.

Prywatnych zakładów w rejonie Cieszyńskim było kilka. W samym Cieszynie działał pan Ludwik Kuś²⁷ który otworzył swój zakład w 2 maja 1957 roku. Wcześniej od 1946 roku pracował w Czeskim Cieszynie w tamtejszej spółdzielni pracy *STAVO KOMBINAT*. Pan Kuś od 1978 roku był podstarszym w Zarządzie Cechu w Cieszynie. Od 1979 do 1993 był Starszym Cechu²⁸ (15 lat pracy w Cechu). Zamknął zakład w 1990 roku. Drugi znany zakład prowadził Jan Słowik, który uzyskał świadectwo czeladnicze w 1946 roku w Katowicach. Po jego śmierci zakład prowadziła jego żona Janina. Następnie zakład przejął syn mgr inż. Leszek Słowik i prowadził do swojej śmierci w 2000 roku, potem zakład zamknięto. Pracował tam, do samego końca, pan Tadeusz Suchanek z Pogwizdowa, uczeń pana Józefa Puchelki. Trzeci zakład czynny w okresie międzywojennym do 1967 prowadził pan Grzegorz Kudyniuk. Zakład czynny był na ul. Strażackiej 18 (obecnie Limanowskiego), a następnie na ul. Srebrnej. Na tej samej ulicy pod numerem 18a działał zakład szlifierski Władysława Szczyńskiego. Istniał on od końca lat 90.XX wieku W Kaczycach Dolnych przy ul. Matejki 42, od 1958 roku przez ponad 30 lat działał warsztat Spółdzielni Pracy z Bielska-Białej. Zakład posiadał 6 maszyn szlifierskich, 18 pracowników pracujących na pół etatu, a zakład funkcjonował od 5 rano do 17 godziny. Szeffem, a później właścicielem tej szlifierni był Władysław Tomala (1919-2009). Innym znanym rzemieślnikiem był Leon Wawrzyczek²⁹, który urodził się w Zebrzydowicach, a działał w Cieszynie, a następnie przeniósł się do Wilkowie koło Bielska-Białej. W Skoczowie istniał zakład Mieczysława Kibla (ur. 1939), zamieszkałego w Cieszynie przy ul. Folwarczna 24. Umiejętności zdobywał w warsztacie Ludwika Kusia. Niedaleko Skoczowa w Pogórze warsztat szlifierski prowadził Jan Madzi (ur.1958). W tej samej miejscowości pracował z kryształami jeszcze Józef Puchelka.

Pod koniec lat 70.XX wieku na terenie Jaworzynki powstały dwie szlifiernie kryształów. W tym samym okresie funkcjonowała jeszcze jedna szlifiernia w Wiśle. Wspomniane trzy szlifiernie pracowały do pierwszej połowy lat 90-tych na tzw. pełnych obrotach. Był tam zatrudniony pan Andrzej Bernaczek, który uczył się fachu w Stroniu Śląskim. Rzemieślnicy pracowali na szkłe pochodzącym ze Skoczowa i Tarnowa, kryształowe wazony, karafki, patery, różnego rodzaju kieliszki. Pod koniec lat 90. XX wieku szlifowano tylko szkło tzw. gospodarcze. Przez wiele lat ponad 90 % wyrobów zabierali przemysłowcy przynosząc je do Czech. Nie raz czekali na dokończenie wytwarzanej serii. Miejscowe kobiety donosiły śniadania, obiady, kolacje, by szlifierze mogli dokończyć daną partię wyrobu. Zbyt był ogromny. Praktycznie wszystkie gotowe przedmioty zabierali przemysłowcy. Przebieg granicy państwowej przez obszar

²⁷ *Mistrzowie rzemiosł artystycznych województwa bielskiego. Katalog wystawy artystycznej w Bielsku-Białej*, CDW, Cieszyn 1979, s. 22.

²⁸ K. Kajzer, B. Francus, *Cech rzemieślników i przedsiębiorców w Cieszynie*, Cieszyn 2008, s. 67.

²⁹ *Mistrzowie rzemiosł artystycznych województwa bielskiego. Katalog wystawy artystycznej w Bielsku-Białej*, CDW, Cieszyn 1979, s. 38.

Śląska Cieszyńskiego ułatwiał ten proceder, bo po obu stronach granicy mieszkali członkowie tej samej rodziny. Brat mieszkał po polskiej stronie a siostra po czechosłowackiej. Był tu dobry klimat i odpowiedni teren do przemytu.

Tabela 1.

Szacunkowe wielkości kryształowych gotowych wyrobów szlifowanych przez rzemieślników na Śląsku Cieszyńskim – oficjalne i nieoficjalne

Nazwisko i imię właściciela zakładu oraz miejsce siedziby zakładu	Wielkość produkcji			Liczba pracowników
	Oficjalna	Nieoficjalne	Razem/miesiąc	
Kuś Ludwik Cieszyn	500 kg	500 kg	1.000 kg	4
Kudyniok Grzegorz Cieszyn	300 kg	200 kg	500 kg	2
Puchelka Józef Pogwizdów	500 kg	500 kg	1000 kg	3
Szybiński Marian Skoczów	500 kg	500 kg	1000 kg	3
Tomala Władysław Kaczyce	500 kg	500 kg	1000 kg	3
Krzczkowski Zdzisław Simoradz	500 kg	500 kg	1000 kg	3
Kibel Mieczysław Skoczów	150 kg	100 kg	250 kg	1
Drzyzga Wilhelm	150 kg	100 kg	250 kg	1
Madzia Jan Skoczów – Pogórze	150 kg	100 kg	250 kg	1
Herzyk – bracia Skoczów	800 kg	800 kg	800 kg	4
Inni Cieszyn i okolice	600 kg	400 kg	100 kg	1
Krzczkowski Zdzisław Jastrzębie Zdrój	900 kg	400 kg	1.000 kg	3
Bielsko Szlifierze – ponad 10 oraz 3 x huty szkła	1.300 kg	700 kg	4000 kg	6
Razem	6.850 kg	5.300 kg	12.150 kg/ miesiąc	35

Źródło: Zebrane dane od żyjących dawnych pracowników hut szkła kryształowego, jak i od rzemieślników posiadających zakłady szlifowania kryształów. To przybliżone, produkcji oficjalnej, jak i tej dodatkowej nie gdzie nie zgłaszanej.

Na obszarze Śląska Cieszyńskiego, na całej granicy polsko-czechosłowackiej, która miała ponad 80 km (licząc drogą), istniał proceder zwany lewym handlem³⁰. Od Jaworzynki i Trójstyku³¹, Istebnej, Łacki, Jasnowice,

³⁰ E. Cudzych, *Kapitalizm znad Olzy – Nowe zasady gry. Antropologiczny obraz przemytu na pograniczu polski-czeskim*, [w:] *Komunizm: system–ludzie–dokumentacja*, Instytut Pamięci

Bystre, Łabajów, Wielki i Mały Stożek, Soszów, Wisła, Jawornik, Wielka i Mała Czantoria, Ustroń-Polana, Leszna Górna, Kojkowice, Dziegiełków, Puńców, Cieszyn, Markłowice, Pogwizdów, Kaczyce, Zebrzydowice, Markłowice Górne i Dolne do Moszczenicy (dzielnica Jastrzębia Zdroju) dochodziło do zorganizowanego przemytu. To tzw. szmugiel, inaczej kontrabanda. Ten proceder przemytniczy kwitł głównie w okresie PRL-u. W zależności od okresu tj. od 1945 do 1989 roku, ruch ten był większy lub się zmniejszał, jednak istniał cały czas. Kiedy otwarto granice, od 30 marca 2008,³² nie było już takiej potrzeby.

Jeżeli produkowano około 12 ton gotowych wyrobów na miesiąc to była to znaczna ilość kryształów tylko z takich miejscowości, jak: Cieszyn, Pogwizdów, Jastrzębie Zdrój, Skoczów, Simoradz, Kaczyce, Pogórze i Bielsko. Na całym Śląsku Cieszyńskim wytwarzano ponad 12 ton kryształów miesięcznie. Rocznie wielkość pracy szlifierzy sięgała od 145 ton do ponad 150 ton wyrobów kryształowych. Daje to pogląd na wielkości co do hut państwowych.

Huta Szkła „ZAWIERCIE” w 1928 roku produkowała około od 1.200 do 1.400 ton szkła, w tym kryształów rocznie. Huta Szkła Kryształowego „JULIA” w Szklarskiej Porębie³³, Piechowicach i Sobieszowie. Huta Szkła Kryształowego „VIOLETTA” w Stroniu Śląskim produkowała na początku lat 50. XX wieku 40 ton, przy zatrudnieniu 230 osób. Dwadzieścia lat później (1970) produkcja wzrosła do 800 ton rocznie, co stanowiło rekord w skali kraju. W 1980 roku huta zatrudniała 2.200 pracowników i była największym pracodawcą w tej części ziemi kłódzkiej. W tym samym roku odnotowano rekordową produkcję 3.500 ton owego szkła. Huta była czołowym eksporterem kryształów w Polsce. Krośnieńskie Huty Szkła „KROSNO” w 1945 roku liczyły 267 pracowników i wyprodukowały 329 ton wyrobów, w 1948 roku mając 360 członków załogi, dzięki której powstało 599 ton kryształów. W roku 1953 hutę opuściło 1.151 ton wyrobów. W 1958 wyprodukowano 1.833 ton wyrobów szklanych. W latach 80. XX wieku. zakład zatrudniał ponad 7.000 pracowników.

Dokładną organizację pracy w hutach szkła prezentuje Andrzej Wyrobisz w swej książce³⁴. Podaje również budowę huty i wyposażenie jej w urządzenia i narzędzia. Wszyscy rzemieślnicy korzystali z broszury „Vademecum Rzemieślnika”³⁵. Inną bardziej obszerną publikacją był „Poradnik Rzemieślnika”.³⁶ Specjalnie dla zakładów szlifierskich powstała broszura „Szlifowanie szkła

Narodowej Oddział w Lublinie, Lublin 2019 s. 159-184; A. Gojny, *Granica „Przyjaźni”. Zaolzie: „Polski Biuletyn Informacyjny”* 2008 nr 5, s. 8.

³¹ Trójstyk powstał w 1993 r., po podziale Czechosłowacji na Słowację i Czechy. Tam zbiegają się 3 granice. Polsko-Słowacko-Czeska.

³² Układ Schengen, który Polska podpisała dnia 21 grudnia 2007, a w rzeczywistości wszedł 30 marca 2007 r.

³³ J. Wierzchucka, *Szko artystyczne w Muzeum Karkonoskim w Jeleniej Górze*, Jelenia Góra 2012, s. 44.

³⁴ A. Wyrobisz, *Szko w Polsce od XIV do XVII w.*, ZN WPAN, Wrocław 1968, s. 79-86.

³⁵ *Vademecum Rzemieślnika – Karta praw i obowiązków rzemieślnika. Kwalifikacje zawodowe w rzemiośle*, WS, Warszawa 1982.

³⁶ *Poradnik rzemieślnika*, Centralny Związek Rzemiosła, Warszawa 1974.

i kryształów”.³⁷ Omówione były warunki odbywania nauki w zakładach rzemieślniczych i program nauki zawodu. Niektórzy rzemieślnicy w dowód uznania ich pracy otrzymywali dyplomy ale i książki – „*Historia handlu na ziemiach polskich i zachodniej słowiańszczyzny*”.³⁸

5. Zakończenie

Przytoczone dane prezentują wymiar produkcji różnych rodzajów hut szkła na terenach całego Śląska Cieszyńskiego i pozwalają docenić skalę wysiłku szlifierni funkcjonujących na tym terenie. Badania terenowe okazały się bardzo owocne, dając wiele nowych, do tej pory nieznanymi informacji na temat hut szkła – małych manufaktur, które pracowały na dwie zmiany. Z dokumentów żyjących, jak i tych już nieobecnych w naszym życiu, wyszperanych na strychach można było wiele się dowiedzieć. Pieczętki w książeczkach ubezpieczeniowych unaocznily wiele nieznanymi hut szkła, jak i zakładów szlifowania szkła kryształowego. Wielokrotne spotkania, kilkugodzinne wywiady, dały niesamowite wiadomości o tym zawodzie, który w pod koniec lat 90.XX wieku przestał istnieć. Znikło zapotrzebowanie na wyroby kryształowe, który w dość drastyczny sposób, doprowadziły do upadku wielu zakładów i hut szkła kryształowego. Publikacja ta to pokłon żyjącym pracownikom, jak i pamięć o ludziach, których już nie ma, a osiągnęli szczyt perfekcji swoich wyrobów. Teraz ich młodsze pokolenia mogą pochwalić się dziadkami prezentując książkę „*Wielcy ludzie i ich kruche wyroby*”.³⁹

Podziękowania

Autor składa szczególne podziękowania państwu Iwonie (Kuś) i Januszowi Gabryś za udostępnienie materiałów dotyczących Starszego Cechu Cieszyńskiego i Mistrza Rzemiosła Artystycznego Ludwika Kusia. Za pomoc w zbieraniu materiałów do artykułu składa Barbarze Chowaniec (Puchelko) z Pogwizdowa, Anđeliki Buchta (Szybilska), Celinie Torbicz (z domu Szybilska) z Urszulina i Beacie Strzelczyk (Ostrów Włkp.), Janowi Tomali z Kaczyc, Mieczysławowi Kiblowi i Tadeuszowi Suchankowi, Janowi Madzia z Cieszyna, Alojzemu Zając, Stanisławowi Bojda, z Iskrzyczyna oraz jego imiennikowi Stanisławowi Bojda z Górek Wielkich, a także Annie Słowik z Cieszyna, Halinie Szotek oraz Markowi Działańskiemu.

Wyjątkowe wyrazy podziękowań Autor składa Maciejowi Zaborskiemu z Akademii Sztuk Pięknych we Wrocławiu, mistrzowi rzemiosła, szlifierni za wszelkie informacje i poprawę merytoryczną w/w pracy.

³⁷ *Szlifowanie szkła i kryształów*, Centralny Związek Rzemiosła, Warszawa 1976.

³⁸ B. Sikorski, *Historia handlu na ziemiach polskich i zachodniej słowiańszczyzny*, t. 5: *Historia form, zrzeszeniowych*, Warszawa 1956.

³⁹ P. Pluskowski, *Wielcy ludzie i ich kruche wyroby*, Modena, Cieszyn 2021.

BIBLIOGRAFIA

1. BUCZKOWSKI K., *Dawne szkło artystyczne w Polsce*, Kraków 1959.
2. Cieszyn przewodnik retro 1936, Cieszyn [1936].
3. CUDZICH E., *Kapitalizm znad Olzy – Nowe zasady gry. Antropologiczny obraz przemytu na pograniczu polski-czeskim*, [w:] *Komunizm: system– ludzie– dokumentacja*, Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Lublinie, Lublin 2019 .
4. *Dzieje Skoczowa od zarania do współczesności*, Skoczów 1993.
5. GOJNY A., *Granica „Przyjaźni. Zaolzie „Polski Biuletyn Informacyjny”* 2008 nr 5.
6. *Jak hrabia Maurycy produkował szkło w Jaworzu*, <http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/29820.jaworze-jak-hrabia-maurycy-produkowal-szklo-w-jaworzu%E2%80%A6.html> [data dostępu: 25.09.2021].
7. KAJZER K., FRANCUS B., *Cech rzemieślników i przedsiębiorców w Cieszynie*, Cieszyn 2008.
8. KOMONIECKI A., *Dziejopis żywiecki*, Żywiec 1937.
9. KRES B., *O Śląskim szkłem artystycznym w zbiorach zielonogórskiego muzeum*, „Rocznik Lubuski” 1962 nr 3.
10. *Księga adresowa miasta Cieszyna z kalendarium na rok 1926*, Cieszyn [1926].
11. *Księga adresowa miasta Cieszyna z kalendarium na rok 1931*. Cieszyn [1931].
12. *Mistrzowie rzemiosł artystycznych województwa bielskiego. Katalog wystawy artystycznej w Bielsku-Białej*, CDW, Cieszyn 1979.
13. PANIC I. (red.), *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania dziejów do czasów współczesnych*, t. 5: *Śląsk Cieszyński od Wiosny Ludów do I wojny światowej 91848-1918*, Cieszyn 2013.
14. PLUSKOWSKI P., *Wielcy ludzie i ich kruche wyroby*, Modena, Cieszyn 2021. *Poradnik rzemieślnika*, Centralny Związek Rzemiosła, Warszawa 1974.
15. POPIOŁEK F., *Historia osadnictwa w Beskidzie Śląskim*, Katowice 1939.
16. SIKORSKI B., *Historia handlu na ziemiach polskich i zachodniej słowiańszczyzny*, t. 5: *Historia form zrzeszeniowych*, Warszawa 1956.
17. *Szlifowanie szkła i kryształów*, Centralny Związek Rzemiosła ,Warszawa 1976.
18. *Vademecum Rzemieślnika – Karta praw i obowiązków rzemieślnika. Kwalifikacje zawodowe w rzemiośle*, WS, Warszawa 1982.
19. WĘGŁOWSKI Z., PRZEŹDZIECKA K., *Szkło i ceramika*, PZWiS, 1987.

20. WIERZCHUCKA J., *Szkło artystyczne w Muzeum Karkonoskim w Jeleniej Górze*, Jelenia Góra 2012.
21. WYROBISZ A., *Szkło w Polsce od XIV do XVII w.*, <https://mnk.pl/zbiory/szklo-uzytkowe> [data dostępu: 25.09.2021]. http://otworzksiazke.pl/images/ksiazki/szklo_w_polsce_od_xiv_do_xvii_w/szklo_w_polsce_od_xiv_do_xvii_w.pdf [data dostępu: 25.09.2021].

Kontakt

Nazwisko autora: Piotr Julian Pluskowski

e-mail: pluskowski.cieszyn@wp.pl

Fot. 1. Prezent Sobiesława zasady dla firmy PORSCHE – Jan Słowik Cieszyn.,
Archiwum Rodziny Słowików

Fot. 2. Kryształowy koszyk wykonany przez Józefa Puchelkę dla papieża Jana Pawła II.
Głos Ziemi Cieszyńskiej

Kryształowy puchar dla załogi s/s Cieszyn

CIESZYN (cz). Z okazji zdobycia przez załogę statku s/s Cieszyn pierwszego miejsca we współzawodnictwie, udała się do Szczecina 5-osobowa delegacja z naszego grodu, aby spotkać się z marynarzami tej jednostki.

Dzielnej załodze, która tak rozstawia na szerokich wodach imię Polskiej Żeglugi Morskiej jak również plastowskiego Cieszyna wręczono piękny kryształowy puchar, wykonany przez Ludwika Kusia, a ufundowany przez Prezydium MRN.

Fot. Paweł Czupryna

Fot. 3. Kryształ wykonany przez Ludwika Kusia dla załogi statku S/S Cieszyn – Głos Ziemi Cieszyńskiej

Cieszyńskie kryształy powędrowały do Grecji

CIESZYN (x)

W tych dniach odesłana została do Grecji z cieszyńskiej szlifierni Ludwika Kusia partia wyrobów kryształowych, zamówionych za pośrednictwem centrali eksportowej „Prodimex”. Są to przepiękne wazy, utrzymane w stylu starogreckim, o opływowych kształtach, oraz tace o delikatnych, oryginalnych wzorach. Jest to pierwsze tego rodzaju zamówienie greckiego odbiorcy, realizowane w naszym kraju.

Trzeba przypomnieć, że mistrzowskie wyroby Ludwika Kusia, mało stosunkowo znane nawet przez samych cieszyńniaków zdobyły już sobie uznanie w wielu krajach Europy, a nawet Ameryki. W tym roku wystawiane były na Międzynarodowych Targach we Florencji, gdzie zostały wyróżnione złotym medalem. Ponadto eksponowane były w Monachium i Chicago, czego efektem były nowe zamówienia.

O wysokiej wartości kryształów Ludwika Kusia świadczą m. in. fakt, że z jego pracowni wyszły wspaniałe puchary, ofiarowane przez nasz kraj delegacjom partyjno-rządowym takich krajów jak: Węgry, Jugosławia, Rumunia i inne. Jeden z tych pucharów, prawdziwy okaz sztuki szlifierskiej, ważył ponad 20 kg.

Kryształy cieszyńskie znajdują również chętnych nabywców wśród obokrajowców, odwiedzających nasze miasto.

Jeden ze wspaniałych wazonów kryształowych, pochodzący z pracowni Ludwika Kusia. Wazon ten wraz z innymi wysłany został do Grecji.

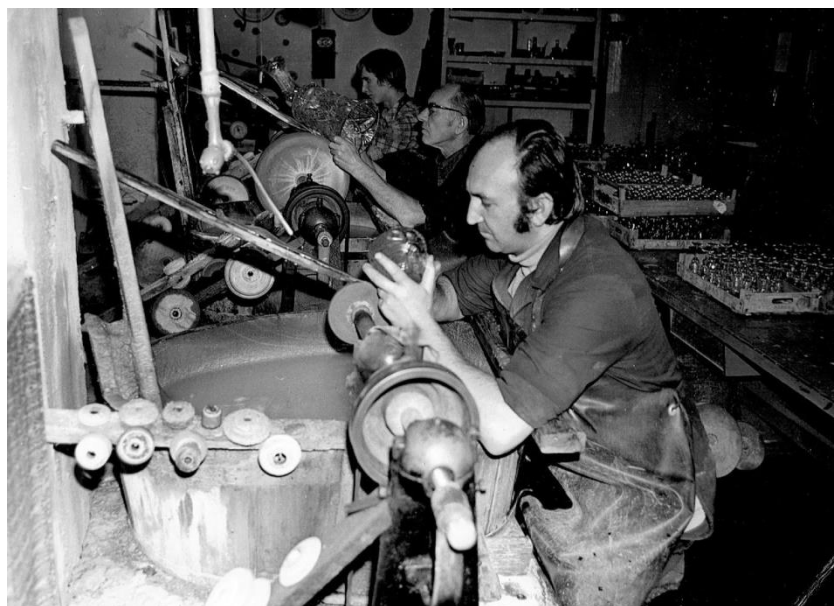
Fot. 4. Wyroby Ludwika Kusia w Grecji – Głos Ziemi Cieszyńskiej

Fot. 5. Józef Puchelka w swoim warsztacie przy szlifowaniu kryształów –
Głos Ziemi Cieszyńskiej

Fot. 6. Rzemiosło 22 – 1960 r. fotografia p. K. Chobot

Fot. 7. Wnętrze warsztatu szlifierskiego. W środku w okularach – Ludwik Kuś

Fot. 8. Wyroby J. Słowik firma „CRISTAL” Cieszyn ul. Mennicza 7.
Na zdjęciu Mistrz Tadeusz Suchanek.

Fot. 9. Zakład w Cieszynie „CRISTAL” Jana Słowika – 1994 r.

Fot. 10. Maszyna 2 stanowiskowa – Cieszyn Mieczysława Kibla

RYSZARD KASZA

ROZWÓJ RZEMIOSŁA W DAWNYM PRUDNIKU OD XIV DO POŁOWY XX WIEKU

DEVELOPMENT OF LOCAL CRAFTS IN THE FORMER CITY OF
PRUDNIK. FROM THE FOURTEENTH TO THE MID-TWENTIETH
CENTURY

Streszczenie

W historiografii istnieje przekonanie o wpływie rzemiosła na kondycję ekonomiczną miast. W przedstawionym opracowaniu zastanowiono się na ile stwierdzenie sprawdziło się w przypadku opolskiego miasta Prudnik. Miasto Prudnik odegrało niebagatelną rolę na Górnym Śląsku. W XVI wieku Prudnik uchodził za najbogatsze miasto w księstwie opolsko-raciborskim. Rozwoju miasta nie można rozpatrywać bez uwzględnienia zmian w zakresie miejscowego rzemiosła w okresie pierwszej rewolucji technicznej. Niestety większość dokumentów, akt miejskich i kronik zaginęła. Wzmianki o nich można obecnie odnaleźć głównie w książkach kronikarzy i dziejopisów Augustina Weltzela (1817-1897) i Johanna Chrząszcza (1857-1928). Przeprowadzona analiza źródeł pozwoliła ukazać wpływ lokalnego rzemiosła na rozwój miasta, a także określić zależność jego funkcjonowania od powstania przemysłu fabrycznego.

Słowa kluczowe: *rzemiosło, Prudnik, cechy, włókiennictwo*

Abstract

There is a belief in historiography that craftsmanship influences the economic condition of cities. The aim of this study is to investigate to what extent this assumption has been correct in the case of the city of Prudnik. Prudnik has played a significant role in Upper Silesia. In the 16th century, Prudnik was considered the richest city in the Duchy of Opole and Racibórz. However, the development of the city cannot be discussed without taking into account the changes in local craftsmanship during the first technical revolution. Unfortunately, most of the documents, city records and chronicles have been lost. Some historians and chroniclers such as Augustin Weltzel (1817-1897) and Johannes Chrząszcz (1857-1928) mentioned these documents in their works. The following research showed the significance of local crafts in the development of the city, as well as the dependence on the textile industry.

Keywords: *craftsmanship, Prudnik, guilds, textile industry*

1. Wstęp

W przedstawionym opracowaniu podjęto próbę ukazania rzemiosła w Prudniku i jego wpływie na rozwój miasta. Ustalenia dominujących zawodów rzemieślniczych, a także próba odpowiedzi na pytanie czy i w jakim zakresie postęp techniczny i przemysł miały wpływ na upadek niektórych zawodów.

2. Początki rzemiosła w Prudniku

Prudnik w XIII wieku był mało znaczącym miastem rolniczym, gdzie parano się głównie hodowlą bydła. Mieszkańcy okolicznych wiosek przywozili swoje wyroby na cotygodniowy targ i tutaj zaspokajali potrzeby. W mieście kwitło rzemiosło, które skupiało się w cechach. Wielu mieszkańców żyło jednocześnie z rzemiosła i rolnictwa.

Jako najmłodsze w okolicy miasto otrzymało nazwę „Nova Civitas” (Nowe Miasto) i posiadało przywilej targowy, cechowy oraz prawo mili. Ten ostatni przywilej, był swego rodzaju monopolem, gdyż oznaczał, że w promieniu jednej mili wokół miasta wszystkie znajdujące się tam targi, kramy, sklepy, jatki, piekarnie czy karczmy musiały być własnością miasta. Wraz z końcem XV i początkiem XVI wieku rozkwitło rzemiosło, szczególnie tkactwo oraz cechy.

Wobec braku aktu lokacyjnego miasta Prudnika trudno stwierdzić, czy dokument ów zawierał odniesienia do jakichkolwiek statutów cechowych. W 1493 roku książęta Jan (1476-1532) i Mikołaj (1450,1465-1497) przekazali płóciennikom artykuł cechowy, ponieważ ludzie, którzy nie wyuczyli się rzemiosła, stanowili konkurencję dla mistrzów. Wówczas w Prudniku było jedynie 8 mistrzów płócienniczych. Natomiast w 1506 roku książę Jan przekazał artykuł cechowy prudnickim szewcom. Płóciennicy miejscy wytwarzali płótno cienkie natomiast grube gatunki płótna wytwarzało prawie każde gospodarstwo chłopskie.

Rzemiosła najpospolitsze: piekarstwo, rzeźnictwo, szewstwo i garncarstwo obciążone były świadczeniami rzeczowymi na dobro miejscowych zamków czy siedzib książąt lub panów feudalnych. Ciężary te pochodziły jeszcze z czasów przedlokacyjnych. Trudno zatem powiedzieć, czy obowiązywały również w Prudniku.

Trzy wieki później przypadło apogeum rozwoju płóciennictwa w Prudniku. W roku 1803 funkcjonowało tam 300 krosien obsługiwanych przez 230 mistrzów. Razem ze swoimi pomocnikami czeladnikami i uczniami wytwarzali chustki do nosa, fartuchy, serwety, ręczniki, nankiny¹, piki.

Jako najmłodsze w okolicy miasto otrzymało nazwę „Nova Civitas” (Nowe Miasto) i posiadało przywilej targowy, cechowy oraz prawo mili. Ten ostatni przywilej, był swego rodzaju monopolem, gdyż oznaczał, że w promieniu jednej mili wokół miasta wszystkie znajdujące się tam targi, kramy, sklepy, jatki, pie-

¹ Rodzaj bawełnianej tkaniny płóciennej o gęstym splocie. Szyto z niej bieliznę, męskie spodnie i inną odzież.

karnie czy karczmy musiały być własnością miasta. Niemniej jednak sołtysi w przywilejach lokacyjnych otrzymywali zwykle prawo osiedlenia na wsi najpotrzebniejszych rzemieślników: piekarza, rzeźnika, szewca, a także kowala i krawca. Wraz z końcem XV i początkiem XVI wieku rozkwitło rzemiosło, szczególnie tkactwo oraz cechy.²

W połowie XVI wieku dołączył do nich wielki handel. Do miasta importowano ogromne ilości towarów kolonialnych, przypraw korzennych, wina i ryb, natomiast eksportowano przędze oraz płótno.

W mieście istniała również działalność niecechowa. Około roku 1572 niektóre kobiety w Prudniku tkwały welony, których miejscowi rzemieślnicy nie potrafili wyrabiać. Kiedy jednak ci ostatni zaczęli stawiać przeszkody kobiety poskarżyły się cesarzowi, a ten polecił staroście ziemskiemu wziąć ubogie kobiety w obronę.³

W połowie XVI wieku pojawił się też nowy napój – wódka.⁴ Początkowo w Prudniku w każdym domu można było szynkować ten napój. Jednak miasto uznało gorzelnictwo za swój monopol i pozwalało na pędzenie wódki tylko posiadaczom domów z przywilejem piwowarskim w zamian za płacony czynsz. Mimo sporej konsumpcji w XVIII wieku produkcją wódki zajmowali się nieliczni mieszczanie. W 1787 roku w Prudniku naliczono 29 gorzelników, a w roku 1809 ich liczba spadła do pięciu w mieście. W 1941 roku w Prudniku funkcjonowały cztery browary, 2 gorzelnie i jedna wytwórnia likierów.

Władze pruskie gorliwie wspierały sukiennictwo na Śląsku⁵, dbając, aby dostarczać dobrą wełnę krajowym sukiennikom⁶, których nie należy mylić z płóciennikami. Ponadto w wielu śląskich miastach, w tym także Prudniku, organizowano targi wełny i aby dać pierwszeństwo miejscowym mistrzom. Wydano dekret, zgodnie z którym w ciągu pierwszych trzech dni targowych wełnę mieli kupować lokalni sukiennicy, a dopiero w czwartym dniu handlarze wełną z Austrii i Saksonii. Prudniccy sukiennicy posiadali wspólną farbiarnię, gdzie sukno farbowano głównie na kolory zielony i niebieski. Do wyrobu sukna należało wykorzystywać tylko wełną ze strzyżonych owiec. Dwóch prudnickich mistrzów sukienniczych pełniło rolę kontrolerów jakości. Sukno wolno było sprzedawać dopiero po przeglądzie, który sygnowano odpowiednimi stemplami. W 1771 roku w Prudniku było 9 sukienników. Ta liczba wkrótce wzrosła. W 1778 roku istniała tu fabryka sukna wysokiej jakości przygotowywanego na grępli.⁷ W 1783 roku powstała druga tego typu fabryka. Wyrabiano wówczas

² J. Chrząszcz, *Historia miasta Prudnika na Górnym Śląsku* [tłum. z j. niem. M. Domino], Starostwo Powiatowe, Prudnik 2014. [dalej: *Historia Prudnika...*]

³ W. Dziewulski, *Ziemia prudnicka*, Instytut Śląski w Opolu. Opole 1978, s. 95.

⁴ *Ibidem*, s. 97.

⁵ J. Chrząszcz, *Historia Prudnika ...*, s. 336.

⁶ *Ibidem*, s. 335.

⁷ Świeżo strzyżona wełna wymagała mechanicznego oczyszczenia (trzepania kijami) z zanieczyszczeń. Tak oczyszczona wełna była nadal zbita (sprasowana) i przed przędzeniem konieczne było jej rozluźnienie. W tym celu poddawano ją gręplowaniu na

400 sztuk sukna oraz flaneli⁸, na które przetworzono 600 kamieni⁹ wełny. Praca dawała wyżywienie ponad 120 osobom. Zanim nastąpił regres prudnickiego sukiennictwa fabrykanci nie stanowili większej konkurencji dla rzemieślników ze względu na wytwarzany asortyment i jakość produkowanego sukna. Dziesięć lat później było w mieście 28 sukienników, 19 czeladników, 29 robotników. Wytwarzali oni delikatną, średniej grubości i niewielką tkaninę oraz flanelę. Większość sukienników pracowała samodzielnie na przydomowych stołach warsztatowych. W fabryce sukienniczej Weißa jeden mistrz i 3 czeladników wytwarzało zazwyczaj cienkie sukno na trzech stołach warsztatowych. W 1840 roku było 29 mistrzów z 25 stołami warsztatowymi, 135 grzebienników¹⁰ oraz prząśniczek. Wytwarzano duże kawałki sukna, które następnie sprzedawano na łokcie na miejscowych jarmarkach. W ten sposób do kasy miejskiej w ramach podatku płynęły pieniądze.

Nie tylko sukiennicy Prudnik uznawali za miasto sprzyjające ich funkcjonowaniu. Podobnie myśleli tkacze, dla których surowcem był len. W 1771 roku było 121, a w 1803 roku – 230 płócienników.¹¹ Większość z nich posiadała własne krosna, a niektórzy nawet kilka. Liczba krosien wpłynęła na wyraźny przyrost metrażu wytworzonego. Wraz ze zwiększeniem tej ilości rosła potrzeba jego wybielania. Mała bielarnia przędzy z trzema kotłami znajdowała się tylko w Pokrzywniej.¹² W 1797 roku seniorzy cechu płócienników Benjamin Rupprecht oraz Jacob Waldherr postanowili założyć bielarnię. Sprowadzili z gór bielarza, wybrali stosowne miejsce przy Źródłach Zdrowotnych, gdzie wcześniej stała cegielnia i sączyło się wiele źródeł. Źródłami Zdrowotnymi nazywano łąki przy obecnej ul. Poniatowskiego, gdzie później powstał miejski wodociąg. Oszacowano koszty zakupu domu mieszkalnego dla bielarza, siłowni, folusza¹³, wiader i kotłów, drewnianych kadzi na 1500 talarów. Jednak całe przedsięwzięcie spełzło na niczym, ponieważ 20 lutego 1798 roku Kamera Ekonomiczna¹⁴ odmówiła udzielenia dotacji. Jak podaje Johannes Chrząszcz plan ten zrealizowano dopiero 50 lat później.

Rozwój jedwabnictwa, czyli hodowla jedwabników oraz produkcja jedwabiu na Śląsku były dziełem Fryderyka Wielkiego, który 16 kwietnia 1763 roku polecił Królewskiej Kamerze, władzom miejskim oraz klasztorom zasadzenie drzew

przyrządzie zwanym gręplem. Były to dwie kwadratowe deski z nabitymi gwoździemi. Na jedną nakładano włókno, drugą rozczesywano.

⁸ Miękką tkaniną bawełnianą lub wełnianą z grupy drapanych, a następnie strzyżonych.

⁹ Jednostka masy. 1 kamień = 14 funtów lub 6,35 kg.

¹⁰ Grzebiennik inaczej grzebieniarz – rzemieślnik wyrabiający grzebienie.

¹¹ Płóciennik to tkacz wytwarzający płótno.

¹² Wieś położona 10 km. od Prudnika. Do reformy administracyjnej w 1975 roku leżała w granicach powiatu prudnickiego.

¹³ Napędzana kołem młyńskim maszyna do obróbki (folowania) sukna. Warsztat zajmował się obróbką rzadko utkanej tkaniny wełnianej w celu nadania jej spoistości.

¹⁴ Instytucja finansowa, zarządzająca dobrami i finansami cesarza lub króla.

morwowych. Także w Prudniku pasamonicy¹⁵ przerabiali jedwab na krawędzie¹⁶, wstążki i szarfy. Na całym Śląsku było niewielu pasamoników, dlatego funkcjonowali w obrębie jednego cechu z siedzibą we Wrocławiu. W 1798 roku prudniccy pasamonicy otrzymali pozwolenie na odłączenie się od Wrocławia i utworzenie własnego cechu. W 1803 roku w Prudniku było 9 mistrzów pasamońskich, 6 czeladników i 3 robotników z 18 stołami warsztatowymi. Posiadanie własnego cechu nie sprzyjało ich rozwojowi. Wskazuje na to spadek liczby osób wykonujących ten zawód w 1810 roku było 8 mistrzów, a około 1867 roku już tylko 2 mistrzów tego zawodu. Podobne doświadczenie spotkało też koronkarstwo, którym parały się ubogie kobiety i dziewczęta. Jeszcze w 1783 roku Zimmermann pisał: *Dzieci i służba zajmują się koronkarstwem, a przejście przez miasto w letnie popołudnie lub około wieczora przysparza prawdziwej radości. We wszystkich drzwiach domostw widać niewiasty, które wyrabiają koronki, a te po większej części wędrują do Polski, kupują je też prości ludzie do ozdabiania prześcieradeł.* W 1778 roku wytworzono 18 980 łokci, w 1782 roku już tylko 12 990 łokci koronek. W 1803 roku 163 osoby wyrobiło koronki na łączną sumę 3204 talarów. W 1810 roku było jeszcze 108 koronkarek. Branża ta stopniowo obumierała z powodu konkurencji w postaci wyrobów fabrycznych.¹⁷ Poważną konkurencją stały się manufaktury założone przez Emila Metznera w 1868 i Josefa Merfortha w 1911.

Miasto bardzo ucierpiało na skutek Wojen Śląskich oraz Bawarskiej Wojny Sukcesyjnej.¹⁸ W 1779 roku Prudnik został prawie doszczętnie zniszczony. Fryderyk Wielki, który odwiedził Prudnik, wspomógł miasto olbrzymią pożyczką. Prudnik podnosił się z wolna, po tym jak rozkwitły przemysł sukieniczy, szewstwo, a szczególnie utworzona w 1827 roku przez S. Fränkla fabryka płócien.

3. Statuty cechowe pierwowzorem korporacji

Cechy skupiały rzemieślników praktycznie wszystkich zawodów. Do cechu należeli mistrzowie, czeladnicy i uczniowie. Jednak jedynie ci pierwsi byli pełnoprawnymi członkami cechów, a pozostali tylko stowarzyszonymi członkami bez prawa piastowania w nich funkcji.¹⁹

¹⁵ Inaczej szmuklerze – rzemieślnicy wyrabiający pasy, galony, frędzle, taśmy i inne wyroby pasmanteryjne. Pasamonicy – wyrabiali też ozdoby z atłasu, jedwabiu, złota i srebra do obszywania strojów świeckich i liturgicznych oraz wykańczania tkanin dekoracyjnych do mebli tapicerskich lub zaston, obciążali jedwabiem drewniane guziki.

¹⁶ Ręczne obszywanie jedwabnych chust czy szali, nadające mu piękne, klasyczne wykończenie.

¹⁷ J. Chrząszcz, *Historia Prudnika...*, s. 240.

¹⁸ R. Rathmann, *Neustadt in Oberschlesien*, Berlin 1929, s. 5.

¹⁹ E. Borkowska-Bagieńska, *Cechowe prawo gospodarcze w miastach Wielkopolski w XVII wieku*, Poznań 1977, s. 37-38; J. Kwak, *Miasta księstwa opolsko-raciborskiego w XVI-XVIII wieku*, Opole 1977, s. 215.

Czeladnicy, stanowiący większość wykwalifikowanej kadry rzemieślniczej też zakładali własne stowarzyszenia²⁰, które były bardziej otwarte na działalność poza zawodową. Czeladnicy organizowali spotkania towarzyskie, wspólne wycieczki, zabawy taneczne i aktywnie uczestniczyli we wszelkich wydarzeniach kulturalnych i oświatowych miasta. Zakładali chóry i zespoły muzyczne. Jednak głównym powodem zakładania stowarzyszeń była chęć uzyskania osobowości prawnej, a co za tym idzie wyzwolenia się spod skostniałej struktury cechów mistrzowskich i wyzysku z ich strony.²¹

W 1810 roku na 180 krosnach pracowało już tylko 160 mistrzów, 36 czeladników, 12 uczniów i 60 robotników. Zatem tkactwo odnotowało raczej regres aniżeli rozwój. Prząśniczki²² i tkacze²³ przetwarzali nie tylko len, lecz także bawełnę. Stabilizacja sytuacji w Europie po klęsce Napoleona pod Waterloo umożliwiła powrót koniunktury. Do tego wniosku skłaniają dane o prowadzeniu w 1812 roku przez Heinricha Borkert fabryki płótna z 40 krosnami. Obok znajdowały się 3 farbiarnie, w których barwiono płótno, a także lnianą oraz bawełnianą przędzę.²⁴

Kolejne lata sprzyjały powstaniu i funkcjonowaniu cechów w Prudniku. W 1886 roku Liczba pracujących w 20 zawodach pozwalała na podjęcie starań o założenie cechu. Odrębne samodzielne cechy posiadali mistrzowie tkactwa (dwa cechy: nowy i stary), szewstwa, piekarstwa, garncarstwa, stolarstwa, krawiectwa, a także garbarze, rzeźnicy, młynarze i powroźnicy. W przypadku innych cech powołali przedstawiciele zbliżonych specjalności. I tak funkcjonował tam cech mistrzów murarskich, ciesielskich i kamieniarskich, obok bednarzy i kołodziejów, a także kowali i ślusarzy, rymarzy i siodlarzy. Cechy grupowały zmienną liczbę członków. Spadek ich reprezentacji przejawiał się w ograniczeniu aktywności przejawiającej się zaniechaniu zwoływania zebrań cechowych. Stało się tak w przypadku cechu młynarzy i powroźników. Odmienny poziom aktywności wykazywały cechy nowopowstałe. Do nich należał cech murarzy, cieślów i kamieniarzy, powstały w 1885 roku. Jego powstanie umożliwiła ustawa państwowa przyjęta 18 lipca 1881 roku, na mocy której w latach 1885-1886 dokonano reorganizacji wszystkich pozostałych cechów.²⁵

W dniach od 5 do 7 sierpnia 1883 roku w Prudniku zorganizowano obrady Związku Wschodnioniemieckich Rzemieślników [Verband ostdeutscher Handwerker], do którego należało także miejscowe Stowarzyszenie Rzemieślnicze. 27 czerwca 1884 roku magistrat wydał statut miejscowy odnośnie ubezpieczenia chorobowego prudnickich robotników. Zimą na przełomie 1884 i 1885 roku w celu znaczącego spopularyzowania rzemiosła budowlanego z inicjatywy sta-

²⁰ J. Chrząszcz, *Historia Prudnika...*, s. 297.

²¹ E. Borkowska-Bagińska, *Cechowe prawo ...*, s. 83.

²² Prząśniczka to kobieta wytwarzająca nici przy pomocy kołowrotka tkackiego.

²³ Tkacz to rzemieślnik zajmujący się wytwarzaniem tkanin przy pomocy krosna oraz ich wykończeniem.

²⁴ J. Chrząszcz, *Historia Prudnika...*, s. 240

²⁵ *Ibidem*, s. 336.

rostry doktora von Wittenburga utworzono szkołę zimową. Chęć ogłoszenia w szkole zimowej referatów wyraził sam starosta, a także burmistrz Engel, inspektor budowlany Rhenius, inspektor podatkowy Nepilly, mistrz budowlany Franke, mistrzowie ciesielscy Karl i Friedrich Zeißnerowie oraz mistrz budowlany do spraw infrastruktury drogowej powiatu Schlesinger.²⁶

Do około 1806 roku noszono peruki. Wyrabianiem do nich pudru i ich wzmacnianiem w Prudniku zajmowały się także kobiety. W ciągu jednego roku 7 do 8 osób wyrobiło 34 cetnary²⁷ pudru na kwotę 340 talarów.²⁸

Dziano²⁹ pończochy, które sprzedawano w dużej ilości do Czech. Z powodu zamknięcia granicy pomiędzy Śląskiem i Austrią³⁰ ucierpieli pończosznicy i kapelusznicy. W 1803 roku 7 dziewiarzy wytworzyło 200 tuzinów pończoch. Rzemiosło dziewiarzy³¹ i pończoszników całkowicie zaginęło. Rękawicznicy³² należeli do cechu we Wrocławiu, a ci z Prudnika dopiero w 1799 roku utworzyli własny cech. Wyrabiali rękawiczki oraz skórzane spodnie. W 1803 roku w mieście było 9 mistrzów, 5 czeladników. Ich liczba również spadała i około 1867 roku już tylko 2 mistrzów. W 1803 roku kapelusznictwo uprawiało 4 mistrzów i 1 czeladnik, a kuśnierstwo 12 mistrzów i 1 czeladnik. Na ich potrzeby skórę garbowało wówczas 4 miejscowych mistrzów i 1 czeladnik. Dzięki garbnikowi skóra otrzymywała czerwone zabarwienie. Białoskórnicy³³ garbowali natomiast za pomocą ałunu, przez co skóra uzyskiwała biały kolor. Zajęciem tym parała się znaczna liczba osób co pozwoliło na założenie własnego cechu w 1796 roku, wyodrębniając się z cechu funkcjonującego w Nysie. Białoskórnicy byli bardzo liczni. W 1796 roku odłączyli się od cechu w Nysie, a w 1803 roku w Prudniku pracowało 12 mistrzów i 4 czeladników. Ich perspektywa nie odbiegała wiele od kapeluszników czy kuśnierzy. W 1855 roku czerwono- i białoskórnicy połączyli się w jeden cech.

Piekarze byli ograniczeni do swoich łąw³⁴ chlebowych. Skarżyli się, że mieszkańcy prowadzą samodzielny wypiek chleba, a obcy przyjeżdżają tu rzad-

²⁶ Ibidem, s. 335

²⁷ Cetnar to jednostka masy wynosząca ok. 50 kg. Cetnar niemiecki w zależności od regionu wahał się w granicach od 46,77 kg do 56 kg.

²⁸ Talar to srebrna moneta bita w Europie od końca XV wieku. Talar niemiecki miał początkowo wartość 60 krajcarów. W wyniku reformy walutowej w latach 1871-1873 talar Rzeszy miał równowartość 3 marek, jednak odtąd zaczął wychodzić z obiegu.

²⁹ Dzianie to ręczne lub maszynowe tworzenie dzianiny z nitki przędzy przez tworzenie tzw. oczek i łączenie ich z sąsiednimi oczkami w kierunku poziomym i pionowym. Dzianina w przeciwieństwie do tkaniny tworzona jest z jednej nitki.

³⁰ Zamknięcia granicy nastąpiło wskutek tzw. wojen śląskich (1740-1763) kiedy to od Austrii na rzecz Prus odłączono 2/3 Śląska. Zob. G. Wąs, *Dzieje Śląska od 1526 do 1806 roku*, [w:] M. Czapliński (red.), *Historia Śląska*, Wrocław 2007, s. 208-218.

³¹ Dziewiarz to osoba wytwarzająca dzianiny.

³² Rękawicznik to rzemieślnik produkujący rękawiczki.

³³ Białoskórnicy to garbarze specjalizujący się w wytwarzaniu cienkich, delikatnych skór na rękawiczki i odzież.

³⁴ Kramy to miejsca (stoiska) sprzedaży. Mogły być dziedziczone (także przez kobiety) lub sprzedawane (pierwszeństwo zakupu miał cech).

ko. Podobnie ograniczeni do swych łąw rzeźnickich byli rzeźnicy. W Prudniku przy ul. Katedralnej istniało 19 łąw rzeźnickich. Cech rzeźnicki już od 1578 roku posiadał swój folwark rzeźniczy w pobliżu Łąki Prudnickiej, gdzie wypasano bydło rzeźne. Folwark był utrzymywany przez rzeźników. Mistrzowie mieli obowiązek wystawiania na łąwę do sprzedaży dwa rodzaje mięsa: gotowane w soli (świeże mięso) oraz peklowane w przyprawach (mięso peklowane). Dwaj młodszy mistrzowie prowadzili ubój dla starosty zamkowego. Od 1760 roku w Prudniku istniał urząd akcyzowy lub inaczej celny. Ustawy o opodatkowaniu mięsa, mąki, piwa, gorzałki, wina itp. ulegały częstym zmianom. Rzeźnicy nie byli zadowoleni ze zmian. Ostatecznie folwark w 1835 roku został podzielony pomiędzy beneficjentów, czyli udziałowców.³⁵

Około 1800 roku cieśle oraz tokarze otrzymali pozwolenie na utworzenie własnego cechu. W 1803 roku prudniccy budowniczy instrumentów muzycznych dostarczyli 9 fortepianów.³⁶

Jako jedyni spośród wszystkich rzemieślników progres odnotowali szewcy. Przed wprowadzeniem wolności gospodarczej było 24 mistrzów i 28 czeladników. W późniejszym czasie ich liczba wzrosła. W 1827 roku naliczono 66 mistrzów, a w 1870 roku 174 mistrzów, 224 czeladników i 215 uczniów.³⁷

Ponadto w Prudniku funkcjonowali rzemieślnicy, którzy odeszli do cechów innych miast. Do cechów w Nysie zgłosili się jak np. do Nysy: jedna balwierka³⁸, 2 introligatorów, 1 iglarz, 1 szmuklerz³⁹, 1 paśnik⁴⁰, 8 białoskórników; do Opola: 3 mydlarzy; do Opawy: 1 rękawicznik, 1 rusznikarz; do Głubczyc: 2 czerwonoskórników⁴¹; do Wrocławia: 1 mistrz kominiarski Wśród niezrzeszonych w cechu było jeszcze 2 perukarzy, 2 kołodziei i 6 powroźników⁴².

4. Katolickie Stowarzyszenie Czeladników

Proboszcz Eduard Poppe wezwał czeladników, aby we wtorek przed Wielkanocą 14 kwietnia 1857 roku zebrali się w Domu Cechu Tkaczy w celu utworzenia Katolickiego Stowarzyszenia Czeladniczego. Stowarzyszenie powstało, a jego prezesem został proboszcz Poppe, który przyczynił się do rozkwitu powołanego stowarzyszenia oraz wzmocnienia rzemiosła nowymi siłami.

2 marca 1886 roku starszy wikariusz Carl Wittig, późniejszy prezes Katolickiego Stowarzyszenia Czeladniczego wydał następującą odezwę: *„Chcąc nie chcąc Katolickie Stowarzyszenie Czeladnicze jest zmuszone do budowy własnego lokalu związkowego. Z powodu stale rosnącej liczby członków dotychczasowy*

³⁵ J. Chrzęszcz, *Historia Prudnika ...*, s. 241.

³⁶ Ibidem, s. 241.

³⁷ Ibidem, s. 241.

³⁸ Balwierka to żona balwierza inaczej cyrulika, fryzjera, felczera.

³⁹ Pasamonik to rzemieślnik zajmujący się wyrabianiem pasów, galonów, frędzli, taśm.

⁴⁰ Paśnik to rzemieślnik wyrabiający pasy.

⁴¹ Czerwonoskórnik to rzemieślnik specjalizujący się w garbowaniu skór preparatami roślinnymi.

⁴² J. Chrzęszcz, *Historia Prudnika ...*, s. 197.

*lokal związkowy w Domu Cechu Tkaczy stał się niewystarczający. Ten problem może rozwiązać wzniesienie domu czeladnika wraz z noclegownią dla przyjezdnych czeladników. Koszty budowy wyniosą około 36 000 marek. Dlatego mieszkańcy Prudnika proszeni są o uiszczanie datków podczas organizowanych niebawem za pozwoleniem miejscowej policji zbiórek. Bóg zapłać*⁴³.

Ostatecznie w 1888 roku oddano do użytku okazały budynek siedziby Katolickiego Stowarzyszenia Czeladników.

Mianem „czeladnika” określano posiadającego wiedzę fachową rzemieślnika, który okres nauki (termin) zakończył zdaniem egzaminem czeladniczym. Nie posiadał jednak uprawnień, aby prowadzić samodzielnie własny warsztat, do czego niezbędne było m.in. zdanie egzaminu mistrzowskiego zgodnie ze statutem danego cechu.⁴⁴

Promocja ucznia nazywanego terminatorem na czeladnika tzw. „wyzwolenie” odbywało się w wyznaczonym wcześniej terminie. Mistrz wraz z uczniem stawali przed starszyzną cechową i uczeń prezentował swoją pracę, zaś mistrz świadczył o jego umiejętnościach. Po wniesieniu obowiązkowej opłaty cechowej terminator stawał się czeladnikiem i mógł wybrać zakład, w którym dalej zamierzał pracować. Uzyskiwał wówczas także prawo do otrzymywania zapłaty za swoją pracę. Od mistrza nie wymagano tego w stosunku do terminatora. Ze składek czeladników utrzymywana była gospoda, którą prowadził ojciec gospodni. Czeladnik za wyżywienie płacił 9 halerzy⁴⁵ od posiłku. Kiedy ojciec gospodni sprzedawał piwo, czeladnik płacił za nie 6 halerzy. W XVI wieku w razie choroby czeladnik mógł ze skrzyni (tj. kasy) cechowej uzyskać pożyczkę w wysokości 6 groszy.⁴⁶ Czeladnika przyjmował ojciec gospodni. Całodobowy obowiązek opieki nad chorym spoczywał na innych czeladnikach.

Przywilejem czeladników było prawo niesienia trumny mistrza w czasie jego pogrzebu. Czwartą część z dochodów zebranych przez czeladników w dniu cechowym otrzymywał mistrz. Mogli oni wspólnie grać w karty i kości, ale nie o więcej niż o jednego halerza.

Dnia 16 września 1856 roku władze wydały na podstawie ustawy z 3 kwietnia 1854 roku statut dla Prudnika odnośnie rzemieślniczych kas zapomogowych oraz szkół doksztalających. Wskutek tego rzemieślniczych pracodawców i pracobiorców (robotników, czeladników) zobowiązano do bezwarunkowego przystępowania do utworzonych już lub dopiero tworzonych kas zapomogowych. Składki uiszczali po części pracodawcy a po części pracobiorcy. W ten sposób powstała Dobroczytna Kasa Zapomogowa Czeladników Szewskich, Tkackich, następnie Zjednoczona Czeladnicza Kasa Zapomogowa. Wraz z pojawieniem się w mieście fabryk zmniejszał się krąg odbiorców tradycyjnych

⁴³ Ibidem, s. 336.

⁴⁴ Prawa i obowiązki czeladników i mistrzów określały statuty cechowe.

⁴⁵ Halerz to moneta srebrna, bita od początku XIII w. w Niemczech, potem w środkowej Europie, zanikł w XIX w.

⁴⁶ Grosz to w średniowieczu moneta srebrna bita w wielu krajach Europy.

ręcznie wykonywanych wyrobów rzemieślniczych, przegrywały bowiem konkurencję z tańszą produkcją fabryczną.

5. Przemysł wypiera rzemiosło

Na początku XX wieku Prudnik był stolicą górnośląskiego przemysłu tekstylnego. Liczący wówczas 450 lat cech tkacki był najlepszym dowodem na to, jak silnie ten rodzaj rzemiosła wrósł w tożsamość miasta. Dawne miejscowe tkactwo wełny oraz lnu bliskie upadku po wojnach napoleońskich wracało do świetności. Prekursorem prudnickiego przemysłu tekstylnego był urodzony w 1800 roku w Królowych koło Głubczyc August Thill.⁴⁷ Po studiach w Wiedniu w 1823 roku przybył do Prudnika, zakładając rok później tkalnię adamaszku⁴⁸, w której produkowano tkaniny na pościel i obrusy stołowe. Wprowadził innowacyjne rozwiązanie polegające na uruchomieniu nieznanych na tym terenie krosien żakardowych. W 1830 roku fabrykant pracował już na siedmiu krosnach Josepha Marie Jacquarda, a dziesięć lat później posiadał ich łącznie trzydzieści egzemplarzy.⁴⁹

Dalszy rozwój firmy Thilla zniweczył brak własnej bielarni, wydziału apretury⁵⁰ oraz maszyny do wybijania kart wzorcowych. Do jego upadku przyczyniła się także rosnąca konkurencja. W latach 40. XIX wieku w Prudniku aktywnych było już pięciu fabrykantów, którzy pracowali w oparciu o karty wzorcowe. Wśród nich był również Samuel Fränkel, najpoważniejszy konkurent Thilla, który osiągnął przewagę nad rywalem dzięki zmysłowi przedsiębiorczemu, licznym kontaktom handlowym.⁵¹

W 1827 roku z sąsiedniej Białej do Prudnika przybywa późniejszy tajny radca komercyjny wspomniany Samuel Fränkel. Założone przez niego niewielkie przedsiębiorstwo pod zarządem jego synów, wnuków i prawnuków urosło do miana jednego z największych zakładów tekstylnych na kontynencie i osiągnęło światową sławę.

Fabryki ograniczyły aktywność niektórych specjalności rzemieślniczych. Ich działalność zmieniła liberalizacja prawa gospodarczego. Prawo o działalności Gospodarczej Związku Północnoniemieckiego (Gewerbeordnung fuer den Norddeutschen Bund) przyznawało możliwość prowadzenia działalności gospodarczej o ile nie było ograniczone z innego tytułu.⁵² Analizując księgi adresowe

⁴⁷ J. Chrząszcz, *Historia Prudnika...*, s. 295.

⁴⁸ Adamaszek to dwustronna tkanina żakardowa, najczęściej jedwabna.

⁴⁹ A. Weltzel, *Historia miasta Prudnika na Górnym Śląsku*, [tłum. z j. niem. K. Nabzdzyk], Muzeum Ziemi Prudnickiej 2005, s. 260.

⁵⁰ Apretura to uszlachetnianie tkanin przy pomocy krochmalu i ultramaryny. Dzięki apretowaniu tkanin brud osadza się na warstwie krochmalu i nie wnika w tkaninę, co ułatwia pranie.

⁵¹ A. Baron, *Max Pinkus Śląski przemysłowiec i mecenas kultury*, Muzeum Ziemi Prudnickiej 2008, s. 40.

⁵² D. Kurpiers, *Regulacje pracy rzemieślniczej od czasów najdawniejszych do początków XX wieku*, [w:] W. Musialik (red.), *Z historii rzemiosła na Śląsku Opolskim*, Opole 2017, s. 36.

Prudnika z lat 1910- 1941 w jej części branżowej odnajdujemy w mieście: w 1910 roku trzydziestu jeden piekarzy⁵³, w 1928 liczba ich wzrosła do trzydziestu ośmiu.⁵⁴ Powołaniem mężczyzn do wojska w czasie II wojny światowej i reorganizacją mąki tłumaczyć można zmniejszenie do osiemnastu liczby piekarni w Prudniku. Na dynamikę zmian wśród rzeźników wpłynęły skutki kryzysu z lat 30.XX wieku. Ich liczba z 14 rzemieślników w 1910 roku⁵⁵ wzrastała do 23 warsztatów w 1928 roku⁵⁶, aby w 1937 wynieść 19⁵⁷. Kolejny spadek odnotowano w 1941 roku, kiedy to wynosiła 14⁵⁸. Prawidłowość ta utrzymała się wśród krawców (1910 – 36⁵⁹, 1928 – 47⁶⁰, 1937 – 46⁶¹, 1941 – 21⁶²) oraz szewców (1910 – 95⁶³, 1928 – 35⁶⁴, 1937 – 19⁶⁵, 1941 – 19 rzemieślników⁶⁶).

6. Wnioski

Oprócz wymienionych w Prudniku działały dziesiątki zakładów rzemieślniczych, których w żaden sposób nie można było zastąpić nowymi technologiami. Co najwyżej wspomniane technologie ułatwiały życie samym rzemieślnikom. Postęp techniczny poszerzył też gamę rzemieślników. Powstały bowiem nowe zawody, jak choćby fotograf, elektromonter czy radiotechnik. Na przełomie XVIII i XIX wieku tkactwo w Prudniku nabrało masowego charakteru. Fabryczna produkcja tanich wyrobów i ich wprowadzenie na rynek regionalny zdominowało, a nawet całkowicie wyparło rzemiosło tkackie w formie rękodzielniczej. Nieco inaczej rzecz się miała z szewstwem produkcyjnym. To nie zostało całkowicie wyparte przez masową, mechaniczną produkcję obuwia. Utrzymali się szewcy, którzy zdecydowali się na zaspakajanie indywidualnych,

⁵³ *Adressbuch der Städte Neustadt O.S. Oberglogau, Zülz*, Druk Neustadter Zeitung, Neustadt 1910, s. 187.

⁵⁴ *Adressbuch der Städte Neustadt O.S. Oberglogau, Zülz*, Druk Neustadter Zeitung, Neustadt 1928, s. 124.

⁵⁵ *Adressbuch der Städte Neustadt O.S. Oberglogau, Zülz*, Druk Neustadter Zeitung, Neustadt 1910, s. 192.

⁵⁶ *Adressbuch der Städte Neustadt O.S. Oberglogau, Zülz*. Druk Neustadter Zeitung, Neustadt 1928, s. 128.

⁵⁷ *Einwohnerbuch der Stadt und des Kreis Neustadt OS*, Breslau 1937, s. 87.

⁵⁸ *Einwohnerbuch der Stadt und des Kreis Neustadt OS*, Breslau 1941, s. 79.

⁵⁹ *Adressbuch der Städte Neustadt O.S. Oberglogau, Zülz*, Druk Neustadter Zeitung, Neustadt 1910, s. 207.

⁶⁰ *Adressbuch der Städte Neustadt O.S. Oberglogau, Zülz*, Druk Neustadter Zeitung, Neustadt 1928, s. 135.

⁶¹ *Einwohnerbuch der Stadt und des Kreis Neustadt OS*, Breslau 1937, s. 94.

⁶² *Einwohnerbuch der Stadt und des Kreis Neustadt OS*, Breslau 1941, s. 85.

⁶³ *Adressbuch der Städte Neustadt O.S. Oberglogau, Zülz*, Druk Neustadter Zeitung, Neustadt 1910, s. 205.

⁶⁴ *Adressbuch der Städte Neustadt O.S. Oberglogau, Zülz*, Druk Neustadter Zeitung, Neustadt 1928, s. 135.

⁶⁵ *Einwohnerbuch der Stadt und des Kreis Neustadt OS*, Breslau 1937, s. 93.

⁶⁶ *Einwohnerbuch der Stadt und des Kreis Neustadt OS*, Breslau 1941, s. 85.

niepodobnych do siebie i nietypowych zamówień klientów, a także na szewstwo o charakterze nieprodukcyjnym – naprawę obuwia.

Niektóre dawne zawody rzemieślnicze wciąż są obecne na rynku pracy. Co więcej, część z nich jest niezwykle pożądana. Warto tu wymienić, chociażby krawca, cieślę, cukiernika, stolarza, piekarza czy murarza. Profesje te istnieją od wieków, a ich przedstawiciele (również obecnie) nie narzekają na brak zajęć. Wiele dawnych zawodów rzemieślniczych takich jak np. kowal, szewc czy kaletnik przez wieki były ważnymi elementami gospodarki przestały być opłacalne i dziś stanowią ginące zawody rzemieślnicze. Z drugiej zaś strony, część z nich przeżywa swój renesans i jest jak najbardziej pożądana na rynku pracy. Istnieje też grono pasjonatów, którzy powracają do starych profesji. Kultywowanie średniowiecznych zawodów rzemieślniczych jest dla nich rodzajem hobby i stanowi wyraz zainteresowania historią, a le także sposób na utrzymanie.

BIBLIOGRAFIA

1. *Adressbuch / Einwohnerbuch für den Kreis Neustadt OS. mit den Städten Neustadt OS., Oberglogau und Zülz OS. und allen Gemeinden*, 1910, 1928, 1937, 1941
2. BARON A., *Max Pinkus (1857-1934). Śląski przemysłowiec i mecenas kultury*, Opole 2008.
3. BELDA A., *S. Fränkel*, „Neustädter Heimatbrief“ 1956, nr 4.
4. BORKOWSKA-BAGIEŃSKA E., *Cechowe prawo gospodarcze w miastach Wielkopolski w XVII wieku*, Poznań 1977.
5. CHRZĄSZCZ J., *Geschichte der Stadt Neustadt in Oberschlesien*, Neustadt 1912.
6. CHRZĄSZCZ J., *Historia miasta Prudnika na Górnym Śląsku*, Prudnik 2014.
7. DZIEWULSKI W., *Ziemia prudnicka*, Opole 1978.
8. KASZA R., *Ulicami Prudnika z historią i fotografią w tle*, Prudnik 2020.
9. KURPIERS D., *Regulacje pracy rzemieślniczej od czasów najdawniejszych do początków XX wieku*, [w:] W. Musialik (red.), *Z historii rzemiosła na Śląsku Opolskim*, Opole 2017.
10. KWAK J., *Miasta księstwa opolsko-raciborskiego w XVI-XVIII wieku*, Opole 1977.
11. RATHMANN R., *Neustadt in Oberschlesien*, Berlin 1929.
12. *Słownik nazw pracowników w przemyśle i rzemiosle*, Warszawa 1939.
13. WĄS G., *Dzieje Śląska od 1526 do 1806 roku*, [w:] M. Czaplński (red.), *Historia Śląska*, Wrocław 2007

14. WELTZEL A.B., *Historia miasta Prudnika na Górnym Śląsku*, Opole 2005.
15. DOMINO M., HUSAK M., *Prudnicki cech płócienników do połowy XX wieku ze szczególnym uwzględnieniem rodów fabrykanckich Fränkel i Pinkus*, „Folia Iuridica Wratislaviensis” vol. 1: 2012 nr 2.

DANUTA KOCUREK
ORCID 0000-0002-9670-8382

RZEMIOSŁO W LATACH WIELKIEGO KRYZYSU GOSPODARCZEGO DRUGIEJ RZECZYPOSPOLITEJ (NA PRZYKŁADZIE POWIATU PSZCZYŃSKIEGO)

CRAFTSMANSHIP DURING THE GREAT ECONOMIC CRISIS OF THE
SECOND POLISH REPUBLIC (BASED ON THE EXAMPLE OF THE
PSZCZYNA DISTRICT)

Streszczenie

W czasach wielkiego kryzysu gospodarczego (1929-1935) rzemiosło borykało się z licznymi trudnościami spowodowanymi: obciążeniami podatkowymi, nakładami związanymi z ubezpieczeniem socjalnym, słabym rozwojem eksportu artykułów rzemieślniczych, brakiem taniego kredytu, wzrostem bezrobocia, obniżką dochodów, konkurencją ze strony nielegalnych warsztatów i chałupników, zamknięciem wielu warsztatów rzemieślniczych. Rzemieślnicy na różne sposoby starali się przezwyciężyć kryzys, poprzez protesty i inicjowanie wielu przedsięwzięć mających na celu poprawę ich bytu.

Słowa kluczowe: *rzemiosło, kryzys gospodarczy, Druga Rzeczpospolita, powiat pszczyński*

Abstract

During the Great Economic Crisis (1929-1935), the crafts struggled with numerous difficulties caused by: tax burdens, social insurance expenses, poor development of crafts exports, lack of cheap credit, rising unemployment, income reduction, competition from illegal workshops and cottage workers, as well as the closure of many craft workshops. Artisans tried to overcome the crisis in various ways, by protesting and initiating many projects to improve their livelihood.

Keywords: *crafts, economic crisis, Second Polish Republic, Pszczyzna district*

1. Wprowadzenie

W 1929 roku wybuchł kryzys gospodarczy, który nosi miano „Wielkiego” z uwagi na fakt, że było to przełomowe wydarzenie w historii gospodarczej

świata, Europy i Polski. Kryzys rozpoczął się w Stanach Zjednoczonych i objął niemal cały kapitalistyczny świat. W latach 1929-1933 na skutek załamania koniunktury, ujawniła się w dużej skali dysproporcja między popytem a produkcją oraz ujemne następstwa tego stanu rzeczy, tj. spadek produkcji, inwestycji, zatrudnienia, dochodu narodowego i inne.⁶⁷ Początkowo recesja nie wpłynęła na wielkość produkcji, a fakt, że przekształcała się w kryzys, stał się oczywisty dopiero pod koniec wspomnianego roku 1929.

Gospodarka polska powiązana z gospodarką światową odczuła dotkliwie spadek koniunktury. Początki recesji w Polsce wystąpiły już w drugiej połowie 1928 roku. Dotknęła ona przemysł włókienniczy i niektóre gałęzie przemysłu hutniczego i metalowego.⁶⁸ Równocześnie rolnictwo polskie silnie odczuło spadek światowych cen na artykuły rolne oraz trudności ich wywozu spowodowane podwyższeniem barier celnych.⁶⁹ Jak pisze Janusz Skodlarski, kryzys nie dotknął w jednakowym stopniu wszystkich branż wytwórczości. Nadal rozwijał się przemysł elektrotechniczny i przemysł skórzany. Były to jedyne działy wytwórczości, które powiększyły zatrudnienie.⁷⁰

Kryzys uderzył w warstwy rzemieślnicze i handel drobnotowarowy, w którym pracowali przeważnie sami właściciele. Rzemiosło i handel były skierowane na zaspokojenie bezpośrednich potrzeb ludności, a pauperyzacja robotników i chłopstwa, wraz z obniżką poziomu życia inteligencji, uderzyły rykoszetem w zatrudnionych w rzemiosło i handlu.⁷¹ Położenie materialne rzemieślników i drobnych detalistów kształtowało się tylko nieznacznie lepiej od warunków bytowania osób bezrobotnych. Obroty warsztatów rzemieślniczych obniżyły się w latach 1928-1932 o 35%, przy czym towarzyszyły temu redukcje cen dochodzące do 60%. Zarobki rzemieślników kształtowały się na poziomie od 1 do 2 zł dziennie, co przy ówczesnych cenach i obciążeniach należy uznać za dochód głodowy.⁷² Trzeba dodać, że zarówno rzemiosło i handel nie miały zorganizowanego ubezpieczenia na wypadek bezrobocia,⁷³ a w Polsce w szczytowym momencie (1934 r.) bezrobocie całkowite osiągnęło 414 tysięcy osób, dodatkowo ok. 125 tysięcy pracowników przemysłu zatrudnionych było w niepełnym wymiarze czasu pracy.⁷⁴

⁶⁷ J. Skodlarski, *Historia gospodarcza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 245.

⁶⁸ J. Kostrowicka, J. Landau, J. Tomaszewski, *Historia gospodarcza polski XIX i XX wieku*, wyd. 3, Warszawa 1978, s. 322.

⁶⁹ J. Skodlarski, *Historia gospodarcza...*, s. 247.

⁷⁰ *Ibidem*, s. 252.

⁷¹ I. Kostrowicka, Z. Landau, J. Tomaszewski, *Historia gospodarcza...*, s. 340.

⁷² *Ibidem*, s. 340.

⁷³ Takie ubezpieczenie posiadali pracownicy fabryk, kopalń i hut. Zob. *Z Komisji Ochrony Pracy. Ubezpieczenie od bezrobocia, czas pracy i urlopy na G. Śląsku*. Wycinek prasowy w Książnicy Cieszyńskiej <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/200509?id=200509> [data dostępu: 10.09.2021]

⁷⁴ J. Kaliński, *Historia gospodarcza XIX i XX wieku*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2008, s. 172.

Wielki kryzys w latach 1929–1934 okazał się tragiczny w skutkach dla rzemiosła, gdyż siła nabywcza głównego odbiorcy produktów rzemieślniczych chłopa i robotnika skurczyła się do minimum. Władze państwowe dążyły do ułatwienia otrzymywania przez rzemieślników niezbędnych uprawnień potrzebnych do legalnego prowadzenia własnego warsztatu, a równocześnie stosowały sankcje karne wobec osób zajmujących się działalnością nielegalną. Takie warsztaty mogły konkurować z zakładami legalnymi, gdyż nie płaciły podatków i składek ubezpieczeniowych, przez co miały niższe koszty własne wytwarzania.⁷⁵ Jak podaje Zbigniew Landau, w pierwszych dwóch latach załamania, rola rzemiosła w porównaniu z przemysłem fabrycznym rosła. Konkurowało ono z wytwórczością większych zakładów niższymi cenami i ściślejszym dopasowaniem się do potrzeb rynku miejscowego. Znaczenie rzemiosła zwiększało się również i dlatego, że wiele osób wstrzymywało się od dokonywania zakupu nowych przedmiotów, ograniczając się do reperowania lub przerabiania już posiadanych, a te naprawy były domeną rzemieślników.⁷⁶ Jednak w następnych latach położenie rzemiosła zaczęło się gwałtownie pogarszać. Stopniowo postępujący spadek cen artykułów rolniczych doprowadził do prawie całkowitej naturalizacji gospodarki chłopskiej. Oznaczało to dla rzemiosła utracenie poważnej części tradycyjnego rynku zbytu. Podobnie wzrost bezrobocia w miastach działał w kierunku zmniejszenia zapotrzebowania na usługi rzemieślnicze.⁷⁷

Większość okresu międzywojennego cechowała niepomyślna koniunktura gospodarcza, a jako lata dobre można wyróżnić 1921, 1922, 1927–1928 i 1936–1938.

2. Założenia metodologiczne

Realizowane poczynania badawcze mają na celu ukazanie rzemiosła w latach kryzysu gospodarczego w powiecie pszczyńskim, ze szczególnym uwzględnieniem trzech głównych miast: Pszczyzny, Mikołowa i Bierunia Starego. Główny problem badawczy został sformułowany w postaci dwóch pytań: jak wyglądała sytuacja ekonomiczna rzemieślników na badanym obszarze i jakie podejmowano próby przezwyciężania kryzysu w powiecie pszczyńskim w latach 1929–1935.

Prezentowany temat został opracowany na podstawie badań źródłowych oraz wykorzystanego już dorobku historiograficznego. Analizie poddano: wybrane źródła znajdujące się w Archiwum Państwowym w Pszczyźnie, między innymi: Akta miasta Pszczyzny, Bierunia Starego i Mikołowa, sprawozdania Izby Rzemieślniczej w woj. śląskim w okresie międzywojennym oraz literaturę przedmiotu. Analiza dokumentów pozwoliła określić ich wartość poznawczą i wskazać na fakty odnoszące się do podjętej tematyki zawartej w tytule artykułu.

⁷⁵ Z. Landau, *Położenie rzemiosła w Polsce w latach wielkiego kryzysu gospodarczego (1930–1935)*, „Kwartalnik Historyczny” 1977 nr 1, s. 59.

⁷⁶ Ibidem, s. 64.

⁷⁷ Ibidem, s. 65.

Postępowanie badawcze koncentrowało się wokół dwóch głównych zagadnień:

- charakterystyki rzemiosła śląskiego ze szczególnym uwzględnieniem powiatu pszczyńskiego w latach międzywojennych,
- różnych formy działalności mających na celu przezwycięzenie kryzysu gospodarczego.

3. Charakterystyka badanego terenu

Badania przeprowadzone w ramach podjętej tematyki obejmują powiat pszczyński w woj. śląskiem. W przeszłości powiat ten zajmował większość historycznego subregionu określanego Pszczyńskim Wolnym Państwem Stanowym lub księstwem pszczyńskim. Powiat został utworzony w 1742 roku i obejmował wówczas tereny od Mysłowic na północy aż do przedmieść Bohumina na południu. Po reformie granic i ustawy o ustroju powiatowym z roku 1872, powierzchnia powiatu została zmniejszona i liczyła 106113 ha obejmując trzy miasta: Pszczynę, Mikołów i Bieruń, 96 gmin i 43 obszary dworskie.⁷⁸

Pszczyna jako siedziba Promnitzów, Anhattów i Hochbergów, była widowym przykładem wpływu stanu rzemieślniczego na publiczne, gospodarcze i kulturowe oblicze miasta.⁷⁹ Przejście ziemi pszczyńskiej pod panowanie Hohenzollernów w drugiej połowie XVIII wieku spowodowało objęcie tych terenów merkantylistyczną polityką gospodarczą prowadzoną przez władze pruskie. Na miasta i wsie nałożono wówczas ciężary fiskalne, wysokie cła i podatki na towary sprowadzane i wywożone do Rzeczypospolitej, która dla miast stanowiła naturalny rynek zbytu.⁸⁰

Po I wojnie światowej, na skutek klęski cesarskich Niemiec, trzech powstań śląskich i plebiscytu, w 1922 roku ziemia pszczyńska na mocy traktatu wersalskiego weszła w granice niepodległego państwa polskiego.⁸¹ W skład powiatu (należącego do autonomicznego województwa śląskiego) wchodziły trzy miasta: Pszczyna, Mikołów, Bieruń oraz 93 wsie. Władze Rzeczypospolitej zachowały stary pruski podział na gminy wiejskie.⁸² Każda wioska tworzyła odrębną gminę

⁷⁸ Wykaz poszczególnych miejscowości powiatu pszczyńskiego znajduje się w *Adresbuch des Kreises Pless mit Kalender für 1906*, Pless 1906.

⁷⁹ A. Spyra, *Od wydawcy*. [w:] B. Spyra, T. Włodarska, *Historia rzemiosła na Ziemi Pszczyńskiej*, Pszczyna 2006, s. 3.

⁸⁰ B. Kalinowska-Wójcik, *Bieruń w dobie rządów pruskich*. [w:] R. Kaczmarek i J. Myszor (red.), *Bieruń monografia historyczna*, Bieruń 2007, s. 96.

⁸¹ Powiat pszczyński stanowił strefę czwartą w kolejności obejmowania przez Polskę. W połowie czerwca szereg urzędów i gmachów użyteczności publicznej zostało objętych w Pszczynie przez urzędników polskich. Komisarzem powiatowym, a później starostą został dr Franciszek Lerch, a pierwszym burmistrzem był Jan Figna. J. Polak, *Pszczyna 1922. Powrót Pszczyny do Polski*, [b.m. i r.w.].

⁸² Z. Orlik, *Z dziejów ziemi pszczyńskiej*, [w:] H. Synowiec, M. Siuciak (red.), *W kręgu języka i kultury ziemi pszczyńskiej*, Katowice-Suszec 2000, s. 13.

z własnym wójtem. Granica powiatu przebiegała w tym czasie w pobliżu Katowic i Mysłowic.

4. Położenie gospodarcze rzemiosła śląskiego po roku 1922

Rzemiosło śląskie weszło w ramy polskiej państwowości bardzo osłabione, a przyczyną były między innymi: pierwsza wojna światowa, walki plebiscytowe, dewaluacja marki niemieckiej i polskiej oraz brak orientacji dotyczącej rynków zbytu i rynków surowca. Na skutek powołania do szeregów wojskowych rzemieślników, warsztaty pozostały niejednokrotnie bez kierownictwa, uczniowie bez nauki, co prowadziło w konsekwencji do zamknięcia wielu usług rzemieślniczych. Wspomniane powstania śląskie i plebiscyt spowodowały, że los rzemieślników był niepewny, a do tego duże obciążenia podatkowe prowadziły do zubożenia rzemiosła. Najgorzej przedstawiała się sytuacja w dziale budowlanym, który ograniczył się do wykończenia budowli rozpoczętych w latach poprzednich. Podobny zastój był w dziale murarskim, dekar skim, malarskim, rzeźbiarskim, kołodziejskim, krawieckim, tapicerskim, kuśnierskim i ślusarskim. Spadek produkcji widoczny był w rzeźnictwie, obuwnictwie, a nawet w piekarstwie, gdzie odnotowano spadek konsumpcji i szkodliwe działania spowodowane przez handel domokrężny pieczywem wyrabianym potajemnie.⁸³

Po podziale Górnego Śląska z około 30 tysięcy czynnych warsztatów rzemieślniczych, zaledwie 6 tysięcy znalazło się w na terenach przyznanych Polsce.⁸⁴ Z dniem objęcia Górnośląskiej części Górnego Śląska przez Polskę na tym obszarze było 91 cechów, w tym w Katowicach – 25, Królewskiej Hucie – 11, w Rybniku i Tarnowskich Górach po 9, w Pszczynie – 7, Mikołowie, Mysłowicach i Wodzisławiu – po 6; w Bieruniu Starym, Siemianowicach i Lublińcu – po 5 cechów; Świętochłowicach, Szarleju i Woźnikach po 4 cechy; Lipinach, Nowej Wsi i Rudzie po 2 oraz po jednym w Miasteczku i Roźdzeniu.⁸⁵ Niemiecka ordynacja przemysłowa obowiązywała na tym terenie do lipca 1933 roku, w związku z czym, obok cechów wolnych istniały cechy przymusowe. Uległy one likwidacji dopiero w 1936 roku, lecz nie na długo, gdyż na żądanie rzemieślników przywrócono znowu w 2 lata później przymus należenia do cechów.⁸⁶

⁸³ *Księga pamiątkowa rzemiosła śląskiego 1922-1932*. Wydano na podstawie aktów, protokołów i sprawozdań izby rzemieślniczej, cechów, związków cechowych i innych organizacji rzemieślniczych, Katowice 1932, s. 65-69.

⁸⁴ *Sprawozdanie Izby Rzemieślniczej w Katowicach 1922-1924*, s. 5.

⁸⁵ *Księga pamiątkowa rzemiosła śląskiego...*, s. 102.

⁸⁶ B. Spyra, T. Włodarska, *Historia rzemiosła...*, s. 106.

5. Rzemieślnicy w powiecie pszczyńskim w okresie międzywojennym

Po roku 1922 w powiecie pszczyńskim cechy funkcjonowały – jak już wspomniano w Pszczynie, Mikołowie i Bieruniu Starym. Poniższa tabela przedstawia 5 cechów mikołowskich oraz liczbę członków.

Tabela 1.

Liczba mistrzów, czeladników i uczniów w cechach w Mikołowie.

Nazwa cechu	Liczba mistrzów w 1923 r.	Liczba mistrzów w 1926r.	Czeladnicy w 1926 r.	Uczniowie w 1926 r.	Liczba mistrzów w 1929r.	Czeladnicy w 1929 r.	Uczniowie w 1929 r.
Cech Rzeźników i Wędliniarzy	66	30	20	25	45	12	35
Cech Krawców	55	46	8	11	46	20	11
Cech Obuwników	40	33	9	12	33	16	12
Cech Piekarzy	34	30	13	25	32	21	40
Cech Stolarzy i Bednarzy	33	39	9	18	45	6	17
Cech Kowali i Ślusarzy	24	24	35	36	28	8	85

Źródło: Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Pszczynie, zespół Akta Miasta Mikołowa, sygnatura M Mik 1196, 26-31; 50–54; 64-69; B. Spyra, T. Włodarska, *Historia rzemiosła...*, s. 106.

Z danych przedstawionych w tabeli 1. wynika, że największą liczbę członków posiadał w roku 1923 Cech Rzeźników i Wędliniarzy oraz Cech Krawców. Natomiast w roku 1929, w którym rozpoczął się kryzys gospodarczy, liczba mistrzów zmniejszyła się, a najwięcej uczniów pobierało naukę w zakresie kowalstwa i ślusarstwa oraz w zawodzie piekarz.

Badająca ten problem Bronisława Spyra i Teresa Włodarska podawali, że liczba warsztatów w powiecie pszczyńskim w latach kryzysu rosła, gdyż prawie wszyscy czeladnicy, którzy dotychczas zatrudnieni byli u mistrzów, na skutek panującego bezrobocia zmuszeni zostali do wykonywania zawodu na własną rękę, aby przetrwać ten trudny czas.⁸⁷ Celem uzupełnienia, trzeba dodać, że w badanym okresie powstawało sporo warsztatów nielegalnych, ponieważ tylko niewielu rzemieślników posiadało gotówkę na wykupienie karty rzemieślniczej.

⁸⁷ B. Spyra, T. Włodarska, *Historia rzemiosła...*, s. 107.

Dla zobrazowania sytuacji w Tabeli 2, przedstawiono ogólną liczbę funkcjonujących w Bieruniu ze wskazaniem liczby tych, którzy wykupili „karty rzemieślnicze” w 1933 i 1935 roku.

Tabela 2.

Rzemieślnicy bieruńscy z „legalnymi kartami rzemieślniczymi”
w roku 1933 i 1935

Rodzaje zawodów	Rzemieślnicy w 1933 r.	Rzemieślnicy w 1935	Rzemieślnicy z kartami w 1933 r.	Rzemieślnicy z kartami w 1935
cieśle	1	1	-	-
murarze	2	2	-	-
malarze	1	1	-	1
kołodzieje	2	2	-	1
stolarze	3	3	-	2
Krawcy męscy	5	5	-	2
Krawcy damscy	2	2	-	-
tapicerzy	1	1	-	-
blacharze	-	1	-	-
kowale	3	3	-	5
ślusarze	2	2	-	2
piekarze	6	6	-	4
rzeźnicy	5	5	-	3
wędliniarze	5	5	-	3
siodlarze	2	2	-	-
szewcy	4	4	-	3
fotografowie	1	1	-	-
Fryzjerzy	3	3	-	3
kapelusznicy	1	1	-	-
RAZEM	49	50	-	27
%	x	x	-	54 %

Źródło: Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Pszczynie, zespół Akta Miasta Bierunia starego, sygnatura M Bieruń, sygn. 402, s.185-186; B. Spyra, T. Włodarska, *Historia rzemiosła...*, s. 107.

Z powyższego zestawienia wynika, że w roku 1933 żaden bieruński rzemieślnik nie posiadał legalnej karty. Kontrole zakładów rzemieślniczych przeprowadzone w 1935 roku z ramienia starostwa powiatowego, wykazały, że legalnie w okręgu bieruńskim pracowało 27 rzemieślników, stanowiąc 54% funkcjonujących tam warsztatów.

Wielki kryzys gospodarczy spowodował wzrost bezrobocia i wielu rzemieślników pobierało zasiłki dla bezrobotnych. Skalę tego zjawiska ilustruje Tabela 3.

Tabela 3.

Liczba pobierających zasiłki bezrobotnych rzemieślników w Pszczynie w roku 1936

Rodzaj zawodu	styczeń	luty	marzec	kwiecień	maj	czerwiec	lipiec	sierpień	wrzesień	październik	listopad	grudzień
murarze	9	10	20	10	10	3	3	2	1	3	14	18
cieśle	2	5	11	2	6	2	-	-	-	2	5	6
tapicerzy	1	-	-	1	2	1	1	1	1	1	1	1
stolarze	1	1	-	1	2	1	1	1	1	1	1	1
kowale	1	-	-	1	2	3	3	-	-	-	-	2
betoniarze	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
ślusarze	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	4	4
blacharze	-	-	-	-	-	-	-	2	1	1	2	2
rzeźnicy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
piekarze	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2
malarze	1	-	1	-	1	1	-	-	-	-	1	1
Razem	16	17	33	17	24	11	8	6	4	8	30	38

Źródło: B. Spyra, T. Włodarska, *Historia rzemiosła na ziemi pszczyńskiej*, Pszczyna 2006, s. 109.

Grupa rzemieślników w porównaniu do liczby bezrobotnych w Przyczynie pobierających zasiłki, stanowiła od 32 % do 13 % wśród ogółu bezrobotnych.⁸⁸ Wielki kryzys spowodował, że wielu mistrzów pracujących od lat na potrzeby

⁸⁸ Ibidem, s. 109.

miejscowej ludności, musiało zamknąć swoje warsztaty. Z branży budowlanej najbardziej odczuli brak pracy dekarze, których pomijano we wszystkich robotach związanych z pokryciem dachów papą, blachą, dachówką i łupkiem. Dopiero w 1934 roku Magistrat Bierunia Starego nakazał urzędowi budowlanemu, by wszystkie roboty wchodzące w zakres dekarstwa oddawał wyłącznie członkom Przymusowego Cechu Dekarzy na województwo śląskie.⁸⁹

Na skutek kryzysu i pauperyzacji w warsztatach rzemieślniczych nie zatrudniano czeladników, a siłę roboczą stanowili uczniowie wykonujący bezpłatnie roboty przydzielone przez mistrza. To przyczyniło się do bezrobocia wśród czeladników, a większość z nich pochodziła z ubogich rodzin, wobec czego pozostawała bez środków do życia.

6. Różne formy działalności mające na celu przezwyciężenie kryzysu

W związku z kryzysem Delegacja Izby Rzemieślniczej Województwa Śląskiego w Katowicach oraz Związku Polskich Rzemieślników i Przemysłowców na Śląsku wystosowała do ówczesnego Ministra Skarbu Grodyńskiego memoriał, w którym zawarła 12 głównych postulatów domagając się m.in. zniżenie stawki podatkowej dla zakładów rzemieślniczych; traktowanie 2 uczniów do lat 20 jako jedną siłę najemną; wprowadzenie kwartalnych świadectw przemysłowych.⁹⁰

Kryzys, który dotknął rzemieślników, spowodował, że zaczęli oni protestować przeciwko wygórowanym podatkom, które przekraczały możliwości mistrzów prowadzących warsztaty.

Na terenie powiatu pszczyńskiego zaczęto organizować wiece protestacyjne. Sprawy podatkowe omawiano na zebraniu Koła Samodzielnych Rzemieślników i Przemysłowców w Tychach dnia 17 kwietnia 1929 roku⁹¹. Podobne zebranie odbyło się w Bieruniu Starym, gdzie członkowie Związku Samodzielnych Rzemieślników i Przemysłowców w Bieruniu uchwalili rezolucję protestacyjną przeciwko wspomnianym podatkom. Rezolucję wysłano do głównego Zarządu Związku z prośbą o interwencję u władz wojewódzkich. W Mikołowie na specjalnym zebraniu protestowano przeciw traktowaniu uczniów przy wymiarze podatku patentowego jako pełnowartościowych robotników⁹². W listopadzie 1929 roku odbył się w Domu Ludowym w Pszczynie wiec protestacyjny, na którym zgromadziło się około 150 rzemieślników. Podobny wiec protestacyjny odbył się w Mikołowie w grudniu 1929 roku.⁹³

⁸⁹ Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Pszczynie, zespół Akta Miasta Bierunia Starego, sygnatura M Bieruń, sygn. 402, s.106-107; B. Spyra, T. Włodarska, *Historia rzemiosła...*, s. 109.

⁹⁰ „Rzemieślnik Śląski” 1929 nr 28/29, s. 6.

⁹¹ Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Pszczynie, zespół Magistrat Miasta Bierunia Starego, sygnatura Mag Bieruń St – 289; B. Spyra, T. Włodarska, *Historia rzemiosła...*, s. 110.

⁹² B. Spyra, T. Włodarska, *Historia rzemiosła...*, s. 110.

⁹³ „Rzemieślnik Śląski” 1929, nr 28/29, s.5.

Rzemieślnicy pszczyńscy byli w trudnym położeniu, bowiem wszelkie zlecenia zarządu miasta na wykonanie różnych robót otrzymywali przeważnie rzemieślnicy z mniejszości niemieckiej, gdyż w radzie miejskiej zasiadali w większości obywatele o przekonaniach proniemieckich. Polscy rzemieślnicy protestowali przeciw takiemu postępowaniu.⁹⁴

Trudne położenie w rzemiośle zaostrzyła rozwijająca się produkcja chałupnicza. W Pszczynie i okolicy tak funkcjonował przemysł guzikarski, który zatrudniał kilkadziesiąt kobiet. Guziki różnych wielkości obszywane sposobem drucikowym naszywano na etykiety z napisem niemieckim i wysyłało do pewnej firmy w Berlinie. Jednak polsko-niemiecka wojna celna wpłynęła na likwidację tego przemysłu.⁹⁵

Próbę przezwyciężenia tego kryzysu zainicjował pszczyński Ośrodek Pracy, w którym bezrobotni produkowali drewniane zabawki dla dzieci oraz wyroby z wełny: szaliki, swetry i kilimy.⁹⁶ W grudniu 1935 roku Sekcja Pszczyńskiego Towarzystwa Popierania Przemysłu Ludowego i Domowego, zorganizowała w Pszczynie wystawę pod hasłem „Człowiek walczący o chleb i miejsce w świecie”, na której prezentowano: zabawki, koronki, wyroby garbarskie, kilimy eksponaty ludowych artystów, wyroby tkackie z Mysłowic, garbarskie z Rudy Śląskiej, koronki i swetry z Cieszyna i Wisły oraz wyroby trykotarskie i małe dywaniki z Pszczyny.⁹⁷

W ramach przezwyciężenia skutków kryzysu zorganizowano w Pszczynie kurs koszykarstwa, ale do udziału w nim zgłosiło się zaledwie 5 osób. Rzemieślnicy protestowali przeciw takim kursom, gdyż ich zdaniem sprzyjały one rozszerzaniu liczby tzw. partaczy, którzy opłacając kart przemysłowych „odbierali chleb” rzemieślnikom o pełnych kwalifikacjach zawodowych. Legalni funkcjonującym rzemieślnikom zagrażało wówczas produkcja chałupnicza, a także nielegalny ubój trzody chlewnej i bydła, ratalna sprzedaż mebli powstających w fabrykach, czeska firma „Bata”, która zakładała swoje filie i warsztaty usługowe w miasteczkach śląskich.

Zbankrutowanym rzemieślnikom przyszły z pomocą kredytową banki. W listopadzie 1929 roku na zebraniu Związku Samodzielnych Rzemieślników i Przemysłowców w Bieruniu Starym postanowiono zorganizować Pożyczkową Kasę Rzemieślniczą dla miasta i najbliższej okolicy.⁹⁸ Pomoc rzemieślnikom zaoferowało Biuro Organizacyjno- Handlowe Rzemiosła, które rozpoczęło w roku 1935 prace nad powołaniem spółdzielni pracy dla bezrobotnych czeladników w Pszczynie i Mikołowie. W spółdzielniach produkowano artykuły codziennego użytku z drewna i metali.⁹⁹ Pod koniec 1937 roku zorganizowana

⁹⁴ B.B. Spyra, T. Włodarska, *Historia rzemiosła...*, s. 111.

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Pszczynie, zespół Miasta Pszczyny, M. Pszczyna sygn.. 2615, s. 38.

⁹⁷ B. Spyra, T. Włodarska, *Historia rzemiosła...*, s. 111.

⁹⁸ *Sprawozdanie Izby Rzemieślniczej 1935*, s. 46.

⁹⁹ Ibidem, s. 112.

została Centrala Chrześcijańskich Kas Bezprocentowego Kredytu w Katowicach, której oddziały w Pszczynie i Mikołowie pożyczki udzielały rzemieślnikom.¹⁰⁰

7. Uwagi końcowe

Przedstawiona w zarysie tematyka dotycząca rzemiosła w okresie wielkiego kryzysu gospodarczego, skłania do konkluzji, że czas ten był trudny dla mistrzów – rzemieślników różnych specjalności. Rzemiosło w badanych okresie napotykało liczne trudności, m.in. słaby rozwój eksportu artykułów rzemieślniczych, brak taniego kredytu, obciążenia podatkowe, nakłady związane z ubezpieczeniem socjalnym, postępująca kartelizacja, wzrost bezrobocia, obniżka dochodów, konkurencję ze strony nielegalnych warsztatów i chałupników oraz konkurencję między rzemiosłem a przemysłem fabrycznym. Ten trudny okres spowodował zamknięcie wielu warsztatów rzemieślniczych, gdyż właściciele niejednokrotnie zmuszeni byli do podejmowania pracy dorywczej.¹⁰¹ Rzemieślnicy na różne sposoby starali się przetrwać kryzys inicjując różne przedsięwzięcia mające na celu poprawę ich bytu oraz protestując przeciwko wysokim podatkom i innym obciążeniom.

Reasumując, wielki kryzys gospodarczy zaznaczył się zarówno w przemyśle jak i rzemiosle oraz w rolnictwie, a dekapitalizacja rzemiosła i recesja spowodowała pauperyzację dużej grupy rzemieślników.

BIBLIOGRAFIA

Archiwa

Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Pszczynie:

Zespół Akta Miasta Bierunia starego, sygnatura M Bieruń.

Zespół Akta Miasta Mikołowa, sygnatura M Mik.

Zespół Akta Miasta Pszczyny, sygnatura M Pszczyna

Opracowania

1. JEZIEŃSKI A., LESZCZYŃSKA C., *Historia gospodarcza Polski*, Wydawnictwo Key Text, Warszawa 1999.
2. KALINOWSKA-WÓJCIK B., *Bieruń w dobie rządów pruskich*, [w:] R. Kaczmarek i J. Myszor (red.), *Bieruń monografia historyczna*, Bieruń 2007.
3. KALIŃSKI J., *Historia gospodarcza XIX i XX wieku*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2008.

¹⁰⁰ *Sprawozdanie Izby Rzemieślniczej w Katowicach z 1938 roku*, s. 58.

¹⁰¹ Przykładem jest Jan Kubina z Bierunia Starego, który zamknął warsztat i dorywczo naprawiał garnki i rury, czy Jan Hudzikowski, który po 34 latach prowadzenia warsztatu był zmuszony go zamknąć.; B. Spyra, T. Włodarska, *Historia rzemiosła...*, s. 109.

4. KOSTROWICKA J., LANDAU J., TOMASZEWSKI J., *Historia gospodarcza Polski XIX i XX wieku*, wyd. 3, Warszawa 1978.
5. *Księga pamiątkowa rzemiosła śląskiego 1922–1932. Wydano na podstawie aktów, protokołów i sprawozdań izby rzemieślniczej, cechów, związków cechowych i innych organizacji rzemieślniczych*, Katowice 1932.
6. LANDAU Z., *Położenie rzemiosła w Polsce w latach wielkiego kryzysu gospodarczego (1930–1935)*, „Kwartalnik Historyczny” 1977 nr 1.
7. Skodlarski J., *Historia gospodarcza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
8. Sprawozdania Izby Rzemieślniczej w Katowicach za lata 1922–1936, Katowice 1922–1936.
9. SPYRA B., T. WŁODARSKA T., *Historia rzemiosła na Ziemi Pszczyńskiej*, Pszczyna 2006.
10. Z Komisji Ochrony Pracy. *Ubezpieczenie od bezrobocia, czas pracy i urlopy na G. Śląsku*. Wycinek prasowy w Książnicy Cieszyńskiej <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/200509?id=200509> [data dostępu: 10.09.2021]

Kontakt

Nazwisko autora: Danuta Kocurek

Afiliacja (uczelnia): Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: danutakocurek@interia.pl

WANDA MUSIALIK

ORCID ID 0000-0001-5548-0118

SPRAWA PODATKÓW RZEMIEŚNIKÓW ŚLĄSKICH W CZASACH KRYZYSU GOSPODARCZEGO LAT MIĘDZYWOJENNYCH

THE MATTER OF TAXES OF SILESIAN CRAFTSMEN DURING
THE ECONOMIC CRISIS OF THE INTERWAR PERIOD

Streszczenie

Kryzys z lat 30. XX wieku oddziaływał na różne grupy ludności, w tym rzemieślników. Postanowiono zbadać na ile rzemieślnicy w województwie śląskim starali się obniżyć daniny publiczne składane na rzecz II Rzeczypospolitej. Wiadomości poszukiwano w prasie zawodowej, oraz codziennej, wydawanej lokalnie. Analizy ich pozwoliły to ustalić, że do władz zwracano się o doprecyzowanie przepisów ustaw podatkowych, określenie granic działania urzędów skarbowych oraz urzędzeń chronionych przed zajęciem przez komorników.

Słowa kluczowe: *rzemiosło, kryzys gospodarczy, podatki, województwo śląskie, II Rzeczypospolita*

Abstract

The crisis of the 1930s affected various social groups, including craftsmen. The aim of the article is to discuss to what extent craftsmen in the Silesian Province tried to lower the public tributes paid to the Second Republic. The research was based on information published in professional press and in local daily newspapers. The results showed that the authorities were asked to specify the provisions of tax acts, define the authority of tax offices and list items that could not be taken by bailiffs.

Keywords: *craftsmanship, crisis, taxes, Silesian Province, the Second Polish Republic*

1. Wstęp

W II Rzeczypospolitej pierwsza ustawa określająca zasady opodatkowania osób fizycznych „wykonujące przedsiębiorstwa” bądź będące „wspólnikami takich przedsiębiorstw” została wydana z datą 16 lipca 1920 roku jej przepisy

nie uwzględniały rzemieślników jako odrębnej kategorii podatkowej. Wysokość podatku uzależniono od wielkości dochodu, ale od stanu cywilnego płatnika i od klasy (wielkości) miejscowości, w której prowadzono działalność. Stawkę podatku podwyższano o 20% osobom stanu wolnego i jednocześnie nie mających na utrzymaniu żadnego członka rodziny. Od wielkości miejscowości uzależniono też kwotę, od której naliczano podatek.¹ Wymierzaniem podatku zajmowały się komisje szacunkowe, złożone z członków wybranych z grona miejscowych płatników.² Jedynym przewodniczącym był urzędnikiem skarbowym.

2. Reguły podatkowe obowiązujące w województwie śląskim

Województwo śląskie w obręb przyjętego w II Rzeczypospolitą systemu ustawodawstwa podatkowego zaczął wchodzić od listopada 1922 roku. Wcześniej sprawy te regulowane były rozporządzeniami wojewody śląskiego,³ opartymi o przepisy niemieckiej ustawy podatku dochodowym z czerwca 1906 roku wraz z późniejszymi zmianami. Wspomniane korekty przepisów uwzględniały zasady określone w polskiej ustawie o podatku dochodowym z lipca 1920 roku. Zgodnie z nimi opodatkowaniu podlegały osoby, których łączny dochód przekraczał 12 000 marek polskich [dalej: mk]. Wówczas to wynosił 1,08% i zwiększał się o 0,01% przy wzroście dochodu o 2000 mk do kwoty 1 mln mk przy której podatek wynosił 10,5 % podstawy opodatkowania, powyżej tej kwoty dodatkowo do podatku doliczono 1% po przekroczeniu kolejnego miliona marek dochodu.⁴ W 1924 roku po zmianie waluty podatek płacono od kwoty 1 500 zł.⁵

Wymiar podatku określały komisje szacunkowe na podstawie deklaracji składanych przez przedsiębiorców, wśród nich i rzemieślników. Obszarem funkcjonowania owych komisji były okręgi wymiarowe. W województwo śląskim wydzielono cztery okręgi wymiarowe (szacunkowe), dla każdego z nich wyznaczając komisję szacunkową. Do jej składu powoływano osoby delegowane z Wydziału Skarbowego Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego oraz z wydziału powiatowego. W miastach w ich skład wchodziłi wskazani przez radę miasta przedstawiciele mieszkańców określonego okręgu szacunkowego. Od składania deklaracji zwolnieni byli rzemieślnicy, którzy wcześniej wykupili patenty (świadectwa przemysłowe) kategorii VIII. W przypadku, kiedy władza skarbo-wa uznała, że przedsiębiorca zaniżył poziom dochodu, to mogła zażądać od niego wyjaśnienia. Wyjaśnienie to powinno było zostać udzielone do 14 dni.⁶

¹ *Ustawa z 16 lipca 1920 r. o państwowym podatku dochodowym i podatku majątkowym*, „Dziennik Ustaw” 1920 nr 82 poz. 550, s.1485-1486, 1494.

² M. Górski, *Niepodległość kosztuje. Początki podatku dochodowego w II Rzeczypospolitej*, „Miscellanea Historico-Juridica” 2018, z. 1, s. 99-100.

³ „Dziennik Ustaw Śląskich” 1922 nr 35 poz. 124 z 27.11, s. 1.

⁴ *Rozporządzenie z 25 lipca 1922 r. w przedmiocie zmiany w ustawodawstwie podatkowym w dziedzinie podatku dochodowego*, „Dziennik Ustaw Śląskich” nr 14 z 8.08, s. 1, 4.

⁵ *O składaniu zeznań o podatku dochodowym*, „Rzemieślnik Śląski” 1930 nr 7, s. 6.

⁶ *O składaniu zeznań...*

Od wyznaczonego wymiaru podatku istniała możliwość odwołania do Komisji Apelacyjnej.⁷ Pierwszy pobór podatku w województwie śląskim przeprowadzono w 1922 roku na podstawie sześciokrotnej stawki z 1919 roku (stawę zwiększono o 500%).⁸

Kolejna ustawa w sprawach podatkowych przyjęta została w 1925 roku objęła już cały teren województwa śląskiego. Wspominano tam o zajęciach rzemieślniczych tylko w przypadku zwolnień od tego podatku osób, które rzemiosło wykonywane było „...ubocznie przez drobnych gospodarzy rolnych lub bezrolnych bez obcych sił pomocniczych”.⁹ Pozostałych rzemieślników obowiązywały zasady ogólne, w których ów podatek pobierano w formie świadectw przemysłowych oraz w postaci podatku od obrotu. Podstawowa stawka tego podatku wynosiła 2%.¹⁰ W przypadku zaległości podatkowych z chwilą ich egzekucji na majątku płatnika u rzemieślników postanowiono, że nie podlegały jej „przedmioty niezbędne do wykonania czynności zarobkowej”.¹¹

3. Stosunki podatkowe w województwie śląskim

W 1926 roku z chwilą wprowadzenia w życie nowych ogólnopolskich przepisów podatkowych podjęto krytykę systemu podatkowego funkcjonującego w województwie śląskim. Do ministerstwa skarbu udała się delegacja rzemieślników śląskich oprostowując fakt zwolnienia z podatków pewnych grup wytwórców. Uzyskano tam zapewnienie, że rzemieślnik pracujący sam lub z jedną siłą pomocniczą, nie będzie płacić żadnego podatku obrotowego, tylko powinien wykupić patent od 1. stycznia. Od wykupienia świadectwa przemysłowego zwolniony był rzemieślnik pracujący samodzielnie bez ucznia i czeladnika „o ile wciągu całego roku nigdy nie zatrudni żadnej siły drugiej”.¹² Kwestionowano procedury wynikające z centralizacji urzędów i izb skarbowych. Postulowano powierzenie wymiaru i egzekucji podatków miastom i gminom,

⁷ Rozporządzenie z 25 lipca 1922 r. ..., s. 5,6.

⁸ Rozporządzenie z dnia 1. sierpnia w przedmiocie prowizorycznego podatku dochodowego za rok 1922, „Dziennik Ustaw Śląskich” nr 15 z 9.08, s. 1.

⁹ Ustawa z 15 lipca 1925 r. o państwowym podatku przemysłowym, „Dziennik Ustaw” nr 79 poz. 550, s. 1156.

¹⁰ J. w., s. 1156-1159.

¹¹ H. Brojdy, K. Sadkowski (oprac.), Jak mam ochronić się przed przymusowem ściąganiem moich podatków. Praktyczne rady i wskazówki dla płatników podatkowych wraz z kalendarzem podatkowym na rok 1927, krótkim zarysem postępowania upadłościowego wzgl. konkursowego i formularzami podatkowymi w tłumaczeniu niemieckim. Wie schütze ich mich vor einer zwangsweisen Einziehung meiner Steuern. Praktische Ratschläge und Weisungen für die Steuerzahler nebst Steuerkalender, kurzem Abrisse der Konkursordnung und Steuerformulare in deutscher Uebersetzung, Królewska Huta 1927, s. 39.

¹² Co uzyskala delegacja rzemieślnicza w Warszawie?, „Górnośląski Rzemieślnik i Przemysłowiec” 1926 nr 2/3, s. 22.

które „...najżywiej zainteresowane w podatkach i najdoskonalej zaznajomione z siłą podatkowa ludności i przedsiębiorstw...”.¹³

W chwili spadku koniunktury wywołanej niemiecko-polską wojną celną w gospodarce II Rzeczypospolitej nasiliły się postulaty obniżenia danin publicznych. Kwestię niesprawiedliwego ich rozłożenia podnosili nie tylko rzemieślnicy, ale też pracownicy (robotnicy i urzędnicy), kupcy i przedsiębiorcy, jak też emeryci. Rzemieślnicy obciążeni byli wydatkami z tytułu nabycia świadectw przemysłowych uprawniających do prowadzenia działalności przemysłowej, do której zaliczano rzemiosło. Właściciele warsztatów ponosili także obciążenia tytułem podatku obrotowego, dochodowego, majątkowego, płatności za znaczki ubezpieczenia od wypadków, składek na ubezpieczenie w kasach chorych, ubezpieczenia od bezrobocia, a także składek na rzecz Izby Rzemieślniczej. Dodatkowo dochody ich obciążały opłaty stemplowe od umów, rachunków, od podań do urzędów, od sprzeciwów podatkowych¹⁴. Ponadto zobowiązani byli do płacenia dodatków do podatku obliczanego od wysokości podatku przemysłowego. W ten sposób określano poziom podatku komunalnego, który wynosił 30% ceny świadectwa przemysłowego i karty rejestracyjnej, a także składkę na rzecz izb rzemieślniczych w wysokości 15% ceny świadectwa przemysłowego i karty rejestracyjnej oraz do 25% z tego samego tytułu na rzecz szkół zawodowych, burs terminatorskich. Łącznie dodatki nie mogły przekraczać 70% podatku.¹⁵ W 1926 roku rozporządzeniem ministra skarbu wprowadzono 10% jeszcze dodatek od podatków bezpośrednich¹⁶.

4. Stosunek władz do odwołań podatników

Rzemieślnicy indywidualnie kwestionowali wysokość wymierzanych im obciążeń określanych przez komisje szacunkowe. Interwencje dotyczyły wysokości tych obciążeń. Organizacje gospodarcze występowały z postulatami zmniejszenia o 30 % wysokości wymiaru podatku za 1927 roku.¹⁷ Przepisy przewidywały możliwość wystąpienia płatnika z prośbą o częściowe umorzenie podatku tylko pod warunkiem utraty, bądź też obniżeniem się wydajności źródła dochodu w skutek nieszczęśliwych okoliczności, lub nadzwyczajnych wydarzeń. Władze skarbowe uwzględniały podania kiedy m.in. następowała utrata źródła utrzymania przez pożar, zawałenia się lub w zburzenia się budynku czynszowe-

¹³ eska, *Na Nowy Rok*, „Orędownik Samorządu” 1926, nr 1 z 1.01, s. 1.

¹⁴ Michał Wagner, *Podatki i opłaty socjalne przed wojną i teraz*, „Rzemieślnik Śląski” 1931 nr 17, s. 1.

¹⁵ G. Czechowicz, *Podatek przemysłowy. Wskazówki dla płatników podatku przemysłowego, Stowarzyszenie Urzędników Skarbowych Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1925, s. 16.

¹⁶ H. Brojdy, K. Sadkowski (oprac.), *Jak mam ochronić się ...*, s. 43.

¹⁷ *Ulgi stosowane będą przy ściąganiu podatku obrotowego*, „Przegląd Cukierniczy. Miesięcznik przemysłu cukierniczego, przetworów owocowych i branż pokrewnych” 1928, nr 5, s. 8.

go, licytacji przymusowej, utraty zdolności do pracy, z powodu starości, lub trwałej choroby.¹⁸

Interwencje organizacji gospodarczych nie przyniosły realnego obniżenia wymiaru podatków. Władze postanowiły o możliwości podzielenia kwoty podatkowej. W 1928 roku wyznaczono dwa terminy dokonywania pierwszej raty wpłaty podatku obrotowego. Powołane zostały doraźne komisje odwoławcze w skład których wchodził przedstawiciel organizacji gospodarczych. Ich zadaniem było rozpatrywanie odwołań od wymiaru podatku. Spodziewano się, że minister skarbu skieruje do naczelników urzędów skarbowych zalecenie, aby ograniczyli liczbę przymusowych egzekucji. Przymusowa egzekucja nastąpić miała dopiero po ostatecznym terminie płacenia podatku obrotowego.¹⁹

5. Krytyka systemu podatkowego

W 1929 roku zaczęto kwestionować wyniki prac komisji szacunkowych, ponieważ wysokość wymiaru podatkowego określały na poziomie wyższym niż w roku poprzednim.²⁰ Stwierdzano, że konieczność zapłacenia podatku obniża znacząco poziom kapitału obrotowego, utrudniając produkcję.²¹ Prowadzi to do patologicznych postaw płatników, którzy przepisywali majątek przepisywali na żony, tym działaniem chroniąc go przed egzekucjami z tytułu niezapłaconych podatków. Wymiar podatku obrotowego miał dawać urzędnikom skarbowym zbyt dużą władzę nad ludnością, bowiem „*urzędy skarbowe mogą ze względnie czystym sumieniem nakładać prawie dowolne ciężary*”.²² Postawy te prowadziły do sporów z urzędnikami. Rygorystyczne stosowanie przez urzędy skarbowe utrudniały odwołanie i skargi nie tylko do komisji odwoławczych,²³ ale też do Najwyższego Trybunału Administracyjnego [dalej: NTA]. Mając to na uwadze Ministerstwo Skarbu w lutym 1929 roku zalecił aby wszelkie drastyczne zmiany (in plus i in minus) było należycie uzasadnionym.²⁴ W roku następnym wyrokiem NTA zalecano wprowadzenie uzasadnień do wszelkich orzeczeń komisji szacunkowych.

W 1929 roku podnoszono sprawę zwolnienia niektórych przedsiębiorców, w tym rzemieślników od płacenia podatków. W tej sprawie NTA wydał wyrok zwalniający od tego obowiązku rzemieślników pracujących samodzielnie, albo zatrudniających tylko jedną siłę pomocniczą. Wyrok odrzucał interpretację przepisów przez urzędy skarbowe, które domagały się zeznań podatkowych

¹⁸ H. Brojdy, K. Sadkowski (oprac.), *Jak mam ochronić się*, s. 25.

¹⁹ *Ulgi stosowane będą przy ściąganiu...*

²⁰ *Uzasadnienie zmian w podatku przemysłowym w stosunku do lat poprzednich*, „*Rzemieślnik Śląski*” 1929 nr 10, s. 6.

²¹ *Czy podatki utrudniają nam egzystencję?*, Ibidem 1929 nr 8, s. 10.

²² *Jak podatek obrotowy wychowuje płatników*, „*Zjednoczenie. Organ Zjednoczenia Mieszkańskiego w Krakowie*” 1929 nr 23, s. 3.

²³ *Jak podatek obrotowy...*

²⁴ *Uzasadnienie zmian w podatku przemysłowym w stosunku do lat poprzednich*, Ibidem 1929 nr 10, s. 6.

także od rzemieślników. W wyroku kładziono również nacisk na konieczność rozszerzenia grona płatników prowadzących księgi handlowe.²⁵ Wdrożenie tej praktyki miało przynieść ograniczenie liczby spraw trafiających do komisji szacunkowych.

Jednym z argumentów uzasadniającym podnoszone skargi było łączenie wymiaru podatku obrotowego ze wzrostem drożyzny. Zależność tą zauważano w rzemiośle rzeźnicko-wędliniarskim i piekarskim. Przedstawiciele innych zawodów zauważali, że „*podatek ten obciąża niesłychanie produkcję i podkopuje egzystencję warstw pracujących, w szczególności rzemiosła*”.²⁶ I tu podnoszono postulat całkowitego zniesienia tego podatku²⁷. Chociaż nie wszyscy przychylali się do tej opinii, uzasadniając fakt istnienia podatków wydatkami na cele publiczne²⁸. Wyjaśnienia te nie zawsze przekonywały rzemieślników. Nie potrafili zrozumieć „... że [płatnik – W. M.] *obowiązany jest płacić stały procent od sum, które nic właściwie jeszcze nie oznaczają. Podatek ten obciąża zyski, których płatnik nie raz nie osiągnął wcale, albo osiągnął je w niedostatecznej dla egzystencji swej rodziny wysokości...*”²⁹

Wagę problemu dostrzeżono też w rządzie, toteż dniu 31 października 1928 roku Gabriel Czechowicz ówczesny dyrektor Departamentu Podatków i Opłat w ministerstwie skarbu na posiedzeniu sejmu zapowiedział obniżenie stopy procentowej podatku obrotowego.³⁰ Wysokość opłat za karty przemysłowe uzależniono od liczby zatrudnionych robotników.³¹

Zastrzeżenia wobec obowiązującego systemu podatkowego wnosili nie tylko płatnicy, ale kwestionował go Charles S. Dewey doradca finansowy rządu polskiego i członek Rady Banku Polskiego SA (1927-1930), a wcześniej podsekretarz stanu w Departamencie Skarbu Stanów Zjednoczonych³². Jego pierwszy pobyt w Polsce związane był z uzyskaniem amerykańskiej pożyczki stabilizacyjnej. Dwa lata po swoim przybyciu do Warszawy zwrócił uwagę, że niektóre grupy ludności ponosiły zbyt wielkie ciężary podatkowe. Dlatego proponował „*zmniejszenie ciężarów podatkowych, a wzrost kapitałów obrotowych przyczyni się do zmniejszenia bezrobocia, podwyżki płac [z]większą siły kupna*”.³³ Dewey

²⁵ *Czy rzemieślnik obowiązany jest płacić podatek obrotowy?* Ibidem 1929 nr 4, s. 7; *Którzy rzemieślnicy wolni są od podatku. Doniesłe rozstrzygnięcie Sądu Najwyższego*, „Polska Zachodnia” 1929 nr 118 z 1.05, s. 5.

²⁶ W. Fraj, *Na marginesie postulatów podatkowych przemysłu rzeźnickiego*, „Rzemieślnik Śląski” 1929, nr 1, s. 4.

²⁷ Fraj, *Na marginesie postulatów...*

²⁸ W. Jesionek, *Czy podatki utrudniają nam egzystencję?*, Ibidem 1929 nr 8, s. 10.

²⁹ *Jak podatek obrotowy wychowuje płatników*, „Zjednoczenie. Organ Zjednoczenia Mieszkańskiego w Krakowie” 1929, nr 23, s. 3.

³⁰ M. Chorzewski, *Istota podatku obrotowego*, Warszawa 1928, s. 1.

³¹ G. Narutowicz, *Podatek przemysłowy. Wskazówki dla płatników podatku przemysłowego. Stowarzyszenie Urzędów Skarbowych Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1925, s. 13.

³² *Wizyta p. Charles Deweya*, „Nowiny Codzienne” 1935 nr 209 z 11.09, s. 6.

³³ *Co mówi p. Dewey o sytuacji gospodarczej i systemie podatkowym w Polsce?*, „Rzemieślnik Śląski” 1929, nr 10, s. 3.

wskazywał na konieczność przeprowadzenia reformy podatkowej.³⁴ Po ogłoszeniu tej opinii środowisko „Rzemieślnika Śląskiego” spodziewało się szybkiego przeprowadzenia reformy podatkowej w Polsce.³⁵

Delegacja Związku Polskich Samodzielnych Rzemieślników i Przemysłowców na Śląsku z poparciem wojewody śląskiego Michała Grażyńskiego dnia 10 grudnia 1929 roku złożyła memoriał na ręce Tadeusza Grodyńskiego, wiceministra skarbu.³⁶ Przedstawiono tam szereg postulatów, m.in. obniżenie stawki podatkowej warsztatów rzemieślniczych do 0,5%, tj. poziomu przewidzianego dla zakładów rzemieślniczych produkujących artykuły pierwszej potrzeby. Podniesiono kwestię zwolnienia od podatku obrotowego pracowni i zajęć rzemieślniczych prowadzonych przez właścicieli przy współudziale najwyżej 2 najemnych pracowników pomocniczych, a także traktowanie sił pomocniczych w wieku do 20 lat jako jednego pracownika. Postulowano obniżenie oprocentowania karnego za zwłokę w opłaceniu podatku. Ponadto sugerowano żeby podatek był umarzany kiedy jego opłacenie groziło płatnikowi ruiną gospodarczą. Proponowano wprowadzenie do ustawy o podatku przemysłowym przepisu, umożliwiającego indywidualnym płatnikom występowanie do władz skarbowych z prośbą o wydanie odpisu „aktów wymiarowych”, czyli. protokołów spisanych z rzeczoznawcami czy też świadkami w komisji szacunkowej, na podstawie których ustalono wysokość obrotu i wysokość podatku.³⁷

W czasie pogłębiającego się kryzysu trudno było spodziewać się realizacji wyszczególnionych postulatów. Z uwagi jednak, że część uzasadnienia wskazywania uzasadniano pogarszającą się sytuacją rzemieślników przyjęto już wcześniej rozwiązanie umożliwiające rozliczenie zaległych podatków należnościami instytucji państwowych za usługi rzemieślnicze. Zamiast zapłaty za wykonane prace wykonawcom obniżano wymiar zaległego podatku. Należało tylko władzy skarbowej przedstawić zaświadczenie odpowiedniej instytucji.³⁸

Treść memoriału Izba Rzemieślnicza rozesłała do cechów oraz upowszechniono podczas powiatowego zjazdu podatkowego.³⁹ Na łamach „Rzemieślnika Śląskiego” zauważono dysproporcję między przychodów wpływającymi z miast i wsi. Podatki na płacono od gospodarstwa 15 ha. W budżecie państwa podatki bezpośrednie płacone na wsi stanowiły 11,35 % a w miastach – 88,65 %, w tym na rzemiosło i drobny przemysł przypadało około 10%. Wspomnianą dysproporcję uwydatniał proporcja liczby mieszkańców miast i wsi, w osadach na prawach miejskich żyło 35,4 %, a we wsi 65,6 % ludności państwa.⁴⁰

³⁴ J. w.; S. Żelski, *Podatki i opozycja*, „Prawda Zagłębia” 1929 nr 4 z 2.06, s. 2.

³⁵ *Co mówi p. Dewey ...*

³⁶ *W obronie postulatów podatkowych rzemiosła śląskiego*, Ibidem 1929 nr 28/29, s. 6.

³⁷ *W obronie postulatów podatkowych ...*

³⁸ *Sprawa zaliczania pretensji do Skarbu Państwa za wykonane prace na poczet zaległych podatków*, „Rzemieślnik Śląski” 1929 nr 1, s. 8.

³⁹ *Akcja Izby Rzemieślniczej w sprawie podatkowej*, Ibidem 1930 nr 1, s. 4; *Z kongresu Podatkowego w Katowicach*, Ibidem, s. 6.

⁴⁰ *Ile podatków płacą wsi i miasta ?*, Ibidem 1930 nr 8, s. 6.

W 1930 roku rzemieślnicy zaczęli porównywać wysokość swoich podatków z jego wymiarem osób zatrudnionych na posadach. „*Gdy pierwszy bowiem płaci podatek dochodowy już od rocznego dochodu zł 1.500,- to drugi płaci go dopiero od zł 2.500,-*”. Ponadto przy takim samym dochodzie rzemieślnik płacił wyższy podatek niż osoba zatrudniona w jakiegokolwiek instytucji. I „*jeśli rzemieślnik np. ma rocznego dochodu, powiedzmy zł 3.600,- płaci wówczas podatku dochodowego: a) państwowego...122,- zł, b) komunalnego...144,-zł. _razem: 266,-zł. Jeżeliby jednak ten sam rzemieślnik przyjął powiedzmy posadę jakąś np. woźnego czy portjera i miał te same dochody tj. 3.600,- zł rocznie, czyli 300,- zł miesięcznie, płaci wówczas podatku dochodowego tylko zł 82.80,-*”.⁴¹ Dysproporcje w sposobie obliczania podatków były wynikiem zamierzonej polityki partii mających przewagę w Sejmie przed majem 1926 roku,⁴² gdzie większość posiadały partie socjalistyczno-chłopskie, które broniły pracobiorców i chłopów, a nie pracodawców, do których zaliczano także rzemieślników.

Kwestia podatków stawała się stałym punktem podnoszonym podczas kolejnych zjazdów rzemieślników. Zauważano problem zawyżania o 100% i 200% wymiaru podatku określanego przez komisje szacunkowe. Domagano się zmiany procedur obowiązujących w urzędach skarbowych przy rozpatrywaniu spraw podatkowych. „*Mimo rozporządzenia Ministra Skarbu z 11 kwietnia 1924 r., że: „podstawą do obliczenia podatku od dochodu winno być przede wszystkim zeznanie podatnika, i że „czynność komisji szacunkowych winna być prowadzona ze znacznie większą starannością a nie załatwiana dorywczo, że należy bez względu na zaniechać szablonowego załatwiania oszacowań“*, to „*Urzędy Skarbowe absolutnie nie kierują się stanowiskiem Komisji Szacunkowych*”.⁴³

W październiku 1930 roku podczas IV. Zjazdu Przedstawicieli Izb Rzemieślniczych domagano się m.in. zreformowania ustawodawstwa podatkowego, zmienienia podatku obrotowego i zastąpienie go podatkiem zarobkowym. Poza sprawami podatkowymi wnoszono o zrewidowanie ustawodawstwa samorządowego, oraz zabezpieczenie rzemiosła przed nadmiernymi świadczeniami na rzecz samorządów terytorialnych. Podnoszono też kwestię potrzeby korzystania ze wzorów zachodnio europejskich w rozszerzeniu poparcia dla szkolnictwa zawodowego i instytutów zawodowych oraz opieki nad młodzieżą rzemieślniczą, miały one prowadzić do podjęcia skutecznej konkurencji z „zalewem zagranicznej wytwórczości”.⁴⁴

⁴¹ T. Piotrowski, *Rzemiosło a podatki. (Referat wygłoszony na Walnym Zjeździe Delegatów Związku Tow. Przem. i Rzem., w Poznaniu w dniu 30.III.30)*, „Przegląd Krawiecki. Miesięcznik specjalny dla spraw zawodowych i gospodarczych krawiectwa męskiego i damskiego, kuśnierstwa, fabrykacji i handlu materiałami i przyborów krawieckich oraz branży futrzanej. Organ Związku Cechów Krawieckich na Rzeczpospolitą Polską” 1930 nr 5, s. 1.

⁴² W 1926 r. miał miejsce przewrót majowy prowadzący do zmiany rządów z demokratycznych na autorytarne, uzależnione od obozu J. Piłsudskiego.

⁴³ J. Hamerłok, *Rzemiosło i drobny przemysł a podatki*, „Rzemieślnik Śląski” 1930 nr 12, s. 5.

⁴⁴ *Uchwały IV. Zjazdu Izb Rzemieślniczych w Warszawie*, Ibidem 1930 nr 40, s. 1.

6. Prognozy ewolucji systemu podatkowego

W roku następnym do Sejmu wpłynął z Ministerstwa Skarbu projekt zmiany ustawy o podatkach. Przewidywał on obniżenie stawek podatkowych, uprzywilejowanie przedsiębiorców prowadzących księgi „prowadzących prawidłowo rachunki i nie ukrywających swoich transakcji” oraz „umożliwieniu uproszczenia form wymiaru i pobieraniu podatków w drodze ryczału”. Zmiany miały być wprowadzone przez kilka lat.⁴⁵ Zapowiedź okresu w jakim zmiany miały zostać wprowadzone rozczarowywała ich oczekujących. W 1931 roku na łamach „Rzemieślnika Śląskiego” stwierdzano, że „Rzemieślnik dziś jest zadłużony i sprzedawa swe wyroby poniżej kosztów własnych, aby tylko się utrzymać, bo nie ma pieniędzy, nie ma kredytu. Wszystkie obietnanki obniżenia podatku obrotowego i ciężarów socjalnych zostały obietnankami, któremi ludził się rzemieślnik przez całe lata. Ciężary podatkowe i socjalne, naruszające dzień w dzień substancję majątkową, które pozbawiły doszczętnie nasze życie wszelkiego kapitału obrotowego, muszą być poddane czem prędzej rewizji [...] Najbardziej tragiczny rezultat nadmiernych podatków i ciężarów socjalnych jest ten, że zabił w całym społeczeństwie wiarę w siebie, wiarę w swe siły, wiarę w nasze zdolności państwowo-twórcze, zniszczył zupełnie nadzieję lepszego jutra, a w to miejsce posiał nieufność, apatię, zwątpienie i desperacką rezygnację. Tylko przez zmniejszenie ciężarów podatkowych i socjalnych i uproszczenie naszej administracji – pisał Michał Wagner – dojdziemy po długoletnich i ciężkich męczarniach do uzdrowienia życia gospodarczego i do normalnych warunków gospodarczo-społecznych w Polsce”.⁴⁶

Czasochłonność prac nad nowelizacją ustawy podatkowej sprawiło, że rzemieślnikom usiłowano wskazać drogę uniezależnienia poboru podatków od pracy komisji szacunkowych. Jednym z nich było prowadzenie ksiąg handlowych.⁴⁷ Od lutego 1932 roku drobnym przedsiębiorcom umożliwiono wybór formy podatku ryczałtowego określonego na podstawie przeciętnych norm obrotu bez ustalania sum obrotu w poszczególnym wypadku.⁴⁸ Dwa lata później w 1934 roku wprowadzono możliwość skorzystania z ulg podatkowych od obrotu przedsiębiorstw rzemieślniczych. Warunkiem skorzystania z tego rozwiązania było posiadanie przez właściciela pracowni karty rzemieślniczej. Czas w jakim można było korzystać z ulgi określała decyzja komisji przemysłowej po wprowadzeniu do pracy w warsztacie silników elektrycznych przeszerogowanie go do kategorii warsztatów fabrycznych.⁴⁹ W 1938 roku przeprowadzono tzw. Ma-

⁴⁵ Nowelizacja ustaw podatkowych, Ibidem 1931 nr 19, s. 1.

⁴⁶ Michał Wagner, *Podatki i opłaty* ...

⁴⁷ Znacznie prawidłowych ksiąg handlowych dla płatników podatku przemysłowego, „Górnośląskie Wiadomości Gospodarcze” 1932 nr 12, s. 281.

⁴⁸ S. Głębiński, *Zarys nowego ustawodawstwa skarbowego w Polsce. (Uzupełnienie „Polskiego Prawa Skarbowego” a okres 1928–33)*, Lwów 1933, s. 18.

⁴⁹ *Ulg podatkowe dla spółek rzemieślniczych*, „Rzemiosło Śląskie” 1934, nr 14, s. 7.

łą Reformę Podatkową, w której uchylono podatek przemysłowy⁵⁰, a przyjęto ustawę o podatku obrotowym.⁵¹

Zakończenie

W okresie II Rzeczypospolitej system podatkowy podlegał stałej modernizacji. Jego początkowy kształt odzwierciedlał zmodyfikowany pod potrzeby rządzącego ugrupowania system funkcjonujący przed odzyskaniem niepodległości. Po 1918 roku znacząca pozycja w parlamencie uzyskały ugrupowania robotnicze toteż przyjmowano ustawy zwiększające ochronę pracobiorców, a obciążające pracodawców. W tej grupie też rzemieślników. Po ustabilizowaniu sytuacji państwowej i powstaniu polskich reprezentacji tej grupy zawodowej jej przedstawiciele zaczęli występować do władz wojewódzkich, a z ich poparciem do władz państwowej z postulatami wskazującymi na niedogodności wynikające z funkcjonującego systemu. Praktyka ta nie wyróżniała województwa śląskiego, a charakteryzowała organizacje rzemieślnicze z innych obszarów Polski. Do przeprowadzenia zmian mobilizowały także rząd wskazania ekspertów zagranicznych, którzy z uwagi na bezpieczeństwo spłaty zaciągniętej przez rząd polski pożyczki amerykańskiej, zalecali stworzenia warunków wzmocnienia kondycji majątkowej właścicieli warsztatów pracy. Drogą do tego była m.in. zmiana systemu podatkowego. Pomimo prowadzonych prac ministerialnym w zakresie tego problemu, przez kolejne lata zmiany opierały się na wprowadzeniu w życie kolejnych rozporządzeń. Rzemieślnikom sugerowano zmianę systemu oceny ich dochodów przez odejście od podawania wymiaru szacunkowego na prowadzenie ksiąg handlowych zawierających zapisy o przychodów i wydatków. W pierwszej połowie lat 30.XX w. wzrosła liczba interwencji skierowanych do organów władzy państwowej, zwłaszcza w zakresie konfiskowania na rzecz niezapłaconych podatków narzędzi pracy rzemieślników. Wychodząc naprzeciw tym wskazaniom ograniczono rodzaje przedmiotów podlegających zajęciu komorniczemu. Systemowe rozwiązania zaczęto wprowadzać w 1938 roku po przyjęciu Małej Reformy Podatkowej.

BIBLIOGRAFIA:

1. BROJDY H., SADKOWSKI K. (oprac.), Jak mam ochronić się przed przymusowem ściąganiem moich podatków. Praktyczne rady i wskazówki dla płatników podatkowych wraz z kalendarzem podatkowym na rok 1927, krótkim zarysem postępowania upadłościowego wzgl. konkursowego i formularzami podatkowymi w tłumaczeniu niemieckim. Wie schütze ich mich vor einer zwangsweisen Einziehung meiner Steuern. Praktische

⁵⁰ *Podatek obrotowy i ulgi inwestycyjne. Ustawy. Rozporządzenia*, Biblioteka Wydawnictw Prawnych, Lwów 1939, s. 3.

⁵¹ *Ustawa o podatku obrotowym. Ustawa o opłatach rejestracyjnych od przedsiębiorstw i zajęć. Przepisy związkowe*, Księgarnia Powszechna, Kraków-Warszawa 1939, s. [1].

- Ratschläge und Weisungen für die Steuerzahler nebst Steuerkalender, kurzem Abrisse der Konkursordnung und Steuerformulare in deutscher Uebersetzung, Królewska Huta 1927.
2. CHORZEWSKI M., *Istota podatku obrotowego*, Warszawa 1928.
 3. FRAJ W., *Na marginesie postulatów podatkowych przemysłu rzeźnickiego*, „Rzemieślnik Śląski” 1929, nr 1.
 4. GŁĄBIŃSKI S., *Zarys nowego ustawodawstwa skarbowego w Polsce. (Uzupełnienie „Polskiego Prawa Skarbowego” a okres 1928-33)*, Lwów 1933.
 5. GÓRSKI M., *Niepodległość kosztuje. Początki podatku dochodowego w II Rzeczypospolitej*, „Miscellanea Historico-Juridica” 2018, z. 1, s. 93-108.
 6. HAMERŁOK J., *Rzemiosło i drobny przemysł a podatki*, „Rzemieślnik Śląski” 1930 nr 12, s. 5.
 7. JESIONEK W., *Czy podatki utrudniają nam egzystencję?*, „Rzemieślnik Śląski” 1929 nr 8, s. 10.
 8. PIOTROWSKI T., *Rzemiosło a podatki. (Referat wygłoszony na Walnym Zjeździe Delegatów Związku Tow. Przem. i Rzem., w Poznaniu w dniu 30.III.30)*, „Przegląd Krawiecki. Miesięcznik specjalny dla spraw zawodowych i gospodarczych krawiectwa męskiego i damskiego, kuśnierstwa, fabrykacji i handlu materiałów i przyborów krawieckich oraz branży futrzanej. Organ Związku Cechów Krawieckich na Rzeczpospolitą Polską” 1930 nr 5, s. 1.
 9. *Podatek obrotowy i ulgi inwestycyjne. Ustawy. Rozporządzenia*, Biblioteka Wydawnictw Prawnych, Lwów 1939.
 10. WAGNER M., *Podatki i opłaty socjalne przed wojną i teraz*, „Rzemieślnik Śląski” 1931 nr 17, s. 1.
 11. ŻELSKI S., *Podatki i opozycja*, „Prawda Zagłębia” 1929 nr 4 z 2.06, s. 2.

Kontakt

Nazwisko autora: Wanda Musialik

Afiliacja (uczelnia):: Katedra Ekonomii, Finansów,
Badań Regionalnych i Międzynarodowych
Wydział Ekonomii i Zarządzania
POLITECHNIKA OPOLSKA
Adres: 45-036 Opole, ul. Luboszycka 7
e-mail: w.musialik@po.edu.pl

Cech Rzemiosła i Przedsiębiorczości Związek Pracodawców w Opolu

Kontakt (Contact):

45-061 Opole, ul. Katowicka 55

tel. +48 77 454 38 52;

tel. kom. 518 154 006, 518 154 016

sekretariat@cechopole.pl, www.cechopole.pl

Opolskie Centrum Rozwoju Gospodarki

OPOLSKIE CENTRUM
ROZWOJU GOSPODARKI

Kontakt (Contact):

45-075 Opole, ul. Krakowska 38

tel. +48 77 403 36 00, fax: +48 77 403 36 09

biuro@ocrg.opolskie.pl, www.ocrg.opolskie.pl

Wydział Ekonomii i Zarządzania Politechnika Opolska

(Faculty of Economics and Management
Opole University of Technology)

Kontakt (Contact):

45-036 Opole, ul. Luboszycka 7

tel. +48 77 449 88 00, +48 77 449 88 16

weiz@po.edu.pl, www.weiz.po.edu.pl